

שירות בתי הסוהר
כליאה | ביטחון | אכיפה

אוניברסיטת
בר־אילן

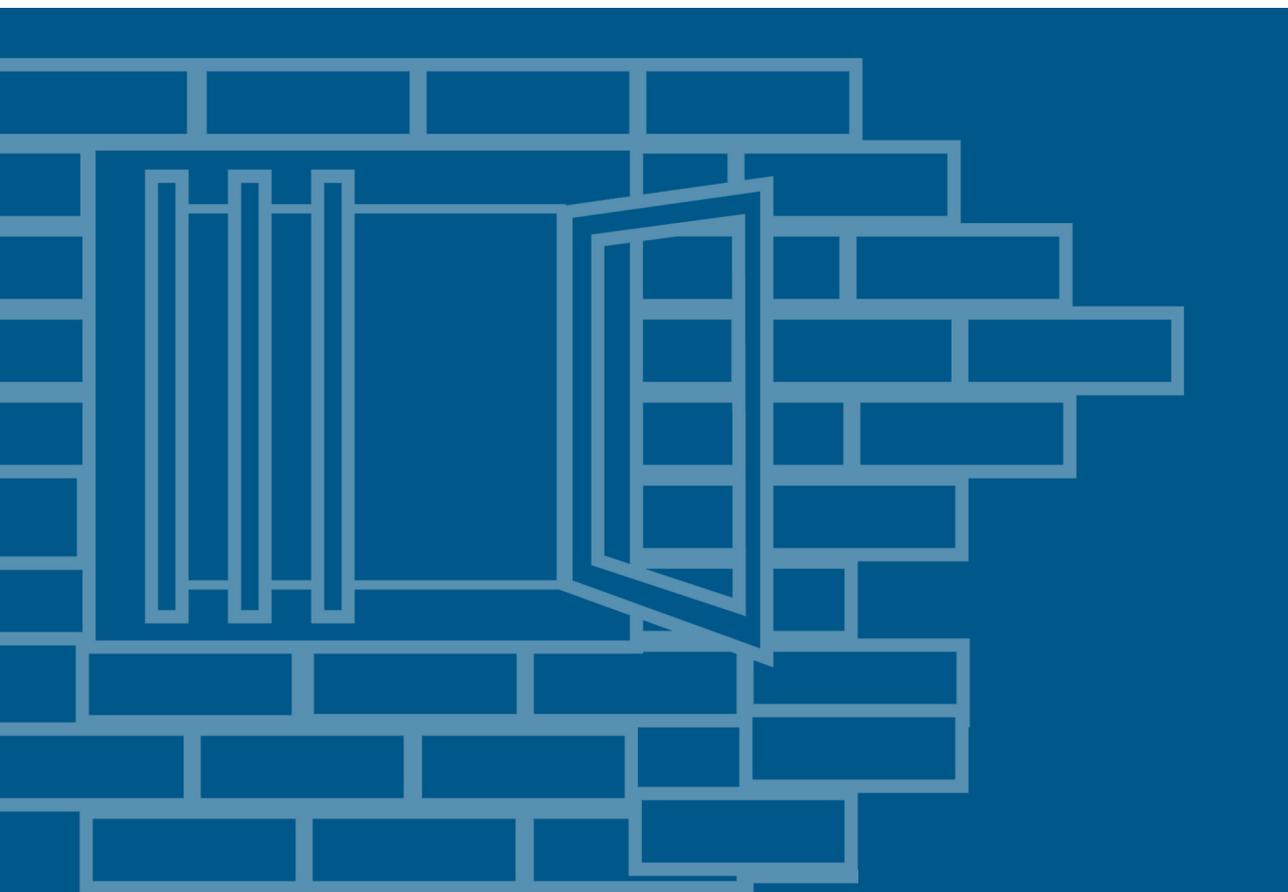
Bar-Ilan University

ענף מחקר

אגף התכנון
שירות בתי הסוהר

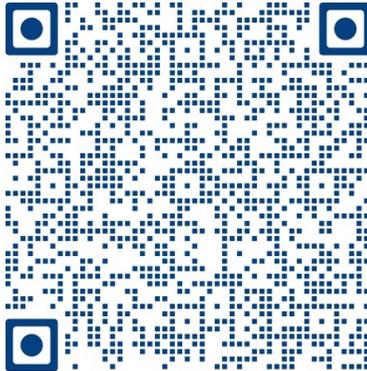

צוהר לבית הסוהר | גיליון 22

מחקרים בכליאה, ביטחון ואכיפה

"צוהר לבית הסוהר - מחקרים בכליאה, ביטחון ואכיפה" הוא כתב עת שפיט היוצא לאור על ידי ענף מחקר של שירות בתי הסוהר בשיתוף עם המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן. ייעודו העיקרי - מתן ביטוי לקו התפר המחבר בין עולם האקדמיה והמחקר ובין עבודת השטח של שירות בתי הסוהר. במסגרת זו מוזמנים חוקרים וגורמי מקצוע להציע לפרסום מאמרים מחקריים בנושאי ביטחון, אכיפה וכליאה, שיקום וקרימינולוגיה. המאמרים ייבחנו תוך הקפדה על עקרונות המחקר ועל התרומה היישומית לשירות בתי הסוהר. המאמרים נבחרים באופן אנונימי על ידי חברי המערכת - קוראים-שופטים. את המאמר יש להגיש בהתאם להנחיות APA-7 ולצרף למאמר תקצירים בעברית ובאנגלית. לא יתקבלו לפרסום מאמרים שפורסמו בכתב עת אחר בשפה העברית. אם המאמר נמסר לפרסום בלועזית, יש לידע על כך את חברי המערכת ולשנות באופן מהותי את המאמר, באופן שלא יהיה זהה למאמר הלועזי.

להגשת מאמרים סרקו את הקוד.

074-7830431

ענף מחקר

שירות בתי הסוהר
ארגון כליאה לאומי

מחקרים בכליאה, ביטחון ואכיפה

צוהר לבית הסוהר | גיליון 22

שירות בתי הסוהר
כליאה | ביטחון | אכיפה

אוניברסיטת
בר-אילן
Bar-Ilan University

ענף מחקר

אגף התכנון
שירות בתי הסוהר

עורכים:

פרופ' יעל אידיסיס, מרצה וחוקרת במחלקות לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן
סג"ד ד"ר יוחנן ועקנין, ראש ענף מחקר בשירות בתי הסוהר

עורכי משנה:

מורן דודיאן, סטודנטית לתואר שלישי, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
ר/כ אורטל קונסטנטיני, קצינת מחקר בענף מחקר בשירות בתי הסוהר
ר/כ ד"ר יגאל ללום, קצין מחקר בענף מחקר בשירות בתי הסוהר

שופטי המאמרים לפי סדר הא-ב:

ד"ר יהודית אבולעפיה	ד"ר ענת זליג	ד"ר רונית פלד לסקוב
ד"ר אתי אלישע	פרופ' גילה חן	ד"ר גדי רוזנברג
ד"ר רוברט אפשטיין	פרופ' ענת ירון ענתר	פרופ' נתי רונאל
פרופ' קרן גואטה	פרופ' תומר עינת	ד"ר נמרוד שני
ד"ר יהושע וייס	גב' תמי עשת סבג	

הוצאה לאור: שירות בתי הסוהר, ענף מחקר

ת"ד 81, רמלה 721000 | טל' 074-7830431 ; YohananV@ips.gov.il

עריכת לשון: מירב פלקוביץ לון | עיצוב גרפי: יונתן לון

כל הזכויות שמורות © תמוז תשפ"ד, אוגוסט 2024

שירות בתי הסוהר
כליאה | ביטחון | אכיפה

ענף מחקר

אגף התכנון
שירות בתי הסוהר

תוכן העניינים

4.....	דבר נציב בתי הסוהר רב-גונדר קובי יעקובי
6.....	דבר העורכת פרופ' יעל אידיסיס
10.....	דבר ראש ענף מחקר סג"ד ד"ר יוחנן ועקנין

מאמרים

12.....	עיניים מפוקחות לרווחה חווית המפוקחים על ידי יחידת 'צור' דרך עיני המטפלים מאיה פלדי, יעל אידיסיס
30.....	"המחשבות משתלטות עליי" חשיבה טורדנית בקרב עבריינים אלימים: סקירת ספרות והשלכות מעשיות להתערבויות דביר עיר-שי, רוברט אפשטיין
43.....	"מאחורי הסורגים" אל החיים תהליכי שיקום בעיני אסירים משוחררים רונית פלד-לסקוב, אורי תימור
62.....	בין שיקום ללגיטימיות התפקיד של לגיטימיות בקשר שבין שביעות רצון מתנאי המחיה לשביעות רצון מפעילות חטו"ש בקרב כלואים פליליים בישראל סג"ד ד"ר יוחנן ועקנין
78.....	תרפיה של מורשעים אסירים ומכורים-לשעבר בתפקיד "המרפא הפצוע" אתי אלישע
92.....	סיכון וחוסן בכפיפה אחת טיפול ייעודי באנשים שביצעו עבירות מין - מאמר סקירה מירב משיח-זיסר
106.....	מוטיבציה ללמידה בקרב אסירים האם תמיכה בצרכים פסיכולוגיים של אסירים במרכז החינוך מביאה למוטיבציה אוטונומית ללמידה ולהתמדה בה? מאירה נחשון דהן ועידית כץ
130.....	צללים מאחורי הסורגים תסמינים פוסט טראומטיים, ויסות רגשי שלילי והשלכתם על תפקודם של אסירים בכלא אירית יפתח-שרצקי, שרי הראל
158.....	איזה מין טיפול התרומה של השתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית מורחבת מכינה לטיפול ייעודי בפוגעים מינית להפחתה של מתח נפשי, להעלאת רוחה נפשית סובייקטיבית ולהגברה של מיקוד שליטה פנימי נמרוד שני, מישה חמלניצקי, אורי תימור, יעל אידיסיס
172.....	נתונים ומגמות קליטות ושחרורים, רצידיביזם, אורכי מאסר, חלופות כליאה ענף מחקר שב"ס

דבר נציב בתי הסוהר

זוהי שנתי הראשונה כנציב בתי הסוהר, ומיד עם כניסתי לתפקיד הצבתי לעצמי מטרה: לבנות, למצב ולטפח את שירות בתי הסוהר לא רק כארגון כליאה לאומי, אלא כגוף ביטחוני העומד בשורה אחת עם שאר גופי הביטחון, חוליה מרכזית בלחימה בטרור ובפשיעה.

התפיסה של שב"ס כגוף כליאתי בלבד, מחטיאה לגישה את ייעודו. האחריות של לוחמי ולוחמות הכליאה ואנשי סגל שב"ס, אינה מתמצה, ואינה יכולה להתמצות, אך ורק בתפקידי זקיפות והשמה: אם אסיר מכווין אירועים פוליטיים מתוך הכלא; אם ראש ארגון פשיעה ממשיך לנהל את "עסקיו" מתוך הכלא; אם אסירים ביטחוניים זוכים לתנאי כליאה מפליגים באופן המשפיע על ההרתעה הישראלית או על המוטיבציה של ארגוני הטרור מחוץ לכלא - הארגון אינו מממש את אחריותו. הציבור בישראל סומך על שב"ס שברגע שהאסיר נמצא במשמורתו, המסוכנות ממנו מנוטרלת. על כן במסגרת מחויבותנו להיות ראויים לאמונו של הציבור, עלינו למְשַׁמֵּע את העולם שבתוך החומות למשילות - לחוק ולסדר, ולא להסתפק בכליאה בלבד.

יתרה מכך, תפקידו של שב"ס, כבר מזה שנים, אינו מתחיל ונגמר בין כותלי הכלא. חטיבת חלופות הכליאה - יחידת צור, ברקאי, מעוז, ולאחרונה היחידה החדשה משגב (פקא"ל-אלמ"ב) - פועלות במרחב הציבורי, רחוק ממתקני הכליאה, ואף לא כנגד אוכלוסיות של אסירים או עצורים; יחידת מצדה, יחידת העלית של שב"ס, פועלת באופן שוטף לצד יחידות מיוחדות בצה"ל באיו"ש, באזורים ובמשימות שהשתיקה יפה להם.

הכול מלמד, אפוא, ששב"ס הוא אכן ארגון כליאה לאומי, אך גם הרבה-הרבה מעבר לכך. זאת מהטעם הפשוט כי אין כליאה בלי ביטחון, ואין כליאה בלי אכיפה. האחד ניזון מהאחר לכדי גוף ביטחוני הפועל בתוך ומחוץ לחומות במטרה להגן על שלומו וביטחונו של הציבור.

זהו, למעשה, הייעוד המשולש של שב"ס: כליאה, ביטחון ואכיפה. באותה דרגה ובאותה שורה, וכל העשייה השב"סית משרתת את הייעוד הזה.

במסגרת הייעוד החדש של שב"ס, קבעתי שלושה כיוונים מרכזיים למדיניות:

הראשון, הצבת לוחם הכליאה במרכז:

שינוי הגדרת הסוהר ל"לוחם כליאה" אינו צורני או פורמלי, אלא מהותי. אדם המתמודד מדי יום, לאורך שעות ארוכות, עם המסוכנים בעברייני ישראל ועם האכזריים באויבי ישראל, אינו סוהר אלא לוחם. אדם היוצא לשליחותו במלחמה בפשיעה ובטרור בתוך ומחוץ לחומות, אינו סוהר אלא לוחם. בתקופה זו, עת מלחמה, שליחותם של אנשי סגל שב"ס כלוחמים מתחדדת. תפקידי, אם כן, הוא לחזק את מעמדו, כבודו, תדמיתו, רווחתו ותנאי שירותם של לוחמות ולוחמי הכליאה.

הכיוון השני - האסיר:

אנו פועלים במגוון תהליכים ליצור הפרדה ברורה וחדה בין האוכלוסיות הכלואות, ובאופן מותאם - לקבוע את התפיסה הפיקודית, הכשרת הלוחמים, תנאי הכליאה וכיוצ"ב.

באשר לאוכלוסיית האסירים הביטחוניים ואוכלוסיית הפשיעה החמורה והמאורגנת, אופן הטיפול הארגוני יהיה הגברת החיכוך ושמירה על הרתעה, תוך וידוא, באופן שוטף ויומיומי, שהאיום מהם מנוטרל, ושאינם עוסקים בהכוונת טרור ופשיעה בתוך החומות ומחוצה להן. מדובר בשינוי קו מדיניות היסטורי. לא עוד "שקט תעשייתי" אלא שמירה על דריכות מבצעית ואיתגור אוכלוסיות הטרור והפשיעה החמורה באופן נחוש, יוזם ויצירתי.

באשר לאוכלוסיית הפליליים ברי-השיקום, שב"ס יפעל, בהתאם לייעודו החברתי, לתיקון והחזרה לקהילה, ויעשה למען הרחבת אוכלוסיית המשוקמים.

הכיוון השלישי, הארגון:

כאמור, אנו בונים ומטפחים שב"ס חזק, שווה-ערך ושווה-חשיבות לשאר גופי הביטחון. לא עוד אחרון בשרשרת אלא מרכזי, עומד איתן, בפני עצמו. במסגרת זו אנו מקדמים מהלכים אסטרטגיים חסרי תקדים, חלקם כבר ביצענו, ובהם הקמת אגף תכנון, הפרדת תפקיד סגן הנציב מתפקיד ראש אג"מ, הקמת חטיבת חלופות כליאה, הקמת אגף טכנולוגיות ולוגיסטיקה, הפיכת חטיבת המודיעין לאגף, בניית מערכת מדידה למפקדי בתי הסוהר, הטמעת כלי הפוליגרף התעסוקתי ועוד.

במלאת כמעט שנה לעמידתי בראש הארגון, אני חש שהארגון צועד בדרך הנכונה, וכי לוחמות ולוחמי הכליאה פועלים בגאווה, בתבונה ובכוח למימוש הייעוד החדש של שירות בתי הסוהר. אני קורא גם לכן ולכם, שותפות ושותפים, להפיץ את בשורת המהפכה המתחוללת בשב"ס למען החוסן הלאומי של מדינת ישראל.

קריאה מפרה ומהנה
קובי יעקובי, רב-גונדר
נציב בתי הסוהר

דבר העורכת

פרופ' אורי תימור ערך את כתב העת "צוהר לבית הסוהר - עבירות ועונשים בישראל" בשנים 2008-2022.

לאורך כל שנות פעילותו הצביע (ומצביע) אורי על החשיבות של קירוב האקדמיה לשדה וקירוב השדה אל האקדמיה. תפיסתו את חשיבות השילוב של עבודת המחקר עם עבודת השדה, שהשתקף גם בקורסים שאותם לימד באקדמיה, באה לידי ביטוי בעבודתו כעורך של כתב העת.

אורי ראה בכתב העת "צוהר לבית הסוהר - עבירות ועונשים בישראל" במה לפרסום מאמרים אקדמיים בנושאים הקשורים לעבריינות, לענישת עבריינים, לטיפול בהם ולשיקומם. לצד זאת ראה אורי בכתב העת במה לפרסום עבודות מחקר של אנשי שירות בתי הסוהר ושל סטודנטים לתארים מתקדמים. אורי עודד את אנשי שירות בתי הסוהר לחקור את תחום הכליאה, ובתוך כך לבחון תוכניות התערבות למניעת עבריינות, לשיקום אסירים ושילובם בחברה. אורי גם עודד סטודנטים בעלי תארים מתקדמים לראות בכתב העת במה לפרסום עבודות תזה ודוקטורט שלהם בנושאים הנוגעים לענישה, למניעה, לפיקוח ולשיקום של עבריינים.

נראה שהגיליון הנוכחי משקף את תפיסתו של אורי. המאמרים המפורסמים בגיליון זה נכתבו בחלקם על ידי אנשי אקדמיה ממגוון מוסדות, בחלקם על ידי עובדי שירות בתי הסוהר, ובחלקם על ידי סטודנטים. אנו נעשה כל שיידרש כדי שהחזון של אורי ימשיך להתגשם גם בגיליונות הבאים של כתב העת.

אני רוצה להודות לך, אורי, בשם כולנו, חברי המערכת, עורכי המשנה, חברי המערכת המייעצת, ובעיקר בשם הקוראים, על העשייה המבורכת שלך להעשרת הידע בעולמות התוכן שבהם פוסק כתב העת. אנו מאחלים לך בריאות טובה והמשך עשייה פורה!

גיליון 22 הושלם קודם לשבעה באוקטובר. בשבעה באוקטובר הוביל חמאס את מתקפת הפתע רחבת ההיקף על ישראל נגד יעדים צבאיים ואזרחיים. במהלך המתקפה נרצחו, נפצעו ונחטפו אזרחים רבים, בהם נשים, ילדים וקשישים, כל זאת תוך כדי התעללות פיזית, נפשית ומינית. לצערנו, לאירוע זה השלכות מרחיקות לכת על כל פרט ופרט ועל הציבור כקולקטיב, כאחד. ראוי לתת במה לעבודות מחקר שיעסקו בסוגיות הנוגעות להשלכות המתקפה על שירות בתי הסוהר, על קובעי המדיניות שלו ועל עובדיו, וכן על האסירים ועל האסירים המשוחררים. זאת ועוד, התמודדות עם אירועים אלה מאתגרת את יכולת הוויסות הרגשי, ואתגר זה בשילוב יציאה מהשגרה, מעברים והתנתקות ממקורות תמיכה אישיים וקהילתיים כאחד, עלול להוביל לדרכי התמודדות שאינן יעילות ואף פוגעניות באדם או בסביבתו, ולהגביר את הסיכון למועדות בקרב מי שביצעו עבירות בעבר. אנו מזמינים להציג בגיליון הבא עבודות מחקר אשר יתנו ביטוי לאירועי המתקפה, לתקופה הנלווית אליה ולהשלכותיהם.

בגיליון שלפנינו תשעה מאמרים שפיטים הנוגעים בעולמות תוכן מגוונים. לצד עבודות מחקר מוצגים מאמרים תיאורטיים ורעיוניים ומאמרי סקירה.

תנאי מחיה של כלואים פוליטיים בישראל. המחקר של יוחנן ועקנין בחן את תפקיד הלגיטימיות בקשר שבין שביעות רצון מתנאי מחיה לשביעות רצון מפעילות חטו"ש בקרב כלואים פוליטיים בישראל. במסגרת המחקר הנוכחי, ולראשונה בשב"ס בישראל, נבחנו תנאי מחיה של עצורים וכלואים פוליטיים תוך בחינת השפעתה של הלגיטימיות, לאמור המידה שבה אסירים תופסים את המערכת כהוגנת וצודקת, כמשתנה

ממתן העשוי לשפר שביעות רצון של האסיר מפעילויות של חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס. ממצאי המחקר העלו, כי ככל שהלגיטימיות גדלה, כך מתחזק הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חט"ש. ממצא זה חשוב משתי סיבות. ראשית, הוא מלמד כי החזקת האסיר במשמורת בטוחה ונאותה תוך הקפדה על ערכי הכבוד היא לא רק צו ערכי, אלא מסייעת לאסיר להסתגל לתנאי מאסרו ולקבל את המציאות כפי שהיא. שנית, במציאות של משאבים מוגבלים, על ארגוני הכליאה להכיר בקשר בין תנאי מחיה לבין לגיטימיות, ואף לבחון איך להשתמש בהם כחלק מארגז הכלים של הסוהר באגף הפלילי.

ויסות רגשי בקרב אסירים. המחקר של אירית יפתח-שרצקי ושרי הראל, תסמינים פוסט-טראומטיים וויסות רגשי שלילי והשלכתם על תפקודם של אסירים בכלא, בחן לראשונה בישראל אסירים הסובלים מתסמינים פוסט-טראומטיים ואת הקשר שבין תסמינים אלה לבין רמת הוויסות הרגשי שלהם ותפקודם בין כותלי בית הסוהר. ממצאי המחקר העלו קשר חיובי מובהק בין הימצאותם של תסמינים פוסט-טראומטיים לבין הפרעה בוויסות הרגשי, וקשר חיובי מובהק בין ויסות רגשי שלילי לבין ביצוע עבירות משמעת - אחד ממדדי התפקוד בכלא. המחקר מעלה סברה בנוגע להיעדר קשר בין תסמינים פוסט-טראומטיים לתפקוד בכלא, ולפיו אסירים אלה מאמצים לעצמם 'מסיכת כלא' ברמה הרגשית וההתנהגותית כדי להסתגל לחיים האבסולוטיים בכלא. נדונה משמעות ממצא זה, שלפיו ייתכן כי אוכלוסייה זו, הנחשבת לבעלת הסתגלות חיובית, גוררת בעיות רגשיות ונפשיות לא מזהות שאפשר שיבואו לידי ביטוי רק לאחר השחרור מהכלא.

במאמר נוסף העוסק בוויסות רגשי - חשיבה טורדנית בקרב עבריינים אלימים, שנכתב בידי דביר עיר-שי והוברט אפשטיין - מוצגת תפיסה שלפיה תחום הוויסות הרגשי הוא מוקד טיפולי מרכזי לכל סוגי העבריינים. משכך, המגמה הרווחת כיום היא לזנוח את החלוקה המקובלת של סוגי עבירות כבסיס לתוכניות טיפול לטובת טיפול חוצה-עבירה הכולל ויסות רגשי כרכיב מרכזי בתוכניות טיפול. המאמר מתמקד ברומיניציות (כביטוי לקשיים בוויסות הרגשי) על מנגנוני הפעולה למיניהם שלהן, ומציע טכניקות התמודדות יעילות הנגזרות מהם דרך הצגת תוכנית טיפולית חדשנית לאסירים אלימים תוך הדגמות באמצעות תיאורי מקרה. מחברי המאמר מציעים, כי התייחסות לוויסות רגשי, ובפרט לחשיבה רומיניטיבית, מהווה בסיס לגישות טיפוליות חדשניות והבנה טובה יותר של התהליכים אלו בקרב עברייני אלימות. הבנות אלו עשויות לקדם פיתוח תוכניות טיפוליות אפקטיביות.

ממשוקמים למשקמים. מאמרה של אתי אלישע, "תרפיה של מורשעים": אסירים ומכורים לשעבר בתפקיד "המרפא הפצוע", עוסק בהימנעותם של אסירים בהווה או לשעבר מפשיעה, ושיקום באמצעות עיסוק מקצועי בשיקום של מורשעים אחרים בכלא או בקהילה. המאמר מציב שתי מטרות: האחת, לסקור גישות ומודלים קרימינולוגיים רלוונטיים על שיקום מורשעים על ידי עמיתים כדי לעמוד על המאפיינים והחוזקות שלהם ולאגד אותם תחת מונח אחד שמציעה המחברת - תרפיה של מורשעים. המטרה השנייה היא לסקור מחקרים עדכניים על תוכניות שיקום וחונכות-עמיתים המופעלות כיום בבתי סוהר בכמה וכמה מדינות בעולם, תוך הצבעה על היתרונות הרבים הטמונים בהן לצד חסמים ומגבלות. המאמר מציע כיווני מחקר חדשים לבחינת היעילות והתקפות של תוכניות מבוססות-עמיתים בטווח הארוך הן לנותני הסיוע והן למקבלי הסיוע.

שיקום אסירים משוחררים. אסירים פליליים המשתחררים מהכלא עשויים להיתקל בקשיים בהשתלבות חברתית וכלכלית בחברה הנורמטיבית. כדי לצלוח קשיים אלה, הרשות לשיקום האסיר (רש"א) מציעה להם תוכנית שיקום הכוללת ליווי טיפולי ופיקוח תוך שימת דגש בתעסוקה. מאמרם של רונית פלד-לסקוב ואורי תימור עוסק בתפיסות של אסירים משוחררים את תוכנית הליווי הטיפולי והפיקוח התעסוקתי של הרשות לשיקום האסיר, ובתרומתה לתהליך שיקומם והשתלבותם בחברה. ממצאי המחקר מלמדים כי רוב המראיינים תפסו את השתתפותם בתוכנית כבעלת תרומה ממשית לשיקומם, וההתייחסות של רובם לעתיד הייתה אופטימית בעיקרה וכללה מטרות צנועות למדי, שעולות בקנה אחד עם נורמות חיוביות. המאמר דן במשמעות של תפיסות חיוביות אלה כמנבאות חזרה מוצלחת לחברה ובמשאבים שעמדו לרשות האסירים, אשר פתחו בפניהם אפשרויות להשתקם באופן שאינו פוגע בזולת וככזה המזכה באפשרות לחיות 'חיים טובים'.

מוטיבציה ללמידה בקרב אסירים. במחקרן של מאירה נחשון ועידית כץ, האם תמיכה בצרכים פסיכולוגיים של אסירים במרכז החינוך מביאה למוטיבציה אוטונומית ללמידה ולהתמדה בה? נבחן הקשר בין חוויית סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים באוטונומיה, קשר ושייכות ותחושת מסוגלות של האסירים במרכזי החינוך של הכלא הישראלי, לבין המוטיבציה שלהם להתמיד בתוכנית הלמידה שלהם. ממצאי המחקר עולה, כי אסיר שמדווח כי צרכיו מסופקים יותר במרכז החינוך, מדווח גם על רמות גבוהות יותר של מוטיבציה אוטונומית. הדבר מנבא רמות גבוהות יותר של התמדת האסיר בתוכנית הלמידה. עוד עולה, כי אסיר שמדווח על תסכול רב יותר ממילוי צרכיו, מדווח גם על רמות גבוהות יותר של מוטיבציה נשלטת ללמידה וגם על א-מוטיבציה ללמידה. נראה כי לסביבת הלמידה, קרי מרכזי החינוך בתוך בתי סוהר, יש השפעה על ההתמדה בלמידה בקרב אסירים. הידיעה כי הצוות החינוכי הפועל במרכז החינוך יכול להשפיע על חוויית הסיפוק והתסכול הנובעת ממילוי הצרכים של האסיר וכך גם על המוטיבציה שלו ללמידה, עשויה לכוון צוותים אלו לדרכי פעולה שיגבירו את חוויית סיפוק הצרכים של האסירים במרכז.

עבריינות מין, התערבות טיפולית ופיקוח. במרוצת השנים נצבר ניסיון מבוסס מחקר בתחום הטיפול בעברייני מין. חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין התשס"ו (2006) שחוקק בישראל כחלק ממדיניות ההגנה על הציבור, מבטא בין השאר את רצון החברה לתת מענה מקיף לעברייני מין, בכלל זה פיקוח, הערכת סיכון ושיקום מונע, כדי להפחית את הסיכון למועדות חוזרת. לצורך יישום החוק הוקמו יחידת צור, האמונה על פיקוח על עברייני מין, המרכז להערכת מסוכנות ומרכזי שיקום מונע לעברייני מין. שלושת המאמרים בתחום עבריינות מין מציגים שני היבטים של החוק – טיפול ופיקוח.

במאמרה של מירב זיסר משיח, טיפול ייעודי לאנשים שביצעו עבירות מין, מוצגת סקירה היסטורית של התפתחות השיטות הנהוגות לטיפול ומוצגת התייחסות לשתי תפיסות המשלימות זו את זו: האחת נגזרת ממודל סיכון-צורך-תגובתיות (RNR), שנמצא כיעיל להפחתת מסוכנות של עברייני מין. מודל זה ממתמקד בטיפול בהיבטים הקרימינולוגיים של העברייני ומיתונם, ומדגיש את הצורך בהתאמת אינטנסיביות הטיפול למידת הסיכון הנשקפת מהפרט וליכולתו לשתף פעולה עם התוכנית הטיפולית שהוצעה לו. התפיסה השנייה המשלימה מתמקדת בכוחות ובחוזקות של המטופל כפי שמציע מודל החיים הטובים (Good Lives Model). מודל זה מתמקד בזיהוי ובניסיון להשיג לכל מטופל חיים טובים על פי תפיסתו, ומציע לראשונה תפיסה חיובית של מאפיינים ושל אפשרויות עתידיות לעברייני המין. המאמר מספק התייחסות לגורמים המשפיעים על יעילות הטיפול, בהם שיטת הטיפול והאוריינטציה של התוכנית הטיפולית, תוכני הטיפול, הכשרת צוות הטיפול ומערך הטיפול.

המאמר של נמרוד שני, מישה חמלניצקי, אורי תימור ויעל אידיסיס, מציג מחקר על התרומה של השתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית מורחבת המקדימה טיפול ייעודי בפוגעים מינית על הפחתה במתח נפשי, העלאה של רווחה נפשית סובייקטיבית והגברה של מיקוד שליטה פנימי. קבוצה פסיכו-חינוכית עצמה אינה גישה טיפולית מובחנת, אולם היא צעד חיוני בתחילת כל טיפול ובמהלכו, שכן היא מציעה למעורבים בו שקיפות, כנות וידע על התוכנית הטיפולית והאסטרטגיה של המטפל. היא מספקת לאנשים הזדמנות לפתח הבנה נרחבת של המצב הנפשי שמשפיע עליהם ועל מי שקרוב להם. מהספרות עולה, כי מטופלים שהשתתפו בקבוצות אלו הראו ציפיות מציאותיות יותר מהטיפול; הפחתה בסימפטומים; נטייה רבה יותר להיחשף ולספר על עצמם; הרגשה שהם בעלי ערך רב יותר. זאת ועוד, ניכר כי המוטיבציה שלהם לטיפול עלתה. בקנה אחד עם המתואר בספרות, ממצאי המחקר הנוכחי מלמדים על יעילותה של הקבוצה הפסיכו-חינוכית שהופעלה בהפחתת מתח נפשי, בהגברת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית ובהגברת מיקוד השליטה הפנימי בקרב משתתפיה. לשלושת הממצאים המרכזיים האלה יש השלכות על היכולת להירתם ולהיתרם מהטיפול הייעודי: בהגברת ההיענות והתגובתיות של המטופל לטיפול, בניבוי הצלחה טיפולית ושיפור תפקוד פסיכולוגי, ובחיזוק גורמי חוסן מפני התנהגות עבריינית, בהתאמה.

המאמר של מאיה פלדי ויעל אידיסיס, שחותם את הנושא, עוסק בחוויה של עברייני מין המפוקחים על ידי יחידת צור דרך עיני המטופלים בהם. על פי חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, תשס"ו-2006, על כל עברייני מין אשר הורשע לעבור הערכת מסוכנות מינית, ומי שמסוכנותו הוערכה מעל ל'נמוכה', מחויב בצו פיקוח. הפיקוח מתבצע על ידי יחידת 'צור' תחת שירות בתי הסוהר. מכיוון ששיתוף פעולה של עברייני מין עם גורמי הפיקוח הוא מרכיב חשוב בהערכת רמת המסוכנות בקרב עברייני מין, המחקר ביקש ללמוד על חוויית הפיקוח של המפוקחים, על טיב הקשר שנוצר בין קצין הפיקוח למפוקח, ולבחון את האופן שבו יכולים הפיקוח וקצין הפיקוח לתרום למפוקח. ממצאי המחקר עולה השאלה האם החוויות בנוגע לקשר עם המפקח הן ביטוי לעולמו הפנימי של המטופל, או שמדובר בחוויה ששורשיה במציאות. הממצאים מציעים, לראשונה, לראות בפיקוח לא רק גורם אכיפה ומניעה, דהיינו סוכן חברתי, אלא גורם המתאפיין בקשר רגשי, כסוכן של המפוקח. ראוי לראות את שני התפקידים והעמדות האלו של קצין הפיקוח כמשרתים אותן מטרות - חיים מיטיבים יותר לעברייני המין, ובד בבד הפחתת מסוכנותו. המאמר דן בחשיבות של הפיקוח ומאפייני הקשר הפיקוחי, וכן מציע הצעות לשיפור הפיקוח בהיבטים בינאישיים.

**קריאה מעשירה ומהנה,
פרופ' יעל אידיסיס
אוניברסיטת בר-אילן**

דבר ראש ענף מחקר

שירות בתי הסוהר מחויב לשיפור מתמיד של שיטותיו ותוכניותיו באמצעות מחקר קפדני ופרקטיקות מבוססות עובדות. למחקר בשב"ס יש תפקיד בעל משמעות לא רק לפיתוח ולהערכה של תוכניות התקון אלא גם לתכנון וקידום של יעדים אסטרטגיים בכליאה ובביטחון.

יחידת המחקר בשירות בתי הסוהר: ענף מחקר בשב"ס ממלא תפקיד חשוב בעיצוב מדיניות, בתכנון אסטרטגי ובפרקטיקות הקשורות לשיקום אסירים ולתוכניות התקון. הענף פועל הן בחזית האקדמית והן בחזית האסטרטגית, תוך התמקדות בהבנת הגורמים המשפיעים על כליאת אסירים פליליים וביטחוניים. משימה מרכזית של הענף היא לספק מידע מושכל למקבלי החלטות, לסייע ליחידות בארגון בניתוח מגמות ולתמוך במדיניות המבוססת על עובדות.

בשנים האחרונות שילב ענף המחקר יותר ויותר מתודולוגיות של מדע הנתונים בפעילותו. המידע העשיר בנושאי כליאה מספק הזדמנויות לבצע ניתוחים מעמיקים של רוב היבטי החיים בכלא. סגל ענף מחקר משתמש בשיטות ניתוח מתקדמות כדי לזהות מגמות, למדוד את האפקטיביות של תוכניות שיקום ולהבין את הגורמים השורשיים לרצידיביזם. דוגמה לכך היא השימוש באלגוריתמים של למידת מכונה להערכת התוכניות היעילות ביותר להפחתת שיעורי רצידיביזם בקרב אוכלוסיות אסירים מוגדרות. מחקרים מבוססי מדע נתונים יאפשרו לארגון לשפר את תוכניותיו ואת התאמתן לקבוצות אסירים למיניהן כגון אסירים במאסרים ראשונים, מכורים לסמים או כאלה שהורשעו בעבירות אלימות או בעבירות ביטחוניות. ענף מחקר גם משתף פעולה באופן קבוע עם אוניברסיטאות ומוסדות אקדמיים אחרים כדי ליישם טכניקות מתקדמות של מדע הנתונים.

כיצד חוקרים יכולים לבצע מחקרים בבתי הכלא בישראל? שירות בתי הסוהר מקיים מדיניות של דלת פתוחה לחוקרים אקדמיים המבקשים לקיים מחקרים בתחומי הכליאה. עם זאת ביצוע מחקר בסביבה רגישה ומאובטחת מצריך תכנון קפדני והקפדה על פרוטוקולים מחמירים. חוקרים המעוניינים לעבוד עם שב"ס נדרשים תחילה להגיש את הצעות המחקר שלהם לוועדת מחקרים, האחראית על בחינה ואישור של כל המחקרים המתבצעים בבתי הסוהר בישראל.

לוועדת מחקרים תפקיד כפול: להבטיח שהמחקרים עומדים בסטנדרטים אקדמיים קפדניים תוך שמירה על זכויותיהם ובטיחותם של האסירים והסגל כאחד. לשיקולים אתיים, כולל הסכמה מדעת של האסירים המשתתפים וסודיות המידע האישי, חשיבות עליונה בתהליך האישור. החוקרים נדרשים להדגים כיצד המחקרים שלהם יתרמו להבנת פרקטיקות התקון או תהליך השיקום תוך עמידה בהנחיות האתיות שקבעו שב"ס והמוסדות האקדמיים.

נכון לשנים 2023-2024, יותר מעשרים תוכניות מחקר מתנהלות בשב"ס, והן מכסות מגוון רחב של נושאים כגון יעילות תוכניות שיקום, השפעות המאסר, אסירים ביטחוניים, מחקרי סגל, רשתות חברתיות של אסירים ועבריינות מין. פרויקטים אלה מתבצעים בשיתוף פעולה עם אוניברסיטאות, ארגוני החברה האזרחית וגופים ממשלתיים, ותורמים לגוף הידע ההולך וגדל. ממצאי המחקרים מוצגים בדרך כלל בספרייה הדיגיטלית של ענף מחקר ובכנס מחקר שב"ס.

פרק נתונים בכתב העת "צוהר לבית הסוהר": לראשונה, מהדורה זו של כתב העת של שב"ס כוללת נתוני רצידיביזם והשוואות בינלאומיות. רצידיביזם - החזרה למאסר כאסיר או כעובד שירות - נותר אחד האתגרים בעלי המשמעות הרבה ביותר שאיתו מתמודדות רשויות הכליאה בעולם. באמצעות הצגת נתוני הרצידיביזם של שב"ס לצד נתונים השוואתיים ממדינות אחרות, אנו מבקשים לספק תמונה ברורה של הגורמים המשפיעים על שיעורי החזרה למאסר. ממצאינו מגלים, כי שיעורי הרצידיביזם בישראל המשיכו במגמת ירידה בקרב משוחררי 2018.

הזמנת חוקרים לשיתופי פעולה עתידיים: שירות בתי הסוהר נותר מחויב לטפח סביבה פתוחה של ידע ומחקר מדעי. אנו מכירים בחיוניות של מחקר איכותי להמשך הפיתוח של תוכניות תקוון יעילות, הפחתת רצידיביזם והבנת תופעות בתחום הכליאה. לפיכך אנו מזמינים חוקרים - הן מישראל והן מחו"ל - לפרסם עבודות רלוונטיות שנעשו בשיתוף פעולה עם שב"ס וענף מחקר במהדורות הבאות של כתב עת זה.

בברכה,

**ד"ר יוחנן ועקנין, סגן-גונדר
ראש ענף מחקר**

עיניים מפוקחות לרווחה

חווית המפוקחים על ידי יחידת 'צור' דרך עיני המטפלים

מאיה פלדי,¹ יעל אידיסיס²

המחקר הנוכחי עסק בחוויית הפיקוח של עברייני מין להתרשמותם של המטפלים בהם, זאת על מנת ללמוד על חוויית הפיקוח של המפוקחים ועל טיב הקשר שנוצר בין קצין הפיקוח למפוקח ולבחון את האופן שבו עשויים הפיקוח וקצין הפיקוח לתרום למפוקח. במחקר השתתפו 12 אנשי טיפול, נשים וגברים, אשר טיפלו בעבר שנה לפחות בעברייני מין שהורשעו והיו בפיקוח של יחידת 'צור'. המשתתפים גויסו הן באמצעות 'מדגם מכון' הן באמצעות שיטת 'כדור השלג'. השתתפותם במחקר נעשתה על בסיס התנדבותי ובסודיות מלאה. הנתונים נאספו על בסיס ריאיון פתוח חצי מובנה עם כל אחד מהמשתתפים, בעזרת מדריך ריאיון. ניתוח תוכן קטגוריאלי העלה שלוש קטגוריות מרכזיות, שתיים מתוכן יוצגו במחקר הנוכחי: 1. מאפייני הקשר בין קצין הפיקוח למפוקח; 2. טיפול ופיקוח. מקטגוריות אלה נגזרו חמש תמות, מתוכן יוצגו ארבע: הראשונה מדגישה את החשיבות שיש בשילוב של פיקוח ושיקום; השנייה מציגה מאפיינים טיפוליים וצרכים הבאים לידי ביטוי בקשר הפיקוחי; השלישית מדגישה את הקשר הפיקוחי כמשמעותי וכמשפיע על שיתוף הפעולה; הרביעית דנה בשאלה אם חוויות בקשר הפיקוחי הן ביטוי לעולמו הפנימי של המטופל או שמא מדובר בחוויה ששורשיה במציאות. נדונים החשיבות של הפיקוח ומאפייני הקשר הפיקוחי וכן הצעות לשיפור הפיקוח בהיבטים בינאישיים.

מילות מפתח: פיקוח, יחידת צור, עברייני מין, ברית טיפולית

¹ מאיה פלדי - קרימינולוגית קלינית, מרכז לבריאות הנפש "גהה", מרכז יום "מעגלים", מרכז שיקום מונע לטיפול בעברייני מין.
² פרופ' יעל אידיסיס - קרימינולוגית קלינית, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, מרכזת תוכנית להכשרת מטפלים בעברייני מין, אוניברסיטת בר אילן, מנהלת קלינית עמותת 'שלום בניך' לטיפול בפוגעים ונפגעים מינית במגזר החרדי.

מבוא

שהראה כי הסיכון למועדות פוחת משמעותית ככל שהאדם לא מבצע עבירות מין נוספות בקהילה. ממציא מחקר זה מעלים, כי באופן כללי, רוב עברייני המין יגיעו לסף החדילה (Desistance threshold) לאחר 10-15 שנים, וכי בקרב עברייני המין בעלי המסוכנות הגבוהה ביותר, אפשר לצפות כי הסיכון יפחת לאחר 20 שנים. בישראל נמצאה בקרב עברייני מין לא מפוקחים מועדות בשיעור של 19.3% כחמש שנים מיום שחרורם (שהיה בטרם חקיקת החוק) (בן צבי וולק, 2011). במטרה למנוע הישנות של ביצוע העבירות חוקקו חוקים אשר התירו פיקוח על עברייני מין (Kelley et al., 2020).

פיקוח ומעקב בעולם

בעולם קיימים הליכי חקיקה הקובעים מדיניות נפרדת ומיוחדת לעברייני מין (Frenken, 1999), וקיימות הגבלות מיוחדות על עברייני מין בקהילה (Cumming & McGrath, 2000; English et al., 2003). בארצות הברית נערך מרשם לעברייני מין וקיימת חובת דיווח על אלו שנמצאים בקהילה בהתאם לרמת מסוכנותם. ב-1996 נחקק 'חוק מייגן' הפדרלי (Megan's law), לפיו הרשויות מחויבות למסור מידע רלוונטי הנחוץ להגנת הציבור מפני עברייני מין מורשעים (Lieb, 2000). ישנו קצין מבחן אשר תפקידו לבצע ביקורי פתע ולעזור למפוקח ליצור ולנהל מערכת תמיכה מין מתבצע תוך שימוש באמצעים טכנולוגיים כדי לאתר את מיקומו של המפוקח (Gies et al., 2012) ושימוש בבדיקות פוליגרף כדי לבחון את עמידתו בתנאי הפיקוח והתקדמותו בטיפול (Grubin et al., 2019). בדומה לכך, בקנדה מתנהל מרשם לאומי של עברייני מין תחת צו המחייב לשמור את פרטיהם לתקופה בלתי קצובה. במחוזות מסוימים החקיקה התירה למטרה להודיע לקהילה על שחרור של עברייני מין מסוכנים. כך למשל באלברטה, לציבור יש גישה לאתר ממשלתי שבו ניתן המידע. הציבור רשאי לבקש

אלימות מינית היא תופעה מורכבת הגורמת פגיעה קשה בנפגעים, מעוררת תגובות חברתיות טעונות במיוחד ומביאה לתמיכה בסנקציות כלפי עברייני מין (אפשטיין ועמיתיו, 2021). מספרות המחקר עולה, כי אחוזי המועדות (recidivism) בקרב עברייני מין גבוהים בעיקר בשנים הראשונות לאחר שחרורם ממאסר (Hanson et al., 2014). כדי להפחית מועדות בקרב עברייני מין נדרשת מדיניות הכוללת ענישה, טיפול ומעקב (Sample et al., 2011).

בעשורים האחרונים מדינות מערביות בעולם ובהן ישראל, חוקקו חוקים אשר הטילו מגבלות על עברייני מין משוחררים (ניקורטה, 2021). בישראל חוקק 'חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס"ו-2006' כחלק ממדיניות ההגנה על הציבור (community protection approach), ועל פיו על כל עברייני מין אשר הורשע לעבור הערכת מסוכנות מינית. ניתן להטיל צו פיקוח על עברייני מין שמסוכנותו הוערכה מעל הרמה 'נמוכה'. הפיקוח מתבצע על ידי יחידת 'צור', תחת שירות בתי הסוהר (חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס"ו-2006). שיתוף פעולה של עברייני מין עם גורמי הפיקוח הוא מרכיב חשוב בהערכת רמת המסוכנות בקרב עברייני מין (Hanson et al., 2007). מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון דרך עיניהם של מטפלים איך חווים עברייני מין את הפיקוח.

מועדות בקרב עברייני מין

מועדות (recidivism) מוגדרת בספרות כעבריינות חוזרת לאחר הרשעה (Payne, Beech et al., 2003; 2007). מחקר שעקב במשך 20 שנים אחרי 7,740 עברייני מין משוחררים הראה, כי בקרב אלו בעלי רמת מסוכנות גבוהה קיים שיעור מועדות של 22% בחמש השנים הראשונות לאחר השחרור ממאסר. שיעור המועדות לאחר 10 שנים אם האדם לא ביצע עבירות חוזרות, ירד ל-4.2% (Hanson et al., 2014). ממציאים אלו נתמכים על ידי מחקר נוסף (Hanson et al., 2018),

שהורשעו או כאלו שתחת סעיף נפשי הוחלט שלא להעמידם לדין. צווי הפיקוח נכתבים בהתייעצות עם קרימינולוג קליני, יועץ משפטי וקצין מודיעין. סוג הפיקוח נוגע לרקע של העבריין, ותנאי הפיקוח צריכים להיות מידתיים למאפייני העבירה, לאישיותו ולסטייתו המינית, אם קיימת. הסמכות לקביעת התנאים נמצאת בידי בית המשפט, וסמכויות קצין הפיקוח ניתנות בהלימה לתנאי הפיקוח שנקבעו (בסטר-משולם וכהן-מדינה, 2011). משך צו הפיקוח נגזר ממסוכנותו של המפוקח. בתום התקופה מסוכנתו מוערכת פעם נוספת ואפשר להאריך את הצו. בתום חמש שנים אפשר להאריכו רק במידה שהמסוכנות הוערכה כגבוהה. התקופה המרבית לפיקוח ומעקב היא 20 שנה (חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס"ו-2006).

מדיניות הפיקוח בארץ שמה דגש על 'חליפת פיקוח' המותאמת לכל מפוקח על פי קריטריונים הנגזרים מגורמי הסיכון שלו (בסטר-משולם וכהן-מדינה, 2011), והיא נתונה לשינויים בהתאם להשתנות של הגורמים הדינמיים (Lockley, 2011) כשאופי הפיקוח אינו תואם את רמת המסוכנות ואינו נוגע לגורמי הסיכון הרלוונטיים, המועדות עלולה לעלות (Bonta & Andrews, 2007). אחד המשתנים הדינמיים בהערכת סיכון הוא שיתוף פעולה עם הפיקוח, ואי היענות לפיקוח קשור בפוטנציאל למועדות (Hanson et al., 2007).

הפיקוח נעשה באופן גלוי ובאופן סמוי, ובתוך כך נעשה שימוש באמצעים מבצעיים כדי לפקח ולוודא כי עבריין המין אינו מפר את מגבלות צו הפיקוח. במסגרת הפיקוח, קציני הפיקוח מקיימים ביקורי בית במקום העבודה ומתשאלים את בני המשפחה והסביבה הקרובה. הם מבצעים תצפיות ומעקבים תוך שמירה על פרטיותו כדי שלא לחשוף את היותו עבריין מין. במחקר של בסטר-משולם וכהן-מדינה (2011), אשר עקב אחר הפעילות של יחידת 'צור' ובדק את שיעורי המועדות בקרב עבריין מין מפוקחים נמצא, כי מתוך 934 עבריין מין שנגדם הוצאו צווי פיקוח, שיעור המועדות היה 3% אחוזים.

מידע נוסף מהמשטרה או ממועדות מיוחדות, אם יראה כי קיים צורך בכך (Lussier & Mathesius, 2019). אסירים משוחררים תחת תנאים של ועדת שחרורים בהתאם להמלצות של שירות השיקום. בתום תקופת התנאי, אם ההתרשמות היא ששקף סיכון מצד האסיר המשוחרר, בסמכות בית המשפט להוציא צו מניעה (Peace Bond) שלפיו אפשר להטיל על עבריין המין מגבלות. למשל, איסור צריכת אלכוהול וסמים, הגבלת החזקת נשק והרחקה ממקומות או מאנשים מסוימים. על התנאים מפקח CSC - Correctional Service of Canada, אשר בסמכותו לערוך ביקורים בבית ובמקום העבודה (High-Risk Offenders - A Handbook for Criminal Justice Professionals, 2022).

באנגליה חוקק חוק עבירות מין (Sexual offence act, 2003) שעל פיו אפשר להגביל את חופש התנועה והפעולה של עבריין מין. צוות מבחן (Probation Staff) אמון על ניהול הפיקוח של עבריין המין. במסגרת תפקידם הם נפגשים עם המפוקח, מגיעים לביקורי בית ומצויים בקשר עם המשטרה. נוסף על כך באחריותם לסייע למפוקח להשתלב בתוכניות טיפוליות המתאימות לו ולסייע לו במציאת מקום מגורים שיתאים למגבלות המוטלות עליו (HM Prison and Probation Service, 2021).

בניו-זילנד קיים מרשם של עבריין מין שפגעו בילדים. אפשר לחשוף מידע לגביהם לציבור במידה שחשיפתו תסייע במניעת עבירה או כאשר נחשפת סכנה לביטחון הציבור. הפיקוח מתבצע על ידי קציני מבחן (Correction Probation Officers) ובאמצעות מנהלי תיק של המשטרה (New Zealand Police, 2016). בשחרור אפשר להטיל תנאים ופיקוח, למשל דיווח שוטף לגורמים המפקחים, השתתפות בתוכנית טיפול, מגבלות על תעסוקה וניטור המיקום על ידי משגוח אלקטרוני (Parole Act, 2002).

פיקוח ומעקב בישראל

בישראל קיימת יחידה של שירות בתי הסוהר האמונה על פיקוח על עבריין מין - יחידת 'צור'. היחידה מקבלת הערכות מסוכנות של עבריין מין

מטרת המחקר וחשיבותו

האופן שבו חווה המפוקח את הפיקוח והקשר עם קצין הפיקוח לא נחקרו בישראל עד כה. מחקרים שבחנו קשר בין קציני מבחן (Parole Officers) לבין עבריינים בחזרתם לחברה מצאו, כי קשר חיובי, המ' בוסס על תמיכה ואמון, מסייע בהפחתת רצידיביזם (Bares & Mowen, 2020; Chamberlain et al., 2017). באשר לחוויית הפיקוח של עברייני מין נמצא, כי הקשיים העיקריים מתבטאים במציאות של תעסוקה ומקום מגורים לפי תנאיהם. מרשם של עברייני מין יוצר מכשול בשילוב מחדש בקהילה, שכן גורמים מסוימים בקהילה מיודעים בכתובתם, בתיאורם הפיזי ובתיאור העבירה, ועליהם להודיע ולקבל אישורים לפעולות כגון חופשה (Crawford, 2022).

בעבודת דוקטורט שבוצעה בבריטניה נבחן קשר הפיקוח מצד עברייני המין המפוקחים ומצד המפקחים (Smith, 2009). מהממצאים עולה חשיבות המפקחים בסיוע בתהליך השיקום והחזרה לקהילה. עם זאת המפוקחים דיווחו, כי במקרים מסוימים חשו פחד על רקע תקשורת עוינת, שיפוטיות ומניפולטיביות מצד המפקחים במאמציהם להוציא אינפורמציה ולהתמודד עם הכחשה. המפוקחים גם דיווחו שחשו חסרי אונים להתווכח על מידת הסיכון שנשקף מהם. חלק מהנבדקים ציינו שחשו תרומה משמעותית של הפיקוח לתהליך השיקום, וחלקם לא. הן המפקחים הן המפוקחים הדגישו את חשיבות איכות הקשר לשיקום מוצלח ואת חשיבותה של אמפתיה מצד המפקחים. בישראל, בשונה מבריטניה, מלבד ביקורי בית ותשאולי סביבה קרובה, תפקיד קצין הפיקוח הוא לבצע תצפיות ומעקבים באופן סמוי אחר המפוקח, מה שלא בסמכותו של קצין פיקוח בבריטניה. אפשר להניח כי סוג קשר שכזה מאתגר את המפוקח ביצירת ברית ובתפיסת קצין הפיקוח כמי שרוצה בטובת המפוקח. המחקר הנוכחי נועד לבחון את החוויה של עברייני מין המפוקחים על ידי יחידת 'צור' דרך עיניהם של המטפלים, לעמוד על טיב הקשר שנוצר בין קצין הפיקוח למפוקח ולבחון את היכולת של המפוקח להיתרם מפעולותיו, להתרשמותם.

שיטה

במחקר הנוכחי נעשה שימוש במתודה האיכותנית פנומנולוגית המתמקדת בהבנה של המשמעויות, התהליכים והחוויות של מושאי המחקר מנקודת מבטם האישית (שקדי, 2003). הגישה הפנומנולוגית מתמקדת במציאות הסובייקטיבית של התופס אותה ובחוויה ובפרשנות של הפרט (Creswell, 1994).

משתתפים

במחקר השתתפו 12 אנשי טיפול, תשע נשים וש' לוושה גברים, בטווח גילים 32-65. חלק מהמשתתפים עובדים סוציאליים וחלק קרימינולוגים קליניים ושיקוי' מיים. כולם בעלי ניסיון טיפולי בעבודה עם עברייני מין, וכולם טיפלו בעבר לפחות שנה בעברייני מין שהורשעו והיו בפיקוח של יחידת 'צור'. מספר המשתתפים נקבע לפי כלל הרוויה (Saturation), שלפיו אפשר לקבוע את גודל המדגם ולבטא התקדמות תיאורטית לאחר כעשרה עד תריסר ראיונות (Ronel et al., 2015).

כלים

המחקר התבצע באמצעות ראיון עומק חצי מובנה, העוקב אחר מדריך ראיון. המשתתפים התבקשו להשיב על שאלות בנוגע לאופן שבו הם תופסים את חוויית הפיקוח של מטופליהם והקשר שמטופליהם יצרו עם קצין הפיקוח, ולהתייחס להשפעה של חוויית הפיקוח על מידת שיתוף הפעולה וההתקדמות בטיפול. ראיון זה מאפשר למשתתפי המחקר להעלות סוגיות, רגשות והתייחסות אישית לתופעה (Heath & Cowley, 2004). מבנה הראיון מאפשר למראיין מידה מסוימת של גמישות בנוגע לשאלות, בהתאם למהלך הראיון (שקדי, 2010).

הליך

לאחר קבלת האישורים הרלוונטיים לביצוע המחקר, כולל אישור ועדת אתיקה, בוצעו הראיונות על ידי המחברת הראשונה. המחקר נערך על ידי 'מדגם מכוון' המאתר משתתפים מתאימים לתופעה הנחקרת

להם להתבטא בחופשיות ולהביע ביקורת אותנטית כלפי הפיקוח, הם לא התבקשו למלא שאלון פרטים דמוגרפיים. כמו כן כדי לשמור על חיסיון המשתתפים, ציטוטיהם הוצגו בשמות בדויים. כדי לחזק את מהימנות ניתוח הנתונים ולצמצם הטיות אפשריות, המחברת השנייה עברה על הטקסטים והעריכה אותם. במקרים שבהם הייתה אי הסכמה בין המחברות לגבי פיענוח דברי המשתתפים או סיווג החומר, נוהל דיון לצד התבוננות מחודשת ובחינה חוזרת של התכנים, ונעשו שינויים שהיו מוסכמים על המחברות.

ממצאים

ניתוח תוכן קטגוריאלי של דברי המשתתפים העלה שלוש קטגוריות, שתיים מהן יוצגו כאן: 1. מאפייני הקשר בין קצין הפיקוח למפוקח; 2. טיפול ופיקוח.

1. מאפייני הקשר בין קצין הפיקוח למפוקח

הקשר בין קצין הפיקוח למפוקח עלה כמוטיב מרכזי לאורך כל הראיונות. המשתתפים תיארו את הקשר שנוצר מנקודת מבטם ואת חשיבותו. תחת קטגוריה זו זוהו חמש תתי קטגוריות: השפעת מאפייני קצין הפיקוח על הקשר; השפעת מאפייני המפוקח על הקשר; חשיבות הקשר בפיקוח; קשיים בקשר מפוקח-קצין פיקוח; הקשר כמיטיב.

1.1 השפעת מאפייני קצין הפיקוח על הקשר

רוב המשתתפים התייחסו למאפייני אישיותו והתנהלותו של קצין הפיקוח כגורמים המשפיעים על הקשר בינו לבין המפוקח. נטע מסבירה: "אני חושבת שהחוויה תלויה הרבה פעמים גם באישיות של המפקח, בגישה שלו לעברייני מין, התפיסה שלו כלפיהם." אורנה מתייחסת למאפיינים אבהיים לעומת כאלה שיכולים להיחוות רודפניים: "...האופן שבו המפקח מנכיח את עצמו... יש מפקחים שהם יותר אבהיים בגישה שלהם, יש מפקחים שהם קצת יותר נוקשים או רודפניים יותר,

(Mason, 1996). איתור המרואיינים התבצע באמצעות פנייה של המחברת השנייה למטפלים אשר עבדו בעבר במסגרות טיפול לעברייני מין. חלק מהמשתתפים סייעו אף הם כשהעבירו את פרטי המחקר למטפלים אחרים שנאותו להשתתף, לפיכך המחקר נערך בחלקו גם על ידי שימוש בשיטת 'כדור השלג' (Snowball) (Parker et al., 2019).

בשיחה טלפונית שקדמה לריאיון הוצגה למשתתפים מטרת המחקר. נאמר למשתתפים שהשתתפותם היא על בסיס התנדבותי, הובטחה להם אנונימיות מלאה והוסבר להם כי הם יכולים להפסיק את הריאיון בכל שלב שיבחרו. בשל מגפת הקורונה, כל המשתתפים ראינו באמצעות 'זום'. שיטה זו של ריאיון במחקר איכותני נחקרה בספרות לאחרונה (ראה לפני Archibald et al., 2019; Gray et al., 2020). תחילת הריאיון חתמו המשתתפים על טופס הסכמה מדעת ונתנו הסכמתם להקלטת הריאיון.

ניתוח הנתונים

הנתונים נותחו על פי שיטת ניתוח תוכן קטגוריאלי. לפי ניתוח מסוג זה חולקו נושאים שעלו בראיונות לקטגוריות מרכזיות ולתתי קטגוריות. שטראוס (Strauss, 1987) מחלק את ניתוח התוכן לארבעה שלבים: שלב הקידוד הפתוח שבו החוקר מזהה את הנושאים שחוזרים על עצמם ויוצר מהם קטגוריות; שלב הקידוד הצירי שבו החוקר משווה בין הראיונות ומשלב את כל הקטגוריות והציטוטים מכל הראיונות; שלב הניתוח הממוקד שבו החוקר בוחר רק את הקטגוריות הקשורות לתופעה הנחקרת; בשלב האחרון החוקר מקשר בין הקטגוריות עד לקבלת מודל תיאורטי.

אמינות ואתיקה

משתתפי המחקר יודעו לגבי מטרת המחקר, שלבי המחקר, השימוש בנתונים והצגתם, בהתאם לגישתם של לינקולן וגובה (Lincoln & Guba, 1985), אשר מתייחסים לחשיבות האמון במחקר האיכותני. בשל מספרם המצומצם של מטפלים בעברייני מין וכדי להבטיח את האנונימיות של המשתתפים, לאפשר

"...הם עשו דברים נוראיים, מזעזעים, אבל גם נמצא מולך בנאדם. אז אני חושבת ליצור איתו קשר של הקצת מעבר, כי זה משהו שכן יכול להשפיע על תחושת המחויבות שלו כלפי המפקח ולא רק כלפי החוקים... לדעת קצת יותר על העולם של הבנאדם... גם לא בהקשר של העבירה שלו. 'מה קשה לך בבית? מה קשה לך? אמא חולה? מה אתה אומר...' כאילו קצת להתעניין בבנאדם... חשוב להתעניין בו..."

1.3.2 השוואה בין הקשר בפיקוח לקשר בטיפול

מספר מטפלים השווו את קשר הפיקוח שנוצר לקשר טיפולי. כך דורית מתייחסת להשוואה לטיפול בכפייה: "יש משהו בפיקוח שעם הזמן הולך ומקבל איזה... הפורמלי הפוך להיות איזה משהו, ממש כמו איזה טיפול שנכפה על מטופל מתוקף היותו במוסד סגור." מור מדגישה את חשיבותו של קשר אישי שמלווה בהתעניינות, אשר עשוי לתרום לתחושת המחויבות של המטופל:

"מפקח שיוצר קשר עם המפוקח שלו... קשר בינאישי טוב אמממ... שבו המפוקח בעצם מכיר את הבנאדם שנמצא מולו לא רק כמפקח ככה שמגיע מדי פעם וזהו... ככה קצת יותר של מחויבות כזאת, משהו שקצת דומה לקשר טיפולי. הוא לא באמת יכול לעשות את זה כמו קשר טיפולי, כי אז זה יהיה בעייתי, אבל איזשהו ככה קצת סמול טוק... ולא רק בוא תעשה בדיקת סמים ותעשה את זה ואת זה ואיפה היית ומה עשית ומה לקחת."

1.3.3 קצין הפיקוח כדמות הורית

מדברי המשתתפים נראה, כי לעיתים קצין הפיקוח נמצא בתפקיד הורי בעבור המפוקח. שני אומרת: "...יש שם ממש חוויה של החזקה. אני באמת חושבת שחלק מהם לא פוגעים כי יש הרגשה שמישהו מסתכל עליי כל הזמן. עכשיו זה קצת - להבדיל, כן? - פרפרזה, שהתינוק מרגיש שהאימא כאילו עוקבת אחריו במבטה, אז הוא לא יכול ליפול... אני כן חושבת שיש משהו בדבר הזה, שהם יודעים שמישהו שמסתכל עליהם, אבל לא רק בקטע פרנואידי וכאילו גם מסתכל עליהם וגם אומר לעצמו 'אל תיפול', לא בא לי שתיפול."

שוטרים... יש ביניהם את אלו שבאו מהמשטרה, את אלו שבאים יותר מעמדה טיפולית." תומר מדגיש את יכולתו של קצין הפיקוח להתאים את עצמו למפוקח: "זה באמת תלוי באנשים... מפקחים שיודעים להתאים את עצמם למפוקח עצמו, ויש מפקחים שהם יותר 'ביי דה בוק', לא זזים ימינה-שמאלה ולא מנסים ליצור את הקשר או פחות טובים בליצור את הקשר."

1.2 השפעת מאפייני המפוקח על הקשר

מספר מטפלים התמקדו בעמדתו של המפוקח כמי שמשפיע על הקשר בינו לבין קצין הפיקוח. אורנה מסבירה: "זה תלוי בעמדה של האדם עצמו, הפוגע, אם הוא עובר תהליך של הכרה ב... ככל שהוא מתקדם בהליך הטיפולי השיקומי ומחובר למקומות האלו שהוא זקוק לאיזושהי הגנה..."

דורית מתארת מטופלים בעלי מיקוד שליטה חיצוני העסוקים בהטלת האשמה על קצין הפיקוח בתחומים בחייהם שבהם הם מתקשים להתקדם:

"...תולים במפקח את כל הקשיים ואת הקושי לחזור חזרה לשגרת החיים, ואי אפשר לצאת לדייטים כי בכל רגע נתון הוא יכול להגיע, ויש איזו תחושה שהדבר הזה מאוד מאוד סוגר ומגביל ולא מאפשר לחזור לחיים... אבל אני חושבת שבחוויה שלי אלו ששמו את כל העצירת חיים על המפקח, הם באמת אנשים שמאופיינים במיקוד שליטה חיצוני. בחוויה כזו ששום דבר לא קשור בהם, וכאילו עכשיו יש איזה גורם נוסף שבגללו הם לא מוצאים זוגיות, לא מוצאים עבודה טובה."

1.3 חשיבות הקשר בפיקוח

1.3.1 אוזן קשבת והפגת בדידות

מדברי המשתתפים נראה, כי קיימת חשיבות גדולה לסוג הקשר שנוצר בין קצין הפיקוח למפוקח. מלכה מדגישה את חשיבותה של ההתייחסות האישית של קצין הפיקוח כלפי המפוקח: "הקשר שנוצר הרבה פעמים זה קשר ייעוצי, הם רואים אותו כחבר, הם רואים אותו כמישהו שאפשר להתחלק איתו, הם רואים אותו כמישהו שהוא אוזן קשבת."

מור מדגישה את הצורך לראות את המפוקח כאדם, ולא רק כמי שביצע מעשים קשים ומזעזעים:

נועה מתייחסת לדמות הורית שומרת שמעניקה ביטחון למפוקח:

"[קצין הפיקוח] הופך לאיזה סוג של דמות, אובייקט הורי קצת של מישהו שככה מאוד-מאוד מציב את הגבול, שומר עליו, וזו שמירה שהמטופלים האלו מאוד צריכים ולא דווקא חיצונית... זו פונקציה שהם מאוד-מאוד זקוקים לה כדי להרגיש בטוחים, אפילו בטוחים מבחינת ביטחון עצמי..."

תומר מתאר את הצורך של מטופל שקצין הפיקוח יבחין ביכולותיו: "מטופל שאני זוכר שהוא מצא עבודה, לא היה לו חשוב רק לקבל את האישור הקונקרטי למקום העבודה, היה לו חשוב שהמפקח יראה שהוא מוצא עבודה."

נועה מציינת את החשיבות שהמטופל שלה חווה כאשר המפקח הכיר את בני משפחתו: "הוא [המפקח] יודע עליי [על המטופל] ככה וככה, והוא פגש את הבת-זוג שלי ואת הילדים שלי. דווקא זה ממש הרים לו שיש מישהו שמכיר אותו ככה."

1.4 אתגרים וקשיים בקשר מפוקח-קצין פיקוח

במהלך הראיונות המשתתפים התייחסו לקשיים הקשורים בפיקוח, חלקם קשיים שעלו מתוך תהליך בניית הקשר וחלקם לנוכח חוויות שנחוו על ידי המרפוקחים כקשות.

1.4.1 התחלת הפיקוח - בחינת גבולות ובניית אמון

תומר מתייחס לחשדנות שמאפיינת את תחילת הקשר בפיקוח:

"...כמו בכל קשר בהתחלה יש הרבה חשדנות, אבל פה במקרה הזה יש תוספת של חשדנות משני הצדדים... אני מדבר על המפקח בעיניים של המטופל: 'רגע, מה הוא? מה התפקיד שלו באמת? אממ... למה הוא בא לבדוק אותי הרבה פעמים?' יש להם כל מיני השגות סביב התנאים של הפיקוח, ואז הכעסים יוצאים על המפקח עצמו למרות שבסופו של דבר המפקח עצמו הוא לא זה שמחליט על תנאי הפיקוח שלו."

מיכל מתייחסת לקושי לתת אמון, המאפיין עברייני

מין, ולהשפעתו על הציפיות שלהם מהפיקוח: "זה הרבה פעמים עניין של תחילת קשר. הרי הם אנשים שאין להם אמון והם מראש באים מעמדה כזו מאוד הגנתית, אז יצא ככה כלפי הקציני פיקוח... אבל תמיד בסוף הם אומרים כזה, 'וואי... זוכרת שדיברנו על זה שפחדתי ממש מי יהיה הקצין פיקוח שלי? וטראי אני בקשר טוב איתו'..."

1.4.2 חוויות שליליות מול הפיקוח

המשתתפים תיארו חוויות שליליות שעלו בתוך הטיפול: הפחדה, חודרנות, חשיפה ובעיות שנובעות מחוסר ברגישות תרבותית מצד קצין הפיקוח.

1.4.2.1 חוויית הפחדה ופחד

נטע מתארת אסטרטגיה שחזרה על עצמה, שבה קציני פיקוח מנסים להפחיד את המפוקחים:

"עוד דבר ששמעתי מהרבה מטופלים זה שקצין הפיקוח נוהג להזמין אותם מפעם לפעם לתחנת משטרה לביקורת בתחנת משטרה... הבנתי מהדברים... שזה בעצם חלק איזשהי אסטרטגיה של הפחדה. הרי עברייני המין היה בחקירה בתחנת משטרה, שם הוא התחיל... חקירה בתחנת משטרה היא במרבית המקרים אירוע טראומטי... ולכן בכל פעם מחדש שקצין פיקוח שהוא גם קצין שב"ס והוא קשור במערכת אכיפת החוק מזמין אותך לפגישה בתחנת משטרה, מיד עולים לך אסוציאציות, עולה הריח, הצליל, המדים, המבנה..."

מור מתארת תהליך הפחדה של מטופל לגבי תנאי הפיקוח שלו. התהליך התנהל בגבול האפור ביחס לתנאים:

"אמרו לו שהולכים להפעיל... את התנאי של מאסר. ושהם צריכים לחשוב על זה, ואם לא יפעילו את התנאי, אז הם יעשו ל'ג'סט'... אני פתחתי מחדש את התיק שלו לראות את התנאי פיקוח שלו. לפי התנאי פיקוח, זה כזה משהו כזה שהוא על הגבול מה שהוא עשה ואז התקשרתי לקצין פיקוח ושאלתי אותו 'מה היה בסוף שבוע? מה קרה? הוא חזר מאוד 'שייקין' כזה'. אז הוא אמר לי 'טוב מאוד, זאת הייתה המטרה. כעקרון, הוא לא עשה משהו כנגד כללי הפיקוח, אבל רציתי ככה לדחוק אותו עוד יותר

כמה משתתפים עלה הצורך בהתייחסות רגישת-תרבות. יואב מדגיש את חשיבותה של הרגישות של קציני הפיקוח למקום שאליו הם נכנסים והאופן שבו החברה עשויה לפרש זאת:

"ערבי מיפו, מגיעים אנשים אליו, חושבים שהוא משת"פ... יש מורכבויות שצריך לקחת אותן בחשבון גם בעבודה הזו, צריך לשים לב לזה. רואים אנשים מגיעים אליו בשעות לא שעות, מה זה אומר? וזה לא עבריינים, אז הוא גם זכה לאיזה שהם תגובות לא סימפטיות גם מהסביבה שלו. כן, צריך לעשות הכל ברגישות."

יעקוב מתייחס לחשיבות הרגישות התרבותית בתוך המגזר החרדי:

"היה מצב שמפקח נכנס לבית של זוג צעיר חרדי, זאת אומרת מטופל שהתחתן בתוך התהליך, ודיבר עם האישה - אישה צעירה שידעה משהו, אבל לא בדיוק, שיחה שלא הייתה נראית למטופל. נכנס לאיזו פינה שהוא לא היה צריך להיכנס שם. אני יכול לומר שאני חושב, למפקחים יש חוסר מסוים בהבנה תרבותית של הציבור החרדי... בהבנה של ניואנסים, כי אין דינו של מפקח חסידי כמפקח ליטאי או ספרדי או דתי לאומי, זה עולמות שונים לחלוטין."

1.4.3 דרכי ההתמודדות של המטופל עם הקשיים

משתתפי המחקר שיתפו בדרכי ההתמודדות שעלו מתוך דברי מטופליהם מול הקשיים שחוו מעצם הפיקוח עליהם.

1.4.3.1 הגשת תלונה

כמה משתתפים ציינו, כי לעיתים מטופלים רוצים להתלונן על קצין הפיקוח. כך למשל מספר תומר: "הם עירבו את עורך הדין שלהם בניסיון להיכנס... היו הגשות תלונה גם מצד המטופלים." נטע מתארת מטופלים שפונים ומתלוננים, אך מציינת שאינה זוכרת תגובת גיבוי למפוקח:

"מקרים שהם, המטופלים, עברייני המין, אזרו אומץ ופנו ליחידת הפיקוח, בין אם באמצעות עורך הדין שלהם ובין אם זה בעצמם. אז תמיד הם קיבלו

לפינה כדי להפחיד אותו עוד יותר, כי זה מטופל שיכול ככה להיות לפה ולשם, הוא מפוקח בעייתי."

1.4.2.2 חוויית חודרנות

אורנה מתייחסת לחוויית ההפתעה מהגעתו של קצין הפיקוח, ומדגישה את הקושי של המטופל כשקצין הפיקוח נכנס, כחלק מתפקידו, למרחבים אישיים שהמטופל מנסה לבנות ולשקם:

"למשל, זה שמפתיעים, זה חזר על עצמו, שעכשיו יש לי חברה חדשה והמפקח בא ורוצה לפגוש אותה, ואז איך אני... טוב בסדר, היא יודעת שנגיד שעשיתי משהו, או היא עוד לא יודעת. ועכשיו אני כמו איזה ילד שיש לנו... צלע שלישית בזוגיות, וזה המפקח, ואני חייב להכניס אותו כי אני בפיקוח, אבל זה מקלקל לי איזה משהו שהתחלתי לבנות..." תומר מוסיף לגבי חוויית החודרנות הנהווית על ידי מטופלו כפגיעה מינית:

"מטופל שמגיע ומדבר על זה שיש שאלות חודרניות... עכשיו אני מניח שיש גם מצבים שזה באמת נכון, זאת אומרת, כן, 'כמה פעמים אתה מאונן? מתי קיימת יחסי מין בפעם האחרונה?' כל מיני שאלות. המטופל אומר, 'רגע, מה עכשיו? מה, מה אתה בא אליי ושואל אותי כל מיני שאלות'. כשמטופל אחד ממש הגדיר את זה כפגיעה מינית, ורצה להגיש תלונה כנגד אותו מפוקח."

1.4.2.3 חוויית חשיפה

מספר משתתפים התייחסו להתנהגות קצין הפיקוח שמביאה את המפוקח לתחושה שהוא חשוף בפני הסביבה. גילה מתארת מקרה של מפוקח שננזף על ידי קצין הפיקוח שלו בפני אחרים, ובכך "חשף" אותו: "...החוסר התחשבות של חלק מהם [המפקחים] בחיים הפרטיים שלהם או במקומות העבודה שלהם. למשל, סיפר לי שקצין הפיקוח ראה אותו באיזשהו... ראה אותו בחוץ... צעק עליו לפני כל מיני אנשים... זאת אומרת, אני לא יודעת עד כמה זה נכון. למשל, הוא סיפר לי על הפדיחה הזו, על החוויה הזו שלו שהייתה מאוד קשה."

1.4.2.4 חוסר רגישות תרבותית

לקציני הפיקוח מפוקחים מתרבויות שונות. מדברי

שבין קציני הפיקוח למטופלים שלהם. חוויות אלה כוללות קשר בינאישי מטיב, הכולל גם עזרה מצד קצין הפיקוח בתחומים החורגים מדרישות התפקיד והסתייעות בקצין הפיקוח במצבי סיכון ובהצבת גבולות.

1.5.1 הפיקוח כמענה חברתי

מלכה מתארת את הצמיחה מתוך קשר בינאישי מיטיב:

"אני חושבת, החוויה של הקשר הבינאישי, שלפעמים זו או חוויה יחידה או חוויה ראשונה שלהם, שמזה הם יכולים גם לצמות: 'וואלה, יש לי יכולת לקיים קשר בינאישי, הנה יש לי חבר' זה משהו שהוא עוצמתי לכאלה שבאמת אין להם קשרים."

גם נועה מציגה את החוויה החיובית שנוצרת מתוך ההיכרות של קצין הפיקוח את המפוקח:

"...הוא [המפוקח] נגיד מאוד אהב את הקצין פיקוח שלו כי הנה מישהו שמלווה אותו כל הזמן נמצא איתו כל הזמן, יותר התינוקי הזה למרות שהוא היה מבוגר מאוד. זה היה לו נחמד. כן, הוא בא, קפץ, ישב לקפה, נחמד לו. הוא נתן לו חברה בסופו של דבר..."

1.5.2 סיוע מצד קצין הפיקוח

מתוך חוויות חיוביות בקשר הבינאישי, עלתה התייחסות לסיוע של המפקח למפוקח בתחומים שמעבר להגדרת התפקיד שלו. מיכל מתארת אירוע שבו קצין פיקוח סייע למפוקח שלו למצוא מסגרת מתאימה:

"הוא למד בכולל חרדי והיה שם בעיה תמיד בקיץ, שבגלל שאין לימודים, אז היו שם קטינים שהיו מגיעים לישיבה שם. וככה בהתחלה הקצין פיקוח אמר לו פשוט 'אתה לא יכול להיות שם כשהם באים'. מה שהוא היה עושה, הוא היה משוטט ברחוב, שזה בדיוק המצב סיכון שלו כי ככה הוא היה פוגע... הם ישבו ביחד והם חשבו ביחד על איזשהו פתרון, והוא עזר לו למצוא ישיבה אחרת שהוא יכול לעבור אליה בחודשיים של הקיץ שבה אין קטינים... כאילו הם מצאו ביחד."

נועה מתארת מקרה שבו קצין פיקוח בנה תוכנית

איזשהן תשובות שהאירוע נבדק, ולמה הם מצדיקים את עצמם במה שהם עושים. אני לא מכירה אף תגובה שהתשובה הייתה 'בדקנו ואנחנו מצטערים, שגינה'. לא מכירה כזה הלך רוח." היא מוסיפה ואומרת, כי לצד אלה שפונים בתלונה, יש כאלה שנמנעים מכך: "ישנם הרבה מטופלים שפשוט נמנעים מלהתלונן והם מפחדים פשוט מהתנכלות של קצין הפיקוח."

1.4.3.2 התנגדות והפרות תנאים

דרך התמודדות נוספת היא הפגנת התנגדות כלפי קצין הפיקוח והתמקמות בעמדה מתריסה ומאיימת להפר תנאים. כך עולה מדבריו של תומר:

"אני אראה לך מה זה, אני אראה לך, אני אראה לך מי הגבר פה! אתה חושב שאתה גבר בגלל שיש לך מדים? אין להם מדים... בגלל שיש לך כוח עליי? אז אני אראה לך מה זה, אני לא מפחד ממך! אני אעשה, ומתי שאני ארצה להפר אני אפר, ואתה לא תדע ואתה לא זה. כאילו, אנשים שנכנסים איתם ראש בראש, שזה גם קורה."

גם מדבריה של דורית אפשר לראות את ההתנגדות לפיקוח עד כדי הפרות תנאים: "ש כאלה שעדיין יהיו בהתנגדות ובניסיון להרחיק, וגם אפילו הנוכחות של המפקח לא תהיה מספיק משמעותית, והם גם יפרו את תנאי הפיקוח שלהם."

1.4.3.3 פנייה למטפל

ההתמודדות העיקרית שעלתה מדברי המשתתפים הייתה פנייה למטפל כדי שייסייע בקושי מול קצין הפיקוח. מיכל מספרת על מפגשים משותפים עם קצין הפיקוח והמטופל כדי לפתור את הקשיים שעלו בטיפול: "...הרבה פעמים אנחנו הצלחנו לעזור למטופלים לתווך כזה את מה שהם רוצים [להגיד] לקצין פיקוח. נגיד הם כעסו על כל מיני חוקים ששמים להם, כל מיני תנאים ששמים להם, שהם לא בהכרח במקומם. אז היה אפשר לחשוב ביחד איך לדבר עם הקצין פיקוח ואיך לעשות איתו סדר מחדש והסכמים חדשים. לדעתי זה מאוד תרם."

1.5 הקשר בפיקוח כקשר מיטיב

כל המשתתפים התייחסו גם לחוויות חיוביות בקשר

ונותן לי דוח. אבל כשאני רואה שהוא עצר אותי על מהירות או על עבירה אחרת, בטח ובטח אם זה עבירות מסכנות חיים, ביני לבין עצמי אני מודה לו. ויותר מזה, אם אני רואה שהוא עוצר מישהו אחר שמתנהג בצורה מסכנת חיים, על אחת כמה וכמה אני מודה לו. אני חושב שזה משקף את אותו התהליך. זאת אומרת, יש פה בהתחלה שלב של חוסר נוחות, שלב של מישהו שמכתיב לי, אוסף אותי, מתנהג איתי בצורה מרגיזה. בסופו של דבר בשילוב של התהליך הטיפולי, אני מבין את המעשה שנעשה ואני מבין שהוא לא היה טוב.

מיכל מתייחסת גם היא לקצין הפיקוח כאל שוטר חיצוני שעתיד להיות מופנם: "...זה השוטר החיצוני שהם יותר סומכים עליו, ואז נראה לי שבסופו של דבר נעשים שם תהליכי הפנמה כאלה בין השוטר לחיצוני לפנימי מתוך הקשר."

2. טיפול ופיקוח

המשתתפים הביאו את החוויה שלהם כמטפלים במטופלים בפיקוח. תחת קטגוריה זו זוהו שלוש תתי קטגוריות: קשר מטפל-קצין פיקוח; השפעת הטיפול על הפיקוח; השפעת הפיקוח על הטיפול.

2.1 קשר מטפל-קצין פיקוח

הרוב המוחלט של המשתתפים התייחסו לקשר בינם לבין קציני הפיקוח כקשר חיובי והדדי, כמו בתיאור של שני:

"היינו איתם בקשר אם הייתה דאגה אמיתית למטופל... ובחוויה שלי הוא היה מגביר את הפיקוח. להגיד לך אם הוא באמת היה עושה את זה או לא... אבל הוא אף פעם לא אמר זה מה יש, הוא תמיד אמר 'אוקיי', אז אנתח נגביר', או 'יופי, טוב שאמרת לי, אז אני אתקשר אליו לבדוק איך הוא...' בחוויה שלי הם היו נורא מגויסים לזה."

2.2 השפעות הטיפול על הפיקוח

משתתפי המחקר הציגו דרכים שבהן הטיפול משפיע על הפיקוח, בסיוע היזום של המטפל ובחוויה של המטפלים שהטיפול מסייע לקציני הפיקוח בחלוקת האחריות.

מוגנות כדי שהמפוקח יוכל להיות נוכח באירוע משפחתי:

"[המפקח] אישר לו ללכת לאיזו חתונה שהוא ממש רצה, שזה משהו מאוד יפה. הוא באמת ככה הקשיב לו ושמע ועשה איזו תוכנית ודיבר איתו על מה הוא מצפה ממנו והתקשר אליי. אני זוכרת איזה משהו כזה. ככה בדייק מסוג הדברים ששנייה רגע לראות רגע את הקשר, ובאמת להקשיב למטופל ולהתאים לו את מה שהוא צריך."

1.5.3 הסתייעות בקצין הפיקוח בניהול מצבי סיכון

חלק מהמשתתפים שיתפו בחוויות מיטיבות של המטופלים שלהם מול קצין הפיקוח במצבי סיכון. מיכל מתארת מצב שבו מטופל חש שנכנס למצב סיכון, והצליח להיעזר בקצין הפיקוח כדי לעצור את עצמו: "היה איזה רגע שהוא הרגיש שהוא במצב סיכון, במצב רגשי, אז הוא הרים אליו טלפון והוא ישב איתו והם דיברו. וזה אני יכולה להגיד איזו חוויה מאוד טובה שהייתה למפוקח... הוא ראה את קצין הפיקוח בצורה של באמת מישהו שרצה לעזור, וזה גם מה שאני חוויתי מקצין הפיקוח. באמת הוא היה מאוד נכון לעזור לו ומאוד ראה אותו בצורה שלמה." דורית מביאה דוגמה של מטופל שחווה פרידה קשה מאוד וכיצד פעולותיו של קצין הפיקוח סייעו לו: "הוא תיאר איך המפקח פשוט היווה שם איזו אוזן קשבת והוא שיתף אותי, מעבר לתפקיד המפקח. זה באמת בן אדם... נורא-נורא בודד, והמפקח השכיל כאלו להיות שם, להקשיב לקושי. עם הזמן הוא התחיל ללכת לבית כנסת בהשפעת המפקח. כאלו באמת נוצר שם איזה חיבור שממש הרגשתי שבקריסה הזו שהייתה, לולא המפקח יכול להיות שפוטנציאל המסוכנות שלו היה גובר."

1.5.4 הפיקוח כמסייע להפנמת הגבולות

יעקוב מדמה את החוויה מול קצין הפיקוח כמפגש עם שוטר ממשי שמציב גבולות ולמעשה שומר על האדם מפני עצמו: "אני יכול להמשיל את זה בצורה מאוד פשוטה. אני מאוד כועס על שוטר תנועה שעוצר אותי בדרך

נועה מתארת כיצד הפיקוח השפיע על חלק מהמטופלים:

"...זה פשוט הפך לכמו איזה כלי לווטוס, כאילו איזה מישהו שדרכו הם יוכלו להירגע. זאת אומרת, גם לתת מילים, אפילו לאיזשהו רצון להפך את התנאים או לאיזה מחשבה כזו או אחרת שקשורה לכל הסיפור של המוגנות. כי באמת פתאום כל השיח ירד אצלנו, ויותר היה אצלם כל הקטע של התנאים והכול."

קומץ מהמשתתפים התייחס לסוגיית הגבריות העולה מהמפגש של המפוקח עם קצין הפיקוח והעשויה להוות חומר טיפולי, כמו בתיאורה של מיכל: "היו שם רגעים כאלה שאני חושבת שקשורים למפוקח, שהוא חשב שהקצין פיקוח עושה עליו קצת שרירים מולי, שיש להם איזה קרב גברי, אבל אני חושבת שזה משהו שיותר קשור לעולמו הפנימי ופחות למשהו שאני חוויתי מקצין הפיקוח. אז גם עלו שם סוגיות כאלה שאחר כך בטיפול היה אפשר לפתוח אותם ולהבין יותר על כל מיני סכמות ודברים שככה שהוא גדל איתם מאבא שלו."

דין

המחקר הנוכחי התמקד בחוויותיהם של עברייני מין המפוקחים על ידי יחידת 'צור' את הפיקוח דרך עיניהם של המטופלים בהם. מתוך הקטגוריות שעלו מדברי המשתתפים זוהו ארבע תמות: התמה הראשונה מתארת את המרכיבים השיקומיים בקשר הפיקוחי, השנייה מציגה מאפיינים טיפוליים הבאים לידי ביטוי בקשר הפיקוחי, התמה השלישית מדגישה את הקשר הפיקוחי כמשמעותי המשפיע על שיתוף הפעולה, והרביעית דנה בחוויית הפיקוח כחוויה טרנספריאלית או כחוויה המעוגנת במציאות.

מרכיבים שיקומיים בקשר הפיקוחי

מטרתו העיקרית של הפיקוח כמצוין בחוק היא "להגן על הציבור מפני ביצוע עבירות מין חוזרת על ידי

2.2.1 הפחתת תחושת האחריות מצד קצין הפיקוח

יואב: "אני בחוויה שלי כשהם מטופלים, הפיקוח פחות הדוק. כאילו כשהם יודעים כשבעצם אנחנו [המטופלים] נמצאים בתמונה..."

מור מתארת: "אני שומעת מקציני פיקוח איזו נימה כזאת של זה מרגיע אותם שהם נמצאים במסגרת טיפולית. יש משהו שמעביר אחריות קצת. הם אצלנו, אז אנחנו השומרים עליהם, אז אנחנו האחראים עליהם."

2.2.2 סיוע בהתמודדות עם הפיקוח

מספר משתתפים התייחסו ליכולת של המטופלים לעזור באופן יזום למטופליהם לפרש את ההתנהגות של קצין הפיקוח, כחלק מהתהליך הטיפולי. כדבריה של נטע: "מטפל מסייע מאוד למטופלים להתמודד עם חוויית הפיקוח. עבדנו המון, המון פעמים, עם מודל אפר"ת בנוגע לפרשנות של המטופל את ההתנהגות של קצין הפיקוח. כך גם שינינו את התגובות שלו לפיקוח."

2.3 השפעות הפיקוח על הטיפול

נוסף על כך במהלך הראיונות המשתתפים התייחסו לאופן שבו הפיקוח משפיע על הטיפול. הם תיארו את היכולת של קציני הפיקוח לעודד את המפוקח להתחיל בטיפול ולפנות מקום לתהליכים טיפוליים.

2.3.1 גיוס המפוקח לטיפול על ידי קצין הפיקוח

מדבריהם של המשתתפים עולה, כי לעיתים קציני הפיקוח היו מעודדים את המפוקחים שלהם להתחיל בתהליך טיפולי. מלכה מתייחסת להכוונה של קצין הפיקוח את המפוקח לטיפול: "המפוקח יכול לעשות הרבה בקשר להפניה שלו [המפוקח] לטיפול, להשפיע על מהלך החיים שלו, לא רק למנוע את העבירות... הקשר הבינאישי שאני מדגישה אותו יכול להוביל אותו לשיקום לטיפול."

2.3.2 הפיקוח כמנוף בתוך הטיפול

דורית מתארת את הפניות של המטופל לטיפול כאשר הוא בפיקוח: "יכול להיות שהוא יכול לדמיין ולפנטז, אבל זה לא בר ביצוע באותה קלות ובאותה פשטות. אז אני חושבת שזה קצת משחרר חלק מהרעשים של תכנון, ואז הוא מגיע יותר פנוי לטיפול, אני רוצה להאמין."

את חשיבות דמותו של קצין הפיקוח כמי שמשוגל להתייחס למפוקחים כאל בני אדם, לראות אותם מעבר לעבירות שלהם, ולהוות עבורם גורם תמיכה. גורמי תמיכה הם חלק חשוב בגיוס לשיקום אוכלוסיות עברייניות. מהספרות המחקרית עולה, כי אסירים משוחררים זקוקים לדמויות בעלות השפעה חיובית, כמערכת תמיכה בשבילם, כדי לעבור שיקום (McAlinden et al., 2017). חיזוק לכך עולה מממצאי מחקר שנעשה בישראל, שהעלה כי אחד הגורמים לרצון בשינוי אצל עברייני מין במאסר נבע מתוך תמיכה ודחיפה של גורמי תמיכה פורמליים ובלתי פורמליים אשר עודדו שיקום ואפשרו לעבור אליו (אלישע ועמיתיה, 2011). החיבור לאדם וראייתו מעבר לעבירותיו, חשוב גם בקשר הטיפולי כדי לבנות ברית טיפולית חזקה עם עברייני מין (Dowling et al., 2018). ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מחקר של בראלי ואידיסיס (2021), שבחן מה נתפס כיעיל בעיני עברייני מין לברית הטיפולית. במחקר נמצא, כי הפגנת דאגה, התעניינות ואכפתיות נחוצות לחיזוק הקשר הטיפולי. הגם שהקשר עם קצין הפיקוח אינו קשר טיפולי, איכויות הנדרשות ליצירת קשר טיפולי חיוניות לקשר עימו לא פחות. חשוב לציין כי שיתוף הפעולה הוא מרכיב בתוך הערכת מסוכנות מינית (Hanson et al., 2007). דברים אלו עולים בקנה אחד עם דברי המשתתפים, אשר הדגישו את החשיבות בהתאמה של קציני הפיקוח לצרכים של המפוקחים.

מאפיינים טיפוליים הבאים לידי ביטוי בקשר הפיקוחי

תמה זו מציגה את המאפיינים הטיפוליים שבאים לידי ביטוי בקשר הפיקוחי. מספר משתתפים במחקר השוו את קצין הפיקוח לדמות הורית בעבור המפוקח, את תהליך בניית הקשר לקשר טיפולי, והתייחסו לצרכים הילדיים שעולים מול קצין הפיקוח כגון אלו הבאים לידי ביטוי פעמים רבות בתוך המרחב הטיפולי.

אתגרים בביסוס הקשר

מרבית המשתתפים התייחסו לקושי של המפוקחים

עברייני מין" (חוק הגנה על הציבור, התשס"ו-2006, סעיף 1). עם זאת לתפיסתם של המשתתפים במחקר, לקשר עם קצין הפיקוח חשיבות רבה בחייהם של המפוקחים, ולצד המאפיינים הפיקוחיים של מעקב ומניעה קיימים מאפיינים שיקומיים.

תפיסה זו עולה בקנה אחד עם מגמות השינוי שהתרחשו בשנות ה-2000 בארץ בשינוי תפקידה של הרשות לשיקום האסיר, מגוף שיקומי-מלווה לגוף בעל מרכיב פיקוחי, אכיפתי (דיאמנט, 2016). בדומה לכך, במחקר הנוכחי ההתייחסות היא לגורם פיקוח אשר נהפך גם לגורם בעל מאפיינים שיקומיים. נראה כי שילוב בין פיקוח לשיקום עשוי לספק מענה טוב יותר כאשר מדובר באוכלוסייה של עברייני מין.

לפיקוח משולב עם שיקום חשיבות ותרומה לצמצום האפשרות למועדות. נמצא כי פיקוח וליווי של הרשות לשיקום האסיר, מסייעים לאסירים משוחררים בתהליך שיקום תעסוקתי (פלד-לסקוב ועמיתים 2018). תמיכה בתפיסה זו עולה במחקרם של לוונסון וקוטר (Levenson & Cotter, 2005), המציינים כי חקיקה לגבי עברייני מין, המתמקדת אך ורק בהצבת מגבלות ובאכיפתן, תורמת להגברת של תחושות שליליות בקרב מפוקחים, והדבר אף עלול להגביר את מסוכנותם. חשיבות השילוב של מרכיבים שיקומיים בתהליך הפיקוח מתיישבת גם עם סקירה משפטית שנערכה בארצות הברית לגבי הפיקוח, והעלתה כי פיקוח מכוון שיקום, יעיל יותר מפיקוח מכוון מעקב (Wright, 2019).

הקשר הפיקוחי כמשמעותי ומשפיע על שיתוף הפעולה

המשתתפים הדגישו, כי הקשר המשמעותי שנבנה משפיע על תחושת המחויבות של המפוקח כלפי קצין הפיקוח. המשתתפים אף התייחסו להשפעה של הקשר שיש בעיניהם על הפיקוח עצמו. כך, קשר שנחוה כמטיב, מגייס את המטופל לשיתוף פעולה עם קצין הפיקוח. הדבר עשוי להקל את הפיקוח - פחות הפרות והסתרות, ולהיפך - כשהקשר נחוה כמאיים, רודפני לא מכבד, הדבר עלול להקשות את שיתוף הפעולה. פעמים רבות הדגישו המשתתפים

הערצה והתפעלות מהסביבה שלו ולהזדקק להן לאורך חייו כדי להשיג חוויות מיטיבות. הניסיונות של אדם בוגר להשיג הערצה של אחרים מוגדרים על ידי פסיכולוגיית העצמי כקיומו של עצמי גרנדיוזי - אקסהיביציוניסטי (Kohut & Wolf, 1978).

בתיאורי המשתתפים נראה האופן שבו הצורך בחוויית מראה עולה בתוך הקשר הפיקוחי, שכן עברייני מין מאופיינים כבעלי ערך עצמי נמוך (Bijleveld & Handrix, 2003). מדוגמאות המשתתפים נראה שחלק ממטופליהם רצו להתפאר בתעסוקה שמצאו או להכיר לקצין הפיקוח את בת הזוג. כמו כן הם תיארו את האופן שבו צורך זה עשוי לקבל מענה באמצעות קצין הפיקוח - כמתבונן במפוקח, לאו דווקא כדמות עוקבת, אלא גם כדמות הרואה את המפוקח, מלווה אותו במבטה. חלקם אף התייחסו לדמות קצין הפיקוח כמסמלת דמות הורית, כחלק מצורך אנושי של בני אדם להרגיש שהם נראים.

הפנמת 'השוטר החיצוני'

חלק מהמשתתפים התייחסו לחשיבות של יצירת גבולות ברורים ולקצין הפיקוח כאל 'שוטר חיצוני' המייצג את הסמכות והאכיפה, שמסייע להפנמת הגבולות. שכן ככלל, עברייני מין מתאפיינים במוקד שליטה חיצוני (Beck-Sander, 1995; Fisher et al., 2016; McAnena et al., 1998) ובגבולות רופפים (אלישע, 2010). הדבר מתכתב עם שלבי ההתפתחות המוסרית של קולברג (Kohlberg, 1969). הצורך של עברייני מין ב"שוטר חיצוני" נוגע לרמת המוסר הקדם קונבנציונלית (Pre Conventional) שבה שיקול הדעת המוסרי נקבע על ידי קבלת חוקים של סמכות חיצונית, מתוך פחד מעונש על ידי סמכות חיצונית או מתוך רצון לקבל פרס.

כמה מהמשתתפים התייחסו לגבולות של הפיקוח כאל החזקה. אפשר לבחון את דבריהם מתוך המונח 'החזקה' (Holding) שתבע וויניקוט (Winnicott, 1965), שבאמצעותו תיאר את האם הטובה דיה אשר בונה לתינוקה 'סביבה מחזיקה' (Holding environment), ובכך מאפשרת התפתחות נפשית

לייצר יחסי אמון עם קצין הפיקוח. המשתתפים תיארו את הקשר עם קצין הפיקוח כמורכב וחשדני, לפחות בתחילתו. אין זה מפתיע שלרוב עברייני המין היסטורית חיים מורכבת ומאופיינים בסגנון התקשרות לא בטוח (Levenson et al., 2016). יש לכך השפעה על היכולת של עברייני מין לתת אמון, על רמות החשדנות הגבוהות שלהם כלפי מטפליהם (Serran & Marshall, 2010) ועל המורכבות לבסס ברית טיפולית (Dowling et al., 2018).

המשתתפים במחקר הנוכחי הדגישו את חשיבותו של קשר מבוסס אמון עם המפקח. בדומה, במחקר שנערך בבריטניה, קציני המבחן המפקחים והמפוקחים הדגישו את חשיבות איכות הקשר ואת חשיבותה של האמפתיה מצד קציני המבחן כדי ליצור שיקום מוצלח (Smith, 2009). אמון כמקדם התנהגות נורמטיבית, מתקשר לתיאוריית הפיקוח החברתי של הירשי (Hirschi, 1969), שלפיה קיימים ארבעה גורמים הכרחיים למניעת סטייה חברתית: התקשרות, מחויבות, אמון ומעורבות. לתיאוריית הפיקוח החברתי תמיכה אמפירית בספרות המחקר (Ford, 2017; Van, 2018; Glad, 2018).

הצורך בנראות

סוגיה נוספת שעלתה מדברי המשתתפים במחקר היא הצורך של מטופליהם שקצין הפיקוח יראה אותם, את החלקים הטובים, המתפקדים שלהם. סוגיה זו יכולה לקבל הסבר בצורך בחוויית מראה (Mirroring), המבטא את הצורך של התינוק או הילד לקבל תגובות הערצה והתפעלות ממנו על ידי סביבתו הקרובה, כך שתיווצר אצלו חוויה של ערך עצמי חיובי. לפי קוהוט (Kohut, 1971), באופן הזה מתבססים אצל הילד מבנים פנימיים שתפקידם לווסת את תחושת הערך העצמי של האדם באופן עצמאי. כאשר צורך זה אינו מקבל מענה מספק, ייווצרו חוויית דחייה, חוסר מובנות וחוסר ערך. הילד עשוי להילחם במגוון אמצעים כדי לקבל את התגובות לזכות בהערצה ובהתפעלות של אחרים, תוך כדי חוויה פנימית שהוא פגום ועל כן אינו ראוי לקבל הערצה והתפעלות מהוריו. עקב כך אדם עשוי לחפש

המפוקח תופס את קצין הפיקוח פעמים רבות ככזה שהשליטה בידי. אכן, תחומים רבים בחייו של המפוקח תלויים בתנאי צו הפיקוח ובאישורים של היחידה, וקצין הפיקוח כמייצג את אלו. המשתתפים התייחסו לכך שחלק מהמטופלים שלהם תפסו את קצין הפיקוח כמי שבגללו נמנע מהם להתקדם בתחומים מסוימים בחייהם כגון מציאת תעסוקה וזוגיות.

בהקבלה, בטיפול פורנזי קיימים קשיים מאחר שמדובר בטיפול שאינו מרצון חופשי (Benveniste, 2012). ביטויי כעס של המטופל כלפי המטפל הנם תגובה לכוח הממשי שיש על חייו (Schottenfeld, 1989). הדבר מתעצם ביתר שאת לנוכח כוחו הממשי של קצין הפיקוח על חיי המפוקח. דווקא משום כך חשוב, כי קולם של המפוקחים יישמע כדי לסייע בצמצום הפערים או בהתאמת הציפיות לשם יצירת ברית פיקוחית טובה.

השלכות תיאורטיות ויישומיות

ממצאי המחקר מציעים לראשונה לראות את הפיקוח לא רק כגורם אכיפה ומניעה, אלא גם כגורם המתאפיין בקשר רגשי. קצין הפיקוח מתפקד, מתוך התווייתו של החוק, כסוכן של החברה, אך מתוך המחקר הנוכחי נראה שכדי שצילחי בתפקידו, הוא צריך להיות גם סוכן של המפוקח. מצב שכזה יוצר מורכבות רבה, מטיל על קצין הפיקוח תפקיד נוסף ומעלה סוגיה אתית שבה פעולה למען אחד עשויה לבוא על חשבון האחר (זאת בדומה לעמדה הכפולה שבה נמצאים מטפלים המטפלים באוכלוסיות פור-נזיות (Robertson & Walter, 2008; Skeem et al., 2007). עם זאת אפשר לראות את שני התפקידים והעמדות האלו של קצין הפיקוח כמשתרטים את אותן המטרות - חיים מיטיבים יותר לעבריין המין ובד בבד הפחתת מסוכנותו. זאת ועוד, נראה כי צרכים שעולים בטיפול כגון הצורך בחוויית מראה, בהחזקה ובסיוע בהפנמת הגבולות, וכן הקושי בבניית אמון וביצירת קשר בעל משמעות ומחויבות, באים לידי ביטוי גם בקשר הפיקוחי.

מהיבט יישומי, משתתפי המחקר העלו הצעות

תקינה שלו. ההחזקה מבוססת על ההתאמה של האם לצרכי התינוק כאשר היא מאפשרת לו לעשות לבדו מה שהוא יכול. עברייני מין בצו פיקוח נמצאים במסגרת הפיקוח בקהילה. הקשר עם קצין הפיקוח והתערבויות שלו עשויים ליצור סביבה שבה ירגישו בטוחים דיים להתנהל בתוכה. חלק מהמשתתפים אף הדגישו את החשיבות להסביר למפוקח את המגבלות שחלות עליו, וכך כאשר גבולותיו ברורים לו, הוא יוכל להתנהל בתוכם. תמיכה לחשיבות הגבולות במפגש עם עברייני מין, שבמעשיהם פרצו גבולות, עולה ממצאי מחקר של בראלי ואידיסיס (2021), שהעלו כי מטפלים בעברייני מין ומטופליהם הדגישו את חשיבות הצבת הגבולות כרכיב המסייע בבניית הקשר הטיפולי.

חוויית הפיקוח - ביטוי לחוויה טרנספריאלית או לחוויה המעוגנת במציאות

המשתתפים התייחסו לחוויית שליליות מול קצין הפיקוח שהובאו לטיפול. תפיסת המטופל המפוקח את קצין הפיקוח עשויה להתהוות מתוך עולמו הפנימי ומשקפת יחסי העברה, שכן רבים מעברייני המין חוו טיפול הורי כושל, חוויית הזנחה והתעללות (Levenson et al., 2016). חוויית מוקדמות אלה משתחזרות במערכות היחסים בהווה, בניסיון לפתור קונפליקטים מהעבר (Zachary, 1998). העיסוק החוזר ברצון לנקום בדמות שכשלה ולהענישה, נהפך לחלק ממערכת היחסים הטרנספריאלית (Temple, 2004). חוויית אלה עשויות להתעצם לנוכח המפגש עם קצין הפיקוח, המייצג מסגרת סמכותית וכופה. לכן המפוקח יכול לחוות תגובות העברה מועצמות כלפי קצין הפיקוח, הנחוה כדמות סמכותית, רודנית ואכזרית. אם מדובר בתהליכי העברה, חומר שכזה עשוי לשמש לעבודה במסגרת הטיפול כדי להעלות את הלא מודע למודעות של המטופל, וכך לסייע לו בבניית מערכות יחסים, כולל מערכת היחסים עם קצין הפיקוח.

עם זאת הקשר הפיקוחי עשוי להיחוות כשלילי, ואין חוויה זו בהכרח חלק מתהליך ההעברה אלא תולדה של המציאות. כפי שעולה מהמחקר הנוכחי,

והרץ-לזרוביץ, 2010; שקדי 2003). במחקר הנוכחי כל המשתתפים רואינו על ידי החוקרת הראשונה. המחברת השנייה סייעה בבחינה ובניתוח של התוכן המתומלל, ותוך התבוננות משותפת על התכנים, נוצרה הסכמה בין המחברות.

כדי לבחון את הקשר הפיקוחי ולהרחיב את הידע בנושא, מוצע במחקרי המשך לבחון את החוויה של המפוקחים עצמם ואת החוויה של קציני הפיקוח. כמו כן אפשר לחקור את החוויה של מפוקחים שלא נמצאים במסגרת טיפולית, ולבחון מפוקחים לשעבר כדי לקבל מבט רטרופקטיבי על חויית הפיקוח ותרומתה.

מקורות

אלישע, א' (2010). חלון הזדמנויות? בחינת גורמים חיוביים בקרב אסירים עברייני מין והשפעתם על תפישת המאסר כהזדמנות לשינוי ותיקון דרך חיים. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן.

אלישע, א', רונאל, נ' ואידיסיס, י' (2011). חומות של תקווה - קבלה חברתית ושינוי דרך החיים של עברייני מין כלואים. צוהר לבית הסוהר 14, 29-57.

אפשטיין, ר', ניב, ג' והלפמן, ט' (2021). מגמות בחקיקה ובשיקום עברייני מין בעולם ובישראל - בין סיכון לסיכוי. בתוך מ' שחורי-ביטון, י' אבולעפיה ול' צבי (עורכות), עבריינות מין בישראל, מגמות בחקיקה בהערכה ובטיפול (עמ' 27-51). הוצאת כרמל.

בן צבי, ק' ווולק, ד' (2011). חוזרים למאסר, רצידיביזם של אסירים פליליים משוחררי 2004 בישראל, צוהר לבית הסוהר, 14, 10-28.

בסטר-משולם, א' וכהן-מדינה, ח' (2011). ניתוח רצידיביזם בקרב עברייני מין המפוקחים על ידי יחידת צור - סיכום חמש שנות פעילות. צוהר לבית הסוהר, 15, 119-141.

בראלי, ח' ואידיסיס, י' (2021). מה נתפס בעיני המטופלים כיעיל בקשר טיפולי עם עברייני מין. בתוך מ' שחורי-ביטון, י' אבולעפיה ול' צבי (עורכות), עבריינות מין בישראל, מגמות בחקיקה בהערכה ובטיפול (עמ' 346-370). הוצאת כרמל.

לשיפור הפיקוח ולהקניית כישורים לקציני הפיקוח שברזרתם יוכלו ליצור קשרים טובים יותר עם המפוקחים, ובתוך כך להגביר את שיתוף הפעולה של האחרונים: בחירת קציני הפיקוח לתפקיד תוך בחינת תפיסותיהם ועמדותיהם לגבי עברייני מין; לספק הכשרה ייעודית לקציני הפיקוח והקניית ידע על עברייני המין, כגון היכרות ברמה בסיסית של מאפייני הטיפול שעובר המפוקח, כדי להבין את מאפייניהם, דפוסי פעולתם והצרכים שלהם, ובתוך כך להפחית סטיגמות עליהם. כמו כן מהמחקר עולה החשיבות של הידוק שיתוף הפעולה בין המטפל למפקח כפקטור שמסייע ביצירת אמון, בהפחתת חיכוכים ובאי הבנות, ואולי אף מסייע לצמצום הפרות צו והסתבכויות. כמו כן הדרכות וסדנאות יסייעו לקציני הפיקוח בעיבוד חוויות קשות במהלך תפקידם. חשיבות גדולה עולה בהתאמת קצין הפיקוח למפוקח תוך השמת דגש ברגישות תרבותית ובהתאמה לשלב הטיפולי שבו המפוקח נמצא. הצעות אלו תואמות את חשיבות התאמת 'חליפת הפיקוח' (בסטר-משולם וכהן-מדינה, 2011).

היבטים מתודולוגיים והצעות למחקרי המשך

למחקר הנוכחי מספר מגבלות: הניסיון לראיין את אוכלוסיית עברייני המין המפוקחים כשל, לאחר שאף גוף לא הסכים לשתף פעולה למעט הסנגוריה הציבורית, אך גם בעזרתה המחקר כפי שהוא נבנה באופן ראשוני לא יצא לפועל. משכך, ממצאי המחקר מלמדים על האופן שבו נחוה הפיקוח של המפוקחים על ידי מטפליהם. מלבד זאת, במחקר הנוכחי השתתפו 12 מטפלים בלבד, לפיכך מדובר בקבוצה מצומצמת יחסית ולא מייצגת, ואי אפשר להכליל את ממצאי המחקר מעבר למשתתפים עצמם. עם זאת מחקר איכותני אינו מתיימר מלכתחילה להכליל ממצאים מעבר למשתתפי המחקר. לבסוף, מגבלה של מחקר זה, אשר קיימת במחקרים איכותניים רבים, היא מעורבותו של החוקר בכל שלבי המחקר. במחקרים איכותניים מסוג זה האינטראקציה הישירה שקיימת בין החוקר למרואיין עלולה להטות את הריאיון (גילת

- Bijleveld, C., & Handrix, J. (2003). Juvenile sex offenders: Differences between group and solo offenders. *Psychology, Crime and Law*, 9(3), 237-245.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2007). Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation. *Rehabilitation*, 6(1), 1-22.
- Chamberlain, A. W., Gricius, M., Wallace, D. M., Borjas, D., & Ware, V. M. (2017). Parolee-parole officer rapport: Does it impact recidivism? *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 62(11), 3581-3602.
- Crawford, J. D. (2022). *Understanding registered sex offender Experiences: Offender and parole officer narratives*. The University of Alabama.
- Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. Sage.
- Cumming, G., & McGrath, R. J. (2005). *Supervision of the sex offender: Community management, risk assessment, and treatment*. Safer Society Press.
- Cumming, G. F., & McGrath, R. J. (2000). External supervision: How can it increase the effectiveness of relapse prevention? In D. R. Laws, S. M. Hudson, & T. Ward, (Eds.), *Remaking relapse prevention with sex offenders: A sourcebook* (pp. 236-253). Sage Publications.
- Dowling, J., Hodge, S., & Withers, P. (2018). Therapists' perceptions of the therapeutic alliance in "Mandatory" therapy with sex offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 24(3), 326-342.
- English, K., Jones, L., & Patrick, D. (2003). Community containment of sex offender risk: A promising approach. In B. J. Winick, & J. Q. LaFond (Eds.), *Protecting society from sexually dangerous offenders: Law, justice, and therapy* (pp. 265-279). American Psychological Association.
- Fisher, D., Beech, A., & Browne, K. (1998). LoC and its relationship to treatment change and abuse history in child sexual abusers. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 1-12.
- Ford, T. L. (2017). *Life unfiltered: Social control theory in the age of social media and substance abuse*. Unpublished master's thesis. Sam Houston State Univ., Huntsville, TX.
- Frenken, J. (1999). Sexual offender treatment in Europe: An impression of cross cultural differences. *Sexual abuse: A Journal of Research and Treatment*, 11, 87-93.
- גילת, ע' והרץ-לזרוביץ, ר' (2010). שיטה לריאיון וניתוח סיפורי חיים המבוססת על הגישה הנרטיבית-טיפולית. בתוך ל' קסן ומ' קרומר-בנו (עורכות), *ניתוח נתונים במחקר איכותני* (עמ' 126-151). אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- דיאמנט, א' (2016). *תורת הרשות לשיקום האסיר*. הרשות לשיקום האסיר.
- חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס"ו-2006.
- ניקורטה, א' (2021). חוקי הרישום והיידוע לגבי עברייני מין בעולם ובישראל. בתוך מ' שחורי-ביטון, ו' אבולעפיה ול' צבי (עורכות), *עבריינות מין בישראל, מגמות בחקיקה בהערכה ובטיפול* (עמ' 52-76). הוצאת כרמל.
- פלד-לסקוב, ר', שהם, א', קוד'וקרו, ל' וביאלר, ג' (2018). תעסוקה משלבת: השתלבות בתעסוקה וחדילה מעבריינות בקרב אסירים משוחררים בפיקוח. *צוהר לבית הסוהר*, 19, 32-52.
- שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני - תיאוריה ויישום*. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב.
- שקדי, א' (2010). תיאוריה המעוגנת בנרטיבים: הבניית תיאוריה במחקר האיכותני. בתוך ל' קסן ומ' קרומר-בנו (עורכות), *ניתוח נתונים במחקר איכותני* (עמ' 436-461). הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון.
- Archibald, M. M., Ambagtsheer, R. C., Casey, M. G., & Lawless, M. (2019). Using zoom video-conferencing for qualitative data collection: Perceptions and experiences of researchers and participants. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1-8.
- Bares, K. J., & Mowen, T. J. (2020). Examining the parole officer as a mechanism of social support during reentry from prison. *Crime & Delinquency*, 66(6-7), 1023-1051.
- Beck-Sander, A. (1995). Childhood abuse in adult offenders: The role of control in perpetuating cycles of abuse. *Journal of Forensic Psychiatry*, 6, 486-498.
- Beech, A. R., Fisher, D., & Thornton, D. (2003). Risk assessment of sex offenders. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34, 339-352.
- Benveniste, D. (2012). Relational quandaries in the treatment of forensic clients. *Clinical Social Work Journal*, 40(3), 326-336.

- Kelley, S. M., Ambroziak, G., Thornton, D., & Barahal, R. M. (2020). How do professionals assess sexual recidivism risk? An updated survey of practices. *Sexual Abuse, 32*(1), 3-29.
- Kohlberg, L. (1969) Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-480). Rand McNally.
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. International University Pr.
- Kohut, H., & Wolf, E. S. (1978). The disorders of the self and their treatment: An outline. *International Journal of Psycho-Analysis, 59*, 413-425.
- Levenson, J. S., & Cotter, L. P. (2005). The impact of sex offender residence restrictions: 1,000 feet from danger or one step from absurd? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 49*(2), 168-178.
- Levenson, J. S., Willis, G. M., & Prescott, D. S. (2016). Adverse childhood experiences in the lives of male sex offenders: Implications for trauma-informed care. *Sex Abuse, 28*, 340-359. DOI: 10.1177/107906321453819
- Lieb, R. (2000). Social policy and sexual offenders: Contrasting United states and European policies. *European Journal on Criminal Policy and Research, 8*, 426-430.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Lockley, S. (2011). The Supervision of sex offenders in the community - at what cost? [Electronic version]. *Internet Journal of Criminology*. ISSN 2045-6743 (Online).
- Lussier, P., & Mathesius, J. (2019). Not in my backyard: Public sex offender registries and public notification laws. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 61*(1), 105-116.
- Mason, J. (1996). *Qualitative researching*. Sage Publications.
- McAlinden, A. M., Farmer, M., & Maruna, S. (2017). Desistance from sexual offending: Do the mainstream theories apply? *Criminology & Criminal Justice, 17*(3), 266-283.
- Gies, S. V., Gainey, R., Cohen, M. I., Healy, E., Duplantier, D., Yeide, M., Bekelman, A., Bobnis, A., & Hopps, M. (2012). *Monitoring high-risk sex offenders with GPS technology: An evaluation of the California Supervision Program final report*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Gray, L. M., Wong-Wyllie, G., Rempel, G. R., & Cook, K. (2020). Expanding qualitative research interviewing strategies: Zoom video communications. *The Qualitative Report, 25*(5), 1292-1301.
- Grubin, D., Kamenskov, M., Dwyer, R. G., & Stephenson, T. (2019). Post-conviction polygraph testing of sex offenders. *International Review of Psychiatry, 31*(2), 141-148.
- Hanson, R. K., Harris, A. J. R., Helmus, L., & Thornton, D. (2014). High risk sex offenders may not be high risk forever. *Journal of Interpersonal Violence, 29*, 2792-2813.
- Hanson, R. K., Harris, A. J., Letourneau, E., Helmus, L. M., & Thornton, D. (2018). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law, 24*(1), 48.
- Hanson, R. K., Harris, A. J. R., Scott, T. L, & Helmus, L. (2007). *Assessing the risk of sexual offenders on community supervision: The dynamic supervision project*. User Report, Correction Research. Public Safety Canada.
- Heath, H., & Cowley, S. (2004). Developing a grounded theory approach: A comparison of Glaser and Strauss. *International Journal of Nursing Studies, 41*(2), 141-150.
- High-risk offenders - A handbook for criminal justice professionals. (2022). Government of Canada. Retrieved from: <https://www.public-safety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/hghrsk-ffndrs-hndb/index-en.aspx#3g>
- Hirschi T. (1969). *Causes of Delinquency*. Univ Calif Press.
- HM Prison and Probation Service (2021). *The HMPPS Approach to the Management and Rehabilitation of People Convicted of Sexual Offences*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/publications/the-hmpps-approach-to-the-management-and-rehabilitation-of-people-convicted-of-sexual-offences>

- Temple, N. (2004). Transference and counter-transference: General and forensic aspects. In C. Cordess, & M. Cox (Eds.), *Forensic psychotherapy: Vol. 1. Crime, Psychodynamics and the offender patient* (pp. 23-39). Jessica Kingsley Publishers.
- Van Glad, A. L. (2018). *Social control, family structure, and juvenile delinquency in fragile families*. Unpublished master's thesis, State University of New York at Albany.
- Winnicott, D.W. (1965) *The Maturation Processes and the Facilitating Environment: Studies in the theory of emotional development*. International Universities Press.
- Wright, E. (2019). How to treat America's leper: Why sex offender supervision needs revision. *Lincoln Memorial University Law Review*, 6(1), 31-56.
- Zachary, A. (1998). Individual psychoanalytical psychotherapy with perpetrators of sexual abuse. *Advances in Psychiatric Treatment*, 4, 77-81. Doi: 10.1192/opt.4.2.77.
- McAnena, C., Craissati, J., & Southgate, K. (2016). Exploring the role of locus of control in sex offender treatment. *Journal of Sexual Aggression*, 22(1), 95-106.
- New Zealand Police, Child Sex Offence (CSO) Register (2016). Retrieved from: <https://www.police.govt.nz/about-us/programmes-and-initiatives/child-sex-offender-cso-register>
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). *Snowball sampling*. SAGE research methods foundations.
- Parole Act (2002). *New Zealand*. Retrieved from: www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0010/latest/whole.html#DLM138471
- Payne, J. (2007). *Recidivism in Australia: Findings and future research*. Australian Institute of Criminology research and public policy series no. 80.
- Robertson, M. D., & Walter, G. (2008). Many faces of the dual-role dilemma in psychiatric ethics. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 42, 228-235.
- Ronel, N., Chen, G., & Elisha, E. (2015). Application of positive criminology in Retorno: A Jewish therapeutic community for people with addictions. *Journal of Offender Rehabilitation*, 54(2), 122-141.
- Sample, L. L., Evans, M. K., & Anderson, A. L. (2011). Sex offender community notification laws: Are their effects symbolic or instrumental in nature? *Criminal Justice Policy Review*, 22(1), 27-49.
- Schottenfeld, R. S. (1989). Involuntary treatment of substance abuse disorders-impediments to success. *Psychiatry*, 52(2), 164-176.
- Serran, G. A., & Marshall, W. L. (2010). Therapeutic process in the treatment of sexual offenders. *British Journal of Forensic Practice*, 12, 4-16.
- Skeem, J. L., Eo Loudon, J., Polaschek, D., & Camp, J. (2007). Assessing relationship quality in mandated community treatment: Blending care with control. *Psychological Assessment*, 19, 397-410.
- Smith, A. (2009). *Sex offenders and the probation officers who supervise them: How relevant are the strengths-based approaches?* Unpublished doctoral dissertation. Cardiff University.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge University Press.

"המחשבות משתלטות עליי"

חשיבה טורדנית בקרב עבריינים אלימים: סקירת ספרות
והשלכות מעשיות להתערבויות

דביר עיר-שי,¹ רוברט אפשטיין²

קיים גוף מחקר נרחב ומתפתח המלמד על שיבוש בתהליכי ויסות רגשי כרכיב בעל משמעות בהפרעות נפשיות, ובשנים האחרונות כמנגנון מרכזי בתהליכים המביאים לביצוע עבירות בכלל ועבירות אלימות בפרט. המאמר הנוכחי יסקור את הספרות האמפירית העדכנית בתחום, ויתמקד בדפוס חשיבה ספציפי, 'רומינציות' (חשיבה טורדנית וחזרתית), כביטוי קוגניטיבי מודע לקשיים בוויסות רגשי. יפורטו מנגנוני פעולה של חשיבה רומינטיבית הן בהפרעות נפשיות הן בהתנהגויות אלימות, ויתוארו טכניקות התמודדות פשוטות ואפקטיביות הנגזרות מתהליכים אלו. לבסוף תתואר תוכנית טיפולית חדשנית לאסירים אלימים ויוצגו הדגמות באמצעות תיאורי מקרה. התייחסות לוויסות רגשי, ובפרט לחשיבה רומינטיבית, היא בסיס לגישות טיפוליות חדשניות ולהבנה טובה יותר של התהליכים האלו בקרב עברייני אלימות, ועשויה לקדם פיתוח של תוכניות טיפוליות אפקטיביות.

מילות מפתח: טיפול באלימות, טיפול קוגניטיבי, עבריינים אלימים, מחשבות טורדניות, טיפול באסירים

¹ כלאי דביר עיר-שי, פסיכולוג שיקומי, שב"ס.

² ד"ר רוברט אפשטיין, סג"ד, ראש ענף פסיכולוגיה, שב"ס.

מבוא

כזי בתוכנית הטיפול שפיתח בעבור עבריינים בעלי מסוכנות גבוהה אשר ביצעו עבירות מגוונות (הכוללות אלימות, הצתה ומין). יש לציין בהקשר זה, כי הדור החדש של טיפולים בתחום התקון נותן מענה רחב לקבוצות מגוונות של עבריינים, כגון תוכנית "קייזן" בשב"ס הבריטי (Walton et al., 2017). בהתאם, גם שב"ס ישראל עובר בימים אלה לכלי אבחון חדש של צרכים טיפוליים קרימינולוגיים לכל אסיר שפוט, המבוסס על כלי אשר פותח בשב"ס בריטניה (Moore, 2015) ומותאם לישראל, במקום אבחון צרכים מבוסס סוג עבירה אשר היה נהוג עד היום.

נוסף על כך קיימת עדות שוויוסות עצמי לקוי הוא גורם המגביר נשירה מטיפול בקרב עבריינים. סטרג'ס ועמיתים (Sturgess et al., 2016), בסקירה סיסטמטית של 13 מחקרים בנושא זה, מצאו כי קושי בוויסות רגשות היה אחת הסיבות שמביאות לאי יכולתם של מטופלים להתגייס לתוכניות טיפוליות ולסיימן.

אם כך נראה, כי ויסות רגשי הוא מרכיב מרכזי בטיפול בסוגים של אלימות למיניהם (וכנראה גם בעבירות שאינן עבירות אלימות), ומהווה מפתח להגברת מוטיבציה ונכונות להשתתף בטיפול. במאמר הנוכחי יושם דגש בתהליכי חשיבה ספציפיים כביטוי מרכזי לקשיים בוויסות רגשי, תוך התייחסות לאופן שבו אפשר לטפל בכך. יוצגו תיאורי מקרה במישור הטיפולי, ותינתן התייחסות לשאלה של מרכזיותו של ויסות רגשי בטיפול אשר חוצה סוגים של אלימות והפרעות פסיכיאטריות.

מה ויסות רגשי?

רגשות חיוביים או שליליים מתעוררים, ואז דועכים וחולפים באופן טבעי (Gross, 2015). התהליך שבו אדם נדרש להשקיע מאמץ בשינוי רגשותיו נקרא "ויסות רגשות" (Emotion regulation) (Sheppes et al., 2015). קיימת אמונה רווחת שאנשים רוצים להפסיק רגשות שליליים ולחוש רק רגשות חיוביים, אך מחקרים

בספרות המקצועית העדכנית קיימים תימוכין בעלי משמעות בטיפול השם דגש בתהליכי חשיבה בלתי מסתגלים כהתערבות יעילה לטיפול באנשים אשר ביצעו עבירות אלימות הן כלפי זרים הן בין בני זוג. שתי מטא-אנליזות שפורסמו בשנים האחרונות הראו יעילות מובהקת של טיפול המבוסס על גישה קוגניטיבית-התנהגותית (CBT) בשתי הקבוצות האלו בהשוואה לסוגי טיפולים אחרים. פפליה ועמיתיו (Papalia et al., 2019), בסקירה של 27 מחקרים (מתוך כ-20,000 מאמרים אשר סוננו כי לא כללו קבוצת ביקורת) שכללו 7,062 עבריינים אלימים מצאו, כי טיפול התנהגותי קוגניטיבי אינטנסיבי (יותר מ-100 שעות) הפחית את שיעור הרצידיביזם האלים ב-39% לעומת טיפולים באינטנסיביות פחותה ומסוג אחר. לצד מרכיבים כגון אמפתיה, כישורים בינאישיים וניהול כעסים, אשר יחד הפחיתו רצידיביזם נמצא, כי התמקדות בוויסות רגשי הביאה לירידה נוספת של 18% בשיעור הרצידיביזם (על אף שרק 43% מהמחקרים שנסקרו טענו לשימוש בו). גם מטא-אנליזה נוספת של קרקורט ועמיתים (Karakurt et al., 2019) בתחום של אלימות אינטימית, העידה על יעילות של התערבויות מבוססות תהליכי חשיבה אל מול התערבויות אחרות. החוקרים סקרו 13 מחקרים (מתוך 2,049 פרסומים הנוגעים לנושא, אשר סוננו כי לא כללו קבוצת ביקורת), ומצאו שטיפול קוגניטיבי-התנהגותי לצד טיפול הנוגע לטראומה והתמכרות, הביאו להפחתה מובהקת ברצידיביזם לעומת טיפול דינמי או טיפול מבוסס תפקידי מגדר. החוקרים לא התייחסו למרכיבים של הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי במחקרים שנסקרו, אך ציינו כי ויסות רגשי היה רכיב מרכזי בכל המחקרים שנבחנו. וילמוט (Willmot, 2023) ציין, כי תחום הוויסות הרגשי הוא מוקד טיפולי מרכזי לכל סוגי העבריינים. הוא תיאר מגמה לזנוח את החלוקה המקובלת כיום של סוגי עבירות כבסיס לתוכניות טיפול לטובת טיפול חוצה-עבירה, כאשר הוא כולל ויסות רגשי כרכיב מר-

להתנתק, עלולים להתפתח מצוקה וקושי נפשי (Sheppes et al., 2015), למשל במצב של רומינציה, כאשר האדם מוצף במחשבות שליליות על אודות אירוע ומתקשה להתנתק. מכאן שרומינציה היא רכיב קוגניטיבי ואסטרטגיה מרכזית לזיוסות רגשי, ורלוונטית גם לאלימות.

מהן רומינציות?

הגדרת רומינציות: המונח 'רומינציות' מתאר מחשבות טורדניות ושליליות של האדם על עצמו, על רגשותיו, על מצבו או על אירועים שחווה, אשר חוזרות שוב ושוב ואינן מקדמות את האדם (Nolen-Hoeksema et al., 2008). אנשים מתארים חוויה זו כ"טביעה בתוך מערבולת" או כאילו "המחשבות משתלטות עליי". כפי שיתואר בהרחבה, לרומינציות תפקיד בונה וחשוב בתהליכים של זיוסות רגשות מצד אחד, ומצד אחר מעורבות מרכזית במצוקה נפשית ובמגוון הפרעות נפשיות והתנהגויות הרסניות. המאפיינים המרכזיים של רומינציות: א) מחשבות טורדניות החוזרות שוב ושוב; ב) התמקדות בממדים שליליים של האדם או באירועים שליליים שקרו לו; ג) קשר לרגשות שליליים; ד) הגברת חשיבה פסיבית שאינה מקדמת לפתרון בפועל (Nolen-Hoeksema et al., 2008).

יש המבחינים בין רומינציות (הנוגעות לאירועי עבר) לבין דאגות (הנוגעות לחששות מהעתיד), אך כולן שייכות למשפחה רחבה של מחשבות טורדניות ורב ביניהן המשותף (Watkins & Roberts, 2020), ולפיכך נתייחס לשתייהן כאל תופעה אחת דומה. בהתאם לכך, סוגי הרומינציות המרכזיים הם 1. עצב ודיכאון - האדם חושב שוב ושוב על אירועים מהעבר ומחשבות הקשורות להיותו אשם, פגום או חסר ערך (למשל, "הכול קרה בגללי", "הייתי צריך למנוע את זה", "כל מה שאני עושה לא מצליח", "בזבזתי את החיים שלי"), ומאמין כי בעיותיו אינן פתירות. 2. דאגות וחרדה - האדם חושב על העתיד ומתמלא דאגות (למשל, "מה יקרה?", "מה אני אעשה במקרה כזה או כזה?", "אני לא אדע להתמודד", "מה אם זה לא

מראים שפעמים רבות זה לא המצב (Tamir, 2016). לרגשות שליליים יש תפקיד חשוב, ואנשים לפעמים יעדיפו דווקא להמשיך ולחוות רגש שלילי. בכעס למשל טמונים אומץ, תכנון, תחושת צדק, העלאת ביטחון עצמי ונקמה. דאגות עשויות להביא לתחושת ביטחון והכנה לעתיד הלא נודע, ועצב מאפשר התכנסות פנימה ועיבוד חוויות קשות. לרגשות יש גם תפקיד חברתי, והם עשויים לעורר תגובות מהסביבה, לפיכך עצב ודאגה מעוררים רחמים וקרבה מצד הסביבה, וכעס עוזר לשמור מרחק מתאים מאחרים או לגייסם לצורך רווח אישי. לאוס וקרו (Laws & Crewe, 2016) הציעו שגם אסירים בוחרים לפעמים במודע לעורר רגש שלילי כגון פחד כדי לעמוד בחוקים ובכללים של משטר הכלא, או כעס כדי לשפר את מקומם בהיררכיית האסירים או לשמור עליו. עם זאת ישנם מצבים שבהם אנשים מעדיפים להפסיק דווקא לחוות רגשות שליליים. לצורך כל אלו נדרש תהליך של 'זיוסות רגשי'.

אפשר לחלק זיוסות רגשי באופן גס לשני מס' לולים: ניתוק מגע וכנגדו כניסה או חיבור אל הרגש (Engagement / Disengagement). שפס (Sheppes, 2014), בסקירה שערך, הראה שכאשר אנשים חווים רגשות שליליים בעוצמה גבוהה, הם נוטים להעדיף אסטרטגיות של ניתוק מגע או הסחת דעת כדי להתרחק מייד מהרגש השלילי הבלתי נסבל. לעומת זאת כאשר הרגש השלילי נחווה בעוצמה בינונית וברמה נסבלת, אנשים נוטים דווקא לנסות להתבונן ברגשות ולעבד אותם, מתוך רצון להכיר את עצמם ואת סביבתם וללמוד להתמודד טוב יותר בעתיד. כלומר הבחירה בין ניתוק מגע לבין התבוננות ברגש עשויה להיות יעילה לפי המצב הרגשי והעוצמה המשתנה. הדבר דומה לכוס מים חמים: כאשר החום בינוני, אדם יכול להכניס את היד ולהשאיר אותה בפנים לפי רצונו (עיבוד רגשות וחשיבה חזרתית), אך כאשר המים רותחים, אדם ישלף את ידו מיד החוצה מעוצמת החום (ניתוק והסחת דעת). בדרך כלל מנגנונים אלו יעילים ומאפשרים לאנשים לאזן בין הגנה על עצמם לבין רצון ללמוד גם מאירועים שליליים. אך כאשר אדם נמצא במצב של עוררות רגשית גבוהה ואינו מסוגל

מזו, קיימת עדות לרכיב רומינטיבי בקרב סוגי עברייני מין, בעיקר אלו המונעים מחשיבה בעלת תוכן של טינה (Barnett, 2011), או של עיסוק יתר במחשבות מיניות (Grubin, 2007). כמו כן, וכפי שיתואר להלן, קיימת עדות לחשיבות של רומינציות בתהליכים של כעס ואלימות. כלומר המחקר מלמד על המעורבות והרלוונטיות של רומינציות בהפרעות נפשיות, בה תנהגויות הרסניות ובעבריינות מגוונת. ננסה כעת להרחיב על אודות הפונקציונליות ומנגנוני הפעולה של רכיב קוגניטיבי זה.

תפקידן של הרומינציות ואופיין המכשיל

מחקרים מעידים שלעיתים עיסוק חזרתי בחוויות שליליות עשוי לקדם הבנה עצמית, הרגשת מוכנות לעתיד או התמודדות טובה עם מצבים חברתיים (Watkins & Roberts, 2020). אצל חלק מהאנשים רומינציות ודאגות עשויות להיהפך בעצמן להסחת דעת מרומינציות ודאגות חמורות יותר, והם יעדיפו להישאר ברומינציות ה"קלות" (למשל, לחשוב איך לפגוע באדם שפגע בי במקום לעסוק בכאב הבלתי נסבל של הפגיעה או בהשפלה, או לדאוג שמא הילד יצטנן במקום לחשוב על האפשרות המאיימת שהוא עלול למות ממחלה קשה). אם כך, במצבים של עוצמה רגשית נמוכה או בינונית, עיסוק חוזר במחשבות עשוי להיות חיובי ומקדם. עם זאת כאשר העוצמה הרגשית גוברת, הרומינציות נהפכות ממסייעות למכשילות. האדם מתקשה להתנתק מזרם המחשבות ועלולה להתפתח פסיכופתולוגיה (Sheppes et al., 2015). כך אדם עלול להיכנס לרומינציות בשאיפה להבין עצמו טוב יותר, לפתור בעיה או להתמודד עם מצב חברתי, אך למעשה שוקע במחשבות חזרתיות על אשמה וחוסר ערך, נשאר פסיבי או חווה את הפגיעה וחוסר האונים שלו שוב ושוב (Selby & Joiner, 2009). יתרה מזו, קיימת טענה כי אנשים עם נטייה לרומינציות מתרחקים מעיסוק קונקרטי וממוקד בבעיה העומדת בפניהם ובאפשרויות הספציפיות לפתרון שלה (מחשבות של "איך?"), ועוברים במהירות לרמות חשיבה מופשטות

יצליח?". פעמים רבות הדאגות מתחלפות בדאגות נוספות ואינן מקדמות לפתרון הבעיות. 3. כעס ונקמה - האדם חושב על אירועים שכבר התרחשו ועל אדם שפגע בו ("מי הוא שיעשה לי ככה?", "אף אחד לא ראוי ליחס כזה"), על האירוע שקרה ("זה נורא איך שהוא עשה לי ככה מול כולם") ואיך היה פועל אחרת ("הייתי צריך לעשות לו כך וכך", "אני חייב להגיב לו"). כאשר הכעס גובר עלולות לעלות תוכניות נקמה. יש להדגיש כי סוגי הרומינציות האלו אומנם שונים זה מזה, אבל אדם עשוי לחוות רומינציות המשלבות סוגים אלו (Ciesla et al., 2011), ויש אף השערה שקיים פקטור כללי הכולל תת-סוגי רומינציות הפועלים במסלולים שונים (Peled & Moretti, 2010).

תהליכים רומינטיביים בהפרעות נפשיות: יש הסוברים שרומינציות מייצגות רכיב פסיכולוגי "חוצה אבחנות" (Transdiagnostic) (McEvoy et al., 2013); כך למשל קיימת עדות ממשית לקיומן של רומינציות כמנגנון מרכזי בקרב הפרעות מגוונות כגון דיכאון, הפרעות חרדה ופוסט טראומה (Aldao et al., 2010; Gross, 2015; Marcus et al., 2008; McLaughlin & Nolen-Hoeksema, 2011; Nolen-Hoeksema, 1991). בהתאם לכך, בקרב אנשים הסובלים מדיכאון, נטייה לרומינציות ניבאה שכיחות גבוהה יותר של אפיזודות דיכאוניות, אפיזודות ממושכות יותר וחזרתן לאחר רמיסיה (Watkins, 2018).

תהליכים רומינטיביים בקרב עוברי חוק: קיימת השערה שחשיבה רומינטיבית אינטנסיבית היא גורם מרכזי בהנעה של רגש שלילי עוצמתי בקרב בעלי הפרעת אישיות גבולית, השכיחה למדי בקרב אסירים, ומערבולת רגשית זו נרגעת רק באמצעות אקט הרסני וקיצוני כגון פגיעה עצמית או אלימות (Conn et al., 2010; Selby & Joiner, 2009). קיים גם קשר בעל משמעות בין רומינציות לבין התנהגויות בעלות אופי אימפולסיבי שנצפות תכופות בבתי סוהר כגון אלכוהוליזם, אגרסיביות, פגיעות עצמיות ואובדנות (Aldao et al., 2010). רומינציות אף קשורות להסגת גולות לא טובה למאסר (Wright et al., 2017). יתרה

מבחינת הגברה ושימור כעס ומחשבות נקמה, הן מבחינת הקשר - ההולך ומקבל תשומת לב מחקרית - בין דיכאון לבין אלימות (Dutton & Karakanta, 2013). נוסף על כך, כפי שצוין לעיל, רומינציות הן רכיב מרכזי בחוללות של הפרעות אישיות ובאלימות כאמצעי להפסקת הרומינציה הלא רצויה (Conn et al., 2010; Selby & Joiner, 2009).

בהקשר של כעס, בטיפולוגיה של אחמד ועמיתיו (Ahmed et al., 2012) משוער, כי רומינציות כעס הן מרכזיות ורלוונטיות למרבית טיפוסים הכעס הנזכרים. כאמור, ברומינציות כעס האדם עשוי לשמר מחשבות מכעיסות על אירוע שהתרחש, על האדם המבצע או על אופי תגובתו שלו באירוע (Lievaert et al., 2017). לפיכך באמצעות המשך החשיבה הרומינטיבית על מאפייני האירוע, מתארכת פעולת הדעיכה הטבעית של הכעס מדקות ספורות למספר שעות (Pedersen et al., 2000; Rusting & Nolen-Hoeksema, 1998). כפי שהוזכר, מעבר לרצון בנקמה, שימור הכעס עשוי לנבוע ממוטיבציות שונות שכן פעמים רבות הרווח המשני מהכעס יוצר אצל האדם תחושת העצמה, חיות או צדק עצמי, שלעיתים הם נצרכים (Novaco, 2013). רומינציות הכעס אינן נעצרות ואף מקושרות להתנהגות אגרסיבית אשר עשויה להופיע באופן ישיר כלפי מושא הכעס, או באופן עקיף באמצעות התקה (העברה) של האגרסיביות כלפי גורם שלישי (Bushman, 2002; Pedersen et al., 2000; Robertson et al., 2015).

חשוב להדגיש כי רומינציות אינן הסיבה היחידה להתנהגות אלימה, אך מדובר ברכיב קוגניטיבי אשר משמר כעס ועלול לתרום להתנהגות אלימה, בייחוד בקרב אנשים עם נטיות אגרסיביות מלכתחילה (Anestis et al., 2009). סוחדולסקי ועמיתים (Sukhodolsky et al., 2001) הבחינו בין ארבעה סוגי רומינציות העלולות להביא להתנהגות אלימה: זיכור נות כעוסים כלליים, פנטזיות נקמה, שחזור האירוע וחיפוש הסיבה. יתרה מזו, כפי שנסקר לעיל, חשיבה רומינטיבית מהווה מאפיין מרכזי בהתפתחות של דיכאון. יש כיום עדות הולכת ומצטברת לחשיבות של דיכאון כגורם אטיולוגי שכיח בקרב עבריינים אלימים,

יותר, העוסקות במשמעות הכללית, בסיבות לאירועים או בהשלכות שלהם (מחשבות של "למה?"). באופן זה חשיבתם יעילה פחות ומקדמת פחות (Watkins & Roberts, 2020).

בהמשך לכך, ווטקינס ורורברטס (Watkins & Roberts, 2020) מונים מספר מנגנונים אפשריים לאופן שבו רומינציות מכשילות אותנו. ראשית, משוער כי רומינציות הן למעשה קושי בניתוק קשב, כלומר הן ממקדות את תשומת הלב בכשלים ובפערים ואינן מאפשרות התבוננות בהיבטים אחרים של המצב. באופן זה הרומינציות גם מונעות מהרגש השלילי ומה-עוררות הגופנית הנלווית לדעוך. שנית, אנשים נוטים להאמין שכל שירבו לחשוב על בעיה מסוימת, כך הם יגיעו לפתרון טוב יותר, אך המחקר מלמד שרומינציות מייצרות עומס על המשאבים הקוגניטיביים, מקשות את הריכוז, מסבות את תשומת הלב לממדים רגשיים ושוליים של הבעיה, מגבירות חשיבה מופשטת ופחות מעשית, וכך דווקא מקשות את מציאת הפתרון היעיל. כמו כן עלולה להופיע חשיבה פסימית שהבעיה אינה פתירה או שהאדם חסר יכולת לפתור אותה, ובכך גוברת ההימנעות מנקיטת פעולה אקטיבית. שלי-שית, ווטקינס ורורברטס הציעו כי רומינציות מפריעות לתשומת הלב כלפי רמזים חיוביים מהסביבה. לפיכך אדם תחת רומינציות עשוי להעדיף להתנתק מסביבתו ולהתכנס בתוך עצמו, ולמעשה ימנע מעצמו עזרה יעילה של גורמי תמיכה (Watkins & Roberts, 2020). לסיכום, רומינציות עלולות לפגוע בתהליכי החשיבה של האדם ובחיבור שלו לסביבתו, הן משמרות ומעצימות רגשות שליליים ומכשילות תהליך שקול של פתרון בעיות. במצבים אחרים רומינציות הן דווקא דרך יעילה לוויסות הרגשות ושימור תהליכים פסיכולוגיים נצרכים. לצורך הבחנה בין רומינציות מקדמות למכשילות אפשר להיעזר בשאלה "האם הרומינציה רצויה או מקדמת כרגע?", או דרך בחינה עד כמה המחשבות מופשטות או ממוקדות בפתרון הבעיה.

רומינציות כעס ואלימות

רומינציות עשויות לתרום להתנהגות אלימה הן

שמרו), ויתואר כיצד חשיבתם הרומינטיבית השפיעה על התנהגותם הן בעת ביצוע העבירה הן בהתנהגות אלימה במהלך המאסר.

יבגני (שם בדוי), בן 49, גרוש אשר לו שלושה ילדים, עלה לישראל בגיל 22 עם משפחתו. בעת העבירה היה בן 33. הוא שפוט בגין אלימות קשה נגד אישתו לאחר שגילה שבגדה בו עם אחר. ברקע עלה שהוא בעל תפקוד גבוה. כל חייו עבד בעבודה יציבה, ללא מעורבות פלילית, שימוש בחומרים או התנהגות אלימה כלשהי. יבגני הוא טיפוס מופנם, שקט, שאינו נוטה לחשוף את עולמו הפנימי בפני אחרים. יבגני סיפר שלאחר שגילה על אודות הבגידה, הסתובב סהרורי במשך כחודשיים עסוק כל כולו במחשבות טורדניות על אודות כעס ונקמה, חוסר ערך ודיכאון. לדבריו, החליט לפגוע באישתו כי חשב שזה הדבר הנכון לעשות, והאמין שפעולת נקמה תקל את המצוקה שלו. למרות זאת, לאחר האקט האלים לא חווה הקלה ממחשבותיו. הוא תיאר כי שנותיו הראשונות במאסר זכורות לו במעורפל, וכי כל אותו זמן חווה רומינציות חריפות גם סביב ביצוע העבירה. הוא הוסיף שהנטייה הרומינציות מלווה אותו גם כיום - למשל כאשר הוא חווה קונפליקט מול אסיר אחר, ובמשך המאסר אף פעל באלימות מסיבות דומות. יבגני סיפר שהאסטרטגיה המרכזית שלו היא לחכות שהרומינציות יחלפו מעצמן, גם אם הדבר אורך ימים ושבעות. הוא ביטא ספק באשר ליכולת לשנות מצב זה עקב ניסיון חייו.

ג'מאל (שם בדוי), בן 29, גרוש עם ילדה אחת, שפוט למאסר רביעי בגין עבירות אלימות, גניבות וסמים. רמת האינטליגנציה שלו מוערכת בטווח הממוצע הנמוך. יש לו רקע של טראומות מרובות, פגיעות עצמיות, אובדנות ושימוש לרעה בסמים. בטיפול התגלה שהוא עסוק ללא הרף במחשבות טורדניות מכל הסוגים (מחשבות של חוסר ערך, חוסר תקווה, כעס על עברו, מחשבות נקמה ודאגות), ומרגיש לכוד "בתוך מערבולת". מצב זה הקשה את העבודה הטיפולית מכיוון שגם בפיגשות נטה להיסחף אחר מחשבותיו והתקשה להתרכז בנאמר. הוא דיוח על

באמצעות מעגלי רומינציה של כעס, האשמה עצמית והאשמת האחר, עד כדי רצון להשמיד את האחר (Dutton & Karakanta, 2013). כמו כן אלימות עשויה להופיע כאמצעי לא מסתגל לוויסות עצמי ולהפסקת הרומינציות הבלתי נסבלות עצמן (Conn et al., 2010; Selby & Joiner, 2009), או שהרומינציות מביאות להתרחקות מתמיכת הסביבה, וכך נמנעת ההשפעה הממתנת של הסביבה על ההתנהגות האגרסיבית (Peled & Moretti, 2010).

בהמשך לכך פיתחה צ'מברס (Chambers, 2010) מערכת סיווג המתמקדת במניעים של שלושה סוגי עברייני אלימות על פי ניתוח מסלולים (pathways analysis), ומצאה תהליכי חשיבה רומינטיביים שונים לכל סוג. הסוג הראשון כונה "עברייני נשלט" (controlled), ומתואר כאדם נורמטיבי השולט בדרך כלל ברגשותיו ובמעשיו, אך לא מצליח להתגבר על רומינציות חזקות ומתמשכות (ולפיכך "נשלט"), המופיעות בעקבות אירוע שבו הוא נעלב או נפגע ומסתיימות באלימות קיצונית. אצל הסוג השני, בעל קווים פסיכופתיים (primary psychopath), החוקרים מצאו שהרומינציות היו מנגנון מרכזי בהתנהגות האלימה, אך התהליך היה קצר יותר והתמקד בהצדקות להתנהגות המתוכננת. לעומת אלו, אצל הטיפוס השלישי המכונה "העברייני המעוכב" (inhibited offender) והמתאפיין בהימנעות וברחוק חברתי, הופיע מנגנון פעולה אחר של חשיבה רומינטיבית, המתמקד בכעס כלפי העצמי. עיסוק חזרתי זה ברומינציות הכעס העצמי מעמיס על המשאבים הקוגניטיביים עד כדי פגיעה בשיפוט או התנהגות הרסנית כלפי העצמי והאחר, כגון ניסיון אובדני בעת ביצוע העבירה (ראו גם Novaco, 2017). מן האמור ראוי להסיק, כי בעבור אנשים אלימים עם נטייה לרומינציות, היכרות עם רומינציות כעס, זיהוי שלהן בשלב מוקדם ורכישת דרכים להתמודדות יעילה, עשויים להפחית את עוצמת הכעס (ורגשות שליליים נוספים) ואת הסיכון להתנהגות אלימה. כדוגמה לכך יוצגו כאן תיאורי מקרה מעבודתנו עם אסירים אשר ביצעו עבירות אלימות (פרטי העבירות שוננו כדי לשמור על אנונימיות, אך מנגנוני החשיבה

להיותו בתוך תהליך של רומיניציות, כך נעשה הזיהוי קל ומוקדם יותר. ברגע שאדם מזהה שהוא בתוך מחשבות רומיניטיביות, שאלת המפתח היא: "האם זה מקדם אותי? האם זה מה שאני רוצה כרגע?" למעשה, כאשר האדם מפעיל את תשומת הלב לרומיניציות שלו, כבר נוצר מרחב בינו לבין מחשבותיו, שבו הוא יכול לבחור אם ברצונו להתנתק מהמחשבות ולהפעיל טכניקות התמודדות או דווקא להישאר עם מחשבותיו ורגשותיו. יש להדגיש שבטיפול קוגניטיבי סטנדרטי המוקד הוא בשינוי ובהגמשה של תוכן המחשבות, וזאת בעזרת טכניקות כגון תשאלו סוקרטי, אתגור קוגניטיבי וכדומה. בשונה מכך, ההתמודדות עם רומיניציות נוגעת לתהליך עצמו, ובמבט-על אודות המחשבות והיעילות שלהן, ללא ניסיון לשנותן או להפריכן (Watkins et al., 2011). במצבים שבהם קיימות אמונות נוקשות על המחשבה הרומיניטיבית, אשר עלולות לחסום ניסיון לניהול הרומיניציות, שימוש בהפרכה של אותן אמונות עשוי להועיל (Wells, 1999). אמונות שגויות אלו עשויות להיות קשורות לתחושת חוסר האונים אל מול הרומיניציה ("הרומיניציה שולטת בי ולא אני בה"), או לעמדה הפסיבית ההכרחית ("צריך לחכות שהרומיניציה תדעך מעצמה"). רומיניציות לעיתים נמשכות ימים, חודשים ואף שנים. שלזינגר (Schlesinger, 2004), למשל, בטיפולוגיה שלו על סוגי רוצחים, התייחס לתקופת "דגירה" של עד שנה כשלב הכרחי בתהליך המביא לרצח, אשר הוא דרך בלעדית להשתחרר מרומיניציות ולמצוא שלוה. לפיכך לעמדה פסיבית או חסרת אונים עלולות להיות השלכות מרחיקות לכת. כפי שהוזכר לעיל, אמונה שגויה נוספת נוגעת ליעילות של הרומיניציה בפתרון בעיות.

מעבר לכך, מטופלים מתבקשים לנסות שלא להילחם ברומיניציות מאחר שמדובר באסטרטגיה שנמצאה כלא יעילה (Boehme et al., 2019). ניסיונות להדחיק רומיניציות, לכעוס עליהן או להוציאן בכוח מהראש, עלולים להסתיים בכישלון ואף בהתחזקות של המחשבות הלא רצויות. התופעה נקראת גם "אפקט הריבאונד" (Erskine et al., 2007). כמו כן מטופלים

מצב רוח ירוד, תסכול וחוסר אונים מול מחשבותיו. בין הפגישות מצא עצמו מהרהר בחזרה לשימוש בסמים או בפגיעה עצמית, מכיוון שלתחושתו אין לו דרך אחרת להפסיק את המחשבות וההרגשה השלילית הנלווית. מבחינתו, פתרונות אלו עדיפים על פני אובדנות, ומדובר ב"רע במיעוטו". הפתרון היחיד שנעזר בו, אשר אינו מערב השלכות חמורות, הוא פנייה לאיש סגל לעזרה, אך הוא נהפך במהרה לתלתי בדמות החיצונית המרגיעה ומתקשה להתמודד בנפרד ממנה.

דני (שם בדוי), בן 36, נשוי וללא ילדים, הרג בגיל 29 אדם במהלך קטטה. דני סיפר כי הוא וחברתו הוטרדו בידי מספר גברים זרים. הוא חש אז השפלה חריפה, אך הבין שהוא בנחיתות מספרית ובחר לנסוע מהמקום כדי להביא את חברתו אל מקום מבטחים, להתארגן ולחזור לנקום. הוא חזר לביתו, הצטייד בסכין והזמין מונית. זמן ההמתנה למונית התארך מאוד, ולדבריו, בזמן הזה, במקום ניסיונות הרגעה עצמית, היה עסוק בצבירת אומץ באמצעות חשיבה חוזרת על האירוע, על הפגיעה שחוהה ועל תוכניות הנקמה. כאשר לבסוף חזר אל המקום, דקר שניים מהמטרידים. במהלך המאסר היה דני מעורב במספר קטטות, ועלתה דינמיקה דומה שבה במהלך קונפליקט עם אסיר אחר הוא נפגע, חש מושפל, מתרחק מהמקום, נכנס לרומיניציות חריפות שמהן מתקשה להתנתק, וחוזר לנקום. לדבריו, במצבים אלו כיום הוא מתקשה להתמודד עם המחשבות הטרודניות ולמצוא דרך חלופית, על אף שהוא מנסה לחדול מהתנהגות אלימה.

איך מתמודדים ביעילות עם רומיניציות?

קיימים מספר פרוטוקולים לטיפול קוגניטיבי ממוקד רומיניציות (Rumination-focused CBT) עם התאמות לסובלים מדיכאון (Watkins, 2018), חרדה (Wells, 1999) וכעסים (Moeller et al., 2021), אך בכל הטיפולים, התמודדות יעילה עם רומיניציות מתחילה בזיהוי שלהן. ככל שאדם מתרגל תשומת לב

לשמוע מוסיקה חזקה או שאינה ערבה לאוזן, לצפות בסרט אימה, לעשות מקלחת קרה או אימון ספורט מאומץ וכדומה).

2. שליטה במוקד של תשומת הלב. בניגוד להסחת דעת אשר מספקת הקלה מיידית אך זמנית בלבד, טכניקה זו מלמדת כי אפשר לתרגל את תשומת הלב להתמקדות במה שבאחרים. כך למשל מתרגלים התמקדות במחשבה במשהו שנמצא בחדר כגון חפץ או אדם אחר, ומתארים בפירוט ובתשומת לב את התכונות שלו (קול, צבע, צורה, מגע, ריח). אפשר גם לעבור שוב ושוב בין המחשבה המטרידה לבין החפץ בחדר, לחזור למחשבה ולחזור שוב לחפץ ("שים לב למחשבה המטרידה, עכשיו שים לב לרעש של המזגן וחזור למחשבה"). באופן זה האדם מתרגל שליטה מסוימת במחשבותיו, בניגוד לאמונה השגויה שהזכרה כי הרומינציות שולטות בו, ויכול להפעיל שליטה זו בזמן רומינציות לא רצויות, בדומה לשיטת אימון בעזרת מחשב המיועדת להפחתת רומינציות והנקראת Cognitive control training (להרחבה ראו Hoorelbeke et al., 2015).

3. דחייה זמנית. טכניקה שנמצאה יעילה היא "דחיית המחשבה לאחר כך", לפיכך כל פעם שמזהים רומינציה אומרים למחשבות: "אין בינינו ויכוח, אני רק דוחה אתכן לזמן מאוחר יותר, המתינו כמה דקות, או תחזרו בשעה מסוימת שנקבע בסוף היום" (Wells & Sembi, 2004). אומנם בהתחלה הרומינציות חוזרות תוך זמן קצר, אך בהדרגה אפשר להגדיל את מרווח הזמן ולהישאר זמן ממושך ללא רומינציות.

4. פתרון בעיות ונקיטת פעולה. כפי שהוזכר, רומינציות קשורות פעמים רבות לעמדה פסיבית ולהתרחקות מפתרון הבעיה. לכן לפעמים הפתרון הקל ביותר להפסקת רומינציות הוא פשוט לפתור את הבעיה המקורית. למשל, אדם מוטרד מקונפליקט שנוצר עם אדם אחר, והדבר עלול להביא להתנהגות אלימה. במקום לשקוע במחשבות על האירוע, שיחה עם אותו אדם או פנייה לגורם שלישי שיתווך, עשויות לסיים את העניין ואת הרומינציות הנלוות. ככל שאדם ימתין יותר עם פתרון הבעיה, כך הרומינציות ימשיכו

מתבקשים לא לנקוט התנהגות הרסנית כדי להפסיק רומינציות ולחפש חלופות יעילות. התנהגויות הרסניות עשויות לכלול התנהגות אלימה או מינית, שימוש בחומרים ממכרים, פגיעה עצמית או אכילה כפייתית (Aldao et al., 2010).

לאור המתואר לעיל פותח בשב"ס פרוטוקול לטיפול ממוקד רומינציות ובו מספר טכניקות מוכרות מטיפולים קוגניטיביים מבוססי מחקר:

1. הסחות דעת. בניסיון להתרחק מרומינציות, אנשים נוטים באופן אוטומטי להשתמש בהסחות דעת, שהן למעשה אסטרטגיה הפוכה לרומינציות (ניתוק במקום חיבור). אפשר לחלק קטגוריה זו לשניים: הסחות דעת במחשבה או בהתנהגות. הסחות דעת מחשבתיות נוגעות למחשבות ניטרליות מבחינה רגשית כגון משימה שצריך לבצע (קניות בסופר או שיפוצים בבית) או תרגילים בחשבון, פתרון חידות ותשבצים. אפשר גם לדמיין מקום מיוחד או רגע (למשל חוף הים), המעורר רגשות חיוביים בלבד (למשל, בעבור אסיר, דמיון של הבית עשוי לעורר גם געגוע עז אל המשפחה באופן שעלול להגביר מחשבות). הסחת הדעת באמצעות התנהגות עשויה לכלול ספורט, בישול, ציור, ריקוד, שיחה, צפייה בטלוויזיה, ניקיון, משחק ועוד. יש לשים לב שהפעולה אכן גורמת התנתקות מהרומינציות ולא שקיעה עמוקה בהן (למשל, אצל חלק מהאנשים הליכה או הקשבה למוזיקה דווקא מפנה אותם לשקיעה במחשבות). אפשר לחשוב על אפשרויות על פי החושים (לטעום מאכל חמוץ, להריח ריח עז, לגעת בחפץ קר, לשמוע מוזיקה קצבית או שמחה, להסתכל בתמונות צבעוניות, לצפות בסרט). ככל שעוצמת הרומינציה גוברת, כך צריך פעולת-נגד חזקה יותר כדי להצליח להתנתק. לכן ייתכן שהסחות דעת מחשבתיות לא יספיקו (מכיוון שהמשאבים הקוגניטיביים עמוסים מדי), ואף הסחות דעת התנהגותיות נעימות, כגון שמיעת מוזיקה נעימה, עשויות להיות חלשות מדי (Selby & Joiner, 2009). במקרה כזה ראוי לחשוב על התנהגויות המשלבות חוסר נעימות פיזית כל עוד ההתנהגות אינה הרסנית או פוגענית כלפי האדם ואחרים (להחזיק קרח, לגרר מי פה, לאכול חריף,

פרוטוקול טיפול ממוקד רומינציות

פרוטוקול טיפולי ממוקד בהתמודדות יעילה עם רומינציות פותח במסגרת המחלקה לטיפול באלימות בבית סוהר "אשל", שבה המשתתפים שפוטם למאסרים ממושכים בגין עבירות אלימות חמורות. הפרוטוקול שולב בפרוטוקול הקיים לטיפול באלימות, מות, המבוסס על סיפור העבירה ומניעת הישנות. נוסף על כך נבנתה תוכנית להתמודדות עם מצבי סיכון עתידיים. התוכנית הטיפולית כוללת ארבעה מפגשים בני כשעה וחצי המוקדשים לעבודה ממוקדת ברומינציות. המפגש הראשון עוסק בפסיכו-הדרכה על הרומינציות, והדגש מושם בהבנת המושג ובזיהוי הרומינציות. על המשתתפים לאתר ולנטר רומינציות בשבוע שבין הפגישות. המפגש השני עוסק בהבחנה בין עוצמות של רומינציות, בהבחנה בין רומינציות מודפשות לבין קונקרטיות, בהיכרות ותרגול של טכניקות הפניית קשב, הסחות דעת ודחייה זמנית. התרגול בין המפגשים עוסק בטכניקות האלו. המפגש השלישי עוסק בעוצמות גבוהות של רומינציות ובהתאמה של הסחת הדעת ההתנהגותית למצב האקוטי לצד חזרה על הטכניקות שנלמדו. המפגש הרביעי עוסק בתרגול מיינדפולנס הרלוונטי לרומינציות וסיכום. להלן תתואר ההתערבות עם המטופלים שהוזכרו לעיל, בעקבות המשגת קשייהם:

יבגני: בטיפול הוא החל לתרגל טכניקה של "דחייה לאחר כך", ודיווח כי להפתעתו טווח הזמן בין החזרות של המחשבות הטרורדניות הלך ועלה מכמה שניות בהתחלה לחצי שעה בערך. בהמשך, לאחר שהתנסה בשליטה בסיסית במחשבותיו, החל לתרגל "תרגיל עננים" (גרסה של מיינדפולנס, ראו גם, Wells, 2005), שבו לומדים לתת למחשבות לחלוף בלי לנסות לשנות אותן. לדבריו, תרגיל זה סייע לו רבות. למרות זאת, אמר יבגני, במצבים שבהם הרומינציות חריפות במיוחד, תרגילים אלו אינם יעילים בעבורו. בעבור מצבים אלו נעשו ניסיונות למצוא דרכים התנהגותיות (הליכה בחצר, שיחה עם חבר, החזקת

ואף יתגברו. כמובן, יש לחשוב על פתרון יעיל ולא אלים ולשקול השלכות ארוכות טווח.

5. חשיבה קונקרטי וממוקדת פתרון. כמתואר לעיל, ככל שהרומינציות ממוקדות יותר בבעיה ספציפית וחותרות למציאת פתרון קונקרטי ומעשי ("איך פותרים?"), כך הן יהיו יעילות ומקדמות לעומת חשיבה מופשטת וכללית על אודות המשמעות של הבעיה או האירוע ("מדוע הבעיה קרתה?"). תשומת לב לאופי הרומינציות והתמקדות ברומינציות המקדמות עשוי לסייע. בהתאם, זיכרון של מצב שבו האדם כן הצליח להיות ממוקד בפתרון בעיה ולהוציא אותה אל הפועל, עשוי לשמש כבסיס לתרגול של דמיון מודרך בנושא. נוסף על כך רכישת מיומנות של פתרון בעיות עשויה לסייע במיקוד הרומינציות בכיוון מקדם (להרחבה ראו (Watkins, 2018).

6. התרחקות מהחשיבה. הרעיון הוא ליצור מרחק מהחשיבה וכך לאפשר בחינה מחודשת שלה (Wells, 2005). דרך אחת אפשרית היא למשל לנסות להפוך את המחשבות למגוחכות ומטופשות, וכך להפחית השפעה שלילית של רומינציות. לדוגמה, לחבר מחשבה אחת ("אני חייב להחזיר לו" או "איזה כישלון אני") למנגינה שמחה ולהתחיל לשיר אותה. אפשרות נוספת היא לבחור מחשבה ולהגיד אותה בשפה אחרת או בגיבירישי, או מהסוף להתחלה וכדומה. אפשר לדמיון שדמות מצחיקה (דוב חמוד, בובה, אוגר) אומרת את המחשבה המטרידה.

7. קשיבות (Mindfulness) היא שיטה נוספת שנמצאה יעילה (Li et al., 2022; Perestelo-Perez et al., 2017). ביסודה, שיטה זו מביאה את האדם למקד את תשומת הלב שלו ולהתבונן ברגע הנוכחי, מתוך עמדה לא שיפוטית כלפי עצמו וכלפי המציאות. הנחת המוצא של השיטה היא שברומינציות ובדאגות, תשומת הלב של האדם נמצאת באירועי העבר או העתיד (et Borders et al., 2010). כתחליף יעיל, בעזרת תרגול אפשר למקד את תשומת הלב בהווה ובחוויה של הרגע. למעשה, בתרגול של מיינדפולנס מתרגלים הפניה של קשב מהרומינציה אל החוויה של ההווה, מתנתקים מהחשיבה השלילית ומפסיקים את ההרגל של החשיבה החזרתית.

כנקמה. לאחר ניסיונות סרק להקל את הרומינציות בטכניקות הנזכרות, תוך אמירות מצדו שאינו מאמין שהוא יכול לחשוב אחרת, הוא התבקש להכניס דמות מוערכת לדמיונות הנקמה שלו (בחר בסבו), ונשאל כיצד לדעתו הדמות הייתה נוהגת לו היה במצבו ואם הייתה נעזרת בטכניקות שנלמדו. הוא השיב שהסב לא היה פועל באלימות, אבל גם לא היה נשאר פסיבי. לדעתו, סבו לא היה מלבה את הרומינציות הכעס והנקמה, אלא היה בוחר להתנתק מהמחשבות המסכנות אותו. עקב כך בחר דני בשי" לוב של 'דחייה לאחר כך' ובהסחת דעת התנהגותית כדרך התמודדות, וישם טכניקות אלו על עצמו באופן שהפחית את עוצמת הרומינציות בחצי, תוך דקות ספורות. במעקב כעבור זמן דיווח, כי החדרה מכוונת של דמות הסב ודמויות נוספות שבחר לאחר מכן אל תוך תהליך הרומינציות שלו, סייעה לו לנקוט עמדה לא אלימה ולא פסיבית לניהול רומינציות סביב מצבי סיכון לאלימות בשל השפלה חריפה.

סיכום

פעמים רבות רומינציות, כרכיב של מחשבות טורדניות וחזרתיות, מביאות לחוסר אונים ולעלייה ברגשות השליליים והן אף עלולות לתרום להפרעות נפשיות ולהסתיים בהתנהגות הרסנית או אלימה (McLaughlin & Nolen-Hoeksema, 2011; Selby & Joiner, 2009). אנשים תחת רומינציות מאמינים שהם לכודים ושאינן ביכולתם לעשות מאום, אבל הניסיון והמחקר מלמדים שיש מה לעשות, והאדם אינו חסר שליטה אל מול מחשבותיו. ניהול רומינציות מתחיל בזיהוי, בהבחנה בין רומינציות ממוקדות פתרון לרומינציות מופשטות, ובהעלאת השאלה "האם הרומינציה מקדמת אותי כעת?" (Watkins & Roberts, 2020). כפי שהוזכר, אפשר ללמוד טכניקות מגוונות שעוזרות להביא את האדם לשליטה על מחשבותיו ומסייעות לו להפסיק או לצמצם את ההשפעה השלילית של הרומינציות והדאגות על מצב רוחו. מהחומר שהוצג

קרח), אך הוא דיווח כי טכניקות אלו היו יעילות רק באופן חלקי. עם זאת הוא הצליח להתנתק מהרעיון שאלימות היא טכניקה יעילה להפסקת הרומינציות לאור שילוב של ניסיון העבר שלו, עמדה פרו-חברתית שאימץ בטיפול ובהבנה טובה יותר של האופי והדינמיקה של הרומינציות שלו.

ג'מאל: בשלב הראשון בטיפול נעשתה עבודה ממוקדת בהגברת המוטיבציה ובהחלשת העמדה שהוא חסר אונים מול המחשבות, תוך שימוש בטכניקות של הפניית קשב ובמטאפורות מתאימות מעולמות התוכן שלו. בהמשך, לצד פסיכו-הדרכה על אופי הרומינציות, פותחו יחד דרכים התנהגותיות להסחת דעת (מוסיקה חזקה, מקלחת קרה, אכילת פלפלים חריפים). נוסף על כך ננקט שימוש בשלט דמיוני לצורך החלפת ערוצים, שאיפשר לו - כאשר זיהה שהוא בערוץ שאינו רצוי לו (רומינציות שליליות) - להחליף לערוץ רצוי (זיכרונות חיוביים, מחשבות על משפחתו האהובה, תוכניות לעתיד וכדומה). כך למעשה תרגל מעין 'הפניית קשב' לערוץ רצוי. טכניקות אלו התגלו כיעילות בעבורו, מתאימות ליכולותיו, וסייעו לו להיות אקטיבי אל מול המחשבות הטורדניות שסיכנו אותו במעבר לאלימות ולשימוש בסמים. כעבור מספר חודשים אדם ממשפחתו הותקף באלימות, וניכר במפגשים שג'מאל נמלא חרדות ורומינציות בשל האירוע, אך הצליח להימנע מפגיעה עצמית ומשימוש בסמים תוך שהוא נעזר בטכניקות שרכש.

דני: נראה כי רכש מהר טכניקות של הסחות דעת ומיינדפולנס, ונעזר בהן במצבים קלים יומיום. לצד זאת דיווח, כי כאשר הוא נפגע או מושפל, הוא חש לכוד תחת עוצמה חריפה של רומינציות. הובן שבמצבים אלו עולה בו חוסר אונים, וגובר הרצון לנהוג באלימות כפתרון אולטימטיבי לחוסר האונים ולהשפלה. במצבים אלו הטכניקות שרכש לא סייעו לו. תחת בקרה צמודה הוא הונחה לדמיין מצב של פגיעה והשפלה. סמוך לכך צפו רומינציות של כעס ונקמה שהלכו והתגברו, תוך שהוא מתאר באופן מוחשי את הפעולה האלימה שהיה רוצה לבצע

- Bushman, B. J. (2002). Does venting anger feed or extinguish the flame? Catharsis, rumination, distraction, anger, and aggressive responding. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 724-731.
- Chambers, J. C. (2010). An exploration of the mechanisms underlying the development of repeat and one-time violent offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 15(4), 310-323.
- Ciesla, J. A., Dickson, K. S., Anderson, N. L., & Neal, D. J. (2011). Negative repetitive thought and college drinking: Angry rumination, depressive rumination, co-rumination, and worry. *Cognitive Therapy and Research*, 35, 142-150.
- Conn, C., Warden, R., Stuewig, J., Kim, E. H., Harty, L., Hastings, M., & Tangney, J. P. (2010). Borderline personality disorder among jail inmates: How common and how distinct? *Corrections Compendium*, 35(4), 6.
- Dutton, D. G., & Karakanta, C. (2013). Depression as a risk marker for aggression: A critical review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 310-319.
- Erskine, J. A., Kvavilashvili, L., & Kornbrot, D. E. (2007). The predictors of thought suppression in young and old adults: Effects of rumination, anxiety, and other variables. *Personality and Individual Differences*, 42(6), 1047-1057.
- Gross J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychol. Inq*, 26, 1-26.
- Grubin, D. (2007). Sexual offending and the treatment of sex offenders. *Psychiatry*, 6(11), 439-443.
- Hoorelbeke, K., Koster, E. H., Vanderhasselt, M. A., Callewaert, S., & Demeyer, I. (2015). The influence of cognitive control training on stress reactivity and rumination in response to a lab stressor and naturalistic stress. *Behaviour Research and Therapy*, 69, 1-10.
- Karakurt, G., Koç, E., Çetinsaya, E. E., Ayluçtarhan, Z., & Bolen, S. (2019). Meta-analysis and systematic review for the treatment of perpetrators of intimate partner violence. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 105, 220-230.
- Laws, B., & Crewe, B. (2016). Emotion regulation among male prisoners. *Theoretical Criminology*, 20(4), 529-547.
- במאמר הנוכחי ראוי להסיק, כי התמקדות בנושא הוויסות הרגשי עם דגש ברומיניציות היא מוקד מבטיח לטיפול באוכלוסיית האסירים בכלל ובכעס ואלימות בפרט (Anestis et al., 2009; Robertson et al., 2015). מדובר במרכיב טיפולי החוצה סוגי עבירות ופסיכופתולוגיות, מובן על ידי מטופלים, מציע מגוון רחב של כלים להקלה מיידית ולטווח הרחוק, ומבוסס על מודלים קוגניטיביים מבוססים אמפירית ותיאורטית (McEvoy et al., 2013; Wells, 2005). על אף שכבר קיימים תימוכין הולכים וגוברים לאפקטיביות של הגישה בקרב אנשים הסובלים מדיכאון, ואף פורסמה מטא-אנליזה אשר מלמדת על תועלת רבה יותר מטיפולים אחרים (Spinhoven et al., 2018), טיפול ממוקד רומיניציות לעבריינים טרם זכה למחקר אפקטיביות. הדבר עשוי לסייע למיסוד הגישה כטיפול בסיס לאסירים רבים.

מקורות

- Ahmed, A. G., Kingston, D. A., DiGiuseppe, R., Bradford, J. M., & Seto, M. C. (2012). Developing a clinical typology of dysfunctional anger. *Journal of affective disorders*, 136(1-2), 139-148.
- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 217-237.
- Anestis, M. D., Anestis, J. C., Selby, E. A., & Joiner, T. E. (2009). Anger rumination across forms of aggression. *Personality and Individual Differences*, 46(2), 192-196.
- Barnett, G. D. (2011). What is grievance thinking and how can we measure this in sexual offenders? *Legal and Criminological Psychology*, 16(1), 37-61.
- Boehme, S., Biehl, S. C., & Mühlberger, A. (2019). Effects of differential strategies of emotion regulation. *Brain Sciences*, 9(9), 225.
- Borders, A., Earleywine, M., & Jajodia, A. (2010). Could mindfulness decrease anger, hostility, and aggression by decreasing rumination? *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 36(1), 28-44.

- Novaco, R. W. (2017). Cognitive-behavioral factors and anger in the occurrence of aggression and violence. In P. Sturmey (Ed.), *The Wiley handbook of violence and aggression* (pp. 1-13).
- Papalia, N., Spivak, B., Daffern, M., & Ogloff, J. R. (2019). A meta-analytic review of the efficacy of psychological treatments for violent offenders in correctional and forensic mental health settings. *Clinical Psychology: Science and Practice, 26*(2), e12282.
- Pedersen, W. C., Gonzales, C., & Miller, N. (2000). The moderating effect of trivial triggering provocation on displaced aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(5), 913.
- Peled, M., & Moretti, M. M. (2010). Ruminating on rumination: Are rumination on anger and sadness differentially related to aggression and depressed mood? *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 32*(1), 108-117.
- Perestelo-Perez, L., Barraca, J., Penate, W., Rivero-Santana, A., & Alvarez-Perez, Y. (2017). Mindfulness-based interventions for the treatment of depressive rumination: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Clinical and Health Psychology, 17*(3), 282-295.
- Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S. (2015). Beyond anger control: Difficulty attending to emotions also predicts aggression in offenders. *Psychology of Violence, 5*(1), 74.
- Rusting, C. L., & Nolen-Hoeksema, S. (1998). Regulating responses to anger: Effects of rumination and distraction on angry mood. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(3), 790.
- Schlesinger, L. B. (2004). *Sexual murder: Catathymic and compulsive homicides*. CRC Press.
- Selby, E. A., & Joiner Jr. T. E. (2009). Cascades of emotion: The emergence of borderline personality disorder from emotional and behavioral dysregulation. *Review of General Psychology, 13*(3), 219-229.
- Sheppes, G. (2014). Emotion regulation choice: Theory and findings. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (2nd ed., pp. 126-139).
- Sheppes, G., Suri, G., & Gross, J. J. (2015). Emotion regulation and psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology, 11*, 379-405.
- Li, P., Mao, L., Hu, M., Lu, Z., Yuan, X., Zhang, Y., & Hu, Z. (2022). Mindfulness on rumination in patients with depressive disorder: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(23), 16101.
- Lievaart, M., Huijding, J., van der Veen, F. M., Hovens, J. E., & Franken, I. H. (2017). The impact of angry rumination on anger-primed cognitive control. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 54*, 135-142.
- Marcus, D. K., Hughes, K. T., & Arnau, R. C. (2008). Health anxiety, rumination, and negative affect: A mediational analysis. *Journal of Psychosomatic Research, 64*(5), 495-501.
- McEvoy, P. M., Watson, H., Watkins, E. R., & Nathan, P. (2013). The relationship between worry, rumination, and comorbidity: Evidence for repetitive negative thinking as a transdiagnostic construct. *Journal of Affective Disorders, 151*(1), 313-320.
- McLaughlin, K. A., & Nolen-Hoeksema, S. (2011). Rumination as a transdiagnostic factor in depression and anxiety. *Behaviour Research and Therapy, 49*(3), 186-193.
- Moeller, S. B., Kvist, V., Jansen, J. E., & Watkins, E. R. (2021). Clinical case of a schizotypal personality disorder: Rumination-focused CBT for anger rumination. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 51*(4), 311-321.
- Moore, R. (ed.) (2015). *A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009-2013*. London: Ministry of Justice.
- Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of Abnormal Psychology, 100*, 569-582.
- Nolen-Hoeksema, S., Wisco, B. E., & Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking rumination. *Perspectives on Psychological Science, 3*(5), 400-424.
- Novaco, R. W. (2013). Reducing anger-related offending: What works. In L. A. Craig, L. Dixon, & T. A. Gannon (Eds.), *What works in offender rehabilitation: An evidence-based approach to assessment and treatment* (pp. 211-236).

- Wells, A., & Sembi, S. (2004). Metacognitive therapy for PTSD: A core treatment manual. *Cognitive and Behavioral Practice, 11*(4), 365-377.
- Willmot, P. (2023). Criminally diverse offending. In C. Liell, M. J. Fisher, & L. F. Jones (Eds.), *Challenging bias in forensic psychological assessment and testing: Theoretical and practical approaches to working with diverse populations* (pp. 407-422). Routledge.
- Wright, S., Crewe, B., & Hulley, S. (2017). 'Suppression, denial, sublimation: Defending against the initial pains of very long life sentences', *Theoretical Criminology, 21*(2), 225-246.
- Spinhoven, P., Klein, N., Kennis, M., Cramer, A. O., Siegle, G., Cuijpers, P., Ormel, J., Hollon, S., & Bockting, C. L. (2018). The effects of cognitive-behavior therapy for depression on repetitive negative thinking: A meta-analysis. *Behaviour Research and Therapy, 106*, 71-85.
- Sturgess, D., Woodhams, J., & Tonkin, M. (2016). Treatment engagement from the perspective of the offender: Reasons for noncompletion and completion of treatment: A systematic review. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 60*(16), 1873-1896.
- Sukhodolsky, D. G., Golub, A., & Cromwell, E. N. (2001). Development and validation of the anger rumination scale. *Personality and Individual Differences, 31*(5), 689-700.
- Tamir, M. (2016). Why do people regulate their emotions? A taxonomy of motives in emotion regulation. *Personality and Social Psychology Review, 20*(3), 199-222.
- Walton, J. S., Ramsay, L., Cunningham, C., & Henfrey, S. (2017). New directions: Integrating a biopsychosocial approach in the design and delivery of programs for high risk services users in Her Majesty's Prison and Probation Service. *Advancing Corrections: Journal of the International Corrections and Prison Association, 3*(1), 21-47.
- Watkins, E. R. (2018). *Rumination-focused cognitive-behavioral therapy for depression*. Guilford Publications.
- Watkins, E. R., Mullan, E., Wingrove, J., Rimes, K., Steiner, H., Bathurst, N., Eastman, R., & Scott, J. (2011). Rumination-focused cognitive-behavioural therapy for residual depression: Phase II randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry, 199*(4), 317-322.
- Watkins, E. R., & Roberts, H. (2020). Reflecting on rumination: Consequences, causes, mechanisms and treatment of rumination. *Behaviour Research and Therapy, 127*, 103573.
- Wells, A. (1999). A metacognitive model and therapy for generalized anxiety disorder. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice, 6*(2), 86-95.
- Wells, A. (2005). Detached mindfulness in cognitive therapy: A metacognitive analysis and ten techniques. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 23*, 337-355.

"מאחורי הסורגים" אל החיים

תהליכי שיקום בעיני אסירים משוחררים

רונית פלד-לסקוב,¹ אורי תימור²

אסירים פליליים המשתחררים מהכלא עשויים להיתקל בקשיים, והסיכוי לצלוח קשיים אלה תלוי בין היתר בליווי ובמסגרת הטיפול והשיקום שבה הם נמצאים ובמידת הפיקוח שלה עליהם. מטרת מחקר זה היא לבחון את תפיסותיהם של אסירים משוחררים אשר סיימו בהצלחה את תוכנית הליווי והפיקוח התעסוקתי ברשות לשיקום האסיר, ולהגיע לתובנות לגבי חוויותיהם בנוגע לתוכנית זו ולדרך שעברו מהכלא ועד לאחר תקופת הפיקוח. לצורך זה ערכנו ראיונות חצי מובנים עם 17 אסירים משוחררים שסיימו בהצלחה את תקופת הפיקוח של הרשות לשיקום האסיר. מתוך דברי המראיינים עולות תפיסות בנוגע להשפעת המאסר, לטיפול ברש"א, לתעסוקה בתקופת הפיקוח ולציפיות עתידיות. התייחסויותיהם סווגו לארבע תימות עיקריות, ששתיים מתוכן נוגעות באופן ישיר לתרומתה של תוכנית רש"א לשיקומם. תפיסות אלה מלמדות שבעיני רוב האסירים התוכנית תרמה לשיקומם לאחר השחרור, חלקם אף ראו בכלא מסגרת משקמת ומרתיעה, וההתייחסות של רובם לעתיד הייתה אופטימית בעיקרה וכללה מטרות צנועות למדי, שעולות בקנה אחד עם נורמות חיוביות. המאמר דן במשמעות של תפיסות חיוביות אלה כמנבאות חזרה מוצלחת לחברה והשתלבות טובה יותר בה, וכן במשאבים שהועמדו לרשות האסירים ואיפשרו להם לשקם את עצמם.

מילות מפתח: אסירים, אסירים משוחררים, שיקום אסירים, תיאוריית החדילה מעבריינות, תוכנית טיפול, שיקום תעסוקתי

¹ ד"ר רונית פלד-לסקוב, החוג לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון. דוא"ל peleronit@gmail.com
² פרופ' אורי תימור - המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, והמחלקה לקרימינולוגיה במכללה האקדמית אשקלון. דוא"ל timor@biu.013.net.il

שלהם לסיפוק צרכים. הם הציעו עשרה סוגי "טובין" אנושיים" עיקריים שאנשים בכלל, וגם עוברי חוק, צריכים להשיג בחייהם: בריאות, מצוינות בכלל ובעבודה בפרט (כולל חוויות שליטה), עצמאות, שלוה פנימית, מערכות יחסים (בן זוג, משפחה וכו'), חיי קהילה, מציאת משמעות ומטרה בחיים, אושר ויצירתיות (Ward & Gannon, 2006).

גישת 'החיים הטובים' אינה רואה בהפסקת הע"ב ריינות תוצר של תוכנית שיקום המתמקדת בגורמי סיכון, אלא סוג של תהליך טבעי המתרחש במסלול החיים של רוב עוברי החוק (Cullen, 2012; Laub & Sampson, 1993; et al., 2006). מודל זה קשור לקרימינולוגיה החיובית (Ronel & Elisha, 2011), ופציפית לתיאוריית החדילה מעבריינות (Bersani & Doherty, 2018; Brody & Cauffman, 2017; LeBel et al., 2008; Maruna, 2001; Segev, 2018), המתארת תהליך הדרגתי שבסופו נפסקת הפעילות העבריינית. יש הבחנה בין חדילה 'ראשונית' שלמעשה היא הפסקה זמנית בחיי העבריינות לבין חדילה 'שניונית' שכוללת נטישת סגנון החיים העברייני והזהות העבריינית. אחד המרכיבים המרכזיים של חדילה שניונית הוא שילוב העבריינות בתוכניות התערבות המכשירות לחיים נורמטיביים. התיאוריה מניחה, כי אין די בבחינה אם האדם מעורב בפעילות עבריינית אלא יש לבחון את סגנון החיים הכללי שלו בעקבות תוכנית ההתערבות (Petersilia, 2003; Rhine et al., 2017).

מעבר מוצלח של השלבים בתהליך החדילה הראשוני והשניוני (Maruna & Farrall, 2004) עדיין אינו מבטיח חדילה שלישונית (McNeill, 2016) הכוללת את ההכרה החברתית ההכרחית כדי להשיג שינוי ארוך טווח. נוגט ושינקל (Nugent & Schinkel, 2016) מתייחסים אף הם לשלושת הרכיבים הכלולים בתהליך החדילה, אך מציעים מונחים שונים מעט, שלדעתם מתארים טוב יותר את התהליך שרכיביו לא מצויים על רצף כרונולוגי: "act desistance" - הימנעות

אסירים פליליים המשתחררים מהכלא עשויים להיתקל בקשיים הן במישור האישי (בעיות של פרנסה, צריכת סמים, מגורים, משפחה וכדומה) הן במישור החברתי (סטיגמה שמודבקת בהם, ניכור חברתי וכו') (Ward, 2016; Herbert et al., 2015; Niven & Stewart, 2005; Nugent & Schinkel, 2016). הסיכוי לצלוח קשיים אלה תלוי בחלקו באסיר עצמו, בכישוריו, ברמת המוטיבציה שלו, במצבו הנפשי וכדומה, וחלקו תלוי בגורמי סביבה הכוללים בין השאר את נכונותה של החברה לקבלו ולעזור לו, את מסגרת הטיפול והשיקום שמוצעת לו ואת מידת הפיקוח שלה עליו (Seiter & Kadela, 2003; Visher & Travis, 2011). המונח 'שיקום' נוגע לתהליך שבו עבריינים הנמ"צאים במסגרות למיניהן חוזרים לתפקד באופן חוקי ונורמטיבי. בספרות הפנולוגית נעשה שימוש במושגים כגון Re-entry - יציאה מהכלא, Reintegration - כניסה מחדש לחברה ולחיים הנורמטיביים תוך שמירה על החוק, Dessistance - חדילה מפשיעה (LeBel et al., 2008; Maruna, 2001; Petersilia, 2003; Recovery-I (Sampson & Laub, 2003) - החלמה (White & Kurtz, 2005).

לפי תיאוריית החיים הטובים (The Good Lives Model, GLM) של וורד וסטיוארט (Ward & Stewart, 2003), שיקום עבריינים אמור להתמקד בסיפוק דרכים ואמצעים לעבריינים כדי להביאם לחיים טובים, ובד בבד למנוע מהם סיכונים או לפחות לצמצמם (ראו Ward & Maruna, 2007). וורד וגנון (Ward, 2002) וקראו ולייש (Ward & Gannon, 2006) קראו לייש גישה שיקומית 'מבוססת חדילה מפשיעה' (desistance of crime) שמגבירה את הרווחה הנפשית של עוברי חוק. גישה זו מאפשרת להם לחתור למטרות המעניינות אותם ומקנה להם יכולות לספק את הצרכים שלהם ולחיות חיים שמחים ומלאים שאינם פוגעים בחברה. וורד ומרונה (Ward & Maruna, 2007) לא מבחינים בין עוברי החוק לאוכלוסייה הנורמטיבית מבחינת הצורך

לחזרה לחברה לחיים נורמטיביים. תוכניות אלה כוללות טיפול ייעודי, במתכונת פרטנית או קבוצתית, ומסגרת חינוכית שיקומיות לתעסוקה בכל מיני רמות: במסגרת ‘שירותים, תחזוקה ומטבחים’, דרך תעסוקה יצרנית בתוך מפעלי הכלא או בתעסוקה במפעלים של יזמים פרטיים בתוך הכלא ומחוץ לו (דוידסקו וולק, 2011; מילמן-סיון, 2013).

רצף טיפולי ושיקומי לאסירים משוחררים

פרדיגמה שיקומית חדשה יחסית בתחום שיקום אסירים משוחררים טוענת, כי יש להגדיר מחדש את היחסים בין מערכת המשפט למערכות השיקום. לפי גישה זו, יחסי הגומלין בין שתי המערכות חייבים להתבסס על ניהול מקרה שיטתי (systematic case management, Crites & Taxman, 2013; Friedmann et al., 2012; Taxman, 2008; Taxman et al., 2002). מטרת מדיניות כזו היא לשפר את תוצאות פעולות השיקום על ידי עידוד שיתוף פעולה ישיר בין אנשי אכיפת החוק, אנשי טיפול בכלא ואנשי טיפול ופיקוח בקהילה. לפי פרדיגמה זו, כדי למקסם את תוצאות השיקום של אסירים משוחררים, יש לשמור על רצף בין הטיפול שהתחיל בכלא לבין המשך הטיפול בקהילה. כיוון שמרבית האסירים המשוחררים לא יבקשו מיוזמתם להמשיך בטיפול לאחר שחרורם, תהליך זה צריך להתרחש כאשר הם נתונים עדיין בתקופת הפיקוח של הרשות לשיקום אסירים. פרדיגמה זו יושמה על פי רוב בתוכניות טיפול בהתמכרויות, אך היא מיושמת גם בתוכנית לשיקום תעסוקתי.

מחקר של קוק ועמיתיו (Cook et al., 2015) אשר בדק את תוכנית PRI Milwaukee Safe Streets המ- ציעה רצף טיפולי בין הכלא לקהילה מצא, כי משתתפי התוכנית הגדילו מאוד את הכנסתם לאחר שחרורם מהכלא בהשוואה למשתתפים בקבוצת הביקורת, שלא זכו לרצף טיפולי בתום תקופת מאסרם. כמו כן שיעור המעצרים והמאסרים בקרב משתתפי התוכנית היה נמוך בהרבה משיעורם בקבוצת הביקורת.

מלעבור עבירות, “identity desistence” - הפנמת זהות נורמטיבית, ו-“relational desistence” - הכרה סביבתית בשינוי. השגת שלושת רכיבי ה’חידלון’ עשויה להלום את המצופה או לפעול להיפך. למשל, היא עשויה להיות הכרה חברתית שתביא להפסקת הפעילות העבריינית ותעודד זאת כחלק ממנגנון של ציפיות שמגשימות את עצמן.

את השלבים הראשונים של חדילה מעבריינות מאפיינת בעיקר תקווה (Farrall et al., 2014). כאשר המטרות של המשתקם עדיין מעורפלות ולא מגובשות, והעבריינות מרוכז בעיקר במה הוא לא רוצה לעשות (לפסוע, לאכזב את הסביבה). מאוחר יותר, ככל שהשי- קום מתקדם, מתעצבות ציפיות ומטרות לגבי העתיד (Farrall & Calverley, 2006). ככל שהן מתגשמות, גוברת התקווה ומלווה את המשך תהליך השיקום (Gålnander, 2020). מנגד, כישלון בהשגת מטרות עלול להביא את המשתקם לתחושות המכאיבות של חוסר תקווה (“כאב חוסר האונים”) (Nugent & Schinkel, 2016).

בעולם המערבי וגם בישראל, ההתערבות מתחילה עוד בכלא, ואחת ממטרותיה היא טיפול באסירים ושיקומם (תימור, 2011). לאחר השחרור מהכלא, ומתוך כוונה לשמר את הרצף הטיפולי שהחל בכלא (Crites & Taxman, 2013), אפשר - ולעיתים אף חובה - להשתלב בתוכניות המשך (Gideon, 2009). תוכנית ההתערבות העיקרית לאחר המאסר בישראל היא תוכנית השיקום של אסירים משוחררים ברישיון, המופעלת על ידי הרשות לשיקום האסיר.

מטרתו של מחקר זה לבחון את התובנות של אסירים משוחררים אשר השתתפו בתוכנית הליווי והפיקוח התעסוקתי ברשות לשיקום האסיר בנוגע לתוכנית ולדרך שעברו מהכלא עד לאחר תום הפיקוח.

שיקום וטיפול במסגרת הכלא

בכלא מוצעות לאסיר כמה תוכניות טיפול ושיקום כדי להקל את מכאובי המאסר (תימור ושות', 2017; Crewe, 2011; Sykes, 1970; Toch, 1992)

תוכנית הפיקוח והשיקום של רש"א בקהילה

שיקום לאחר ההשגת בכלא קיים במסגרת התוכנית של הרשות לשיקום האסיר (רש"א). תוכנית זו משלבת טיפול ופיקוח על אסירים משוחררים תוך הדגשת הרכיב התעסוקתי. עם אנשי המקצוע המלווים את התוכנית נמנים אנשי טיפול ויועצי תעסוקה, הנפגשים עם האסיר עוד בהיותו בכלא, מראיינים אותו, אוספים את כל הדוחות הרלוונטיים לגביו (משב"ס, מהקהילה, ואם רלוונטי - גם ממסגרת האיזוק האלקטרוני), ואם הוא נמצא מתאים, בין היתר משום שעבר טיפול בעל משמעות בכלא ונמצאה לו תעסוקה מתאימה, הם מכינים לו, בהסכמתו, תוכנית שיקום. תוכנית זו מוצגת לוועדת השחרורים, ולאחר אישורה הוא משוחרר כאסיר ברישיון. אחת לשלושה חודשים מחויבת הרשות לדווח לוועדה על תפקודו במסגרת תוכנית השיקום.

כל אסיר משוחרר הנמצא בתוכנית נדרש להשתתף בתוכנית טיפולית המותאמת בדרך כלל לסוג העבירה שביצע, לעברו הפלילי, לאישיותו וכדומה. האסיר מחויב להשתתף בטיפול פעמיים בשבוע. פעם בשבוע בטיפול פרטני, ופעם בטיפול קבוצתי. כל טיפול אורך 50 דקות (Peled-Laskov et al., 2019). בד בבד כל אסיר משוחרר מחויב להשתלב בתעסוקה בהכוונה ובפיקוח של יועצי התעסוקה של הרשות (אפודי, 2014). לפי הצורך הם אמורים לסייע לו למצוא מקום עבודה חלופי. יועצי התעסוקה גם עוסקים לפי הצורך בגיוס מעסיקים ובסיפוק הכשרה תעסוקתית לאסירים משוחררים. התוכנית נבנתה מתוך מודעות לקשיים הרבים הכרוכים בשילוב אסירים משוחררים בתעסוקה בעלת משמעות ובהתמדה בה (Bloom, 2006; Davis et al., 2014; Geller et al., 2006; Lichtenberger, 2006; Lucken & Ponte, 2008; Pager et al., 2009; Seiter & Kadela, 2003), ומתוך הבנה שתעסוקה היא רכיב חשוב בשיקום של עבריינים ואסירים משוחררים (Gillis & Duwe, 2015; Nafekh, 2005; Laub & Sampson, 1993). מידת היעילות של תוכנית רש"א בשיקום אסירים נבחנה עד כה תוך שימוש במדדים אובייקטיביים

כמותיים, בעיקר בקשר להתמדה בתעסוקה בתקופת הפיקוח (ביאלר ופלד, 2011) ולאחריה (Peled-Laskov et al., 2019). בשני המחקרים התקבלו תוצאות חיוביות המעידות על החשיבות של תוכניות הטיפול באסירים משוחררים והפיקוח עליהם.

המחקר הנוכחי

במחקרים שתוארו לא נבחנו תפיסותיהם הסובייקטיביות של האסירים המשוחררים בנוגע לתוכנית השיקום. לתפיסות אלה יש חשיבות רבה בתוכנית השיקום, שכן הן עשויות לתרום להצלחתה או לכישלונה (ראו Barquín, 2019; Davis et al, 2012; Ronel et al, 2013). המחקר הנוכחי נועד למלא חסר זה. הוא מתייחס למשתנים כגון "גורמים שסייעו לאסירים המשוחררים בתהליך השיקום", "גורמים שהקשו עליהם ואף מנעו מהם להשתתף", וכן "מידת שביעות הרצון מהעבודה". בדיקת שביעות הרצון חשובה משום שרבים מהם משתלבים בעבודות פשוטות ובלתי מאתגרות (Ramakers et al., 2016).

על בסיס האמור, המחקר הנוכחי מבקש לבחון את תפיסתם הסובייקטיבית של אסירים ברישיון - אשר היו משולבים בתוכנית הליווי והפיקוח התעסוקתי ברשות לשיקום האסיר - לגבי התוכנית והדרך שעברו מהכלא עד תום הפיקוח ואף לאחריו. בשונה ממחקרים אחרים שנעשו בעולם (Barry, 2017; Farrall et al., 2014; Gålnander, 2020; Lander, 2015; Nugent & Schinkel, 2016), מחקר זה מתמקד בתפיסותיהם של האסירים לגבי דרך השיקום שעברו ולא בתהליך עצמו של חדילה מעבריינות.

שיטה

משתתפים

במחקר השתתפו 17 אסירים משוחררים, כולם גברים יהודים שסיימו בהצלחה את תקופת הפיקוח של הרשות לשיקום האסיר. המשתתפים היו בטווח גילים שנע בין 22 ל-70. מהם חמישה רווקים, תשעה גרושים

בלבד, והם ארכו בממוצע שעה. דברי המרואיינים נרשמו מילה במילה, לאחר שהמרואיינים התבקשו להתאים את דבריהם לקצב הכתיבה של המרואיינים. מספר המשתתפים נקבע בהתאם לנקודת הרוויה (saturation point). הוספנו מרואיינים כל עוד היו בדבריהם חידושים. משהתברר שמרואיינים נוספים לא הוסיפו מידע רלוונטי חדש בתחום הנחקר, הפסקנו לגייס מרואיינים.

ניתוח הראיונות נעשה בשלושה שלבים: בשלב הראשון תומללו כל הראיונות והועברו בין שני שופטים העוסקים בתחום שיקום אסירים משוחררים לצורך זיהוי ומיון של תימות עיקריות ותתי-תימות, כדי להבטיח מהימנות בין שופטים. בשלב השני, לאחר זיהוי התימות העיקריות, נותחו הראיונות על ידי כל אחד מהחוקרים בנפרד. בשלב זה נוספו תתי-תימות שעלו מתוך הראיונות. בשלב השלישי הוצלבו הניתוחים של שני החוקרים בנפרד, ונעשו האחדה והבחנה בין כל תתי-תימות שעלו מתוך דברי האסירים (לזיהוי תימות ובנייתן ראו Hsieh & Shannon, 2005).

ממצאים

מתוך דברי המרואיינים עלות ארבע תימות ראשיות הנוגעות להשפעת הכלא, לתוכנית הפיקוח והליווי של הרשות לשיקום האסיר ולציפיות עתידיות: א. השפעת הכלא - לתימה זו נוגעות ארבע תתי-תימות (הכלא כמסגרת שלילית וקשה, הכלא כמסגרת מרתיעה, הכלא כמסגרת משקמת ומועילה ובעיות לאחר השחרור מהכלא); ב. טיפול ברש"א - לתימה זו נוגעות שתי תתי-תימות (טיפול פרטני וטיפול קבוצתי); ג. תעסוקה בתקופת הפיקוח; ד. ציפיות עתידיות.

א. השפעת הכלא

כל המרואיינים התייחסו בדבריהם לפרק הזמן שבו שהו בכלא. מדבריהם עולה שלחלקם הייתה זו תקופה קשה וטראומטית, שהטביעה עליהם חותם של ממש, ואילו לחלק אחר, המאסר לא היה קשה. שניים מהם אף ייחסו תרומה לפרק הזמן במאסר.

שלושה נשואים. רובם אבות לילדים. השכלתם נעה בין 9 ל-17 שנות לימוד (לחמישה תארים אקדמיים). האסירים ביצעו מגוון עבירות: סמים, שוד, תעבורה, תקיפה, אונס, אלמ"ב ועבירות צווארון לבן. מספר החודשים ששהו בפיקוח רש"א נע בין ארבעה חודשים ל-18 חודשים. הזמן שעבר מאז סיום הפיקוח נע בין חודשיים לשנה.

כלים

כלי המחקר היה ריאיון חצי מובנה, שהתבסס על מדריך ריאיון. ריאיון כזה מתקיים על ידי אינטראקציה פנים אל פנים בין מראיין למרואיין לגבי נושא המחקר. בחרנו בכלי זה היות שהוא נחשב יעיל במחקר שבו אין לחוקר הזדמנות נוספת לפגוש את הנחקר ולראיין אותו (Bernard, 2010), וכן משום שהוא מאפשר למראיין להכיר לעומקה את נקודת הראות של המרואיין ולברר נושאים שעלו מתוך דברי המרואיין ואינם מופיעים במדריך הריאיון (שקדי, 2003; Ritchie & Lewis, 2003). מדריך הריאיון כלל בעיקרו שאלות לגבי השתתפות, תקופת הפיקוח (הטיפול והפיקוח במסגרת התוכנית של רש"א, מציאת תעסוקה, יחס המעסיק, תרומת התוכנית לשיקום) והתקופה לאחר הפיקוח (תעסוקה, שאיפות, תפיסה לגבי העתיד). כמו כן כלל מדריך הריאיון שאלות אינפורמטיביות קצרות לגבי רקע אישי, משפחתי, תעסוקתי ועברייני, ושאלות הנוגעות לתקופת הפיקוח: משך הפיקוח, סוג התעסוקה וכו'.

הליך

בשלב הראשון נפגשו החוקרים עם הממונה על המחקר ברש"א וקיבלו את אישורו לערוך את המחקר. בשלב הבא קיבלו החוקרים רשימה של אסירים משוחררים שסיימו את תקופת הפיקוח בשנה האחרונה (מסגרת הדגימה). מדובר באסירים שהיו בפיקוח של רש"א בשנים 2014-2019. החוקרים פנו באופן אקראי לאסירים ברשימה. לאלו שהביעו הסכמה להתראיין הובטחו אנונימיות ושפרטים מזהים נוספים לגביהם לא יתפרסמו. האסירים רואיינו בראיונות עומק על ידי החוקרים. בכל הראיונות השתתפו המרואיין והמראיין

1. הכלא כמסגרת שלילית וקשה

מרואיין 6 (גרוש ואב לשלושה ילדים, עברייין צווארון לבן, בעל תואר שני) התמקד בדבריו על הכלא בשני תחומים: הכשרה מקצועית בכלא וטיפול שיקומי בבעיות ספציפיות של אסירים. לגבי התחום הראשון, הכלא לדבריו אינו מכשיר אסירים חסרי מקצוע לעבודות מתאימות ונדרשות בשוק. כדבריו:

"מה שקורה שם לא פוגע בכלל. התעסוקה שיש שם היא של ילדים מפגרים. צריכים למצוא להם פתרון תעסוקתי, אחרת יחזרו לרחובות. לעשות להם הסבה שתאפשר לשלב מראש פתרון תעסוקתי אמיתי. תן להם הכשרה שיוכלו להשתלב אחרי הכלא: מלונאות, סיעוד, טבחות, דברים שנדרשים במשק. אני הייתי מראיין כל אסיר לפני שנכנס לכלא, בודק אפשרות להכשרה מקצועית. התהליך צריך להתחיל מראש, אבל הוא מתנהל קטסטרופה."

לגבי התחום השני, טיפול שיקומי, הוא דיבר בהכללה: "המערכת לא משקמת. עושה עוול ענק. לא מחזירים אנשים יותר טובים. אנשים עושים הצגה בשביל לקבל המלצה לוועדה. מחזירים אותם נזכרים. הכלא בית ספר לנוכלים."

מרואיין 10 (נשוי ואב לחמישה ילדים, עבירות אלימות, סובל מבעיות נפשיות) חווה את המאסר כטראומה. סיפר: "אני מנסה להשתחרר מהזיכרון של בית הסוהר. סוהרים, דקירות, סמים, הומואים. להיות סגור בתאים, לדבר עם הקירות. בכלא אין עזרה, אין עם מי לדבר. הילדים מסכנים, ראו את אבא עם בגדים כתומים."

מרואיין 16 (גרוש ונשוי בשנית, אב לשלושה ילדים, עבירות צווארון לבן, בעלים של מפעל) תופס את הזמן ששהה בכלא כמזיק חינוכית ואידיאלוגית. הוא תיאר אותו כך:

"כלא זה סוג של בית הבראה. אתה לא עושה כלום. יש דברים שהם חסרי היגיון בכלא. אתה צריך להוריד פרופיל, להוריד ראש ולעבור את הזמן. זה סתם. ראיתי בזה חוות בריאות. אבל חינוכי ואזרחי - לא עשה כלום. בדיוק להיפך. אני מרגיש שיצאתי כועס על המדינה. לפני הכלא הייתי אזרח טוב יותר. הכלא איבד לי את הצינונות."

2. הכלא כמסגרת מרתיעה

חמישה מרואינים התייחסו להשפעתו המרתיעה של הכלא. מרואיין 7 (רווק, עבירות רכוש) דיבר כללית על השפעת השהייה בבית הסוהר כקשה מאוד ומרתיעה. לדבריו, "בית סוהר לא מקום חיובי. תקופה קשה, לא דבר שאפשר לשכוח. לי היה שכל להבין, הייתי מספיק חכם. אני יודע שלא אחזור לכך." גם מרואיין 5 (גרוש, אב לשני ילדים, עבירות תעבורה) דיבר על המאסר כעונש שמרתיע אותו, אך גם תרם לו לשינוי בתפיסתו לגבי התעסוקה המתאימה לו:

"עם כל הצער שבדבר שהייתי בכלא, זה מאוד עזר לי. הכלא הרתיע אותי, ובסופו של דבר עשה את העבודה. בכלא כשעבדתי ראיתי שאני יכול לעשות עבודות אחרות חוץ מנהיגה. פתאום אני מוצא את עצמי עושה דברים אחרים חוץ מנהיגה. זה דירבן אותי למצוא אחרי הכלא עבודה שאין בה נהיגה."

3. הכלא כמסגרת משקמת ומועילה

שבעה מרואינים שיבחו את הכלא בזכות תוכניות השיקום שעברו בתוכו. מרואיין 1 (רווק, עבירות סמים) הסביר שמי שמגיע לכלא עם מוטיבציה לנצל את תקופת המאסר באופן חיובי, עשוי להשתקם בו. כדבריו:

"בכלא קודם כל אתה מגלה נכונות. אחרי שהראית נכונות ומוטיבציה, אתה בא ומבקש טיפול. אתה חייב להבין את המערכת. רואים אותך, מבינים אותך, ואתה מדבר, שוקלים זאת בצורה נכונה. ברגע שאתה נמצא בטיפול בכלא, נותנים לך המלצות טובות, יכול לבקש בקשה לחופש. התייחסות אחרת... כשידעתי שהכלא נגמר, הייתי עצוב, כי רציתי עוד טיפול, הייתי ממשיך בכלא. בטיפול בכלא הצלחתי לראות את עצמי, לראות איך אני מתנהג. לגבי השב"ס - מרוצה מהכול. גם אהבתי את המטפלת, היא שינתה אותי."

גם מרואיין 9 (רווק, עבירות אלימות) הגיע לכלא במגמה להשתנות ולהתנתק מהעולם העברייני. הוא סיפר:

"בכלא עשיתי טיפולים. (כבר) ביום השני הכניסו אותי לטיפול. רציתי לא סתם להעביר את היום. וזה מה שקורה לבן אדם שרוצה משהו. הכול עזר לי."

ועוד זוג חברים. אנחנו יוצאים פעם-פעמיים בשבוע ו’שלום על ישראל’.”

מרוויין 17 (גרוש ואב לארבעה ילדים, עבירות סמים) התייחס בעיקר לבעיות בריאותיות שעמן התמודד בהצלחה ויצא מהן בהדרגה:

”להשתקם - לא הייתה בעיה. אולי אחרי הכלא קצת קשה ההתאקלמות. חזרתי לאורח חיים רגיל. היה לי קשיים בריאותיים כי אני אדם חולה לב. השתחררתי מהכלא היה לי ברונכיטי, והיה לי קשה לתפקד מבחינת בריאות. אחרי שלקחתי טיפול חזרתי לעצמי. גם מבחינה כלכלית היה קשה. לאט-לאט חזרתי לעבוד והסתדרתי.”

לעומת ההצלחה של המרוויין הקודם בקידום בריאותו, מרוויין 10 סיפר בכאב איך לא הצליח להתמודד עם בעיותיו הבריאותיות ועם בעיותיו הכלכליות, ונשמע חסר אונים, כמי שנכנע לקשיים:

”המצב הבריאותי והנפשי לא מאה אחוז. קשה לי להתאושש בגלל כל המצב שעברתי. רק חובות ורק צרות. אני סתם יעבוד. הייתי צריך לשלם 50,000 פיצוי למתלונן. גדול עליי הכול. אם לא היה לי משפחה לא הייתי פה... כרגע אני שבר כלי. אני לא מתאושש מהמצב לא יכול לפרנס את עצמי. אימא שלי מחזיקה אותי עם הילדים והאישה. בתשלומים הקבועים אני לא עומד. הבית ממש קורס. אני כרגע בטיפול פסיכיאטרי... גם אם רציתי להתחיל להשתקם, הורידו אותי בגלל החובות, הבנקים והכול.”

מרוויין 16 התמודד עם בעיות כלכליות קשות והגיע לסף ייאוש, ובתמיכת בת זוג חדשה ובני משפחה הצליח להתאושש:

”אני כל כך עוסק בשיקום העסק. עשרים שעות ביממה. הרסו לי את העסק. תקופה שלא רציתי לחיות, רציתי למות (התקופה) הכי קשה בחיי. ראיתי מה מצבי. הגוף שלי לא בנוי לעסקים. ראיתי שאני לא מסוגל להרים את העסק. בנקים לא נותנים אשראים. בכל מקום הכול סגור וסתום. הגוף שלך פשוט לא יודע. הגוף משותק אף אחד לא מבין אותך. רציתי למות כשהגעתי לתחתית. אבל יש לי אישה חדשה ובן בן 3. תוך חשבתי, מה זה יעשה להם. המשפחה עזרה לי. תוך

לא עברתי טיפול פרטני אלא קבוצתי. לגעת ברגש, מודעות עצמית. כל כך הרבה דברים. מאז שהתחלתי את הקבוצות נהייתי בן אדם שלא אוהב לריב, אוהב להקשיב. אוהב לתת עצות. בית סוהר עשה אותך בן אדם.”

מרוויין 3 (נשוי ואב לחמישה ילדים, עבירות צווארון לבן, תואר ראשון, שירת בסיירת) ישב שישה חודשים במאסר באגף תורני ללא תעסוקה. לדבריו, ”העדפתי לשבת ללמוד. עזרתי לאחרים ללמוד.”

לסיכום, נראה כי עיקר התייחסות היא לקיומה או לאי קיומה של פעילות טיפולית ושיקומית בכלא. לא הייתה כמעט התייחסות לתעסוקה בכלא. השהות בכלא תרמה לחלק מהמשתתפים בשני אופנים: בטיפול שיקומי, בעיקר למשתתפים שהתאימו עצמם לדרישות המסגרת, ובהרתעה מעבריינות נוספת, בעיקר למשתתפים שחוו סבל רב במאסר. מספר משתתפים, במיוחד בעלי רקע סוציאקונומי גבוה, ראו בזמן ששהו בכלא זמן לבטלה, הימצאות כביכול בבית הבראה, אך בד בבד מקום שמקלקל יותר מאשר משקם.

4. יציאה מהכלא (Reentry): אתגרים לאחר השחרור מהכלא

בדומה לממצאי מחקרים רבים שתיארו את האתגרים העומדים בפני אסירים לאחר שחרורם, חמישה מרוויינים התייחסו לתקופה זו וציינו כמה בעיות. מרוויין 8 (גרוש, אב לארבעה ילדים, עבירות צווארון לבן, רואה חשבון במקצועו) ציין שהיו לו בעיות ביחסים הבינאישיים, ולא פירט. הוא סיפר בכאב איך ננטש על ידי משפחתו, חבריו וחברים לעבודה, והתייחס לרצונו לשקם יחסים אלה: ”(היו) בעיות בפן האישי מול האישה, הילדים, משפחה קרובה, חברים. בפן החברתי, הרבה חברים התנתקו. יש הרבה דברים לשקם. (צריך גם) להשתקם מקצועית.” מרוויין 9 התייחס לצורך להתנתק מהסביבה החברתית העבריינית ומהשפעותיה. הפתרון שלו לצורך זה:

”עזבתי את כל החברים שלי. חברים זה בעיה. חבר בשעת צרה יכול לבקש ממני ’תבוא תעזור לי’, ואז יש הסתבכויות. עכשיו אין לי חברים, רק חברה שלי

דברים דומים בחלקם אמר מרואיין 2, שטען שהשיחות תרמו לשינוי חיובי בתפיסת העולם שלו ואף לשיפור בהתנהגותו: "השיחות עזרו, היום אני רואה את החיים אחרת, לא רב עם אף אחד, יודע להתנהג בעבודה..." חלק מהמרואיינים הגיעו לטיפול ברש"א מתוך גישה חיובית, פעמים רבות בשאיפה להמשיך ולהתקדם בטיפולים שקיבלו קודם בבתי הסוהר ולשפר את יכולתם להתמודד עם בעיותיהם בלי חזרה לפעילות עבריינית. אמר מרואיין 1:

"הבנתי שהיא (העו"סית ברש"א) רוצה לתת לי להתמודד. היא מסבירה את זה ואתה מבין. שינוי חשיבה עוזר לך. מבין דברים אחרת, וזה בזכות הטיפול. שינוי חשיבה, להבין הרבה דברים, להזיז מחשבות. מחשבות לא טובות שנכנסות לראש. מחשבות קורבניות. הצלחתי להזיז אותם."

אותו מרואיין מסביר לעומק את השינוי שחל בו בעקבות הטיפול:

"הבנתי הרבה דברים בטיפול. הבנתי שאני באמת רוצה להצליח. אתה מגיע לתחתית מסיימת ומשם אתה מגיע לטיפול. שאתה מרגיש הכי לא שווה - תחתית, נגעל מהבן אדם שאתה, אין יותר למטה משם ואתה רוצה לעלות. להיות בן אדם אחר. שמתי לי כמטרה להיות יותר טוב ממה שהייתי. לפני הכול להיות אדם. להבין רגשות של אחרים. לנצל את האינטליגנציה הרגשית שיש לי, להיות בן אדם איכותי. לדאוג שתמיד יהיו סביבי אנשים שמצליחים ועם שאיפות לעשות דברים שמספקים אותי. לסמן נקודות V לעצמי כל הזמן. להראות לעצמי שאני יכול. לא לוותר. אני יודע שאני עולה בעלייה כזאת, ואם רגע עוצר או מוותר, אני מידרדר למקום הכי נמוך וזה יהיה מאוד מהר. לא מוכן לוותר. לא מוכן לוותר."

מרואיין 3 דיבר בהערכה רבה על העו"סית והתובנות שאליהן הגיע בעקבות השיחות עימה:

"יש שיחה פרטנית, טיפול אחד על אחד, ויש לך שעה נטו. אתה יושב, ואז חפירות. משהו חופר לך ככה כמו שצריך. זה עושה את העבודה שלו! היא נוגעת בנקודות ואני יכול לברוח. עצם הדיבור על הנושא, עצם ההתעסקות בעבירה בצורה מקצועית,

4-3 חודשים הראש מתחיל לחזור בחזרה לחשוב כמו מקודם. בזכות שמיים ואמונה (האל) לא ייתן לי ליפול." לסיכום, חמישה מרואיינים התייחסו למגוון בעיות שבהן נתקלו לאחר שחרורם מהכלא. בעיות שמוכרות בספרות (למשל, Visher & Courtney, 2006): שיקום מערכות היחסים עם האישה, הילדים והחברים, בעיות בריאות, בעיות נפשיות, בעיות פרנסה, תשלום חובות כספיים ושיקום העסק. ארבעה מהם התמודדו בהצלחה עם בעיותיהם, אם בזכות עצמם אם בזכות תמיכת בת הזוג ובני משפחה. אחד מהם קרס והגיע לטיפול פסיכיאטרי. במידה מסוימת היה אפשר להבחין בכאב הבדידות (pains of isolation, Nugent & Schinkel, 2016), ואצל שני המרואיינים האחרונים גם בכאב חוסר האונים (pains of hopelessness, שם, 2016).

ב. הטיפול ברש"א

הטיפול שבו זכו המרואיינים ברש"א תפס מקום רב בדבריהם. רובם (14 מרואיינים) סיכמו כללית את איכות תוכניות השיקום ברש"א באופן חיובי. למרואיין 4 (גרוש), אב לארבעה ילדים, עבירות צווארון לבן) היה חשוב לומר ש"רש"א עוזרים לאדם שיוצא מתהום ורוצה להשתלב בחברה." מרואיין 5 סיכם: "הפיקוח של רש"א עושה את שלו. הם עושים עבודה טובה, הם מנסים לעשות הכול, שאסיר לא יחזור לאותו מקום שהיה בו. כולם ברש"א היו עשר."

1. טיפול פרטני

רובם (12 מרואיינים, כולל חמישה משתתפים שהורשעו בעבירות צווארון לבן) התייחסו קודם כל לשיחות הפרטניות עם המטפלים, וטענו שהשפעתן עליהם הייתה רבה. לדוגמה, מרואיין 12, שהורשע בעבירות צווארון לבן, טען שאף פעם לא הייתה לו הזדמנות לדבר עם פסיכולוג, והטיפול עזר לו "לראות דברים בצורה שונה יותר נכונה." מרואיין 16, שגם הוא הורשע בעבירות צווארון לבן, טען שהטיפול ברש"א עשה הרבה יותר שינוי מאשר הכלא, והוסיף: "אם היו ממירים חלק מהכלא בטיפול קבוצתי ופרטני כמו ברש"א, כלומר פחות כלא יותר רש"א, זה היה בונה אזרח טוב יותר ומחובר לחברה."

חלק מהמוראיינים ראו בנוכחותם של חברי הקבוצה יתרון בהיותם סוג של פיקוח חברתי ומסגרת שמא־פשרת ”להוריד אבן מהלב”. הם ציינו גם שהקבוצה מאפשרת להם לחוש בושה מהמעשה וללמוד מאחרים את הדרך הנכונה. לדוגמה, מרואיין 11 סיפר על הטיפול הקבוצתי (שהוא ממשיך עדיין לעבור מרצונו), שבו הוא זוכה לאישורים חברתיים לשינוי שעשה בחייו: ”יש לך מקום בטוח שבו אתה יכול לשתף את כולם והתחייבתי לא להמשיך בעבירות (מיני). מוריד אבן מהלב. זה עושה לך טוב. אני גם הבטחתי שלא אחזור על העבירה שביצעתי. זה נותן לי הרגשה טובה.” מרואיין 3 סיפר, כי באמצעות הטיפול הקבוצתי הגיע לתובנה שהתנהגותו מביישת ולא מקובלת על החברה, ובעיקר לא על המשפחה: ”אתה מתחיל להבין שאנחנו לא נעשים צעירים, יש לנו ילדים. שזה בושה למשפחה, זה לא כבוד. האם זה דבר שאני יכול להתגאות בו?” מרואיין 9 תפס את השיקום הקבוצתי כהזדמנות ללמוד מניסיונם של אחרים: ”הטיפול הקבוצתי (הוא) שיש כמה חברים, שאחד לומד מהשני. אתה לומד שם מבני אדם אחרים מה מותר ומה אסור. אני יותר אהבתי את הקבוצתי. זה כמו מנעול בתוך הראש. אתה חייב ללמוד את הדברים ולהפנים אותם.”

התבססות הקבוצה בדרך כלל על סוג העבירה של חבריה ולא על מכנים משותפים אחרים שלהם, מפחיתה ככל הנראה אצל חלק מהאסירים מייעול־תה. למשל, מרואיין 12 (צווארון לבן) מסביר: ”הייתה שם קבוצה שפחות תרמה לי. לא כל כך התחברתי לאנשים ששם, כי הם עולם אחר ממני. לא תרם לי יותר מדי.” גם מרואיין 8 (צווארון לבן) הביע הסתייגות מסוימת שבאה לידי ביטוי בהשתתפות פסיבית, אך עם זאת ציין שנתרם מהטיפול: ”הייתי יושב בשיחות הקבוצתיות - לומד מאחרים, פחות משתתף, לומד מניסיונם של אחרים. הם פחות אהבו את זה, ובשלב מסוים העירו לי על כך.”

מרואיין 16 (צווארון לבן) סיפר שאומנם בתחילה היה מסויג, כי חשב שמשתתפי הקבוצה ”לא מהחוג החברתי שלי”, אך בהמשך הצליח למצוא את המשותף והטיפול החל לעזור לו. מרואיין זה סיכם את שני סוגי

כמו שהיא עושה, זה גורם לך להשתדל לא להגיע למשבצת הזאת.”

מרואיין 15 מספר על השינויים שחלו בתפיסותיו, על נכונותו לקבל אחריות למעשיו ועל השיפור ביחסיו עם אחרים: ”תקופת הפיקוח הפכה לי את כל המחשבה על החיים. הייתי סגור, הייתי בשיחות עם העובדת סוציאלית, זה השפיע אפילו בזוגיות שלי. הרגשתי אחריות... רציתי להוכיח את עצמי.”

מרואיין 5 מציין לשבח את תרומת השיחות עם העוֹסֵת להשתלבותו בחברה הכללית: ”המטפלת נתנה לי לא מעט כלים להשתמש בהם אחרי הכלא. הכינה אותי למפגש עם עבודה, עם החברה מסביבי, עם ילדים. בחורה מקצועית מאוד. ידעה להוציא ממני דברים שלא הכרתי בי.”

לסיכום, רוב המוראיינים הביעו שביעות רצון מהשיחות האישיות עם המטפלים ברש”א. הם סברו שהטיפול עזר להם לשנות תפיסות והתנהגות וסייע בהשתלבות בחברה. מרואיין 5 סיכם את תחושותיו בקיצור נמרץ: ”חייכתי לפגישות האלו.”

2. טיפול קבוצתי

שבעה מוראיינים (כולל שלושה עברייני צווארון לבן) הביעו שביעות רצון מהטיפול הקבוצתי למרות שחלקם מספרים כי חשבו בתחילה שמדובר בבזבז זמן, ולאחר זמן מה הבינו שזה עוזר. כפי שמספר מרואיין 3, ”בהתחלה חשבתי שזה סתם, מבזבזים את הזמן. בהתחלה חשבתי סתם לעשות את עצמי, אבל אחר כך ראיתי שזה עובד. אתה לא יכול להתחמק. מנסים לעזור לך. אתה לא יכול להיות כפוי טובה.”

אותו מרואיין משתף לגבי תובנה הקשורה לתכנים התורניים שעלו בקבוצה:

”כל שיחה על פרשת השבוע מובילה אותך מיד לאיך זה מדבר על העבירה שלך. מה זה קשור לעבירה שלך? איך זה משליך? מספיק ששמים אותך במשבצת שמאוד לא נוח לך, אז אתה לא רוצה יותר להיות במשבצת הזאת. אם אני לא רוצה יותר להיות במשבצת הזאת לא רק שמתחרט אלא סולד ולא רוצה להיות בה. נותן לי להבין שחד-משמעית אני צריך לעשות כל מאמץ כדי לא להגיע לשם.”

הטיפול והשווה אותם לטיפול בבית הסוהר: "השיחות הפרטניות והקבוצה מאוד טובים ויעילים. שניהם עשו (לי) שינויים הרבה יותר גדולים מאשר הכלא."
לסיכום, מרבית המשתתפים ציינו שהם נתרמו מההשתתפות בשיקום הקבוצתי, שאיפשר להם ללמוד מניסיונם של אחרים בקבוצה, לזכות בהקשבה לבעיותיהם, לקבל גילויי אמפתיה ואישור חברתי, ואף לחוות פיקוח על התנהגותם. גם שלושה מרואייני צווארון לבן, על אף הסתייגותם הראשונית והפערים ברמות ההשכלה והעניין ביניהם לבין משתתפים אחרים, התייחסו לתרומה החיובית, למעט מרואיין אחד שראה בפגישות הקבוצתיות בזבוז זמן וחוסר תכלית.

ג. תעסוקה בתקופת הפיקוח

תוכניות השיקום של רש"א מכילות כמעט תמיד מרכיב תעסוקתי. לדברי המרואיינים, רובם מצאו תעסוקה לבדם, בלי עזרה מצד מפקחי רש"א. חלקם נעזרו לצורך זה בקרובי משפחה ובחברים. למשל, שניים הועסקו במשרדים שבהם עבדו נשותיהם (מרואיינים 11 ו-16). כשהאסיר בפיקוח לא הצליח למצוא עבודה בשל עבירותיו הקשות או בשל חוסר יוזמה מצידו, התגייס מפקח תעסוקה לעזרתו. סיפר מרואיין 7:

"קשה למצוא עבודה. הפכתי את העולם כדי לקבל עבודה. כולם סגרו לי את הדלתות... כששמעו על העבר נרתעו... ואז הם (רש"א) כן עזרו לי מאוד לחפש משהו אחר. עבודה ראשונה בזמן הפיקוח: תחום אוכל פלאפל, עבודה שנייה חנות מזוהים... עבדתי חצי שנה. עזבתי בגלל המשכורת. רוצה עתיד יותר טוב. עכשיו, אני עובד בתשתיות אינטרנט בכל הארץ."

מרבית התעסוקות של המרואיינים היו פשוטות ולא הצריכו ידע מקצועי, כגון העברת משלוחים (מרואיין 3), הכנת מנות בדוכן פלאפל (מרואיין 7), שטיפת מכוניות (מרואיין 9) וניקיון במוסך (מרואיין 10). חלקם ראו בעבודות אלה עבודות זמניות, ועם סיום תקופת הפיקוח עליהם יעברו לעבודות משתלמות ומכובדות יותר. סיפר מרואיין 4:

"עבדתי בבית קפה בטיילת בבת ים. היה שם מעסיק מצוין, בסדר גמור... נתן לי לעשות את הרכש, ניהול

הסחורה, ניהול מחסן. אבל זה לא מקום ש(אני) יכול להתקדם בו. לא מקום שיש בו הרבה עבודה. חיכיתי לגמור את השליש. רציתי רמת שכר גבוהה יותר. משהו קבוע יותר (וש)מעריכים (יותר), עבודות כאלה."

היו כאלה שביקשו לחזור כבר בתקופת הפיקוח לעבודה שבה עבדו לפני תקופת המאסר, אך נתקלו בסירוב. סיפר מרואיין 6 (יועץ כלכלי שעבר עבירה כלכלית): "לא נתנו לי לעבוד במקצוע שלי, ייעוץ כלכלי, למרות שרצו אותי. לא הייתי רשאי, ורש"א לא איפשרו".
לכן מצא עבודה פקידותית. ערכה של העבודה הזו בעיניו: "אפס תרומה. להיפך, סתם הקשה את החיים."
מרואיין 8, שגם עליו נאסר לחזור לעבודתו המקורית - ייעוץ בנקאי - בשל עבירת ההונאה שביצע, סיפר:

"זכות התעסוקה ברש"א שאלה אותי מה המקצוע שלי ומה אני יודע לעשות. להם יש להציע בעיקר עבודות כפיים. (היא אמרה) שיכול להיות שעם הקשרים שיש לי אצליח למצוא מקום עבודה בתחום שלי, תחת המגבלות של רש"א. פניתי לכל מיני מכרים ולכל מיני היכרויות שהיו לי בעבר. ביקשתי שיעזרו לי למצוא עבודה בתחום של ייעוץ ארגוני, ומצאתי. במאמר מוסגר, ללכת כאסיר (משוחרר) למצוא מקום עבודה ללא משפחה וחברים, זה על גבול הבלתי אפשרי. ללא קשרים זה לא יילך. או שאתה מוכן להתפשר וזה כן מתאים... אמרו לי שאפשר לשלוח אותי לנגרות, לפלסטיקה ולעבודות פועל."

רוב המשתתפים העידו על יחס חיובי של המעסיקים כלפיהם, שגרם להם להשתדל בעבודתם ולהשיע את רצון המעסיקים. סיפר מרואיין 3: "המעסיק היה בסדר. לא חוויתי דחייה, הוא מאוד אהב אותי. הגעתי בזמן לעבודה ועבדתי טוב. זה כמו מראה - מה שאתה נותן אתה מקבל. מעולם לא הסתרתי ממנו. אני מפגין רצינות. אנשים אוהבים את זה."

למרות היחס החיובי הזה, היו משתתפים שהתקשו בתעסוקה, כגון מרואיין 4 שהתקשה לעבוד יותר מחמש שעות מדי יום. הוא סיפר: "בזמן הפיקוח עבדתי בבית קפה בטיילת בבת ים. היה שם מעסיק מצוין, בסדר גמור. נתן לי לעשות את הרכש, ניהול הסחורה. ניהול מחסן. עבדתי 5 שעות. לא יכול להחזיק יותר מזה."

ניתנת להשגה. אני מבין אותה. קשה לי להאמין שיש לה זמן לזה (לייעוץ).

שישה מרואיינים סיפרו על יועץ תעסוקתי שדאג וסייע להם לאורך תקופת הפיקוח. מעבר למה שסיפר מרואיין 7, שכאמור קיבל עזרה במציאת עבודה, שלושה (מרואיין 4, 15 ו-17) דיברו על עזרה דומה. למשל, מרואיין 15 סיפר: ”היועץ היה על הכיפק. דווקא הוא עזר לי מאוד במציאת העבודה. הוא לא דחה אותי, לא נטש אותי, אם לא הייתי מסתדר בעבודה, הוא היה דואג לי. הרגשתי שיש לו אוזן קשבת בשבילי.” מרואיין 4 פירט יותר בשבחו של היועץ התעסוקתי:

”הייתי בפיקוח תעסוקתי במשך שבעה חודשים. המפקחת נתנה לי את כל האפשרויות בצורה החיובית ביותר. נתנה לי את כל הסיוע למצוא עבודה. לא נתנה לי להרגיש שאני אסיר בחופשה. עזרה לי בחברת כוח אדם. סיוע ברמה גבוהה מאוד, יותר ממה שציפיתי.” מרואיינים 5 ו-9, בהתאמה, דיברו על ההנחיה והיחס החם שקיבלו: ”בפיקוח דיברנו על יחסי עובד-מעביד, מלמדים איך להתבטא. זה מאוד עזר”, ”קיבלתי יחס זהב.”

לסיכום נושא התעסוקה במסגרת תוכנית הליווי הטיפולי והפיקוח של רש”א, כמעט כל המרואיינים דיברו על הקושי למצוא עבודה עקב העבר הפלילי, מגבלות של רש”א וסיוע מוגבל מצידה במציאת עבודה. לדברי המרואיינים, הם מצאו עבודה לאחר השקעת מאמץ רב, הפעלת מניפולציות כגון הסתרת העבר העברייני או מזעור העבירה, ובעיקר בעזרת קשרים אישיים, משפחתיים וחברתיים. רוב המרואיינים תיארו יחס טוב כלפיהם מצד המעסיקים, שרובם האמינו בהם וסמכו עליהם. מיעוטם תיארו יחס מפלה, סטיגמטי ועיונות כלפיהם. רק מעטים מהמרואיינים דיברו על התעסוקה עצמה ועל ההסתגלות לסוג התעסוקה, שהיה כמעט תמיד תעסוקה פיזית פשוטה. כמו כן המרואיינים הדגישו את הקושי שהם חווים בעבודה לאורך שמונה שעות ואת הבעייתיות בדרישה מהם לצאת במהלך העבודה לטיפול פרטני או קבוצתי מטעם רש”א. לגבי הפיקוח על התעסוקה, היו מרואיינים שראו בפיקוח עניין טכני, שעיקרו להשגיח שלא

בתיאור יחס המעסיקים אליהם, עלתה הסוגייה של עדכון המעסיקים לגבי עברם העברייני. בהתייחס לסוגייה זו אמר מרואיין 8, רואה חשבון במקצועו: ”לגבי המעסיק הוא ידע, לא יכולתי להסתיר ממנו... הייתי חייב לספר לו כי א. (הוא) חייב לדעת שאני בפיקוח ויש מסמך שהוא כמעביד חייב לחתום עליו; ב. בפן המקצועי יש לי מגבלות שהוא צריך לדעת כמו זה שאסור היה (לי) להתעסק עם בנקים. יחס של המעסיק - לא היה קל. גם הייתי עצמאי לפני המאסר, וללכת להיות שכיר זה לא פשוט, צריך להתרגל לזה. בהתחלה לא פשוט. מבחינת מעביד, לא התנהג כמעסיק רגיל. לא הוריד משימות אלא בעדינות וברוך. מצא חן בעיניי ונתן לי להרגיש שמצד אחד מצפה ממני ומצד שני מעריך את הידע שלי מהעבר, ואחרי הפיקוח הוא (אמר שהוא) מתכוון להמשיך להעסיק אותי. זה נותן רוח גבית שמאמינים בך.”

לעומת מעסיקים שהתייחסו חיובית לאסירים משוחררים שהועסקו אצלם, צוין מספר קטן של מעסיקים שיחסם היה שלילי. מרואיין 14 (עבירות מין, גמלאי צה”ל) סיפר:

”התחלתי לעבוד אצל המעסיק הזה (בחנות בגדים) עוד שהייתי אסיר. שהשתחררתי המשכתי לעבוד אצלו, וזה כאילו הוא ראה בי עדיין אסיר. לא ראה בי אדם כמו כולם. היה עצבני כל הזמן, לא היה אומר בוקר טוב, לא כלום. אבל זה לא כל כך הפריע לי כי אני בא לעבוד.” לגבי הפיקוח על התעסוקה, רוב המרואיינים שהתייחסו לנושא זה לא הרחיבו, והתייחסו אליו טכנית. שלושה מרואיינים סיפרו שהמפקחים רק אימתו שהם נמצאים בתעסוקה. סיפר מרואיין 8: ”באופן עקרוני רש”א לא ממש עזרה לי בפן התעסוקתי. עבודה כאמור מצאתי בעצמי. פעם בחודש וחצי שלחו לי מפקח לבדוק שאני באמת בתעסוקה.” בדומה לו סיפר מרואיין 12: ”לא ראיתי יועץ תעסוקה. באו רק פעם אחת לבדוק אם אני במקום העבודה.” מרואיין 3 הסביר מדוע הפיקוח התעסוקתי הוא טכני בעיקרו: ”היא לא יועצת, היא המפקחת. אני מצאתי את העבודה, הגשתי לה תלושים חתומים וזהו... היא הייתה קשורה יותר להתנהלות של העבודה... היא כל כך עסוקה, בלתי

מקצועית ולהתקדם בעבודה. אמר מרואיין 7: "אני עובד בתשתיות אינטרנט בכל הארץ. זה עניין טכני שאני מתחבר אליו. אין לי הכשרה מקצועית, אבל שואף לזה. שואף ללמוד כמה שיותר, לצבור כמה שיותר ידע." על כך הוסיף מרואיין 13: "אני יודע שצריך ללמוד בשביל ההישגים. אולי אתם יכולים לבוא לקראתי בלימודים - מילגה?"

בלי קשר ישיר לתוכניותיהם לעתיד ולסוג התעסוקה הנכסף, שני מרואיינים הדגישו את מחויבותם הנחרצת לא לשוב עוד לפשע. אמר מרואיין 5: "לכלא לא אחזור לעולם. אם זה תלוי בי, לעולם לא חוזר." מרואיין 16 תלה את החלטתו שלא לחזור לפשע ולמאסר בחדר הרה בתשובה שלו. הוא אמר: "הראש מתחיל לחזור בתשובה. בזכות שמיים ואמונה (האל) לא ייתן לי ליפול (חזרה לפשע)."

מסכם את דברי כולם מרואיין 8: "אני בונה עצמי לאט-לאט, שוכר בית, קצת עם הילדים, מנסה לראות אותם כמה שיותר. כל אופציה שקיימת. כל תחום בחיים לאט-לאט, לבוא להשתקם, לחזור לחיים נורמליים. מבין שלא ניתן לחזור למאה אחוז ממה שהיה לפני הכלא. כרגע חזרתי ל-60 אחוז, מקווה שבסוף התהליך יהיה 80 אחוז. בלתי אפשרי לחזור למאה אחוז, הכתם גדול מדי... המכה שקיבלת היא לא בר-חלוף."

דברי המרואיינים בנוגע לעתידם משקפים מודעות לעברם העברייני ושאפיפה לתעסוקה סבירה, בהתאם ליכולותיהם, שלא תסכן אותם בהידרדרות חזרה לעבריינות. כדברי מרואיין 3, "אני עם עבריינות גמרת'... עובד שתי עבודות במשלוחים. ברוך השם."

דין

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את תפיסותיהם של אסירים משוחררים אשר השתתפו בתוכניות הליווי והפיקוח התעסוקתי ברשות לשיקום האסיר, הקשורות לתוכנית ולדרך שעברו מהכלא עד תום תקופת הפיקוח ואף לאחריה. מתוך דברי המרואיינים

יעדרו מהעבודה ללא אישור. חלק אחר ציין שהיועץ התעסוקתי ליווה אותו וסייע לו אישית, ואף דאג למצוא מקום עבודה מתאים.

ד. ציפיות מהעתידי

כל המרואיינים סיימו את תקופת הפיקוח שלהם ברש"א בהצלחה (עמדו בכל תנאי הפיקוח) והחלו את הפרק החדש בחייהם כאזרחים חופשיים. בשל כך הם הרבו לדבר על השתלבותם בחברה ובתעסוקה ועל תוכניותיהם לגבי העתיד.

באשר לתעסוקה ולפרנסה, המרואיינים הציגו בדרך כלל מטרות צנועות למדי שעולות בקנה אחד עם נורמות חיוביות. חלקם הדגישו שוויתרו על חלומות שהיו להם בעבר. מרואיין 11 הביע זאת כך: "הייתי שמח לחזור לעבודה שלפני המאסר, אך אני מסתפק במה שיש לי (עוזר לבת שלו שעוסקת בהפקת אירועים)". מרואיין 17 אמר: "אין לי שאיפות מי יודע מה. להתפרנס בכבוד, לא לעשות מיליונים." מרואיין 3 מבקש רק "שתהיה פרנסה בקלות." מרואיין 14: "אני עושה מה שאני אוהב... אני לא שואף ליותר מדי, אני בן 70. הזדקנתי, אני עושה לפי הכוחות שלי."

שני מרואיינים דיברו על תעסוקה המביאה תועלת לחברה, שניהם באותו תחום - מפעיל ומציל בבריכה. מרואיין 13 (עבירות רכוש, בן 50) אמר: "הייתי רוצה להועיל יותר, למשל מציל בבריכה." מרואיין 1 סיפר: "יש לי דרך שבנית לי... אני עוסק בהצללה, אז אני יכול לתת שיעורי שחייה, תרפיה במים, שיעורי גלישה, להיות אחראי בריכות, מפעיל בריכות ומנהל בריכות. וגם דינמיקה עם ילדים."

ארבעה מרואיינים דיברו על רצונם להשקיע בחיי משפחה. אמר מרואיין 2: "המטרות שלי זה להתפרנס ולהקים משפחה." מרואיין 7 סיפר: "אני אבא, יש לי בן בגיל 7, ובעזרת השם אני גם אהיה בעל." מרואיין 3 אמר: "שיהיה זמן לבלות עם הילדים שלנו יותר. חבל שאין לנו זמן יותר להיות עם הילדים." ומרואיין 5 אמר: "אני רוצה להמשיך לעבוד, להתפרנס בכבוד ולעזור לבנות שלי, יש לי שתי בנות, ילדה בת 17 וחצי ו-16." שני מרואיינים דיברו על רצונם לרכוש השכלה

משמעות שתרם לפתיחת פרק חדש ואחר בחייהם. קשיים אלה ידועים בספרות (Brand, 2016; Herbert et al., 2015; Niven & Stewart, 2005; Nugent & Schinkel, 2016) ומיוחסים למודל החסך הקשור לכליאה (Einat, 2005) ול”כאבי החדילה” כפי שתוארו על ידי נוגנט ושניקל (Nugent & Schinkel, 2016), הכוללים ‘כאב בידוד’ וכאב הכישלון בהשגת מטרות’, שעלולים להביא את המשתקם לתחושות המכאיבות של חוסר תקווה (”כאב חוסר האונים”).

אשר לתימה השנייה, רוב המרואיינים הביעו שביעות רצון מתוכנית השיקום של רש”א וראו בה תרומה לשיקומם. לגבי המענה הטיפולי, נראה שהוא תומך ב’מודל החיים הטובים’ (Good Life Model, Ward & Maruna, 2007) שכן הוא מסייע במידה מסוימת להשיג את ה”טובין” באמצעות שינוי תפיסתי והתנהגותי. ההתייחסות הייתה הן לטיפול הפרטני הן לטיפול הקבוצתי. כמעט כל המרואיינים התייחסו לשיחות הפרטניות עם אנשי המקצוע ברש”א וצינו את תרומתן הרבה לשינוי עמדות ותפיסות, לשינוי התנהגותי, לקבלת אחריות, לקבלת כלים ולהתמודדות טובה יותר עם הבעיות המתלוות לשחרור מהכלא (שיקום מערכות יחסים, קשיים בעבודה וכו’). גם הטיפול הקבוצתי נתפס בעיקרו כחיובי, כזה שאיפשר שיתוף ולמידה מניסיונם של אחרים (ראו Holmes & Kivlighan, 2000). הטיפול הזה נתפס על ידי רובם כבעל משמעות וקשור לשינוי חשיבה (למשל, אפודי, 2014; שהם ועמיתיה, 2019). עם זאת מרואיין אחד ראה בפגישות הקבוצתיות בזבוז זמן וחוסר תכלית, במיוחד משום שלא הצליח למצוא מכנה משותף עם שאר חברי הקבוצה (למשל, Gans & Counselman, 2010). למרות שהם לא השתמשו במונחים מקצועיים, תיאורי המרואיינים את הטיפול הפרטני (”הפך לי את כל המחשבה על החיים”, ”מזיז מחשבות”) תואמים ברובם מינוחים המשמשים בטיפול קוגניטיבי-התנהגותי, ונראה כי הם מעידים על הפנמת הטיפול דומה שהתפיסה לגבי המטפלים ומערכת היחסים שנוקמה עימם הייתה בעיקרה קונסטרוקטיבית ומבוססת על יחסי אמון. רוב האסירים המשוחררים ראו

עולות תפיסות בנוגע להשפעת המאסר, לטיפול פרטני או קבוצתי ברש”א, לתעסוקה בתקופת הפיקוח ולציפיות עתידיות. התייחסויותיהם סווגו לארבע תימות עיקריות, ששתיים מתוכן נוגעות באופן ישיר לתרומתה של תוכנית רש”א לשיקומם. עמדות אלה מלמדות שבעיני חוב האסירים התוכנית תרמה לשיקומם לאחר השחרור. חלקם אף ראו בכלא מסגרת משקמת ומר-תיעה, וההתייחסות של רובם לעתיד הייתה אופטימית בעיקרה וכללה מטרות צנועות למדי, שעולות בקנה אחד עם נורמות חיוביות. ניכר שלמדו לקח מניסיון החיים הקשה שלהם במאסר ומהאובדנים שנלוו אליו.

לגבי התימה הראשונה, השפעת הכלא, תפיסות המרואיינים נבדלות אלה מאלה באופן קיצוני. שתי התפיסות העיקריות שעלו מדבריהם היו מצד אחד שהכלא הוא סביבה שלילית וקשה, ומצד שני תפיסה מנוגדת במידה רבה, שהכלא הוא סביבה משקמת ומועילה (תימור, 2011). בקרב מרואיינים שטענו שהזמן ששהו במאסר היה קשה להם מאוד והמאסר אף היה טראומטי, נראה כי המאסר השיג את מטרת ההרתעה. לגבי מרואיינים שטענו שבמהלך המאסר זכו לטיפול ראוי שתרם לשיקומם, המאסר השיג במידה מסוימת את מטרת השיקום. לגבי השאר, המאסר לא תרם להם דבר ואפילו הזיק. מעניין שהיו אלה בעיקר אסירים משכילים יותר שחיו חיים נורמטיביים לפני מאסרם (עברייני צווארון לבן). המשותף בכל זאת למרבית המרואיינים הוא שהם עשו, בהשפעת המאסר, חשבון נפש, והגיעו להחלטות לגבי עתידם, שאותן התחילו להגשים בהשתלבות חיובית בתוכניות השיקום של הרשות לשיקום האסיר.

מלבד השפעות ישירות של המאסר, שאליהן התייחסו כאמור חלק מהמרואיינים, היו שהתייחסו להשפעות הנלוות של המאסר: פגיעה במערכות היחסים שלהם עם בנות זוגם, עם ילדיהם, עם בני משפחה נוספים ועם חברים. היו שהתייחסו לפגיעה בבריאותם הנפשית או הפיזית בעקבות מאסרם. אחדים התייחסו לפגיעה הכלכלית ארוכת הטווח בעסקיהם ולגידול ניכר בחובותיהם הכספיים. מן קודת הראייה שלהם, המאסר היה אירוע קשה ובעל

היא תנאי יסודי בתוכנית השיקום, ובמקרים רבים אחד התנאים לשחרור מוקדם מהכלא [חוק שחרור על תנאי ממאסר, תשס"א-2001, ס' 9 (8) א].

בראיונות זכה מרכיב זה לביטוי בתכנים שעלו בהקשר של חיפוש עבודה, סוג העבודה, יחס המעסיק, תרומה של יועץ התעסוקה ומגבלות שבהן נתקלו בתחום זה. הקושי הרב למצוא בעצמם תעסוקה, והסיוע המוגבל מצד רש"א בתחום זה, אילצו חלק מהמרוויינים למצוא פתרונות דחוקים כגון תעסוקה אצל בני משפחה או מכרים על כל המשתמע מכך (ראו Lichtenberger, 2006; Mills, 2004). המעסיק נתפס על ידי רובם כדמות חיובית המתייחסת אליהם באופן הוגן ולא סטיגמטי (Pager et al., 2009). אפשר לראות בהתייחסות כזו תרומה לחדילה שלישונית (McNeill, 2016), הכוללת את ההכרה החברתית ההכרחית להשגת שינוי ארוך טווח. יועץ התעסוקה נתפס ברוב המקרים באופן חיובי על אף שהוא ממלא תפקיד של פיקוח, וחלק מהמרוויינים ציינו את תרומתו הרבה להם. ייתכן כי אלה שהמעיסו בהערכת תפקיד היועץ היו אסירים משוחררים שהוגדרו על ידי היועצים כבעלי רמת סיכון נמוכה, ועל כן גם כמצריכים ליווי ופיקוח מופחתים.

הקשיים בדרך למציאת תעסוקה ראויה הביאו אחדים מהם לסף של ייאוש (ראו Graffam et al., 2015; Hlavka et al., 2008). קשיים אלה נוגעים גם לצורך לחשוף בפני המעסיק את עברם הפלילי. חשיפה כזו הייתה עלולה מצד אחד לפגוע במאמצים להשתלב בעבודה, ומצד שני היא הייתה מחויבת המציאות הן משום שבמהלך שעות העבודה האסירים המשוחררים היו צריכים להשתתף בשיחות טיפוליות וקבוצתיות, הן בשל מגבלות מסוימות שוועדת השחרורים הטילה עליהם, והמעסיק היה חייב להיות מודע להן.

ההתרשמות היא שהמרוויינים החזיקו בתפיסות חיוביות כלפי הרכיב התעסוקתי ברש"א בכל מה שקשור לעצם התעסוקה, ליחס המכיל ברובו שקיבלו מהמעסיקים ולפיקוח התעסוקתי שלא נתפס כמאיים. עם כל זאת עולה מדבריהם, כי נדרש ליווי ממשי יותר בתחום זה. נדרשת עזרה רבה יותר במציאת עבודה,

בהם אנשי מקצוע מיומנים. המרוויינים לא התייחסו להתניה שיפוטית שבה היו נתונים בזמן הפיקוח, התניה שהייתה עלולה לפגוע במרקם היחסים ובאמון שרוחש המטופל למטפל (אתגר, 1999).

השתתפות בתוכנית השיקום של רש"א מתבססת על רצונם של אסירים רבים להשתחרר מהכלא מוקדם ככל האפשר. למען מטרה זו, דהיינו כדי לזכות בשחרור מוקדם מותנה, רבים מהם מוכנים להתחייב להשתתף בתוכנית השיקום על כל מרכיביה, בפיקוח הדוק של רש"א ושל ועדות השחרורים. בשל הסכמתם לשחרור מוקדם מותנה זה, ומחשש שיוחזרו לכלא אם לא יעמדו בתנאי השחרור (התניה שיפוטית), קיימת בקרב חלקם מוטיבציה שהיא בעיקרה חיצונית לעמוד בתנאי תוכנית השיקום ולהצליח בה (לדוגמה, אפודי, Maguire & Raynor, 2006; Marklund & 2014; Holmberg, 2009; Valleran, 1997). עם התקדמות השיקום והטיפול, מוטיבציה חיצונית זו עשויה להיפך למוטיבציה פנימית, כפי שהתרשמנו במחקר הנוכחי, דהיינו לרצון אמיתי לעבור שינוי ולהשתקם (מלמד, 1988; Ryan & Deci, 2008).

כשבוחנים את התמונה הכוללת כפי שהיא נשקפת מעיניהם של האסירים עם התייחסות לספרות הנוגעת למרכיבים הדרושים להצלחת התוכנית הטיפולית (למשל, Hollin, 1999), נראה כי התוכנית של רש"א (טיפול בגישה קוגניטיבית-התנהגותית על ידי צוות מקצועי, תוך יצירת יחסי אמון בין המטפל למטופל) נתפסת ברובה כיעילה ותורמת להם מבחינה שיקומית. ראוי לציין שהמרוויינים כמעט לא התייחסו להתאמה של סוג הטיפול למטופל (תימור, 2011) ולרצף הטייפולי בין הכלא לקהילה (Crites & Taxman, 2013; Friedmann et al., 2012; Taxman, 2008; Taxman et al., 2002) - מרכיבים שעל פי הספרות המחקרית חשובים ביותר להצלחת הטיפול השיקומי.

לגבי התימה השלישית, הרכיב התעסוקתי בתוכנית קיבל גם הוא ביטוי בראיונות. כאמור, תוכנית רש"א היא תוכנית ששמה דגש בתעסוקה ורואה בה מרכיב מרכזי בהליך השיקום (למשל, תימור ושהם, 2014; Bierens & Carvalho, 2011). ההשתלבות בתעסוקה

לבות טובה יותר בה (לדוגמה, LeBel et al., 2008). התובנות שלהם בעקבות המאסר התבטאו גם ברצון של מרואיינים אחדים לפצות על הפגיעות ועל הנזקים שגרמו לחברה באופן כללי או לבני משפחותיהם, לחברים שלהם ואפילו לעצמם. רצון זה ניכר בהבעת משאלות כגון עיסוק בעתיד בתעסוקה תורמת לחברה, למשל "להיות מציל בבריכה", ובמשאלות להשקיע במשפחותיהם, לסייע להן ולפצותן על התקופה שנעדרו מחייהן בשל עבירותיהם ומאסרם. באשר לעצמם, היו שהביעו רצון לרכוש השכלה שתאפשר להם להתפרנס בכבוד. אחדים מהם אף טרחו להדגיש שפרק העבריינות בחייהם הסתיים סופית.

מחקר זה היה הזדמנות לבחון את תובנותיהם של עברייני צווארון לבן בדרכם מהכלא לקהילה. יש לכך חשיבות גם בשל החוסר במחקרים שבהם מושמע קולם. מרואיינים אלה, למעט מרואיין אחד, סבורים כי הכלא לא משיג את מטרת השיקום או ההרתעה, ואף גורם לתחושות מרמור ולריחוק מהחברה ומההזדהות עימה. מנגד, התוכנית של רש"א נתפסה בעיניהם בעיקר באור חיובי. בצד הטיפול נראה, כי מרואיינים אלה חשו נתרמים בעיקר מהטיפול הפרטני, שנתפס כ"יאה למעמדם". התפיסה לגבי הטיפול הקבוצתי הייתה מורכבת מעט יותר, ונעה בין חוסר תרומה לבין תרומה מיטבית. לחלקם נדרש זמן להסתגל לקבוצה שנתפסה לעיתים כבלתי תואמת את מסגרת ההשתייכות החברתית שלהם. מבחינת תעסוקה, לרובם לא הייתה בעיה למצוא תעסוקה, בעיקר בשל קשרים קודמים. הם זכו ליחס טוב מצד המעסיקים, אך נאלצו להתפשר על סוג העבודה ועל גובה שכרם. לגבי העתיד, נראה כי גם להם מטרות צנועות למדי, מתוך הבנה שאי אפשר למחוק כליל את השפעת פרק הזמן העברייני על חייהם.

מגבלות המחקר והמלצות למחקרים עתידיים

המחקר הנוכחי לא חף ממגבלות, הקשורות בעיקר להיותו מחקר איכותני ולהתמקדות בקבוצה ייחודית ומצומצמת של אסירים שהופנתה אל החוקרים

והם זקוקים לתמיכה רבה יותר במהלך עבודתם. מכל האמור, ועל אף הביקורת שנשמעה, נראה כי שילובם של האסירים בטיפול ובתעסוקה, נותן מענה לצורך קרימינולוגי בעל משמעות בתהליך השיקום ועשוי להיות נקודת מפנה בקריירה העבריינית שלהם (Duwe, 2015; Gillis & Nafekh, 2005; Sampson & Laub, 2012; Skardhamar & Telle, 2003).

באשר לתימה הרביעית, הציפיות של המרואיינים לגבי עתידם היו, כאמור, צנועות למדי. ממצאים אלה נמצאים בהתאמה לתאוריות חדילה מעברייניות (Bottoms & Shapland, 2011; Gållander, 2020). את ההסתפקות הזו במטרות צנועות יחסית ובנות הישא אפשר להסביר על פי תאוריית המתח של מרטון (Merton, 1968), שלפיה פער בין מטרות לבין אמצעים לגיטימיים להשגתן עשוי להביא לשימוש באמצעים בלתי לגיטימיים. בעקבות מאסרם ובעקבות כישלונותיהם בהשגת מטרות כלכליות וחברתיות אגב שימוש באמצעים בלתי חוקיים, ייתכן כי המרואיינים הגיעו לתובנות בנוגע לעבריינותם בעבר. הפער בין האמצעים הדלים שעמדו לרשותם לבין מטרות אלה הביא אותם להשתמש באמצעים לא לגיטימיים, לעבריינות אינסטרומנטלית, או לחדשנות (Innovation) בלשונם של מרטון. לאחר ששילמו מחיר כבד על עבריינותם, נראה שהם מצמצמים את מטרותיהם ומנסים לתאם בין לבין האמצעים הנורמטיביים שעומדים או שיעמדו לרשותם. אפשר לייחס את הציפיות הצנועות שהביעו גם לתובנות שהושגו בעקבות הטיפול הפרטני והקבוצתי ברש"א. בעקבות הטיפול הבינו שעדיף להציב מטרות מושגות יותר עם סיכון נמוך לחוות "כאבי כישלון בהשגת מטרות" (Farrall & Calverley, 2006; Nugent & Schinkel, 2016). הצבת מטרות צנועות אלה תזכה אותם בחיים רגועים ואיכותיים יותר (מודל החיים הטובים).

חוב המרואיינים הביעו אופטימיות לגבי עתידם, לגבי תעסוקה הולמת, לגבי השתלבות מוצלחת בחברה שומרת החוק ולגבי חיי המשפחה שלהם (ראו Benson et al., 2011; Visher & O'Connell, 2012). תפיסות חיוביות אלה מנבאות חזרה מוצלחת לחברה והשת

מילמן-סיוון, מ' (2013). עבודה אסורה: בין הפרטי לציבורי, בעקבות עשור לבג"ץ שדות. *עיוני משפט, ל"ו*, 317-362. מלמד, א' (1988). *ענישה או שיקום*. הוצאת תמה.

שהם, א', זליג, ע', חסיסי, ב', וייסבורד, ד', חביב, נ' (2019). המודל הרפואי מאחורי הטיפול באסירי אלימות במשפחה. *קרימינולוגיה ישראלית, ח'*, 105-138.

שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת - מחקר איכותני: תיאוריה ויישום*. רמות.

תימור, א' (2011). לשקם את השיקום - הפיכת בתי הסוהר בישראל למוסדות משקמים סגורים. *עבירות ועונשים בישראל, תיאוריה ויישום: צוהר לבית הסוהר*, 14, 72-85.

תימור, א', שהם, א' (2014). עמדות בקרב קבוצות שונות באוכלוסיה כלפי חזרה של אסירים משוחררים לקהילה - מחקר איכותני. *קרימינולוגיה ישראלית, ג'*, 81-117.

תימור, א', פלד-לסקוב, ר', תשובה, ש' (2017). הכשרה מקצועית ותעסוקה בעיני אסירים מועסקים בישראל. *צוהר לבית הסוהר, י"ח*, 51-67.

Barquín, J., Cano, M. A., & Calvo, M. (2019). Treatment, reintegration, and quality of prison Life: Perception by inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(13), 2291-2317.

Barry, M. (2017). "Young offenders" views of desistance in Japan: A comparison with Scotland. In J. Liu, M. Travers, & L. Y. C. Chang (Eds.), *Comparative criminology in Asia* (pp. 119-134). Springer Series on Asian Criminology and Criminal Justice Research.

Benson, M. L., Alarid, L. F., Burton, V. S., & Cullen, F. T. (2011). Reintegration or stigmatization? Offenders' expectations of community re-entry. *Journal of Criminal Justice*, 39, 385-393.

Bernard, H. R. (2010). *Analyzing qualitative data: Systematic approach*. Sage.

Bersani, B. E., & Doherty, E. E. (2018). Desistance from offending in the twenty-first century. *Annual Review of Criminology*, 1, 311-334.

Bierens, H. J., & Carvalho, J. R. (2011). Job search, conditional treatment and recidivism: The employment services for ex-offenders program reconsidered. *The B. E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 11(1), 1935-1682.

מהרשות לשיקום האסיר, על כן יכולת ההכללה ממנו מוגבלת. עם זאת מדובר בקבוצת מרואיינים אשר סיימה את תוכנית הפיקוח של רש"א, ועל כן נראה כי הדברים נאמרו לא מתוך רצון או צורך לרצות את הרשות.

מומלץ לערוך בעתיד מחקר איכותני שיבחן את תהליך החדילה על חלקיו: "act desistance", "identity desistance" ו-"relational desistance" יחד עם בחינה לעומק של תרומתה של תוכנית רש"א לתהליך זה. כמו כן מומלץ לערוך מחקר כמותי שיוכל לספק נתונים על השכיחות של התפיסות והעמדות של האסירים כלפי התוכנית וכלפי הדרך שעברו מהכלא עד תום הפיקוח ואף לאחריו.

לסיכום, המחקר האיכותני הנוכחי מציג את עמדותיהם והתנסויותיהם של אסירים שהיו בפיקוח של רש"א. אפשר להתרשם מתפיסות חיוביות של המרואיינים הן לגבי ההשלכות של מאסריהם עליהם הן לגבי תוכניותיהם וציפיותיהם לעתיד, ובעיקר תפישותיהם לגבי תוכנית השיקום שעברו ברשות לשיקום האסיר. כפי שמראים מחקרים (למשל, LeBel et al., 2008), תפיסות חיוביות עשויות לנבא חזרה מוצלחת לחברה והשתלבות טובה יותר בה.

מקורות

אפודי, ר' (2014). *שחרור מוקדם של אסירים על ידי ועדת השחרורים: היבט שיקומי, ענישתי ופיקוחי* (עבודת דוקטורט שלא פורסמה). האוניברסיטה העברית.

אתגר, ט' (1999). טיפול קבוצתי בעברייני מין מתבגרים. *חברה ורווחה, י"ט* (2), 215-234.

ביאלה, ג', פלד, ר' (2011). פיקוח ותעסוקה - תרומתם של הפיקוח והתעסוקה לשיקום של אסירים משוחררים בישראל. *צוהר לבית סוהר, י"ד*, 113-130.

דיידסקו, ע', ולק, ד' (2011). *תעסוקת אסירים ככלי שיקומי*. יחידת המחקר של שב"ס.

הכנסת, חוק הרשות לשיקום האסיר, תשמ"ג-1983.

הכנסת, חוק שחרור על תנאי ממאסר, תשס"א-2001.

הרשות לשיקום האסיר (2019). *מידע למעסיקים*. רש"א.

- Duwe, G. (2015). The benefits of keeping idle hands busy: An outcome evaluation of a prisoner reentry employment. *Crime and Delinquency*, 61, 559-586.
- Einat, T. (2005). Soldiers, sausages and deep-sea diving: Language, culture and coping in Israeli prisons. In A. Liebling & S. Maruna (Eds.), *Effects of imprisonment* (pp. 285-306). Willan.
- Farrall, S., & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Open University Press.
- Farrall, S., Hunter, B., Sharpe, G., & Calverley, A. (2014). *Criminal careers in transition: The social context of desistance from crime*. Oxford University Press.
- Friedmann, P. D., Green, T. C., Taxman, F. S., Harrington, M., Rhodes, A. G., Katz, E., & Burdon, W. (2012). Collaborative behavioral management among parolees: Drug use, crime and re-arrest in the Step'n Out randomized trial. *Addiction*, 107, 1099-1108.
- Gällander, R. (2020). Desistance from crime – to what? Exploring future aspirations and their implications for processes of desistance. *Feminist Criminology*, 15(3), 255-277. DOI: <https://doi.org/10.1177/1557085119879236>
- Gans, J. S., & Counselman, E. F. (2010). Patient selection for psychodynamic group psychotherapy: Practical and dynamic considerations. *International Journal of Group Psychotherapy*, 60, 197-220.
- Geller, A., Garfinkel, I., & Western, B. (2006). *The effects of incarceration on employment and wages: An analysis of the Fragile Families Survey*. Center for Research on Child Wellbeing, Working Paper.
- Gideon, L. (2009). What shall I do now? Released offenders' expectations for supervision upon release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 43-56.
- Gillis, C. A., & Nafekh, M. (2005). The impact of community-based employment on offender reintegration. *Forum on Corrections Research*, 16(2), 10-14.
- Bloom, D. (2006). *Employment-focused programs for ex-prisoners: What have we learned, what are we learning, and where should we go from here?* MDRCC.
- Bottoms, A., & Shapland, J. (2011). Steps towards desistance among male young adult recidivists. In S. Farrall, R. Sparks, S. Maruna, & M. Hough (Eds.), *Escape routes: Contemporary perspectives on life after punishment* (pp. 43-80). Routledge.
- Brand, S. (2016). *Lived Experiences of Reintegration: A study of how former prisoners experienced reintegration in a local context*. Submitted in Fulfillment of the Requirements for the Award of Doctor of Philosophy, to Technological University Dublin.
- Broidy, L., & Cauffman, E. (2017). The Glueck women: Using the past to assess and extend contemporary understandings of women's desistance from crime. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 3, 102-125.
- Cook, P. J., Kang, S., Braga, A. A., Ludwig, J., & O'Brien, M. E. (2015). An experimental evaluation of a comprehensive employment-oriented prisoner re-entry program. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(3), 355-382.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment and Society*, 13(5), 509-529.
- Crites, E. L., & Taxman, F. S. (2013). The responsibility principle: Determining the appropriate program and dosage to match risk and needs. In F. S. Taxman, & A. Pattavina (Eds.), *Simulation strategies to reduce recidivism* (pp. 143-166). Springer.
- Cullen, F. T. (2012). Taking rehabilitation seriously: Creativity, science, and the challenge of offender change. *Punishment & Society*, 14, 94-114.
- Davis, C., Bahr, S. J., & Ward, C. (2012). The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice* 13(4), 446-469
- Davis, L. M., Steele, J. L., Bozick, R., Williams, M. V., Turner, S., Miles, J. N., & Steinberg, P. S. (2014). *How effective is correctional education, and where do we go from here? The results of a comprehensive evaluation*. Rand Corporation.

- Marklund, F., & Holmberg, S. (2009). Effects of early release from prison using electronic tagging in Sweden. *Journal of Experimental Criminology*, 5(1), 41-61.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological.
- Maruna, S., & Farrall, S. (2004). Desistance from crime: A theoretical reformulation. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171-194.
- McNeill, F. (2016). Desistance and criminal justice in Scotland. In H. Croall, G. Mooney, & R. Munro (Eds.), *Crime, justice and society in Scotland* (pp. 200-216). Routledge.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Mills, A. (2004). *Great expectations? A review of the role of prisoners' families in England and Wales*. Presented at the British Criminology Conference, July 6-9, Portsmouth England.
- Niven, S., & Stewart, D. (2005). Resettlement outcomes on release from prison in 2003. *Home Office Research Findings*, 248(7), 456-478.
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology and Criminal Justice*, 16(5), 568-584.
- Pager, D., Western, B., & Bonikowski, B. (2009). Discrimination in a low-wage labor market: A field experiment. *American Sociological Review*, 74(5), 777-799.
- Peled-Laskov, R., Shoham, E., & Cojocaru, L. (2019). Work-related intervention programs: Desistance from criminality and occupational integration among released prisoners on parole. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(13), 2264-2290.
- Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home*. Oxford University Press.
- Ramakers, A., Nieuwbeerta, P., Van Wilsem, J., & Dirkzwager, A. (2016). Not just any job will do: A study on employment characteristics and recidivism risks after release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 14, 1-24.
- Rhine, E. E., Petersilia, J., & Reitz, K. R. (2017). The future of parole release. *Crime and Justice*, 46(1), 279-338.
- Graffam, J., Shinkfield, A. J., & Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 52, 673-685.
- Herbert, C. W., Morenoff, J. D., & Harding, D. J. (2015). Homelessness and housing insecurity among former prisoners. *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences: RSF*, 1(2), 44-79.
- Hlavka, H. R., Wheelock, D., & Cossyleon, J. E. (2015). 'Narratives of commitment: Looking for work with a criminal record.' *The Sociological Quarterly*, 56, 213-236.
- Hollin, C. R. (1999). Treatment programs for offenders. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22, 361-372.
- Holmes, S. E., & Kivlighan, D. M., (2000). Comparison of therapeutic factors in group and individual treatment processes. *Journal of Counseling Psychology*, 47(4), 478-484.
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15, 1277-1288.
- Lander, I. (2015). Gender, aging and drug use: A post-structural approach to the life course. *British Journal of Criminology*, 55, 270-285.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1993). Turning points in the life-course: Why change matters to the study of crime. *Criminology*, 31(3), 301-325.
- Laub, J. H., Sampson, R. J., & Sweeten, G. A. (2006). Assessing Sampson and Laub's life-course theory of crime. In Cullen F. T. (Ed.), *Taking stock: The status of criminological theory* (pp. 313-333). Transaction Publishers.
- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5, 131-159.
- Lichtenberger, E. (2006). Where do ex-offenders find jobs? An industrial profile of the employers of ex-offenders in Virginia. *Journal of Correctional Education*, 57(4), 297-311.
- Lucken, K., & Ponte, L. M. (2008). A just measure of forgiveness: Reforming occupational licensing regulations for Ex-Offenders using BFOQ analysis. *Law & Policy*, 30(1), 46-72.
- Maguire, M., & Raynor, P. (2006). How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: Or does it? *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 19-38.

- Visher, C. A., & O’Connell, D. J. (2012). Incarceration and inmates’ self-perceptions about returning home. *Journal of Criminal Justice, 40*, 386-393.
- Visher, C. A., & Travis, J. (2011). Life on the outside: Returning home after incarceration. *The Prison Journal, 9*(3), 1025-1195.
- Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of offenders: Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior, 7*, 513-528.
- Ward, T., & Gannon, T. A. (2006). Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior, 11*, 77-94.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk assessment paradigm*. Routledge.
- Ward, T., & Stewart, C. A. (2003). The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice, 34*, 353-360.
- White, W. L., & Kurtz, E. (2005). The varieties of recovery experience. *International Journal of Self Help and Self Care, 3*, 21-61.
- Ritchie, J., & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Sage.
- Ronel, N., & Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 55*(2), 305-325.
- Ronel, N., Frid, N., & Timor, U. (2013). The practice of positive criminology: A vipassana course in prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 57*(2), 133-153.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2008). A self-determination theory approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. *Canadian Psychology, 49*(3), 186-193
- Sampson, R., & Laub, J. (2003). Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to Age 70. *Criminology, 41*, 319-339.
- Segev, D. (2018). *Societies and desistance: Exploring the dynamics of desistance in England and Israel*. PhD thesis, University of Sheffield.
- Seiter, R. P., & Kadela, K. R. (2003). Prisoner reentry: What works, what doesn't, and what is promising. *Crime and Delinquency, 49*(3), 360-388.
- Skardhamar, T., & Telle, K. (2012). Post-release employment and recidivism in Norway. *Journal of Quantitative Criminology, 28*, 629-649.
- Sykes, G. (1970). The Pains of Imprisonment. In N. Johnston, L. Savitz, & M. E. Wolfgang (Eds.), *The sociology of punishment and correction*. Wiley.
- Taxman, F. S. (2008). To be or not to be: Community supervision déjà vu. *Journal of Offender Rehabilitation, 47*, 209-219.
- Taxman, F. S., Byrne, J., & Thanner, M. H. (2002). *Evaluating the implementation & impact of a Seamless System of Care for substance abusing offenders: The HIDTA model*. College Park: University of Maryland Bureau of Governmental Research.
- Toch, H. (1992). *Mosaic of despair: Human breakdowns in prison*. American Psychological Association.
- Vallerand, R. J. (1997). Toward A hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. In M. P. Zanna (Ed.), *Experimental social psychology, academic press*, 29 (pp. 271-360).
- Visher, C. A., & Courtney, S. (2006). *Cleveland prisoners' experiences returning home*. Urban Institute.

בין שיקום ללגיטימיות

התפקיד של לגיטימיות בקשר שבין שביעות רצון מתנאי המחיה
לשביעות רצון מפעילות חטו"ש בקרב כלואים פליליים בישראל

יוחנן ועקנין¹

הספרות המחקרית מלמדת על הקשר בין תנאי מחיה ללגיטימיות לפעילויות חינוך, טיפול ושיקום הניתנות לאסיר הפלילי. לכל אחד ממשתנים אלו עשויה להיות השפעה על המתרחש בבית הסוהר. במסגרת המחקר הנוכחי, ולראשונה בשב"ס בישראל, נבחנו תנאי מחיה של עצורים וכלואים פליליים, תוך בחינת השפעתה של הלגיטימיות כמשתנה העשוי לשפר את שביעות הרצון של האסיר מפעילויות של חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס. הסקר התקיים בתקופה שבין 17 באוקטובר 2021 ל-24 בנובמבר 2021 בקרב 2,363 אסירים ו-1,427 עצורים פליליים, בגירים בלבד. בסה"כ השתתפו בו 41% כלואים מתוך המצבת הפעילה באותה העת. נבחנו הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש באגפים פליליים, ותפקיד הלגיטימיות כגורם ממתן. המודל בכללותו נמצא מובהק ולימד שלגיטימיות ושביעות רצון מתנאי המחיה הסבירו 30.3% מהשונות בשביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. המיתון נבחן באמצעות אינטראקציה בין לגיטימיות לתנאי מחיה. אינטראקציה מובהקת נחשבת לאישוש אפקט מיתון אם המודל כולו נמצא מובהק. נמצא כי ככל שהלגיטימיות גדלה, כך התחזק הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש. ממצא אחרון זה חשוב משתי סיבות. ראשית, הוא מלמד כי החזקת האסיר במשמורת בטוחה ונאותה, תוך הקפדה על ערכי הכבוד, היא לא רק צו ערכי אלא מסייעת לאסיר להסתגל לתנאי מאסרו ולקבל את המציאות כפי שהיא. שנית, במציאות של משאבים מוגבלים, על ארגוני הכליאה להכיר בקשר בין תנאי המחיה לבין לגיטימיות, ולבחון איך להשתמש בה כחלק מארגז הכלים של הסוהר באגף הפלילי.

מילות מפתח: תנאי מחיה, לגיטימיות, כלואים פליליים

¹ סג"ד ד"ר יוחנן ועקנין - ראש ענף מחקר בשירות בתי הסוהר.

מבוא

תנאי מחיה של אסירים פליליים

שירות בתי הסוהר הוא "ארגון ביטחוני בעל ייעוד חברתי, המשתייך למערכת אכיפת החוק. תמצית תפקידו: החזקת אסירים במשמורת בטוחה ונאותה, תוך שמירה על כבודם, מליו צרכיהם הבסיסיים והקנייית כלים מתקנים לכל האסירים המתאימים לכך, על מנת לשפר את יכולתם להיקלט בחברה עם שחרורם."² כלומר שירות בתי הסוהר נדרש לאזן בין צרכי הביטחון האינהרנטיים להחזקת עבריינים, אך באותה נשימה פועל להכין את האסיר לקראת חזרתו לקהילה באמצעות מגוון פעילויות שיקום (חסייסי ואחרים, 2018א; 2018ב). זאת בד בבד עם מתן מענה לצרכיו הבסיסיים של האסיר. בצרכים אלו נכללים מזון המסופק על פי לוחות מזון סדורים (שטרן ואחרים, 2012), טיפול רפואי ונפשי באמצעות רופאים, פסיכולוגים ופסיכיאטרים, או שיפור מרחב המחיה של האסיר בהתאם לחקיקה (בג"ץ, 2016; מבקר המדינה, 2015). לצד אלו, שירות בתי הסוהר מפעיל מרכזי מכר לאסירים³ וקבע סדרי ביקור לחבריהם ולבני משפחותיהם.⁴

במחקר שנעשה בשירות בתי הסוהר (בן צבי וכרמל, 2013) נותח הקשר בין צפיפות לבין אירועי אלימות באגפים של אסירים פליליים בשנים 2009-2010. שני מדדי צפיפות נבחרו במחקר: הצפיפות החברתית המוגדרת כמספר האסירים בתא ובאגף והצפיפות המרחבית המתבטאת בשטח התאים. לא נמצא קשר מובהק לצפיפות חברתית, כלומר בין מספר האסירים בתא או באגף לבין מספר אירועי אלימות. עורכי המחקר גרסו, כי מספר האסירים בתאים בישראל נמוך בהשוואה לזה שבארצות הברית, ולכן גם בתאים בצפיפות גבוהה, צוות הסוהרים עדיין מצליח לשלוט בנעשה במקום. לעומת זאת החוקרים העלו ממצא

חשוב, ולפיו על אף ששטח הרצפה של התא והאגף המחולק למספר האסירים נמצא ללא קשר מובהק לאירועי אלימות, "השטח האפקטיבי", שהוא שטח הרצפה בתוספת השטח הציבורי המשוקלל כגון חצרות טיולים, נמצא קשור באופן מובהק למספר האירועים האלימים.

הספרות המחקרית בוחנת תנאי מחיה בבתי הסוהר מכמה זוויות, בהן הסתכלות על תנאי מחיה בסיסיים, מינימליים וקונקרטיים כגון מזון ומים, המעוגנים בחוקי מנדלה (McCall-Smith, 2016), הסתכלות על בית הסוהר כעל סביבה פיזית וחברתית (גולדברג, 2012; Bosma et al., 2020), או בחינת היחס סגל-אסיר כמדד ללגיטימיות, המסייע בהסתגלות לתנאי המאסר (Molleman & Leeuw, 2012; Sparks & Bottoms, 1995).

חוקי מנדלה וכן חקיקה דומה (McCall-Smith, 2016) הם הגדרה של התנאים הבסיסיים שצריכים להינתן לכל אסיר באשר הוא. למעשה, אלו כללים שהם "תקן" למה שאסיר צריך לקבל בבית סוהר, וכוללים לכל הפחות מים, מזון, מקום לישון וכסות, היגינה וטיפול רפואי. הנושא מוגדר בסעיף 110 לפקודת בתי הסוהר, העוסק בתנאי מחיה הולמים.⁵ הנושא גם נחקר ונבחן לעומקו בשנים האחרונות, בכל הקשור למזון המסופק על פי לוחות מזון סדורים (שטרן ואחרים, 2012), למרחב מחיה (מבקר המדינה, 2014) ולהיצע פעילויות של טיפול ושיקום שמטרתן חזרת האסיר לקהילה לאחר קבלת כלים מתקנים העשויים להקטין את החזרה למאסר (חסייסי ואחרים, 2018א; 2018ב). מעבר להתייחסות ערכית לתנאי מחיה, נמצא קשר בינם לבין אירועים שליליים. ביירי (Bierie, 2012) עשה מחקר בקרב צוותי הכליאה ב-114 מתקנים של רשות

² מתוך אתר האינטרנט של שירות בתי הסוהר, אוחרז בתאריך 26.12.2023 מהכתובת www.ips.gov.il.

³ פקודת נציבות 04.32.00 בנושא הפעלת מרכזי מכר.

⁴ פקודת נציבות 04.42.00 בנושא סדרי ביקור אצל האסירים.

⁵ פקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], תשל"ב – 1971.

כי הלגיטימיות של הסגל בעיני האסירים היא תוצאה של יחס מכבד ומקצועי, וכי יש בכוחה של הלגיטימיות לעודד להתנהגות חיובית, להפחית פעילות שלילית כגון אלימות בכלא ולסייע בהסתגלות למאסר. חוקרים נוספים (Molleman & Leeuw, 2012) מציינים, כי סגל תומך, איכות החיים בבית הסוהר וצמצום התנהגות אלימה, קשורים קשר הדוק ליחס בין הסגל לאסיר, כפי שהוא נתפס על ידי האסיר (Klatt et al., 2016). לגיטימיות השפעה גם על המוטיבציה של האסיר להשתתף בפעילויות שיקום, וכך על צמצום הרצידיביזם (Tønseth & Bergsland, 2019).

לסיכום, הספרות המחקרית מלמדת על הקשר בין שלושה גורמים: תנאי המחיה, לגיטימיות ופעילויות חיי נוק, טיפול באסיר הפלילי ושיקומו. לכל אחד ממשנתנים אלו עשויה להיות השפעה על המתרחש בבית הסוהר. במסגרת המחקר הנוכחי, ולראשונה בשב"ס בישראל, נבחנו תנאי מחיה של עצורים וכלואים פליליים תוך בחינת השפעתה של הלגיטימיות כמשתנה העשוי לשפר את שביעות רצון האסיר מפעילויות חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס.

השערות המחקר

ככל ששביעות הרצון מתנאי המחיה תהיה גבוהה יותר, כך תעלה שביעות הרצון מפעילויות חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס.

שביעות רצון מלגיטימיות תהיה משתנה ממתן, ותגדיל את השפעת שביעות הרצון מתנאי המחיה על שביעות רצון מפעילויות חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס.

שיטה

אוכלוסיית המחקר

בעת הכנת המחקר היו כלואים בשב"ס 9,356 שפוטים ועצורים פליליים בגירים, מעל גיל 18. לוח 1 מציג את התפלגות הכלואים שהסכימו להשתתף במחקר לפי מאפיינים דמוגרפיים, לצד המצבת בפועל באותה עת. כעולה מהלוח, רוב

הכליאה הפדרלית בארה"ב בשנת 2007, כדי לבחון את השפעת תנאי המחיה על אלימות בבית הסוהר. לאחר איסוף נתונים על אירועי אלימות קשים וניתוח הקשר בינם לבין התנאים הפיזיים של בית הסוהר, ביירי הראה כי היעדר תנאי מחיה נאותים כגון רעש ואי-סדר או היעדר פרטיות, גורמים לשיעורי אלימות גבוהים בקרב אסירים, ללא קשר למגדר או לגיל של הסגל, למספר האסירים באגף, לרמת הצפיפות או לרמת הביטחון של המתקן.

זווית נוספת להשפעת תנאי המחיה היא דרך הסתכלות על בית הסוהר כסביבה. המושג "סביבת בית הסוהר" (Prison Environment) מבטא אינטראקציה בין התנאים הפיזיים, החברתיים והרגשיים, כפי שנתפסים על ידי האסיר (Bosma et al., 2020). שילוב זה של תנאים פיזיים קונקרטיים, כגון מזון או טיפול רפואי, עם התנאים החברתיים הכוללים יחסים בין אסירים ויחס הסגל וכן התנאים הרגשיים, הניכרים במדדים של רווחה נפשית או של מסוגלות עצמית, עשויים להציג תמונה מדויקת יותר של מצב תנאי המחיה בבית הסוהר (Bosma et al., 2020; Weinrath & Ricciardelli, 2023). הנושא נחקר גם על ידי גולדברג (2012), אשר הקימה את בית הסוהר לנוער "אופק". במחקרה תיארה גולדברג את הסביבה החברתית של בית הסוהר לנוער בשנים 2001-2005. בין מסקנותיה ציינה החוקרת, כי סביבה חברתית חיובית בכלא קשורה להליכי שיקום וליחס של גורמי האכיפה, הרווחה והחינוך.

חוקרים רבים (למשל, Auty & Liebling, 2019; Bosma et al., 2020) מסכימים, כי יחס מכבד ושוויוני מצד הסגל בכל הקשור לתנאים הפיזיים בבית הסוהר, למזון, לטיפול הרפואי או לביקורים, עשוי להניב ירידה ממשית באירועים שליליים, תוך יצירת סביבה בטוחה לכל הנוכחים במתקן הכליאה. במאמר מפתח, ספארקס ובוטום (Sparks & Bottoms, 1995) מגדיר לגיטימיות כתפיסה או אמונה שלפיה מערכת ציבורית רשאית להפעיל סמכות, ופעולותיה מוצדקות. בהקשר של בית הסוהר, הלגיטימיות מתבטאת במידה שבה האסירים תופסים את המערכת כהוגנת וצודקת. ספארקס טוען,

לוח 1. מאפייני המשתתפים

מאפיינים		משתתפי הסקר		מצבת אסירים פעילים במועד הסקר	
		%	n	%	n
סוג האסיר	שפוטים פליליים	62.3%	2,363	61.0%	5,664
	עצורים פליליים	37.7%	1,427	39.0%	3,615
מגדר	גברים	97.0%	3,678	98.6%	9,147
	נשים	3.0%	112	1.4%	132
גיל	18 עד 29	33.7%	1,276	37.8%	3,510
	30 עד 39	31.4%	1,190	28.5%	2,648
	40 עד 60	30.5%	1,156	28.0%	2,602
	מעל 60	4.4%	168	5.6%	519
מצב משפחתי	נשוי	42.1%	1,596	30.6%	2,838
	רווק	43.5%	1,648	53.3%	4,948
	אלמן או גרוש	14.4%	546	16.1%	1,493
תושבות	ישראל*	93.4%	3,538	87.6%	8,124
	יו"ש	5.3%	202	9.9%	915
	חו"ל	1.3%	50	2.6%	240
לאום	יהודים	47.4%	1,798	45.0%	4,200
	לא יהודים	52.6%	1,992	55.0%	5,136
סה"כ		100%	3,790	100%	9,356

* כולל מזרח ירושלים ורמת הגולן.

כלי המחקר

כלי לבחינת תנאי מחיה של כלואים (Life in custody), שפותח ונבחן בבתי הסוהר בהולנד, שימש בסיס לשאלון שבו נעשה שימוש במחקר הנוכחי (Ginneken et al., 2019). בשאלון ההולנדי המקורי 136 פריטים המחולקים ל-21 נושאים עם מדד מהימנות הנע בין 0.78 ל-0.90.

בחינה מעמיקה של השאלות הראתה שפריטים רבים, כגון הקשר החודשי עם גורמי ביקורת ("קל לי לגשת למבקר העורך ביקורת חודשית") או אוטונומיה של האסיר (לדוגמה, "יש כאן הרבה החלטות שאני יכול

המשתתפים גברים, תושבי ישראל, כמחציתם יהודים, כשליש מהם מעל גיל 60 ולמחציתם זה מאסר פלילי ראשון.

הנתונים מלמדים, כי הפער בין אחוז המשתתפים לפי סוג אסיר לבין אחוז הכלואים במצבת באותן קבוצות נע בין אחוז לחמישה אחוזים. חישוב גודל של מדגם מייצג מראה, כי גודל המדגם המינימלי הנדרש ל-9,356 כלואים הוא 2,866 ברמת ביטחון של 99%. לפיכך מספר המשתתפים, 3,790 כלואים בגירים, מספק, ואפשר להגדיר את המדגם הנוכחי כמדגם מייצג.

לוח 2. ממוצעים וסטיות תקן של תנאי מחיה באגפים פליליים

נושאים	שאלה	M	SD	n
1. האגף יחס האסירים	באופן כללי, אני מרוצה מהאגף שבו אני נמצא	4.2	1.0	3,790
	השינה שלי רציפה (אני לא מתעורר לעיתים קרובות)	3.6	1.3	3,495
	אני מרוצה ממשך הטיול בחצר	4.0	1.3	3,362
	האסירים מתייחסים בכבוד זה לזה בבית הסוהר הזה	3.9	1.1	3,790
	אני מסתדר עם מרבית האסירים	4.3	0.9	3,790
2. מזון	אני מרוצה מהמזון שאני מקבל כאן	3.1	1.3	3,516
	האוכל בארוחות בכמות מספקת	3.3	1.3	3,496
	האוכל בארוחות באיכות טובה	3.0	1.3	3,499
3. קנטינה	אני מרוצה ממגוון המוצרים שבקנטינה	3.4	1.3	3,425
	אני מרוצה ממחירי המוצרים בקנטינה	3.2	1.3	3,398
	אני מרוצה מאיכות המוצרים שבקנטינה	3.5	1.2	3,406
	אני מרוצה מזמינות הקנטינה	3.4	1.4	3,426
4. פעילויות חט"ש*	אני מרוצה מהיקף הפעילויות שבהן אני יכול להשתתף	3.7	1.3	2,881
	אני מרוצה מהלימוד בכיתות הלימוד	3.6	1.4	2,326
	אני מרוצה מסדנאות ומקבוצות עם קציני חינוך	3.8	1.4	2,741
	אני מרוצה מהטיפול הסוציאלי שאני מקבל באגף	3.9	1.3	3,236
	הסוהרים באגף מעודדים אותי להשתתף בפעילויות חינוך, טיפול או תעסוקה	3.9	1.3	3,303
	הכישורים שאני רוכש כאן או הקורסים המקצועיים יעזרו לי בעתיד	3.6	1.4	2,902
5. בריאות ורווחה נפשית	באופן כללי, הבריאות שלי השתפרה מאז כניסתי למאסר	4.0	1.1	3,790
	הבריאות הגופנית שלי טובה	3.8	1.2	3,790
	הבריאות הנפשית שלי טובה	3.9	1.2	3,790
	עד כמה הרגשת שמח במהלך החודש האחרון	3.6	1.1	3,790
	עד כמה הרגשת מרוצה מהחיים בחודש האחרון	3.7	1.1	3,790
6. טיפול רפואי	הטיפול הרפואי זמין לי לפי הצורך	3.6	1.3	3,790
	בעיות הבריאות שלי מטופלות היטב	3.6	1.3	3,790
	לפני המאסר הייתי בקשר עם בני משפחה וחברים	4.5	0.9	3,790
7. קשר עם משפחה וחברים	היום אני מתקשר למשפחה, לחברים או לבת/בן זוג	4.4	1.0	3,790

* חט"ש מצוין פעילויות חינוך, טיפול ושיקום המסופקות לאסיר במהלך מאסרו.

נושאים	שאלה	M	SD	n
8. ביקורים	מכלול הביקורים נעים ונקי	3.8	1.2	2,821
	אני מרוצה מתדירות הביקורים	3.6	1.3	2,810
	משך הביקור מספיק לי	3.0	1.4	2,801
	יש לי פרטיות בביקור (אחרים לא יכולים לשמוע מה שאני אומר למבקר)	3.1	1.4	2,798
	הסוהרים בבית הסוהר הזה מתייחסים בכבוד למבקרים שלי	4.1	1.2	2,828
9. לגיטימיות	אני יכול לדבר עם הסוהרים באגף אם אני מודאג או עצוב	4.0	1.2	3,790
	הסוהרים באגף מתייחסים אליי בכבוד	4.4	0.9	3,602
	אני מרוצה מהטיפול בבקשות שלי	4.3	1.1	3,346

לוח 2 מציג ממוצעים וסטיות תקן של תנאי מחיה על פי הנושאים והשאלות ואת מספר המשיבים. ממוצעי השאלון מלמדים על שביעות רצון בינונית מתנאי המחיה הקשורים למזון ועל שביעות רצון בינונית עד גבוהה בכל הקשור לטיפול רפואי, לבריאות ורווחה נפשית ולאגף. נושא הלגיטימיות הורכב משלוש שאלות הקשורות לאופן שבו הסגל מתייחס לאסיר, וגם כאן התקבלו ממוצעים גבוהים. לעומת זאת זמן הביקור והפרטיות במהלך הביקור קיבלו את המדדים הנמוכים ביותר בסקר.

כדי לבחון את רמת המהימנות של כל נושא, חושב מדד α קרונברך. כל נושא פלל שני נושאים ורמת טעינות מינימלית של 0.7. בלוח 3 מוצגים ממוצעים, סטיות תקן, רמות טעינות ומהימנות לגבי כל אחד מתשעת הנושאים.

נעשה ניתוח אלפא קרונברך לכל אחד מנושאי השאלון. מדד קרונברך נבחן לפי הכללים שהומלצו בספרות המחקרית (George & Mallery, 2018). לפיהם, מדד גדול מ-0.9 נחשב למצוין, מעל 0.8 נחשב לטוב, ומעל 0.7 מתקבל בניתוח סטטיסטי. כפי שאפשר לראות בלוח 3, מרבית המדדים נמצאים מעל 0.8, ואין מדדים מתחת לטעינות של 0.7.

לקבל לבד"), מתאימים יותר להולנד ופחות לאגפים הפליליים בישראל.⁶ שאלות נוספות חזרו על עצמן והוסרו כדי לקצר את השאלון. השאלון המקוצר בעברית רית מכיל בסך הכול 39 שאלות המתקבצות לתשעה נושאים. מספר שאלות נבדקו בתרגום לאנגלית ובחזרה לעברית כדי לחזק את תוקף התרגום.

הנושאים שנכללו בשאלון שהותאם לישראל היו: (א) האגף ויחס האסירים; (ב) מזון; (ג) קנטינה; (ד) פעילות חט"ש; (ה) בריאות ורווחה נפשית; (ו) טיפול רפואי; (ז) קשר עם משפחה וחברים; (ח) ביקורים; (ט) לגיטימיות, בכלל זה שאלות העוסקות ביחס המכבד של הסגל כלפי האסירים ובטיפול בבקשותיהם. שביעות הרצון בכל אחת מהשאלות נמדדה על גבי סולם הנע מ-1 (שביעות רצון נמוכה מאוד) ל-5 (שביעות רצון גבוהה מאוד). נוספו שאלות סקר שאינן מנותחות במחקר הנוכחי ונוגעות לקבוצות אסירים קטנות יחסית כגון אסירים מועסקים או כאלה שנוסעים לבתי משפט. שאלות סקר נוספות כללו בקשה מהאסיר לציין חמישה נושאים טעוני שיפור מתוך רשימה של כ-40 נושאים כגון מזון, תאורה, ניקיון וביקורים, ונועדו לסייע למקבלי ההחלטות למקד את הצרכים המיידיים של האסירים.

⁶ השאלון המלא באתר התוכנית: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/67700>

לוח 3. טעינות של גורמי תנאי מחיה באגפים פליליים

נושאים	M	SD	מספר משיבים	מספר פריטים	α
האגף יחס האסירים	3.99	0.75	3,330	5	0.70
מזון	3.09	1.23	3,477	3	0.90
קנטינה	3.37	1.06	3,325	4	0.83
פעילויות חטו"ש	3.69	1.05	1,994	6	0.86
בריאות ורווחה נפשית	3.81	0.90	3,790	5	0.85
טיפול רפואי	3.57	1.23	3,790	2	0.91
קשר עם משפחה וחברים	4.42	0.86	3,790	2	0.79
ביקורים	3.49	1.03	2,674	5	0.84
לגיטימיות	4.23	0.86	3,312	3	0.72

באופן ברור. במקרה דנן, הסכמת האסירים התקבלה בשני שלבים: בפעם הראשונה, כאשר פורסם דבר הסקר והאסיר הביע את רצונו להשתתף בו, ובפעם השנייה, כאשר הכלואים קיבלו הסבר על הסקר ועל כללי אנונימיות. נוסף על כך כללי אתיקה במחקר שנעשה בשב"ס מפורטים בפקודת ביצוע מחקרים בשב"ס ומחייבים את כל העורכים מחקר בארגון.

ממצאים

בשלב הראשון נותחו התפלגויות של תשעה מדדי שביעות רצון לפי המשתנים הקטגוריאליים מגדר, סוג אסירים, לאום (לוחות 4, 5 ו-6, בהתאמה). ניתוח שונות ANOVA נעשה בעבור כל אחד מהמשתנים הרציפים, לפי מגדר. כעולה מלוח 4, שביעות הרצון של נשים גבוהה יותר באופן מובהק מזו של גברים במדדים של מזון, קנטינה ופעילויות חטו"ש. הן הפגינו פחות שביעות רצון באופן מובהק מהקשר עם המשפחה והחברים בהשוואה לגברים.

הליך המחקר

בתקופה שבין 17 באוקטובר 2021 ל-24 בנובמבר 2021 נעשה הסקר בקרב 2,363 אסירים ו-1,427 עצורים פליליים, בגירים בלבד. בסה"כ השתתפו בו 41% כלואים מתוך המצבת הפעילה באותה העת. השאלונים הועברו על ידי 196 מנהלי אגפים וקציני חינוך שתיווכו את השאלות לאסירים, ולאחר מכן הזינו את תשובותיהם לטופס הממוחשב. לכל המשתתפים הוסבר שהסקר אנונימי, שלא יישמר אף פרט מזהה ושהשתתפותם היא וולונטרית. כל האסירים הביעו הסכמתם בעל פה להשתתף במחקר, ורק לאחר מכן התחיל התהליך. ההשתתפות בסקר קודמה באמצעות הסברה ביחידות ומסרים בתחנת הרדיו של בתי הסוהר (רדיו פוקוס⁷). גישה זו תואמת למחקר של באג'יו (Baggio et al., 2023), אשר מצאה כי סיחוב לחתום על הסכמה מדעת עלול להביא אוכלוסיות מוחלשות, שהן בעלות שיעור הסירוב הגבוה ביותר, לא להיכלל במחקר, לפיכך המחקר בבתי הסוהר עלול להיות דל עקב הגנת יתר על אוכלוסיית האסירים (Baggio et al., 2023). עם זאת צריך להקפיד על תהליך שבו האסיר מביע את דעתו

⁷ רדיו פוקוס הוא תחנת רדיו המופעלת על ידי אסירים ומשודרת בכל בתי הסוהר.

לוח 4. התפלגות וניתוחי שונות לפי מגדר

נושאים	M	SD	n	df	F
1. האגף ויחס האסירים					
אישה	3.86	0.70	92		
גבר	3.99	0.76	3,238		2.86
2. מזון					
אישה	3.71	1.07	94		
גבר	3.07	1.23	3,383		25.12***
3. קנטינה					
אישה	3.66	1.03	71		
גבר	3.37	1.06	3,254		5.37*
4. פעילויות חטו"ש					
אישה	4.05	0.80	42		
גבר	3.68	1.05	1,952		5.04*
5. בריאות ורווחה נפשית					
אישה	3.66	0.95	112		
גבר	3.81	0.90	3,678		2.95
6. טיפול רפואי					
אישה	3.79	1.07	112		
גבר	3.56	1.23	3,678		3.82
7. קשר עם משפחה וחברים					
אישה	4.23	1.04	112		
גבר	4.42	0.86	3,678		5.20*
8. ביקורים					
אישה	3.66	0.94	49		
גבר	3.49	1.03	2,625		1.35
9. לגיטימיות					
אישה	4.23	0.82	92		
גבר	4.23	0.86	3,220		0.00

* $p < 0.05$; *** $p < 0.001$

לוח 5. התפלגות וניתוחי שונות לפי סוג האסיר - פלילי

נושאים	M	DS	n	fd	F
1. האגף יחס האסירים				3,328	***62.56
עצורים פליליים	3.86	0.81	1,243		
שפוטים פליליים	4.07	0.71	2,087		
2. מזון				3,475	***12.10
עצורים פליליים	3.19	1.15	1,249		
שפוטים פליליים	3.04	1.26	2,228		
3. קנטינה				3,323	*4.74
עצורים פליליים	3.32	1.02	1,183		
שפוטים פליליים	3.40	1.09	2,142		
4. פעילויות חט"ש				1,992	*157.5
עצורים פליליים	3.32	1.05	741		
שפוטים פליליים	3.91	0.99	1,253		
5. בריאות ורוחה נפשית				3,788	**9.22
עצורים פליליים	3.75	0.88	1,427		
שפוטים פליליים	3.84	0.90	2,363		
6. טיפול רפואי				3,788	***19.52
עצורים פליליים	3.46	1.18	1,427		
שפוטים פליליים	3.64	1.25	2,363		
7. קשר עם משפחה וחברים				3,788	***112.11
עצורים פליליים	4.23	0.93	1,427		
שפוטים פליליים	4.53	0.80	2,363		
8. ביקורים				2,672	0.92
עצורים פליליים	3.47	0.99	970		
שפוטים פליליים	3.51	1.05	1,704		
9. לגיטימיות				3,310	***19.54
עצורים פליליים	4.14	0.88	1,186		
שפוטים פליליים	4.28	0.84	2,126		

*p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001

לוח 6. התפלגות של מדדי תנאי מחיה לפי לאום

נושאים	M	SD	n	df	F
1. האגף יחס האסירים					0.24
יהודים	3.98	0.75	1,579		
לא יהודים	4.00	0.76	1,751		
2. מזון					0.37
יהודים	3.08	1.21	1,634		
לא יהודים	3.10	1.24	1,843		
3. קנטינה					0.02
יהודים	3.38	1.06	1,569		
לא יהודים	3.37	1.07	1,756		
4. פעילויות חט"ש					***11.28
יהודים	3.61	1.07	946		
לא יהודים	3.77	1.02	1,048		
5. בריאות ורווחה נפשית					1.57
יהודים	3.79	0.88	1,798		
לא יהודים	3.83	0.91	1,992		
6. טיפול רפואי					0.32
יהודים	3.56	1.21	1,798		
לא יהודים	3.58	1.24	1,992		
7. קשר עם משפחה וחברים					***23.50
יהודים	4.34	0.90	1,798		
לא יהודים	4.48	0.82	1,992		
8. ביקורים					0.26
יהודים	3.50	1.02	1,294		
לא יהודים	3.48	1.04	1,380		
9. לגיטימיות					2.65
יהודים	4.25	0.83	1,557		
לא יהודים	4.21	0.88	1,755		

***p<0.001

לוח 7. קורלציות בין לגיטימיות, כל תנאי המחיה ופעילויות חטו"ש

משתנים	1	2	3
1. לגיטימיות	-		
2. כל תנאי המחיה	***0.68	-	
3. פעילויות חטו"ש	***0.50	***0.51	-

*** $p < 0.001$

מיות גדלה, כך גדלה שביעות הרצון מתנאי המחיה, ולהיפך. לבסוף נמצא קשר חיובי מובהק עם אפקט בינוני בין לגיטימיות לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש [r(1,627)=0.50, $p < 0.001$], לאמור, ככל שהלגיטימיות גדלה, כך גדלה שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש, ולהיפך. ממצאים אלה הביאו לצורך לנתח את תפקיד הלגיטימיות בקשר שבין שביעות רצון מתנאי המחיה לשביעות רצון מחטו"ש.

כדי לבחון את הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש באגפים הפילייתים ובין תפקיד הלגיטימיות כגורם ממתן, כעולה מהשערה 2, נעשה ניתוח מיתון במודל הכולל שלושה משתנים. מיקום המשתנים במודל נבחן בהתאם לספרות המחקרית, המציינת את ההשפעה של תנאי המחיה ושל הלגיטימיות על השיקום (Auty & Liebling, 2019; Bosma et al., 2020; Molleman & Leeuw, 2012; Sparks & Bottoms, 1995; Weinrath & Ricciardelli, 2023). נוסף על כך נעשה ניתוח מק"דים של גרסיה לינארית, לבחינת הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה, לגיטימיות ובריאות ורווחה נפשית לבין שביעות רצון מפעילות חטו"ש. המודל כולו נמצא מובהק $F(3,1623)=232.69$, $p < 0.001$, $R^2=0.30$. נמצא קשר מובהק בין תנאי המחיה לחטו"ש [B=0.45, $t(1,627)=10.27$, $p < 0.001$] ובין לגיטימיות לשביעות רצון מחטו"ש [B=0.34, $t(1,623)=9.93$, $p < 0.001$]. לעומת זאת לא נמצא קשר מובהק בין בריאות ורווחה נפשית לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש [B=-0.002, $t(1,627)=-0.05$, $p = 0.958$]. לפיכך משתנה בריאות

ניתוח שונות ANOVA לכל אחד מהמשתנים הרציפים, לפי עצורים ושפוטים פליליים העלה, כי שביעות הרצון של שפוטים פליליים גבוהה יותר מזו של העצורים הפליליים בכל המדדים ובאופן מובהק, למעט במדד ביקורים.

ניתוח שונות ANOVA לכל אחד מהמשתנים הרציפים לפי לאום העלה, כי שביעות הרצון של לא יהודים גבוהה יותר באופן מובהק מזו של יהודים בפעילויות חטו"ש ובקשר עם משפחה וחברים. בשאר המדדים לא נמצא הבדל מובהק בין יהודים ללא יהודים.

כדי לנתח את הקשר בין כל המשתנים של תנאי מחיה לבין המשתנים האחרים, נבנה משתנה חדש ("כל תנאי המחיה"), המרכז 21 שאלות הקשורות לאגף, יחס האסירים, מזון, קנטינה, טיפול רפואי, קשר משפחתי וביקורים. הממוצע של מדד זה 3.52 וסטיית התקן 0.72. כדי לעמוד על רמת המהימנות של המשתנה, חושב מדד α קרונברג - 0.90.

ניתוח שונות ANOVA לבחינת ההבדלים בנוגע לכל תנאי המחיה בקרב עצורים פליליים לבין שפוטים פליליים מלמד על הבדל מובהק, $F(1, 2,454)=16.02$, $p < 0.001$. ניתוח המשך Tukey הראה, כי האפקט העיקרי של כל תנאי המחיה בעבור עצורים פליליים קטן באופן מובהק ($M=3.54$, $SD=0.70$) מזה של שפוטים פליליים ($M=3.66$, $SD=0.73$), $p < 0.001$. לעומת זאת לא נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים לגברים וגם לא בין יהודים ללא יהודים לגבי כל תנאי המחיה.

כדי לבחון את הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה באגפים פליליים לבין שביעות רצון בפעילויות חטו"ש ולגיטימיות, נעשה ניתוח קורלציות פירסון בין שלושת המשתנים (לוח 7).

כעולה מהלוח ובהתאם להשערה הראשונה, נמצא קשר חיובי מובהק עם אפקט בינוני בין כל תנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חטו"ש [r(1,627)=0.51, $p < 0.001$], כך שככל ששביעות הרצון מכל תנאי המחיה גדלה, כך גדלה שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש, ולהיפך. נוסף על כך נמצא קשר חיובי מובהק עם אפקט גדול בין לגיטימיות לבין כל תנאי המחיה [r(1,627)=0.68, $p < 0.001$]. המלמד שככל שהלגיטי

נמצא מובהק, $p < 0.001$, $t(1,623) = 9.86$, $B = 0.38$, ומלמד שגידול ביחידה אחת בלגיטימיות יביא לשינוי של 0.38 בשביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. לתנאי המחיה ערך של 0.

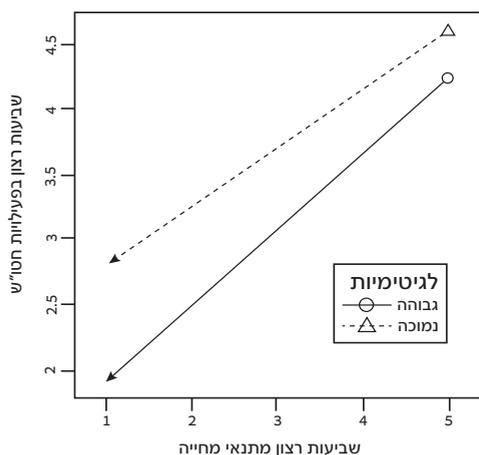
לוח 8 מציג את האינטראקציות בין לגיטימיות לבין שביעות רצון מתנאי המחיה.

לוח 8. מודל מיתון

מנבא	B	β	t	p
קבוע	3.62	0.00	139.46	<0.001
שביעות רצון מתנאי המחיה	0.45	0.31	10.92	<0.001
לגיטימיות	0.38	0.32	9.86	<0.001
לגיטימיות: שביעות רצון מתנאי המחיה	0.06	0.05	2.08	0.038

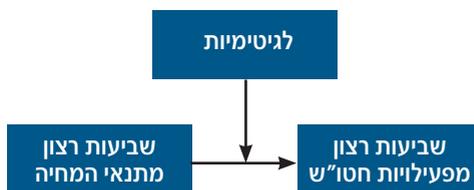
תרשים 1 מציג את אפקט המיתון על ידי הפיכת המשתנה של לגיטימיות לשתי קטגוריות (נמוכה וגבוהה) על ידי פיצול חצינו. הקטגוריה הגבוהה כוללת את כל התצפיות מעל החציון, והנמוכה - את כל התצפיות מתחת לחציון.

תרשים 1: הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לשביעות רצון מפעילויות חטו"ש לפי רמות לגיטימיות

ורוחה נפשית לא הוכנס למודל המוצע. תרשים המודל המוצע מתואר באיור 1.

איור 1: מודל מוצע

הניתוח במחקר הנוכחי מבוסס על הגישה של בארון וקני (Baron & Kenny, 1986) לבחינת תפקידו של משתנה ממתן (לגיטימיות) על הקשר בין המש"תנה הבלתי תלוי (שביעות רצון מתנאי המחיה) לבין המשתנה התלוי (שביעות רצון מפעילויות חטו"ש). זאת לצד ההנחות המקדימות של מולטי-קוליניריות שנבדקו ונמצאו בטווח המקובל. שני תנאים נדרשים כדי לתמוך במודל מיתון. ראשית, המשתנה הבלתי תלוי צריך לנבא באופן מובהק את המשתנה התלוי. משתנאי זה מתקיים, נבחן אם האינטראקציה בין המשתנה הבלתי תלוי לבין המשתנה הממתן מסבירה שונות גדולה יותר לעומת המודל ללא האינטראקציה. המודל בכללותו נמצא מובהק, $R^2 = 0.30$, $F(3, 1,623) = 234.75$, $p < 0.001$, ומלמד ששני המנבאים (לגיטימיות ושביעות רצון מתנאי המחיה) מסבירים 30.3% מהשונות בשביעות רצון מפעילויות חטו"ש. המיתון נבחן באמצעות אינטראקציה בין לגיטימיות לתנאי המחיה. אינטראקציה מובהקת נחשבת לאישוש אפקט המיתון אם המודל כולו נמצא מובהק (Netemeyer et al., 2001). האינטראקציה בין לגיטימיות לבין שביעות רצון מתנאי המחיה נמצאה מובהקת, $t(1,623) = 2.08$, $B = 0.06$, $p = 0.038$, ומלמדת שכל שהלגיטימיות גדלה, כך גדלה שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. האפקט העיקרי בעבור שביעות רצון מתנאי המחיה נמצא מובהק, $t(1,623) = 10.92$, $B = 0.45$, $p < 0.001$, וביחידה אחת בשביעות הרצון מתנאי המחיה יביא לשינוי של 0.45 בשביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. לגיטימיות ערך של 0. האפקט העיקרי ללגיטימיות

הקשור לאגף וליחס לאסירים, מזון, קנטינה, פעילות חינוך, טיפול ושיקום, בריאות ורווחה נפשית, טיפול רפואי, קשר עם משפחה וחברים, ביקורים ולגיטימיות, הניכרת ביחס המכבד של הסגל ובטיפול בבקשות האסיר.

עצם העיסוק בסקר תנאי מחיה מלמד על עמידה של שירות בתי הסוהר בתנאים הבסיסיים המשמשים מעין תקן למה שאסיר צריך לקבל בבית סוהר, וכוללים לכל הפחות מים, מזון, מקום לישון וכסות, היגיינה וטיפול רפואי (McCall-Smith, 2016). בחינת שביעות הרצון של הכלואים באמצעות ניתוחי שונות במשתנים של מגדר, לאום או סוג האסיר מראה, כי קיימים הבדלים מעטים בתנאי המחיה לפי לאום ולפי מגדר. משני הניתוחים עולה, כי קבוצת המיעוט שבעת רצון יותר מתנאי המאסר. הממצא שלפיו עצורים פליליים יותר שבעי רצון מהמזון לעומת שפוטים פליליים, היה מפתיע. אפשר להעריך בזהירות המתבקשת, כי הממצא נובע מאפקט משולב של ציפייה לתנאים קשים בקרב העצור הפלילי לעומת השפעת נזקי המאסר בקרב השפוט הפלילי. לגבי ההבדלים המובהקים הנוספים שנמצאו בין עצורים לבין שפוטים, אין ספק כי משך הזמן שבו השפוט הפלילי נמצא בבית הסוהר מאפשר השתתפות ביותר פעילויות חט"ש לעומת עצורים פליליים. ממצאים אלו מחוזקים על ידי היעדר כל הבדל מובהק בין כל תנאי המחיה לבין לאום או מגדר. עקב כך אפשר להסיק כי תנאי המחיה המסופקים לאסירים ניתנים באופן שוויוני בין קבוצות של יהודים ללא יהודים ובין גברים לנשים.

ממצאים אלו מבטאים לגיטימיות, כפי שעולה מהגדרותיהם של חוקרים רבים (Auty & Liebling, 2019; Bosma et al., 2020; Sparks & Bottoms, 1995). ספארקס (שם, 1995) רואה בלגיטימיות התייחסות שוויונית ומקצועית, העשויה לסייע לסגל בית הסוהר בהשלטת הסדר ובמניעת אירועים שליליים. אוטי ולייבלינג (שם, 2019) רואות בלגיטימיות אמצעי ליצירת

נעשה ניתוח מסוג Simple slopes analysis כדי לבחון לעומק את האפקט של הלגיטימיות על הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חט"ש. מקדם הרגרסיה של שביעות הרצון מתנאי המחיה חושב כאשר משתנה הלגיטימיות הוחזק קבוע בשלוש רמות - בממוצע, בסטיית תקן מתחת לממוצע ובסטיית תקן מעל הממוצע.

מקדמי הרגרסיה של שביעות רצון מתנאי המחיה ברמה הנמוכה של 3.28 ($B=0.39, p<0.001$), ברמת הממוצע של 4.17 ($B=0.45, p<0.001$) וברמה הגבוהה של 5.06 ($B=0.50, p<0.001$), נמצאו כולם מובהקים. ממצא זה מאשש את השערת המחקר שלפיה ככל שהלגיטימיות גדלה, כך מתחזק הקשר בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין שביעות רצון מפעילויות חט"ש.

דין

אסיר הנכנס לבית הסוהר חווה חסכים רבים וביניהם, מגבלות על תנאי המחיה שלו (גולדברג, 2012; Sykes, 1958). בתי הסוהר מתאפיינים בחקיקה המגדירה את תנאי המחיה המינימליים, ובמרבית המדינות המערביות, את תוכניות הטיפול והשיקום (Aebi et al., 2019). שירות בתי הסוהר הוא ארגון הכליאה הלאומי של מדינת ישראל, האחראי על משמורת בטוחה ונאותה בהתאם לחוק⁸ ולכללי הפסיקה כגון בג"ץ תנאי מחיה⁹. הנהלת הארגון קבעה בסוף שנת 2021, שייערך סקר תנאי מחיה מקיף וראשון מסוגו בקרב הכלואים הפליליים, כדי לבחון את נושא תנאי המחיה לעומק ולדייק את ההשקעה בתנאי מחיית האסירים על ידי חלוקת משאבים על פי הצורך¹⁰. במחקר הנוכחי נבחנו תנאי מחיה המסופקים לאסיר במשך שהותו בבית הסוהר כעצור או כשפוט פלילי. המשתנים שנבחנו הם שביעות רצון של הכלואים בכל

⁸ פקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], תשל"ב-1971.

⁹ בג"ץ 1892/14, עתירה שעניינה תנאי הכליאה של אסירים ועצורים בישראל, ובפרט נוגעת לטשח המחיה אשר מוקצה לכל אסיר ועצור.

¹⁰ www.posta.co.il/article/85768-2

עם זאת אי אפשר להתעלם מהממצאים בספרות המחקרית, המלמדים שהשונות בלגיטימיות מושפעת גם ממאפייניו הדמוגרפיים של האסיר ומההבדלים בין אגפים ובתי סוהר פליליים (Brunton-Smith & McCarthy, 2016). חוקרים אלה מציינים, כי למרות הקשר החיובי בין לגיטימיות לבין החוויה בבית הסוהר, קשר זה אינו מביא בהכרח לנטישת חיי הפשע ואינו משתקף בשיעורי רצידיביזם נמוכים יותר.

המחקר הנוכחי מלמד על השילוב בין שביעות רצון מתנאי המחיה לבין לגיטימיות ושביעות רצון מפעילויות חטו"ש. הקשר, שהוזכר רבות בספרות המחקרית (Auty & Liebling, 2019; Bosma et al., 2020; Sparks & Bottoms, 1995), מביא לראייה הוליסטית של תנאי המחיה, הרבה מעבר להתייחסות הקונקרטית של חוקי מנדלה (McCall-Smith, 2016). זה מחקר ראשון מסוגו בשב"ס, ואפשר לקוות כי ישמש כר פורה למחקרים נוספים שישפכו אור על הדרכים לשקם את האסיר הפלילי, תוך התמודדות עם חסכי המאסר ומגבלות במשאבים לוגיסטיים.

השלכות יישומיות

למחקר עשויות להיות השלכות יישומיות, בהן חלוקת משאבים מדויקת ומותאמת לכמה קבוצות אוכלוסייה בהתאם לצרכיהן. חלוקה זו עשויה להניב יעילות בהקצאת המשאבים או בצמצום המזון שלא נצרך. חשובה גם התדירות במדידה ובניתוח מגמות של שביעות רצון מתנאי המחיה לאורך זמן. מלבד זאת המחקר יכול לשמש בסיס ללמידה ולהטמעה של נושא הלגיטימיות במקצוע הסוהרות.

מגבלות המחקר והצעות למחקרי המשך

המחקר הנוכחי לא חף ממגבלות. ראשית, המחקר נעשה בשירות בתי הסוהר באמצעות סוקרים משורות הארגון. כללי האתיקה מפורטים בפקודת הנציבות לביצוע מחקרים בשב"ס, אך אין ספק כי רצייה חב־רתית עלולה להביא להטיה (Cobo et al., 2021). כנגד

אווירה חיובית בבית הסוהר, שדרכה האסיר ירצה לה־שתתף בפעילות שיקומית. מולמן ולאון (Molleman & Leeuw, 2012) עשו מחקר כמותי בהולנד, ובחנו בין היתר את הקשר בין התנהגות הסגל לבין התנהגות אסירים. הממצאים הראו כי גישה תומכת מצד הסגל מסייעת לאסיר לקבל את תנאי מאסרו.

ההשערה הראשונה במחקר שלפיה ככל ששביעות הרצון מתנאי המחיה תהיה גבוהה יותר, כך תעלה שביעות הרצון מפעילויות של חינוך, טיפול ושיקום בשב"ס, אוששה. נמצא קשר חיובי מובהק בין כל שביעות הרצון מתנאי המחיה לבין שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם עבודתה של גולדברג (2012) לגבי השפעת סביבה פיזית וחברתית נאותה על המוטיבציה להשתתף בפעילות חטו"ש. עם זאת הממצא במחקר הנוכחי נוגע לתנאי מחיה פיזיים ולהשפעתם על שביעות רצון מפעילות חטו"ש.

לפי ההשערה השנייה במחקר, שביעות רצון מל־גיטימיות היא משתנה ממתן המגדיל את השפעת שביעות הרצון מתנאי המחיה על שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש. גם כאן ההשערה אוששה. הממצאים מלמדים על חיזוק שביעות הרצון מפעילויות חטו"ש בעקבות האפקט המשולב של שביעות רצון מתנאי המחיה ולגיטימיות. הממצא עולה בקנה אחד עם טענתם של ספארקס ובוטומס (Sparks & Bottoms, 1995), המבוססת על חקר מהומות בבתי הסוהר באנגליה, ולפיה הלגיטימיות של הסגל בעיני האסירים עשויה לעודד התנהגות חיובית.

ממצא אחרון זה חשוב משתי סיבות. ראשית, הוא מלמד שהחזקת האסיר במשמורת בטוחה ונאותה, תוך הקפדה על ערכי הכבוד, היא לא רק צו ערכי אלא מסייעת לאסיר להסתגל לתנאי מאסרו ולקבל את המציאות כפי שהיא. שנית, במציאות של משאבים מוגבלים, על ארגוני הכליאה להכיר בקשר בין תנאי מחיה לבין לגיטימיות, ואף לבחון איך להשתמש בו כחלק מארגז הכלים של הסוהר באגף הפלילי.

¹¹ https://www.gov.il/he/departments/topics/research_shabas

- שטרן, פ', וורמן, ד', כהן, ר' (2012). הטמעת לוחות מזון חדשים בשב"ס: מחקר הערכה. שירות בתי הסוהר.
- Aebi, M. F., Berger-Kolopp, L., Burkhardt, C., & Tiago, M. M. (2019). *Prisons in Europe 2005-2015: Volume 1: Country profiles*. Council of Europe.
- Auty, K., & Liebling, A. (2019). Exploring the relationship between prison social climate and reoffending. *Justice Quarterly*, 37 (2), 358-381. DOI: 10.1080/07418825.2018.1538421
- Baggio, S., Gonçalves, L., Heller, P., Wolff, H., & Gétaz, L. (2023). Refusal to participate in research among hard-to-reach populations: The case of detained persons. *Plos one*, 18(3), e0282083. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0282083>
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Bierie, D. M. (2012). The impact of prison conditions on staff well-being. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56, 81-95.
- Bosma, A. Q., Van Ginneken, E., Palmen, H., Pasma, A. J., Beijersbergen, K. A., & Nieuwebeerta, P. (2020). A new instrument to measure prison climate: The psychometric quality of the prison climate questionnaire. *The Prison Journal*, 100(3), 355-380. <https://doi.org/10.1177/0032885520916819>
- Brunton-Smith, I., & McCarthy, D. (2016). The effects of prisoner attachment to family on re-entry outcomes: A longitudinal assessment. *The British Journal of Criminology*. <https://doi.org/10.1093/bjc/azv129>
- Cobo, B., Castillo, E., López-Torrecillas, F., & Rueda, M. D. M. (2021). Indirect questioning methods for sensitive survey questions: Modelling criminal behaviours among a prison population. *Plos one*, 16(1), e0245550.
- George, D., & Mallery, P. (2018). Reliability analysis. In *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step* (pp. 249-260). Routledge.

טענות אלו עומדת טענתה של באג'יו (Baggio et al., 2023), שלפיה הגנת יתר על אוכלוסיית האסירים עלולה לגרום שאוכלוסיות מוחלשות או פגיעות לא ישתתפו במחקר. זו הסיבה שהופעלו כמאתיים סוקרים מתחומי ניהול האגף והחינוך שתיווכו שאלונים לאסירים, ונבנה הליך סדור להסכמה של האסיר להשתתף במחקר. מגבלה נוספת היא המיקוד בתוצאה ה"חיובית" של הקשר בין תנאי המחיה לבין לגיטימיות, ולא באירועים שליליים כפי שהוזכרו בספרות (Bierie, 2012). מגבלה אחרונה היא הסתכלות על המחקר ברמה הארצית, בזמן שהנתונים כוללים התפלגות ברמת יחידות שלא הובאה כאן מפאת קוצר היריעה.

כיוון שכך מומלץ כי במחקר המשך ייבחנו סוגיות של לגיטימיות ואירועים שליליים כגון אלימות בין אסירים, חיזוק משתנה הלגיטימיות על ידי ניתוח ההוגנות התהליכית באמצעות ניתוח עתירות אסירים וניתוח תנאי המחיה ואירועים שליליים ברמת בית סוהר.

מקורות

- בג"ץ 1892/14 (court.gov.il) האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' השר לביטחון פנים פ"ד (2016).
- בן צבי, ק', כרמל, ת' (2013). אלימות כלואה: הקשר בין רמת צפיפות בבתי סוהר פיליפיים בישראל לרמת האלימות הפיזית. *צוהר לבית הסוהר*, 15, 44-28.
- גולדברג, א' (2012). בית הסוהר לנוער "אופק" - הסביבה החברתית בכלא על פי תפיסת האסירים בין השנים 2001-2. *צוהר לבית הסוהר*, 12, 49-34.
- חסיסי, ב', וייסבורד, ד', שהם, א', חביב, נ', זליג, ע', קובלסקי, ש' (2018א). הערכת תוכניות תעסוקה: מחקר להערכת תוכניות תקון בשב"ס. פרסום מס' RR-2018-02. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- חסיסי, ב', וייסבורד, ד', שהם, א', חביב, נ', טורן, י', קובלסקי, ש' (2018ב). הערכת תוכניות השיקום התורני: מחקר להערכת תוכניות תקון בשב"ס. פרסום מס' RR-2018-03. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- מבקר המדינה (2015). *דו"ח שנתי 166 לשנת 2013 ולחשבונות שנת הכספים 2012*. משרד מבקר המדינה.

- Klatt, T., Hagl, S., Bergmann, M. C., & Baier, D. (2016). Violence in youth custody: Risk factors of violent misconduct among inmates of German young offender institutions. *European Journal of Criminology*, 13(6), 727-743. <https://doi.org/10.1177/1477370816643733>
- McCall-Smith, K. (2016). United Nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (Nelson Mandela Rules). *International Legal Materials*, 55(6), 1180-1205.
- Molleman, T., & Leeuw, F. L. (2012). The influence of prison staff on inmate conditions: A multilevel approach to staff and inmate surveys. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 18, 217-233.
- Netemeyer, R., Bentler, P., Bagozzi, R., Cudeck, R., Cote, J., Lehmann, D., McDonald, R., Heath, T., Irwin, J., & Ambler, T. (2001). Structural equations modeling. *Journal of Consumer Psychology*, 10(1-2), 83-100.
- Sparks, J. R., & Bottoms, A. E. (1995). Legitimacy and order in prisons. *British Journal of Sociology*, 46(1), 45-62.
- Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.
- Tønseth, C., & Bergsland, R. (2019). Prison education in Norway - the importance for work and life after release. *Cogent Education*, 6(1). <https://doi.org/10.1080/2331186x.2019.1628408>
- Van Ginneken, E. F. J. C., Palmen, H., Bosma, A. Q., & Sentse, M. (2019). Bearing the weight of imprisonment: The relationship between prison climate and well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 46(10), 1385-1404. <https://doi.org/10.1177/0093854819867373>
- Weinrath, M., & Ricciardelli, R. (2023). Canadian prison environments: A mixed methods analysis. *The Prison Journal*, 103(2), 215-238. <https://doi.org/10.1177/00328855231154794>

תרפיה של מורשעים

אסירים ומכורים-לשעבר בתפקיד "המרפא הפצוע"

אתי אלישע¹

המאמר הנוכחי מתמקד בתפקיד מבוסס-החוזקות של "המרפא הפצוע" ("wounded healer") או "האסיר-לשעבר המקצועי" ("האקס המקצועי" - "professional ex-"), המודגם על ידי אסירים בהווה או לשעבר (ex-convicts), אשר נמנעים מפשיעה ומשתקמים באמצעות עיסוק מקצועי בשיקום של מורשעים אחרים, בכלא או בקהילה, באמצעות מגוון תפקידים כגון הדרכה, הנחיה, ייעוץ וליווי. למאמר הנוכחי יש שתי מטרות. האחת, לסקור גישות ומודלים קרימינולוגיים רלוונטיים על שיקום מורשעים מבוססי-עמיתים כדי לעמוד על המאפיינים והחוזקות שלהם ולאגד אותם במונח אחד המוצע כאן - תרפיה של מורשעים. מטרה נוספת היא לסקור מחקרים עדכניים על תוכניות שיקום וחונכות-עמיתים (peer-mentoring) המופעלות כיום בבתי סוהר בכמה מדינות בעולם, תוך הבאת היתרונות הרבים הטמונים בהן לצד חסמים ומגבלות. זאת כדי להעשיר ולקדם את השיח, המחקר והפרקטיקה בתחום מתפתח זה, וכן להציע כיווני מחקר חדשים לבחינת היעילות והתקפות של תוכניות מבוססות-עמיתים בטווח הארוך, הן לנותני הסיוע הן למקבלי הסיוע.

מילות מפתח: תוכניות מבוססות-עמיתים, המרפא הפצוע, קרימינולוגיה של מורשעים, קרימינולוגיה חיובית, חדילה מפשיעה, שיקום

¹ ד"ר אתי אלישע, החוג לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית עמק יזרעאל etye@yvc.ac.il

מבוא

אין בה התייחסות להיבט של שיקום מורשעים על ידי מורשעים אחרים, כפי שמודגש כאן.

המאמר הנוכחי מציע מונח חדש - תרפיה של מורשעים (Convict Therapy) - המאגד בתוכו גישות ומודלים קרימינולוגיים אשר מדגישים את החוזקות והיכולות של מורשעים-לשעבר אשר מבקשים לשנות את דרכם ולהשתקם באמצעות סיוע למורשעים אחרים בהתבסס על הידע והניסיון שלהם. כך הם גם מחזקים ומשמרים את מאמצי השיקום שלהם עצמם (Elisha, 2023). פרספקטיבה זו, לצד הגישות השיקומיות הרלבנטיות המאוגדות בתוכה, יוצגו להלן תוך הדגשת היבטים משותפים בקשר להחלמה מהתמכרות ושיקום מבוסס-עמיתים. זאת כדי ליצור שפה אחידה בקרב חוקרים ופרקטיקנים בתחום של שיקום אסירים ועוברי חוק.

בחלק השני של המאמר יוצגו תוכניות שיקום וחונכות מבוססות-עמיתים (peer-based programs) המופעלות כיום בבתי סוהר במדינות מערביות בעולם, לצד מחקרים שבחנו את יעילותן ומלמדים על יתרונותיהם הרבים לצד קשיים ומגבלות. זאת כדי להעשיר את הידע ולקדם את הפרקטיקה השיקומית בתחום מתפתח זה, ואף להציע כיווני מחקר חדשים לצורך בדיקת יעילותן בטווח הארוך, הן בעבור האסירים נותני הסיוע הן בעבור מקבלי הסיוע.

תרפיה של מורשעים (Convict Therapy)

תרפיה של מורשעים (Convict Therapy) היא מונח אחיד וכוללי הנוגע לפעילויות קונסטרוקטיביות פורמליות בשדה הקרימינולוגי, המבוצעות על ידי מורשעים לשעבר, קרי מכורים, עוברי חוק ואסירים משוחררים משוקמים, אשר מועסקים באופן פורמלי בעבודת עמיתים, על סמך הידע וניסיון החיים שלהם, כלומר "מרפאים פצועים". תרפיה של מורשעים מאגדת בתוכה מספר תיאוריות וגישות קשורות, בהן

שיעורי הכליאה והרצידיביזם הגבוהים במדינות המערב, ובראשן ארה"ב (Fazel & Wolf, 2015), לצד טענות בנוגע לחוסר שוויון, אפליה וגזענות במערכת המשפט הפלילית, מתבטאים בייצוג יתר של בני מיעוטים (Jones et al., 2009) והביאו לפיתוח תוכניות מבוססות-חוזקות כדי לשפר את סיכויי האסירים לחדול מפשיעה ולהשתלב באופן מוצלח בקהילה. חוקרים בתחום החדילה מפשיעה (desistance from crime) מתמקדים בשנים האחרונות בתפקיד מבוסס החוזקות של "המרפא הפצוע" ("wounded healer") או "האסיר-לשעבר המקצועי" ("professional ex-convict"), המודגם באמצעות מורשעים-לשעבר (ex-convicts) אשר נמנעים מפשיעה ומשתקמים באמצעות החלפת הקריירה העבריינית שלהם בעיסוק מקצועי בשיקום של מורשעים אחרים (Arrigo & Takahashi, 2006; LeBel, 2007; Maruna, 2001; White, 2000) מלמדות שפעילויות יצרניות (generative activities) כגון התנדבות, חונכות-עמיתים (peer-mentoring) ועבודה בתפקידי שיקום פורמליים מבוססי-עמיתים, מסייעות למאמצי השיקום האישיים של החדלים מפשיעה. אימוץ זהות חדשה של "המרפא הפצוע", קרי אדם שסבל ממצוקה ומשתמש בחוויותיו כדי להדריך אחרים במצב דומה ולעזור להם (Esping, 2014), מספק למורשעים-לשעבר הזדמנויות להשיג אימות חיצוני למאמצי החדילה מפשיעה שלהם ולפתח זהות עצמית חיובית, שהיא מרכיב מרכזי בתהליכי שיקום ושילוב מחדש בקהילה (Maruna et al., 2004). נקודת מבט שלעיתים קרובות חסרה במחקר הקרימינולוגי היא זו של אסירים ומכורים-לשעבר, שהשתקמו ועוסקים בשיקום פורמלי של עמיתים (Elisha, 2022). אומנם תנועת ה"קרימינולוגיה של מורשעים" (convict criminology) שהתפתחה לפני כשלושה עשורים שמה לה למטרה להעשיר ולהרחיב את הדיסציפלינה הקרימינולוגית באמצעות ביצוע מחקרים על ידי מורשעים-לשעבר (Richards & Ross, 2003), אך

שנוצרו על ידי מערכת המשפט הפלילי (criminal justice system) והכליאה ההמונית במדינות המערב ובראשן ארה"ב, קבוצה של אקדמאים אסירים-לשעבר עם קרימינולוגים ביקורתיים ייסדה בארה"ב ב-1997 את תנועת "קרימינולוגיה של מורשעים" (Richards, 2013). חברי הקבוצה פרסמו מאמרים וספרים על בסיס החוויות האישיות שלהם בכלא ובהליך הפלילי (Jones et al., 2009; Newbold et al., 2014). "קרימינולוג מורשע" (convict criminologist), לפי CC, הוא אסיר בהווה או לשעבר עם תואר דוקטור בקרימינולוגיה או בתחום קרוב. כיום קבוצת CC כוללת גברים ונשים אקדמאים ומורשעים-לשעבר מכמה מדינות מערביות, בהן ארה"ב, בריטניה, אוסטרליה, קנדה, פינלנד, צרפת, ניו זילנד ושוודיה (Earle, 2018; Ross et al., 2016).

קרימינולוגים מורשעים טוענים, כי החוויה החיה (lived experience) של אלו שחוו כליאה, עשויה להוסיף קשר וקווי מתאר חיוניים למחקר הקרימינולוגי (Newbold et al., 2014). לדבריהם, קרימינולוגים מסתתרים מאחורי אשליה של "אובייקטיביות", אולם חסרים את ההבנה והחוויה האוטנטית של מי שהיו מאחורי סורג ובריוח. הם מעולם לא חשו את ההשפלה האנושית (human degradation) שמגיעה עם כליאה, הכוללת מונוטוניות ברוטלית והתעללות פיזית ונפשית. לפיכך לטענתם, קרימינולוגים שרוצים ללמוד ולהבין באופן ממשי את מושא מחקריהם ועבודתם, צריכים לצלול לתוך העולם החברתי של הכלא מנקודת המבט של אלו שחוו את התופעה (Leyva & Bickel, 2010).

קרימינולוגים מורשעים מפנים אל נסיבות חיים בעייתיות משותפות, ובראשם טראומות ילדות אשר "הרדימו" אותם והביאו אותם לעולם הפשע. כך לדוגמה לייבה וביקל (Leyva, & Bickel, 2010) טוענים, כי רבים מהאסירים הוכשרו מגיל ילדות להיכנס לכלא, לאו דווקא כלא פיזי, אלא רגשי ורוחני. זאת ועוד, בדומה לקרימינולוגיה משכינת שלום (peacemaking criminology) (Quinney, 1991) וגישת הצדק המאוחד (unitive justice) (Clute et al., 2019), קרימינולוגים מורשעים מדגישים את העוולות של מערכת המשפט הפלילית המסורתית, המתבססת על צדק

קרימינולוגיה של מורשעים (Convict Criminology) (Richards & Ross, 2003), המרפא הפצוע (LeBel et al., 2015), קרימינולוגיה חיובית (Ronel & Elisha, 2011; 2020) וחדילה מפשיעה (Laub & Sampson, 2004; Maruna et al., 2001). יצוין כי המונח תרפיה של מורשעים מוצע כהשלמה ולא כתחליף לגישות השיקומיות הקיימות, במטרה לקדם את השיח והמחקר על עבודת עמיתים מקצועית בתחום הקרימינולוגיה (להרחבה ראו Elisha, 2023).

קרימינולוגיה של מורשעים

המונח "קרימינולוגיה של מורשעים" (Convict Criminology) - להבין את העברייני "מבפנים" - הוטבע על ידי ריצ'ארדס ורוס (Richards & Ross, 2003) כדי לפתח פרספקטיבה קרימינולוגית ביקורתית המבוססת על נקודת המבט של אסירים-לשעבר, אשר משלבת את חוויית המאסר שלהם עם תואר אקדמי גבוה בקרימינולוגיה (Earle, 2018).

לאורך השנים עבדו אסירים-לשעבר רבים במוסדות אקדמיים בדיסציפלינות מגוונות. רובם נשארו "בארון" מחשש מתגובות של עמיתים והקהילה. יוצא מהכלל היה פרנק טננבאום (Frank Tannenbaum), פעיל פוליטי ואסיר פדרלי לשעבר, שנהפך לפרופסור באוניברסיטת קולומביה בשנות ה-30 והיה אחד הראשונים שזיהה את עצמו כמורשע-לשעבר. ג'ון ארווין (John Irwin), הקרימינולוג המורשע המפורסם והמשפיע ביותר מבחינה אקדמית, שהיה בעברו מכור להרואין וריצה בשנות ה-50 חמש שנות מאסר בגין שוד מזוין, נחשב לאב האינטלקטואלי של CC. המקור המודרני הראשון של CC היה ספרו The Felon ("הפושע") שפורסם ב-1970. ארווין, שנפטר ב-2010, החל ללמוד לימודים אקדמיים בזמן שהותו בבית סוהר בקליפורניה. לאחר שחרורו מהכלא בשנות ה-60, המשיך ללמוד באוניברסיטת ברקלי בקליפורניה והיה תלמידם של קרימינולוגים ידועים כגון דיוויד מצא (David Matza) וארווינג גופמן (Erving Goffman). בשנת 1967 נהפך לפרופסור לסוציולוגיה (Jones et al., 2009).

בניסיון להפנות את תשומת הלב למגוון הבעיות

העיקרון של "המרפא הפצוע" מבוסס על ידע חווייתי (experimental knowledge), אשר בשונה מידע מקצועי (professional knowledge) שנרכש ממקור שני, הוא אמת הנלמדת מניסיון אישי עם התופעה. ידע חווייתי עשוי להביא למומחיות חווייתית (experiential expertise) הנוגעת ליכולת או למומנונות בטיפול או בפתרון בעיה בהתבסס על ניסיון אישי (Borkman, 1976). כך לדוגמה, למכור בהחלמה, קרי בוגר מוצלח או מנוסה בקבוצה לעזרה עצמית והדדית למכורים, יש יותר מומחיות חווייתית מאשר למכור בהחלמה חדש. הוא נהפך למודל לחיקוי ולמקור לתקווה בעיני המחלים החדש. לפיכך מומחיות חווייתית עשויה לשמש בסיס להנהגה, לסטטוס גבוה בקבוצה, וכן מקור לסמכות ולקבלת החלטות (Borkman, 1990).

ל"מרפאים פצועים" עם היסטוריה של התמכרות לסמים או לעבריינות, יש לעיתים קרובות הבנה חדה של "החווייה החיה" ("lived experience") של תהליך ההתמכרות וההחלמה שלהם (Heidemann et al., 2016; LeBel et al., 2015; Maruna, 2001). לדוגמה, מחקר שבחן את חוויית החיים (lived experiences) של אסירים שעובדים בהתנדבות כמדריכים בתוכנית מבוססת-קהילה לקידום הבריאות ועזרה ראשונה (CBHFA - Community-Based Health and First Aid) בבתי סוהר באירלנד מצא, כי ההשתתפות בתוכנית תרמה לפיתוח משמעות ומטרות בחיים, וכן זהות עצמית חדשה פרו-סוציאלית שבמרכזה "המרפא הפצוע". נוסף על כך האסירים המדריכים דיווחו על העמקת הקשרים הפרו-סוציאליים שלהם עם אסירים אחרים, עם סגל הכלא ועם בני משפחותיהם (O'Sullivan et al., 2020).

אתגר מרכזי העומד בפני מכורים ועוברי חוק שמבקשים לתקן את דרך חייהם ולהשתקם, הוא הצורך בסליחה. נמצא כי סליחה על מגוון היבטים - מחילה (to be forgiven), בקשת סליחה (request forgiveness) וסליחה עצמית (self-forgiveness) - מפחיתה תחושות של אשמה ובושה, מסייעת בהבניית זהות פרו-סוציאלית חדשה ומקדמת תהליכי החלמה ושילוב-מחדש בקהילה בקרב אסירות ואסירים (Gueta, 2013; Maruna &

עונשי (punitive justice) המאופייין בנקמה, תגמול, ענישה ואי שוויון, אשר מביאה פרטים בסיכון לכלא במקום לטפל בהם ולשקם אותם בקהילה. לפיכך הם קוראים להתמודד עם פשיעה וסכסוכים באמצעות כלים הומניים כגון גישור, פתרון בעיות, עזרה הדדית, אהבה אנושית, חמלה וסליחה, ולא באמצעות ענישה בלבד (Clute et al., 2019; Leyva, & Bickel, 2010). קרימינולוגיה של מורשעים (CC) מעמידה נדבך חשוב בשיח ובמחקר הקרימינולוגי, באשר היא מדגישה את הצורך בשיקוף קולם ונקודת מבטם של מורשעים לשעבר, בהתבסס על הניסיון שלהם בכלא ובהליך הפלילי. אולם אין ב-CC התייחסות לשיקום מורשעים על ידי עמיתים. המונח המוצע - תרפיה של מורשעים - מרחיב את היריעה וכולל גם היבטים של שיקום מבוסס-עמיתים, בהתבסס על הידע החווייתי והחווייה החיה של מורשעים-לשעבר, המודגשים בעקרונות של "המרפא הפצוע" ו"תרפיית העוזר", כפי שיפורט להלן.

מורשעים-לשעבר בתפקיד "המרפא הפצוע"

הארכיטיפ של "המרפא הפצוע" ("the wounded healer"), המבוסס על דמותו של כירון (Chiron) במיתולוגיה היוונית, מתאר ריפוי של אחרים באמצעות מי שבעצמם נפגעו. ההנחה היא שכתנאי מוקדם לריפוי של אחרים, המרפא צריך להכיר בפצע הפנימי שלו. פרשנות נוספת מציעה, כי ישנם אנשים שעשויים לבחור במשימת הריפוי של אחרים בעקבות התנסות טראומטית שלהם (Conti-O'Hare, 1998). אנשי מקצוע פורמליים מתחום הטיפול והשיקום, עשויים אף הם לבחור בעיסוקם על רקע טראומות ופגיעות שחוו בעבר. כך לדוגמה במחקר ראשוני מסוגו שנעשה בקרב אנשי דת בכלא, יהודים ופרו-טסטנטים, שעובדים עם אסירות יהודיות ונוצריות בבתי סוהר בארה"ב, דיווחו על טראומות עבר שכללו התעללות מינית בילדות, שימוש בסמים ו/או אלימות במשפחה. ייתכן כי העיסוק שלהם כמשקמים של אסירים הוא מנגנון תיקון (reparative mechanism) לריפוי פצעי העבר שלהם (Kesner & Pann, 2020).

עצמית, מאששים הנחות אלו (Ronel, 2000). נמצא כי מעורבות בתפקיד העוזר מקושרת עם הסתגלות פסיכו-סוציאלית ותוצאות טיפול טובות יותר (Silverman, 2013), וכן עם תחושת ערך עצמי גבוה יותר (Aresti et al., 2010). מחקר על תומכים (ספונסרים) ב-NA, המספקים בהתנדבות תמיכה וליווי למכורים אחרים בהחלמה העלה, כי פעילויות אלה מסייעות בתהליך השיקום והחידלה מפשיעה של התומכים, מגבירות תחושות של העצמה ומפחיתות סטיגמטיזציה (Marsh, 2011).

תיאורטיקנים וחוקרים מתחום החידלה מפשיעה (crime desistance) מצאו, כי התהליכים והאסטרטגיות המשמשים מכורים בהחלמה בתוכניות 12 הצעדים, דומים לאלו המשמשים את החדלים מפשיעה, ומתבטאים במאמץ משותף לפתור בהדרגה בעיות התנהגותיות באמצעות פיתוח בריאות פיזית, רגשית, רוחנית, בין-אישית ותעסוקתית (Best et al., 2015; Maruna & LeBel, 2015; McNeill, 2006; White & Kurtz, 2005). נראה כי מי שתורם באופן פעיל לאחרים, נתרם בחזרה ומקבל חיזוק ולגיטימיות לדרכו החדשה. השינוי התאפשר לאלו שגילו "דרך חיים חדשה" ופעלו לתעל את חוכמתם והצלחתם חזרה לקהילה חברתית ותיוג-מחדש שהתבטאו בהגדרה עצמית מחודשת ובאימוץ זהות חיובית במקום זו השלילית שאפיינה אותם בעבר (Best et al., 2015; Biernacki, 1986; Maruna & LeBel, 2015). אפשר לראות בכך ביטוי להתפתחותם של רגשות חיוביים כגון הכרת תודה ואלטרואיזם, המשמשים את אלו המבקשים לשנות את דרכם (Bathje et al., 2020; Chen, 2017; Gueta et al., 2021). אלה זוכים להדגשה בקבוצות לעזרה עצמית למכורים בגישת 12 הצעדים (Ronel, 1998). ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם גישת הקרימינולוגיה החיובית (positive criminology), אשר מדגישה את החוזקות האישיות והסביבתיות אצל עוברי חוק ואת יכולתם להשתנות ולהשתקם בהינתן התנאים המתאימים, תוך למידה ממקרי הצלחה (Ronel & Elisha, 2011; 2020). בהתאמה, המונח

רות עם פרטים אשר חולקים מאפיינים, בעיות ומטרות דומות, באמצעות תהליכי הזדהות וחקיו. קרייסי (Cressey, 1955; 1965) כינה תהליך זה "רפורמציה רטרופלקסיבית" ("retroflexive reformation"), ולפיו תהליך השיקום של מורשע-לשעבר מתחזק על רקע ההזדהות שהוא חש עם העבריינים שלהם הוא מסייע. בדומה, ריזמן (Riessman, 1965), שפיתח את "עקרון תרפיית העוזר" ("helper therapy principle"), הדגיש את התועלות האפשריות שמקבל העוזר מעצם מתן הסיוע לאחרים, וקובע בפשטות כי יותר שיקומי להיות בתפקיד נותן הסיוע מאשר מקבל הסיוע. אישוש לכך אפשר למצוא במחקרם של לבל ועמיתיו (LeBel et al., 2015), שבחן את התפקיד של "המרפא המקצועי" בקרב אסירים-לשעבר שהשתתפו בתוכניות כניסה לקהילה (prisoner reentry programs). נמצא כי האסירים-לשעבר נותני הסיוע דיווחו על עמדות פרו-סוציאליות, אסטרטגיות התמודדות פרו-אקטיביות, רווחה פסיכולוגית וסיפוק גבוהים יותר, ואילו האסירים-לשעבר מקבלי הסיוע, דיווחו על תפיסות שליליות יותר לגבי עתידם, בעיקר על רקע סטיגמה חברתית שלילית.

החלמה מהתמכרות וחדילה מפשיעה

העקרון של "המרפא הפצוע" מתבטא כיום בעיקר בקבוצות לעזרה עצמית כגון AA (Alcoholics Anonymous), NA-I (Narcotics Anonymous), שבהן תהליך ההחלמה מבוסס על עזרה הדדית וחונכות (mentorship) של מכורים-מחלימים, תוך יישום פעיל של תוכנית 12 הצעדים. הידע החווייתי בקבוצות אלו בא לידי ביטוי בעדויות ובוידוים של חברי הקבוצה, אשר משתפים מהניסיון האישי שלהם בהתמודדותם עם בעיות דומות (Borkman, 1976). באמצעות הידע והניסיון שלהם, המכורים בהחלמה מציעים למכורים בהחלמה החדשים תובנות ותמיכה רלוונטיות המסייעות להם להתמודד עם האתגרים המתמשכים בדרך להחלמה (White, 2000). מחקרים על מכורים בהחלמה בקבוצות לעזרה

מדגישה מרכיבים חיוביים כגון חמלה עצמית, סליחה, סיוע לאחרים, תמיכה חברתית וצמיחה רוחנית, כאמצעי להתמודדות עם טראומה רב-שכבתית. יתרה מזו, ראוי לספק ל"מרפאים הפצועים" תמיכה רגשית וליווי מקצועי בעבודתם השיקומית עם עמיתים, לצורך איתור מצוקות פסיכולוגיות ומתן מענים הולמים לפי הצורך.

תוכניות שיקום מבוססות-עמיתים בכלא

עבודת עמיתים (peer work), המוכרת בשמות נוספים כגון חונכות עמיתים (peer mentoring), תמיכת עמית לעמית (peer-to-peer support) או חונכות עמיתים (peer mentoring), נוגעת לעבודה מבוססת-עמיתים המתבצעת במסגרות טיפוליות פורמליות על בסיס התנדבותי או בתשלום. בשלושת העשורים האחרונים מופעלות תוכניות חונכות עמיתים (peer-mentoring) בבתי סוהר במדינות מערביות בעולם כגון אנגליה, קנדה, ארה"ב, אוסטרליה (Deville et al., 2005) וישראל (Einat, 2017). תוכניות אלו מעוצבות במטרה להעביר נורמות והתנהגויות פרו-סוציאליות באמצעות מתן עזרה, ייעוץ, הכוונה ותמיכה מבוססת-עמיתים. עבודת עמיתים (peer work) מבוססת על הרעיון שאנשים שאינם אנשי מקצוע מספקים תמיכה חברתית, רגשית ו/או אינסטרומנטלית לאחרים בעלי ערכים, חוויות ואורח חיים דומים (Dhaliwal & Harrower, 2009).

ככלל, מחקרים שסקרו מגוון של תוכניות חונכות עמיתים בבתי סוהר בכמה מדינות מערביות הסיקו, כי תוכניות אלו זוכות להערכה מצד האסירים החונכים (mentors), האסירים החניכים (mentees) וקציני הכלא, מפחיתות פגיעות עצמיות בקרב החניכים ותורמות להעלאת הדימוי העצמי של החונכים (Adair, 2005; Devilly et al., 2005). בדומה, מחקר שבחן את ההשפעה של תוכנית האזרחות הפעילה (Active Citizenship Scheme) המופעלת בכמה בתי כלא באנגליה ובוויילס מצא, כי תפקיד החונכות מאפשר לאסירים החונכים לפתח כישורים אישיים ובינאישיים חיוביים (לדוגמה, קבלת אחריות אישית ואמפתיה),

המוצע - תרפיה של מורשעים - נוגע להיבטים של החלמה מהתמכרות וחדילה מפשיעה, אשר מתחזקים באמצעות מתן סיוע לעמיתים (peers), בהתבסס על הידע והניסיון האישי של מכורים בהחלמה ומורשעים לשעבר (Elisha & Shachaf-Friedman, 2023).

אולם לצד היתרונות הברורים הטמונים בתפקיד "המרפא הפצוע", בעיקר לנותני הסיוע כפי שפורט לעיל, יש להיזהר מאידיאליזציה של כאב ההתמכרות. חוויית ההתמכרות מקבלת ערך רק בהקשר של החלמה. נוסף על כך מחקרים על מכורים בהחלמה המסייעים למכורים אחרים, מלמדים על קונפליקטים מקצועיים ש"המרפאים הפצועים" עשויים לחוות. קונפליקטים אלו עשויים לנבוע, בין השאר, מהשקפות על אופי ההתמכרות וההחלמה; הערכת-יתר בניסיון לפצות את עצמם על היעדר הסמכה פורמלית; בעיות של העברה נגדית (countertransference); בלבול תפקידים; ואף סיכון למעידה (relapse) (Elisha & Shachaf-Friedman, 2023; White, 2000).

קונפליקט נוסף טמון בפוטנציאל לטראומטיזציה משנית ש"מרפאים פצועים" עשויים לחוות בעבודתם עם עמיתים. מחקרים מראים בעקביות כי אסירות ואסירים מאופיינים בחוויות טראומטיות בשיעורים גבוהים בהרבה מהאוכלוסייה הכללית (לדוגמה, Baranyi et al., 2018; Chen & Gueta, 2019; Vitopoulos et al., 2016). מלבד הקשר של פוסט-טראומה להפרעות נפשיות כגון דיכאון וחרדה, אובדנות, אלימות ועבריינות (Facer-Irwin et al., 2019), היא עשויה להיות חסם לתפקוד יומיומי תקין, התמדה והצלחה בטיפול (Kronish et al., 2012). לכך עשויות להיות השלכות על היחסים של "המרפאים הפצועים" עם עמיתיהם מקבלי הסיוע.

אם כן ראוי כי "מרפאים פצועים" מורשעים-לשעבר יעברו טיפול מכוון-טראומה לעיבוד טראומות העבר שלהם. בהקשר זה ראוי לציין את מסגרת העבודה מוכוונת-טראומה והחלמה (Trauma-Oriented Recovery Framework for offenders), המוצעת על ידי גואטה ועמיתיה (Gueta et al., 2022), מפרספקטיבה של ויקטימולוגיה חיובית וקרימינולוגיה חיובית. מסגרת זו

בורם. מהראיונות עם האסירים נותני הסיוע זוהו ארבע תמות של קרימינולוגיה חיובית (Ronel & Elisha, 2011); (א) החשיבות של יחס מכבד לאסירים מצד מנהלי התקון (correctional administrations); (ב) הערך של בניית יחסי אמון למודלינג פרו-סוציאלי ושיפור התפיסה העצמית של האסירים; (ג) תיקון פגיעות ונזקי העבר; ו-ד) תרגול רוחני כבסיס להבניה של זהות עצמית חיובית ושילוב חברתי. בעוד שהם תיארו את חוויית המאסר הארוכה שלהם כ"מוות חברתי" בשל אובדן קשרים חברתיים משמעותיים עם בני משפחה וחברים, העיסוק שלהם כתומכי אסירים איפשר להם לפתח תחושות של אהבה וחמלה אנושית ולמצוא משמעות חיובית לחייהם (Hallett et al., 2017).

ב-2011 הופעלה תוכנית מבוססת-דת (prison-based seminary program) דומה לזו של כלא אנג'ו לה בבתי סוהר ברמת אבטחה מרבית בטקסס, בחסות משרד המשפטים בטקסס (Texas Department of Criminal Justice). גם כאן, האסירים הבוגרים משרתים בסיום הסמינר כ"שרי שטח" (field ministers), בתפקידי חונכות-עמיתים (peer-mentoring) או ייעוץ (counseling). במחקר שבחן את יעילות התוכנית בקרב האסירים נותני הסיוע ומקבלי הסיוע, נמצאו קשרים חיוביים בין השתתפות בתוכנית לבין הגברת תחושות של משמעות והיכולת להציב מטרות בחיים; רמות גבוהות של דתיות ורוחניות; וטיפוח סגולות (virtues) כגון ענווה, סליחה והכרת תודה, אשר מקדמות שינוי חיובי בקרב האסירים (Jang et al., 2020).

ממצאים אלו עשויים לתמוך ברעיון שכלא עשוי לתפקד כמוסד תיקון אמיתי. כאלטרנטיבה לבתי הכלא המסורתיים, המתמקדים בצדק ענישתי, הציעו קאלן ועמיתיו (Cullen et al., 2014) מודל חדשני של כלא - "הכלא המוסרי" ("the virtuous prison"), השואף ליצור אווירה חיובית בכלא, לטפח מוסריות ולקדם התנהגויות פרו-סוציאליות, בין השאר באמצעות עידוד קשרים חיוביים בין האסירים על בסיס מודלינג חיובי. במחקר עדכני מישראל שעוצב כדי לבחון את ההשפעות הנתפסות של עבודת עמיתים על ידי

ולראות בתפקידם הזדמנות מעשית לפצות את החברה על מעשיהם השליליים בעבר ולהימנע מעבריינות בעתיד (Edgar et al., 2011).

ממצאים חיוביים דומים עלו גם במחקרו של עינת Einat (2017) על אסירים תומכים בכלא מגן (מרכז נפש וגוף, Magen - Mind and Body Center) ב"י שראל, המיועד לפקח על אסירים עם בעיות נפשיות וקשיי תפקוד. נמצא כי תפקיד החונכות תורם לפיתוח תחושות של אחריות, הדדיות, דאגה לאחר ומציאת משמעות חיובית לחיים. עוד צוין, כי בניגוד לרוב התפקידים האחרים המוצעים לאסירים בכלא, תפקיד החונכות מציע אוטונומיה, סמכות (השמורה בדרך כלל לסגל) ומעורבות יומיומית פעילה במגוון פעילויות בעלות משמעות ולגיטימיות, כולל שמירה על חיי אדם (האסיר הנתמך). יתרה מזו, בשל תפקידם כמגשרים בין האסירים הנתמכים לסגל, האסירים התומכים נתפסים כחינויים לניהול נכון של הכלא (Einat, 2017).

כיום, אסירים בהווה או לשעבר שעובדים כחונכי עמיתים או כמדריכי נגמלים בכלא או בקהילה, עוברים הכשרות פורמליות כגון לימודי חונכות, הדרכה, ייעוץ (counseling) ו-12 הצעדים. דוגמה בולטת לתוכנית מבוססת-עמיתים בכלא היא הסמינר לאסירים בוגרים (inmate missionary program for graduates) בכלא אנגולה במדינת לואיזיאנה - כלא ברמת האבטחה המרבית ביותר בארה"ב, המאכלס אסירים השפוסים למאסרים ארוכים. התוכנית משלבת לימודים אקדמיים מבוססי-דת עם לימודי הדרכה וחונכות, ומאפשרת לאסירים לרכוש תואר אקדמי ראשון ללא עלות. בתמורה, האסירים הבוגרים משמשים "שרי עמיתים" ("peer ministers") לאסירים אחרים, כלומר מסייעים לעמיתיהם באמצעות מגוון תפקידים כגון ייעוץ, חונכות, הדרכה והכשרה מקצועית. תוכנית זו התרחבה ומופעלת כיום ב-14 מדינות אחרות בארה"ב לפחות, בשינויים כאלה ואחרים (Jang et al., 2020). במחקר שעוצב כדי להבין את המוטיבציות והמישעויות שמייחסים האסירים בוגרי הסמינר באנגולה לעבודתם כ"שרי עמיתים" נמצא, כי האפשרות לשרת ולסייע לאסירים אחרים, הייתה טרנספורמטיבית בע

היעדר אופק קידומי ושכר נמוך, על אף שרובם מועסי-קים במשרה מלאה (Elisha & Shachaf-Friedman, 2015; LeBel et al., 2023). חסם נוסף מתבטא ביחסי הכוחות הלא שוויוניים בין האסירים החונכים לסגל בכלא. לדוגמה, מחקר מאנגליה שבחן את המיקור-דינמיקה של היחסים בין האסירים החונכים לאסירים החניכים ולסגל בכלא העלה, כי החונכים והחניכים התייחסו בחיוב לשוויוניות ולחוסר הסמכות (lack of authority) ביחסים ביניהם, אולם מנגד, האסירים החונכים דיווחו על חוסר יכולת לבצע דברים בארגון בשל מגבלות מצד סגל הכלא. ייתכן שחלק מהתנגדות זו נובעת מהעוינות של קציני הכלא כלפי הרעיון של אסירים שעוסקים ברווחתם של אסירים אחרים (Buck, 2016).

במחקר אחר שנעשה על פרויקט חונכות בקהילה לנשים אסירות משוחררות באוסטרליה, דיווחו האסירות המשוחררות החניכות על חוסר איזון ביחסי הכוחות בקשריהן עם האסירות-לשעבר החונכות שלהן. החוקרים הסבירו זאת על רקע רגישות פסיכולוגית של אסירים/ות לחוסר איזון שכזה, בשילוב עם חוויה של דה-הומניזציה בכלא. לצד זאת, מחקר זה הדגיש את החשיבות של קבלת תמיכה חברתית, בפרט משום שלרוב האסירות המשוחררות במחקר לא היה איש בחייהן, או היה רק אדם אחד, מלבד החונכות שלהן (Brown & Ross, 2010).

סיכום ומסקנות

עבודת עמיתים, המבוססת על הרציונל של "המרפא הפצוע" (wounded healer), מאפשרת לאנשים עם היסטוריה של התמכרות וכליאה להשתלב במסגרת נורמטיבית ולתרגל התנהגות פרו-חברתית ופרודוקטיבית לטובת אחרים (Buck, 2016; Maruna, 2002). מאמצים אלה נופלים בפרספקטיבה המתהווה של "תרפיה של מורשעים" (Convict Therapy), שהוצעה על ידי אלישע (Elisha, 2023) ומהווה את הביסוס התיאורטי במאמר הנוכחי.

"מרפאים פצועים", עלו ממצאים דומים. המשיבים, כולם אסירים-לשעבר עם היסטוריה של התמכרות, המועסקים פורמלית כתומכי עמיתים במסגרות גמילה למכורים בכלא ובקהילה (לדוגמה, יחידה לטיפול בהתמכרויות, קהילה טיפולית, הוסטל), דיווחו על יתרונות חיוביים רבים בעבודתם - השגת משמעות ומטרה חדשה בחיים; סיפוק; גאווה, כבוד, ערך עצמי וביטחון עצמי; הגברת המחויבות להחלמה ושיקום; התפתחות מקצועית; ושיפור הקשרים המשפחתיים והחברתיים שלהם (Elisha & Shachaf-Friedman, 2023).

אולם למרות ההכרה ביתרונות של עבודת עמיתים פורמלית בשדה הקרימינולוגי ולצד גידול במספר התוכניות הפורמליות שמציעות לאסירים ולאסירים-לשעבר הזדמנויות מעשיות לסייע לעמיתים, תוכניות אלו עדיין מוגבלות. זאת בין השאר משום שרשויות התקון נוטות לאסור על אסירים ומורשעים-לשעבר להיות בעמדת כוח וסמכות זה כלפי זה, בשל הסיכון הנתפס מהם וחשש לניצול לרעה של סמכותם (Woodall et al., 2015). זאת ועוד, רוב המחקרים שנעשו עד כה בתחום זה, התמקדו בתועלות הצפויות בעיקר לאסירים נותני הסיוע ולא למקבלי הסיוע, כפי שפורט לעיל.

תוכניות שיקום מבוססות-עמיתים - חסמים ומגבלות

נטען כי חונכות-עמיתים (peer-mentoring) מעצימה את משתתפיה, מאופיינת בשוויוניות ומבוססת על עקרונות משחררים (לדוגמה, Dhaliwal & Harrower, 2009; Einat, 2017), אלא שהיא עשויה להסוות את החסמים ויחסי הכוחות המתקיימים בפרקטיקה זו בין האסירים התומכים לאסירים הנתמכים ולסגל בכלא. תחום זה כמעט שלא נבדק. כמו כן לא נחקרו היבטים רלוונטיים כגון תפיסת הסמכות והלגיטימיות של האסירים נותני הסיוע והשפעותיהן על מידת ההיענות והציות להתערבויות מבוססות-עמיתים בטווח הארוך. החסמים העומדים בפני אסירים-לשעבר המבקשים לסייע לאסירים אחרים מתבטאים בהיעדר תמריצים למתן עזרה לעמיתים (Bathje et al., 2020), כגון

פורמליים כדי לסייע לעמיתיהם ולחזק את תהליכי השינוי והשיקום שלהם (Aresti et al., 2010; Marsh, 2011; Silverman, 2013). זאת באמצעות תהליכים של למידה, חיקוי והזדהות, אשר מודגשים בעקרון של "המרפא הפצוע" (LeBel et al., 2015; Maruna, 2001) ו"תרפיית העוזר" (Riessman, 1965).

אולם למרות ההכרה ביתרונות של עבודת עמיתים בתחום הקרימינולוגיה, תוכניות אלו עדיין מוגבלות, וגם הידע התיאורטי והפרקטיקה בתחום מתפתח זה מועטים (Elisha, 2022). לפיכך מוצע כאן לעגן תיאורטית תחום זה באמצעות הגדרה אחידה של תרפיה של מורשעים לצד פיתוח מדיניות מתאימה והרחבה של תוכניות המכשירות מורשעים ואסירים לשעבר לתפקידי שיקום וחונכות בכלל ובקהילה (Elisha, 2023). כמו כן מוצע לבצע מחקרים נוספים שיבחנו את תהליכי השינוי שחווים מורשעים ומכורים לשעבר הן כנותני סיוע הן כמקבלי סיוע, ואת התרומה הפוטנציאלית הגלומה בעיסוק זה לתהליכי חדילה מפשיעה (crime desistance), צמצום רצידיביזם ושילוב בקהילה בטווח הארוך.

כפי שצוין לעיל, רוב המחקרים התמקדו בתרומה של חונכות עמיתים לנותני הסיוע, קרי מורשעים לשעבר עם ידע התנסותי, ולא למקבלי הסיוע. השפעה הדדית זו נבחנה בהרחבה בתחום בריאות הנפש. המסקנה הכללית היא שחונכות עמיתים יעילה הן ל"ספקי הצרכנים" (consumer providers), קרי נותני הסיוע, והן ל"לקוחות הצרכנים" (consumer clients), קרי מקבלי הסיוע (Doughty & Tse, 2011). התוצאות החיוביות לנותני הסיוע התבטאו במתן הזדמנויות לתעסוקה, פיתוח העצמה, מסוגלות עצמית וחזוק תהליך ההחלמה שלהם עצמם (לדוגמה, Miyamoto & Sono, 2012; Tse et al., 2014; Waynor et al., 2012). התוצאות החיוביות למקבלי הסיוע התבטאו בהפחתת תחושות בידוד, חיבור אנושי, תקווה, שיפור התפקוד החברתי והפחתת אשפוזים (לדוגמה, Barr et al., 2020; Dark et al., 2017; Davidson et al., 2018). לצד זאת, מחקרים אלו ודומיהם הדגישו, כי היתרון המרכזי של תמיכת עמיתים, מעבר להזדהות

הספרות בתחום החדילה מפשיעה (desistance from crime) תומכת ברעיון ש"המרפא הפצוע" או "האקס המקצועי", מסייע לטרנספורמציה של מורשעים-לשעבר להיפך מ"חלק מהבעיה" ל"חלק מהפתרון" (Elisha, 2022; 2023). מחקרים שנעשו בקרב קבוצות של מכורים ומורשעים-לשעבר מלמדים על יתרונות רבים הגלומים בתפקיד "המרפא הפצוע" לאסירים ואסירות שהועסקו בתפקידי שיקום מבוססי-עמיתים. יתרונות אלו כוללים מתן הזדמנויות לחוות הישגים; הגברת תחושת המסוגלות והערך העצמי; פיתוח תחושת הישגיות, משמעות ויכולת להציב מטרות בחיים; פיתוח זהות עצמית חדשה; הפחתת תחושות של בידוד חברתי; הגברת תחושות של שייכות וסיפוק מהחיים; וכן מחויבות חזקה יותר לחדול מפשיעה (לדוגמה, Aresti et al., 2010; Elisha, 2023; Heidemann et al., 2016; LeBel et al., 2015; Marsh, 2011; Maruna, 2002; O'Sullivan et al., 2020; White, 2000; Woods, 2020). פעילויות אלה נמצאו כתורמות לאימוץ התנהגויות פרו-סוציאליות, מגבירות תחושות של העצמה ומפחיתות סטיגמטיזציה, וכן תורמות לאווירה חיובית ובטוחה יותר בכלל (Einat, 2017; Jang et al., 2020; Woodall et al., 2015). מחקרים אלו ודומיהם גם לימדו על תרבות של "להחזיר לאחריים" ו"קוד מוסרי" המתקיימת אצל מורשעים-לשעבר משוקמים, ולפיה אלה שהחלו בתהליך שיקום, חשים חובה מוסרית לסייע בעיקר לכאלה שנמצאים בנתיב חיים דומה (Heidemann et al., 2016; Maruna, 2001).

הגישות והמודלים שנסקרו במאמר זה כמייצגים ונכללים תחת המונח המוצע, תרפיה של מורשעים - כגון חדילה מפשיעה והחלמה מהתמכרות - חולקים עם הקרימינולוגיה החיובית (Ronel & Elisha, 2011); את ההתמקדות במשאבים חיוביים המצויים אצל עובר החוק ובסביבתו ומתן הזדמנויות מעשיות לשינוי. קרימינולוגיה של מורשעים (Richards & Ross, 2003) וצדק מאוחד (Clute et al., 2019) מדגישות את היתרונות הטמונים בשימוש בידע ובניסיון של מורשעים ומכורים-לשעבר והכשרתם לתפקידי שיקום

- Baranyi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S., & Mundt, A. P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40, 134-45.
- Barr, K. R., Townsend, M. L., & Grenyer, B. F. S. (2020). Using peer workers with lived experience to support the treatment of borderline personality disorder: A qualitative study of consumer, career, and clinician perspectives. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 7(20). <https://doi.org/10.1186/s40479-020-00135-5>
- Bathje, G. J., Pillersdorf, D., Kacere, L., & Bigg, D. (2020). Helping behavior among people who use drugs: Altruism and mutual aid in a harm reduction program. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 30, 119-131.
- Bellamy, C.D., Rowe, M., Benedict, P., et al. (2012). Giving back and getting something back: The role of mutual-aid groups for individuals in recovery from incarceration addiction, and mental illness. *Journal of Groups in Addiction and Recovery*, 7(2-4), 223-236.
- Best, D., Bird, K., & Hunton, L. (2015). Recovery as a social phenomenon: What is the role of the community in supporting and enabling recovery? In N. Ronel & D. Segev (Eds.), *Positive criminology* (pp. 194-207). Routledge.
- Biernacki, P. (1986). *Pathways from heroin addiction: Recovery without treatment*. Temple University Press.
- Borkman, T. (1976). Experiential knowledge: A new concept for the analysis of self-help groups. *Social Service Review*, 50(3), 445-456.
- Borkman, T. J. (1990). Experiential, professional and lay frames of reference. In T.J., Powel (Ed.), *Working with self-help* (pp. 3-30). NASW Press.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge University Press.
- Brown, M., & Ross, S. (2010). Mentoring, social capital and desistance: A study of women released from prison. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 43(1), 31-50.
- Buck, G. (2016). *Peer mentoring and the role of the voluntary sector in [re]producing 'desistance': Identity, agency, values, change and power* (Doctoral dissertation), Keele University, UK. <http://hdl.handle.net/10034/620328>

המיידית על רקע התמודדות עם בעיות דומות, טמון בערכים של הדדיות, יחס אנושי ואמפתיה (Miyamoto & Sono, 2012). ייתכן כי ממצאים אלו עשויים לרמז גם על המתרחש בתחום הקרימינולוגיה, אולם ראוי לבחון זאת באופן אמפירי.

נוסף על כך מומלץ לבחון חסמים ומגבלות באפשרויות של מורשעים-לשעבר לסייע לעמיתים, כגון היעדר תמריצים, היעדר אופק קידומי ושכר נמוך (Bathje et al., 2020; Elisha & Shachaf-Friedman, 2023; LeBel et al., 2015). ראוי גם לבחון את יחסי הכוחות המתקיימים בפרקטיקה זו בין האסירים התומכים לאסירים הנתמכים ולסגל בכלא, תוך בחינת משתנים כגון סמכות ולגיטימציה. מומלץ גם לבחון את השפעתם של מאפיינים אישיים של האסירים (לדוגמה, גיל, לאום) ומשתנים מוסדיים (לדוגמה, השתתפות בתוכניות טיפול בכלא), שעשויים אף הם להשפיע על ההיענות לטיפול ויעילותו בטווח הארוך. תחום מתפתח זה עשוי לטמון הבטחה לשינוי פרדיגמה במערכות התקון וניצול השפעותיהן הגנרטיביות של תוכניות מבוססות-עמיתים על תהליכי שינוי ושיקום של אסירים (Heidemann et al., 2016; Jang et al., 2020), לצד אפשרות להרחבה ושיפור של התוכניות הקיימות.

מקורות

- חונאל, נ' (1995). הנרקומנים האנונימיים בישראל: תהליכי עזרה-עצמית ואמונה דתית אצל מכורים לסמים. הרשות למלחמה בסמים.
- Adair, D. (2005). *Peer support programs within prison*. University of Tasmania.
- Aresti, A., Eatough, V., & Brooks-Gordon, B. (2010). Doing time after time: An interpretative phenomenological analysis of reformed ex-prisoners' experiences of self-change, identity and career opportunities. *Psychology, Crime & Law*, 16, 169-190.
- Arrigo, B. A., & Takahashi, Y. (2006). Recommunalization of the disenfranchised: A theoretical and critical criminological inquiry. *Theoretical Criminology*, 10, 307-336.

- Dhaliwal, R., & Harrower, J. (2009). Reducing prisoner vulnerability and providing a means of empowerment: Evaluating the impact of a listener scheme on the listeners. *The British Journal of Forensic Practice, 11*(3), 35-43.
- Doughty, C., & Tse, S. (2011). Can consumer-led mental health services be equally effective? An integrative review of CLMH services in high-income countries. *Community Mental Health Journal, 47*, 252-266.
- Earle, R. (2018). Convict Criminology in England: Developments and Dilemmas. *The British Journal of Criminology, 58*(6), 1499-1516.
- Edgar, K., Jacobson, J., & Biggar, K. (2011). *Time well spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. Prison Reform Trust.
- Einat, T. (2017). The wounded healer: Self-rehabilitation of prisoners through providing care and support to physically and mentally challenged inmates. *Journal of Crime and Justice, 40*(2), 204-221.
- Elisha, E. (2022). Inmates in the role of the "wounded healer": The virtuous of peer-to-peer programs in prison. *International Journal of Criminology & Sociology, 11*(11-14). <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2022.11.02>
- Elisha, E. (2023). Ex-convicts in an official role of peer-supporters: Towards convict therapy. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. <https://doi.org/10.1177/0306624X231159890>
- Elisha, E., & Shachaf-Friedman, E. (2023). "For the first time in my life, my past is an advantage": The perceived effects of professional peer work on wounded healers in the field of drug addiction. *Addiction Research & Theory*. <https://doi.org/10.1080/16066359.2023.2294878>
- Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2000). Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope. *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/10381-000>
- Enright, R. D., Freedman, S., & Rique, J. (1998). The psychology of interpersonal forgiveness. In R. D. Enright & J. North (Eds.), *Exploring forgiveness*. University of Wisconsin Press.
- Esping, A. (2014). From at-risk youth to wounded healer: A longitudinal study of two pre-service teachers. *International Journal of Qualitative Studies in Education, 27*(3), 377-396.
- Burnett, R., & Maruna, S. (2006) The kindness of prisoners: Strengths-based resettlement in theory and in action. *Criminology and Criminal Justice, 6*(1), 83-106.
- Chen, G. (2017). Does gratitude promote recovery from substance misuse. *Addiction Research & Theory, 25*(2), 121-128.
- Chen, G., & Gueta, K. (2016). Gender differences in child abuse and intergenerational transmission of crime and substance abuse among Israeli inmates. *Journal of Family Violence, 31*(6), 735-746.
- Clute, S., Taylor, P., & Bunn, W. (2019). Unitive Justice and Re-entry Culture Change. *Richmond Public Interest Law Review, 23*(2), 215-254.
- Conti-O'Hare, N. (1998). Examining the wounded healer archetype: A case study in expert addictions nursing practice. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association, 4*(3), 71-76.
- Cressey, D. R. (1955). Changing criminals: The application of the theory of differential association. *American Journal of Sociology, 61*, 116-120.
- Cressey, D. R. (1965). Social psychological foundations for using criminals in the rehabilitation of criminals. *Journal of Research in Crime & Delinquency, 2*, 49-59.
- Cullen, F. T., Sundt, J. L., & Wozniak, J. F. (2014). The virtuous prison: Toward a restorative rehabilitation. In F. T. Cullen, C. L. Jonson, & M. K. Stohr (Eds.), *The American prison: Imagining a different future* (pp. 61-84). Sage.
- Dark, F., Patton, M., & Newton, R. A. (2017). Substantial peer workforce in a psychiatric service will improve patient outcomes: The case for. *Australasian Psychiatry, 25*, 441-444.
- Davidson, L., Bellamy, C., Chinman, M., Farkas, M., Ostrow, L., Cook, J. A., Jonikas, J. A., Rosenthal, H., Bergeson, S., & Daniels, A. S. (2018). Revisiting the rationale and evidence for peer support. *Psychiatric Times, 35*(6). <https://www.psychiatristimes.com/view/revisiting-rationale-and-evidence-peer-support>
- Deville, G. L., Sorbello, L., Eccleston, L., & Ward, T. (2005). Prison-based peer-education schemes. *Aggression and Violent Behavior, 10*(2), 219-240.

- Kesner, M., & Pann, J. (2020). Healing the wounded healer? A survey of Jewish and Protestant correctional Chaplains. *Journal of Pastoral Care & Counseling, 74*(3), 189-195.
- Kronish, I. M., Edmondson, D., Li, Y., & Cohen, B. E. (2012). Post-traumatic stress disorder and medication adherence: Results from the Mind Your Heart Study. *Journal of Psychiatric Research, 46*, 1595-1599.
- Laub, J. H., & Sampson, R. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice, 28*, 1-69.
- LeBel, T. P. (2007). An examination of the impact of formerly incarcerated persons helping others. *Journal of Offender Rehabilitation, 46*, 1-24.
- LeBel, T. P., Ritchie, M., & Maruna, S. (2015). Helping others as a response to reconcile a criminal past: The role of the wounded healer in prisoner reentry programs. *Criminal Justice and Behavior, 42*(1), 108-120.
- Leyva, M., & Bickel, B. (2010). From Corrections to College: The Value of a Convict's Voice. *Western Criminology Review, 11*(1), 50-60.
- Lin, W. F., Mack, D., Enright, R. D., Krahn, D., & Baskin, T. (2004). Effects of forgiveness therapy on anger, mood, and vulnerability to substance use among inpatient substance-dependent clients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72*(6), 1114-1121.
- Marsh, B. (2011). Narrating desistance: Identity change and the 12-step script. *Irish Probation Journal, 8*, 49-68.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and reclaim their lives*. American Psychological Association.
- Maruna, S. (2002). Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives. *Theoretical Criminology, 6*, 227-234.
- Maruna, S., & LeBel, T. P. (2009). Strengths-based approaches to reentry: Extra mileage toward reintegration and destigmatization. *Japanese Journal of Sociological Criminology, 34*, 59-80.
- Maruna, S., & LeBel, T. P. (2015). Strength-based restorative approaches to reentry: The evolution of creative restitution, reintegration and destigmatization. In N. Ronel & D. Segev (Eds.), *Positive criminology* (pp. 65-84). Routledge.
- Facer-Irwin, E., Blackwood, N. J., Bird, A., Dickson, H., McGlade, D., Alves-Costa, F., & MacManus, D. (2019). PTSD in prison settings: A systematic review and meta-analysis of comorbid mental disorders and problematic behaviors. *PLoS ONE, 14*, 1-28.
- Fazel, S., & Wolf, A. (2015). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: Current difficulties and recommendations for best practice. *PLoS One, 10*(6). e0130390. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130390>
- Gueta, K. (2013). Self-forgiveness in the recovery of Israeli drug-addicted mothers: A qualitative exploration. *Journal of Drug Issues, 43*(4), 450-467.
- Gueta, K., Chen, G., & Ronel, N. (2021). Maintenance of long-term recovery from substance use: A mixed method study of self- and treatment-changers. *Drugs: Education, Prevention and Policy, 28*(5), 511-522.
- Gueta, K., Chen, G., & Ronel, N. (2022). Trauma-oriented recovery framework with offenders: A necessary missing link in offenders' rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior, 63*(1-9). <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101678>
- Hallett, M., Hays, J., Johnson, B., Jang, S. J., & Duwe, G. (2017). "First stop dying": Angola's Christian seminary as positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 61*(4), 445-463.
- Heidemann, G., Cederbaum, J. A., & Martinez, S. (2014). "We walk through it together": The importance of peer support for formerly incarcerated women's success. *Journal of Offender Rehabilitation, 53*(7). doi:10.1080/10509674.2014.944741
- Heidemann, G., Cederbaum, J. A., Martinez, S., & LeBel, T. (2016). Wounded healers: How formerly incarcerated women help themselves by helping others. *Punishment and Society, 18*(1), 3-26.
- Jang, S. J., Johnson, B. R., Hays, J., Hallett, M., & Duwe, G. (2020). Prisoners helping prisoners change: A study of inmate field ministers within Texas prisons. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 64*(5), 470-497.
- Jones, R. S., Ross J. I., Richards, S. C., & Murphy, D. S. (2009). The first dime: A decade of convict criminology. *The Prison Journal, 89*(2), 151-71.

- Ross, J. I., Jones, R. S., Lenza, M., & Richards, S. C. (2016). Convict Criminology and the struggle for inclusion. *Critical Criminology*, 24(4), 489-501.
- Silverman, P. R. (2013). Mutual help groups: What are they and what makes them work? In R. K. Conyne (Ed.), *The Oxford handbook of group counseling* (pp. 1-23). Oxford University Press.
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1978). *Criminology*. Lippincott.
- Tse, S., Tsoi, E. W. S., Wong, S., Kan, A., & Fei-Yeng Kwok, C. (2014). Training of mental health peer support workers in a non-western high-income city: Preliminary evaluation and experience. *International Journal of Social Psychiatry*, 60(3), 2011-218.
- Yu, L., Gambaro, M., Song, J. Y., Teslik, M., Song, M., Komoski, M. C., Wollner, B., & Enright, R. D. (2021). Forgiveness Therapy in a maximum-security correctional institution: A randomized clinical trial. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 28(6). <http://dx.doi.org/10.1002/cpp.2583>
- Vitopoulos, N. A., Peterson-Badali, M., Brown, S., & Skilling, T. A. (2019). The relationship between trauma, recidivism risk, and reoffending in male and female juvenile offenders. *Journal of Child & Adolescents Trauma*, 12(3), 351-364.
- Waynor, W. R., Gao, N., Dolce, J. N., Haytas, L. A., & Reilly, A. (2012). The relationship between hope and symptoms. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 35, 345-348.
- White, W. L. (2000). The history of recovered people as wounded healers: The era of professionalization and specialization. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 18, 1-25.
- White, W. L., & Kurtz, E. (2005). *The varieties of recovery experience: A primer for addiction treatment professionals and recovery advocates*. Great Lakes Addiction Technology Transfer Center.
- Woodall, J., South, J., Dixey, R., de Viggiani, N., & Penson, W. (2015). Expert views of peer-based interventions for prisoner health. *International Journal of Prisoner Health*, 11, 87-97.
- Woods, M. (2020). "Helping others and helping myself": Wounded healers as peer workers. *Irish Probation Journal*, 17, 191-211.
- Maruna, S., LeBel, T., Mitchell, N., & Naples, M. (2004). Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. *Psychology, Crime and Law*, 10(3), 271-281.
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39-62.
- Miyamoto, Y., & Sono, T. (2012). Lessons from peer support among individuals with mental health difficulties: A review of the literature. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 8, 22-29.
- Newbold, G., Ross, J. I., Jones, R. S., Richards, S. C., & Lenza, M. (2014). Prison research from the inside: The role of convict autoethnography. *Qualitative Inquiry*, 20(4), 439-448.
- O'Sullivan, R., Hart, W., & Healy, D. (2020). Transformative rehabilitation: Exploring prisoners' experiences of the community-based health and first aid programme in Ireland. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 26, 63-81.
- Quinney, R. (1991). The way of peace: On crime, suffering, and service. In H. E. Pepinsky & R. Quinney (Eds.), *Criminology as peacemaking* (pp. 3-13). Indiana University Press.
- Richards, S. C. (2013). The new school of convict criminology thrives and matures. *Critical Criminology*, 21(3), 375-387.
- Richards, S. C., & Ross, R. I. (2003). Convict perspective on the classification of prisoners. *Criminology & Public Policy*, 2, 243-252.
- Riessman, F. (1965). The "helper" therapy principle. *Social Work*, 10, 27-32.
- Ronel, N. (1998). Self-help groups as a spontaneous Grace Community. *Social Development Issues*, 20(3), 53-72.
- Ronel, N. (2000). From self-help to professional care: An enhanced application of the 12-step program. *The Journal of Applied Behavioral Science*. <https://doi.org/10.1177%2F0021886300361006>
- Ronel, N., & Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 305-325.
- Ronel, N., & Elisha, E. (2020). Positive criminology: Theory, research, and practice. In E. Erez, & P. Ibarra (Eds.), *The Oxford Encyclopedia of International Criminology*. Oxford University Press. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.554>

סיכון וחוסן בכפיפה אחת

טיפול ייעודי באנשים שביצעו עבירות מין - מאמר סקירה

מירב משיח-זיסר¹

לטיפול באנשים שביצעו עבירות מין (עברייני מין, בהתאם להגדרה בחוק) ולמניעת הישנות עבירות ישנה חשיבות רבה, בייחוד בשל השפעת הפגיעה באופנים רבים, הן על הנפגע הן על הפוגע. בסקירה זו יובאו עקרונות הטיפול הייעודי בעברייני מין, תוצג סקירה היסטורית של התפתחות השיטות הנהוגות לטיפול בעברייני מין ותובא התייחסות ליעילות הטיפול מבחינת הפחתת הסיכון להישנות עבירות מין. ממחקרים עולה שהגישה הטיפולית המקובלת בעולם לטיפול בעברייני מין היא גישת מניעת הישנות, הממוקמת באסכולה של טיפול קוגניטיבי-התנהגותי. בשנים האחרונות ישנה התייחסות בטיפול הייעודי גם לכוחות האינדיבידואל כיעד שיקומי לעברייני מין. במסגרת רעיונית זו פותח בין היתר מודל החיים הטובים, הטומן בחובו תשע מטרות חיים ספציפיות ואוניברסליות, ששיפור בהן עשוי להביא להפחתת הישנות עבירות מין. יוצג גם מודל סיכון-צורך-תגובתיות, אשר ממחקרים נמצא קשר מובהק בין שימוש בעקרונותיו באמצעות שיטות הטיפול למיניהן לבין הפחתה של שיעורי הישנות בקרב עבריינים בכלל ועברייני מין בפרט. באשר למאפייני הטיפול, תובא התייחסות לגורמים המשפיעים על יעילות הטיפול, בהם שיטת הטיפול והאוריינטציה של התוכנית הטיפולית, תוכן הטיפול, הכשרת צוות הטיפול ומערך הטיפול.

מילות מפתח: טיפול בעברייני מין, טיפול קוגניטיבי התנהגותי, צרכים קרימינולוגיים

¹ מירב משיח-זיסר - קרימינולוגית קלינית, דוקטורנטית במחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן. "מרחבים", מרכז רפואי לטיפול במוח-נפש, באר יעקב-נס ציונה - מ"ן.

מבוא

חברתיות (פגיעה ביכולת לנהל יחסים תקינים וקרובים עם בני משפחה, חברים ובני זוג) (Arbanas et al., 2022). הישנות עבירות מין נמדדת באופן תדיר במחקרים למיניהם (Alper & Durose, 2019; Hanson et al., 2018) ובאמצעות כלים להערכת מסוכנות מינית (Phenix et al., 2016; Wong et al., 2003-2007). במטה אנליזה שבחנה עשרה מחקרי הישנות של עברייני מין שחלקם עברו טיפול קוגניטיבי התנהגותי וחלקם לא, בתקופות מעקב של שנתיים עד 14 שנה, נמצא שעברייני מין שעברו טיפול חזרו לבצע עבירות מין בשיעור של 10.25%, ואילו אלו שלא עברו טיפול חזרו לבצע עבירות מין בשיעור של 17.67%. לאור ממצאים אלו, לטיפול בעברייני מין ומניעת הישנות עבירות ישנה חשיבות רבה, בייחוד בשל השלכות הרוח גורל על מעגלים של הנפגע (בני משפחתו, חבריו, תעסוד קתו) ושל הפוגע (משפחתו, מעגל חבריו, תעסוקתו) (Mpofu et al., 2018).

טיפול ייעודי בעברייני מין - סקירה היסטורית

טיפול בעברייני מין בעלי היסטוריה ארוכת שנים

התיעוד המוקדם ביותר במחקר נמצא בשלהי המאה ה-19, רובו התבסס על מחקרי תיאור של מקרה יחידני (Marshall & Laws, 2003). משנות ה-60 של המאה הקודמת התפתח רבות תחום הטיפול בעברייני מין (Marshall, 2018), החל בגישות טיפוליות אינטואיטיביות וכלה בפיתוחן של תוכניות טיפול מוגדרות. תוכניות הטיפול הראשוניות בעברייני מין דגלו בשיטות של עימות אגרסיבי שהדגיש את ההודאה באשמה, מתוך תפיסה שהודאה באשמה היא קבלת אחריות. כבר בראשית שנות ה-90 החלה לעלות ביקורת על שיטת העימות האגרסיבי, שלפיה

עבריינות מין היא שם כולל למגוון רחב של עבירות מין המבוצעות מכל מיני מניעים על ידי בני אדם הנבדלים זה מזה בהיסטוריה האישית ובהיסטוריה העבריינית שלהם (אידיסיס ועשת-סבג, 2019; שחורי ועמיתותיה, 2008). זו בעיה חברתית בעלת השפעות שליליות על חפים מפשע רבים, וככל הנראה קיימת עוד משחר ההיסטוריה (Marshall et al., 2011). קרוב ל-35% מהאוכלוסייה חוו פגיעה מינית כלשהי לפחות פעם אחת בחייהם (Ahlin, 2021). נמצא שבקרוב נשים שיעורי הקורבנות גבוהים יותר מאשר בקרב גברים, והשכיחות אצל נשים היא 44% ואצל גברים 25% (Rivara et al., 2019). בסקר לאומי שנעשה בארצות הברית בשנת 2015, אלימות מינית הוגדרה כאונס, כהכרח לבצע חדירה באדם אחר, ככפייה מינית (עקב שכנוע לא אלים), כמגע מיני לא רצוי (כולל מגע מיני ללא חדירה) וכמגע מיני אלים (שילוב של המאפיינים הקודמים). בהתאם להגדרות אלו נמצא ש-43.6% מהנשים חוו אלימות מינית הכוללת מגע כלשהו במהלך חייהן, אחת מכל חמש נשים (21.3%) חוותה ניסיון אונס או אונס במהלך חייה, אחת מכל שש נשים (16%) חוותה כפייה מינית, ויותר משליש (37%) דיווחו על מגע מיני לא רצוי במהלך חייהן. אצל גברים נמצא שכמעט רבע מהם (24.8%) חוו אלימות מינית כלשהי במהלך חייהם, אחד מכל 14 גברים (7.1%) הוכרח לבצע חדירה או הוכרח לנסות לבצע חדירה במהלך חייו, 2.6% מהגברים חוו אונס או ניסיון לאונס במהלך חייהם, 9.6% מהגברים חוו כפייה מינית באמצעות שכנוע מילולי ו-71.9% מהגברים דיווחו על מגע מיני לא רצוי במהלך חייהם (Smith et al., 2018).

לפגיעות מיניות השלכות רחבות היקף על בריאות הציבור (Woodrow & Bright, 2011). אלה באות לידי ביטוי, בין היתר, בהשפעות פיזיות (למשל: בעיות גנטיות, סיבוכי הריון, כאבי אגן כרוניים) ובהשפעות פסיכולוגיות (דיכאון, תסמונת פוסט טראומטית, התנהגויות הרסניות). כמו כן לפגיעות מיניות השפעות

בהמשך למודל זה, על פי עקרונותיו ובעקבות מחקרים שלימדו על כך שגישה חיובית מגבירה את היעילות של הטיפול (טיפול ב-RP), פותחה שיטת "עבודה חיובית" ("working positively") עם עברייני מין, כפי שהגדיר מרשל (Marshall et al., 2005). שיטה זו מעודדת התייחסות למטופל בכבוד, באופטימיות ותוך עידוד מוטיבציה (Marshall et al., 2011).

טיפול קוגניטיבי התנהגותי

בעולם המערבי, טיפול ייעודי לעברייני מין ניתן במסגרת הקהילה, במרכזי בריאות הנפש ובכלא, אולם במספר מחוזות בצפון אמריקה, שבהם נעשה מחקר משווה, נמצא שישנה שונות רבה בין תוכניות הטיפול המוצעות מבחינת התוכן, המבנה ואופן ההעברה (Marshall, 2020). טיפול קוגניטיבי התנהגותי (Beck, 2021; Cognitive Behavioral Treatment - CBT, Harrison et al., 2020) נחשב כמבטיח יותר לשיקום בעבור אוכלוסיית העבריינים (Moster et al., 2008; Rocha & Valence, 2023). זו שיטת הטיפול הנפוצה ביותר לטיפול בעברייני מין, הן במסגרת טיפול פרטני הן במסגרת טיפול קבוצתי. מרבית תוכניות הטיפול המובנות מבוססות על מודלים טיפוליים קוגניטיביים התנהגותיים (CBT) כדי להשיג שינוי התנהגותי (Beck, 2021; Friestad, 2012; Rocha & Valence, 2023). התערבויות טיפוליות על פי עקרונות אלו מוצעות ברחבי העולם לעברייני מין (Mazza et al., 2020). ככל שאפשרויות הטיפול המשיכו להתפתח, פותח הגישה אינטגרטיבית יותר שהתייחסה להתמקדות הן באספקטים קוגניטיביים הן באספקטים התנהגותיים כדי להניע שינוי אצל המטופל. עם פיתוח הגישות המרקיפות, נעשתה אינטגרציה בין ההשפעות הפיזיולוגיות, הפסיכולוגיות, החברתיות והסביבתיות על ביצוע פגיעה מינית והמשכיותה. עקב כך הטיפול נעשה מקיף יותר וכלל תחומים רבים, כולל משיכה מינית סוטה, עיוותי חשיבה, עמדות תומכות בפגיעה מינית, בעיות בוויסות ובאימפולסיביות, כישורים חברתיים לקויים, ויסות רגשי לקוי וטריגרים סביבתיים (Marshall, 2018). טיפול קוגניטיבי התנהגותי, המאגד התייחסויות לכל

שיטה זו אינה מקדמת ואין לה ערך טיפולי לעברייני מין, לפיכך הסיכון שלהם נותר גבוה (Sheath, 1990). מחקרים הראו ששיטות אלו לא הביאו לשינוי ממשי בגורמים הקרימינולוגיים המקושרים לפגיעה חוזרת (Marshall, 2018; Marshall et al., 2011). בשנות ה-80 של המאה הקודמת חל שינוי מהותי בתחום הטיפול בעברייני מין: אומצו עקרונות של מודל הטיפול "מניעת הישנות" (RP - Relapse Prevention) שפותח לטיפול במכורים, לאחר שמחקרים החלו לזהות דמיון בין התנהגות מכורים לבין התנהגות מינית תוקפנית, בייחוד בכל הקשור לזיהוי סימנים להישנות (Donovan, 2020; Marlatt, 1982; Harrison et al., 2020). טיפול על פי עקרונות מודל "מניעת הישנות" סייע למטופלים לזהות מצבים בעייתיים שעלולים להציב אותם בסיכון לפגיעה חוזרת וללמוד אסטרטגיות שסייעו להם להימנע ממצבי סיכון ולסייע להם להיות בשליטה על התנהגותם המינית (Harrison et al., 2020). אולם גישה זו אומצה לטיפול בעברייני מין ללא ליווי מחקרי מקיף (Marshall et al., 2011), ובשנות ה-90 של המאה הקודמת, סדרה של מחקרים שביצעו וורד (Ward & Hudson, 1996; Ward et al., 1994; Ward et al., 1995) וחוקרים נוספים (Marques et al., 2005) לא מצאה שלשיטה זו הייתה תרומה ממשית בהפחתת הישנות של עבירות מין. בשל הספקות שעלו לגבי שילוב עקרונות מודל ה-RP בטיפול בעברייני מין, הוצעו בראשית שנות ה-2000 מספר מודלים אלטרנטיביים לטיפול בעברייני מין, בהם מודל המתמקד בוויסות עצמי (Ward & Hudson, 2000) ושילובו במודל המסלולים (pathways model) (Hudson & Ward, 2000). מודלים טיפוליים אלו פותחו כחלק מעקרונות המודל למניעת הישנות וכדרך טיפולית אלטרנטיבית להגיע למטרת העל - מניעת הישנות. בהמשך פותח מודל החיים הטובים (The Good Lives Model - GLM, Ward & Brown, 2004). מודל החיים הטובים הציג, כי מטרתו של הפוגע אינן בהכרח שליליות אלא הוא לא יודע לממש אותן בדרך אדפטיבית שאינה פוגענית, ולפיכך אימוץ דרכים אדפטיביות להשגת מטרתו יוכל לאפשר לו ליהנות מחיים טובים.

לעומת 13.7%). עוד נמצא במטה אנליזה זו שלטיפול קוגניטיבי וטיפול רב-מערכתי, לטיפול בעברייני מין בעלי מסוכנות בינונית עד גבוהה ולטיפול אינדיבידואלי יותר, היו השפעות טובות יותר. בניגוד לטיפול בקהילה, לטיפול בבתי הכלא לא נמצאה השפעה סטטיסטית מהותית, אך מספר מחקרים שנעשו בכלא הציגו תוצאות חיוביות. לפיכך גם בעניין עיתוי הטיפול התוצאות אינן חד-משמעיות.

מודל סיכון-צרכים-תגובתיות

אחד הגורמים המרכזיים להתפתחות המחקרית המשמעותית בתחום הטיפול והערכת המסוכנות המינית של עברייני מין בשלושת העשורים האחרונים, הוא פיתוחו של מודל סיכון-צורך-תגובה (Risk-Need-Responsivity - RNR Model, Andrews & Bonta, 2010a; Craig & Rottenberg, 2022). מודל זה נוגע לאוכלוסייה העבריינית באופן כללי ומנחה את גורמי המקצוע גם בתחום עבריינות המין. על פי עקרון הסיכון (Risk) במודל, אינטנסיביות הטיפול והפיקוח על עברייני מין מורשעים צריכה להיקבע על פי רמת המסוכנות שלהם. בהתאם, על פי עקרון הסיכון מודל, יחידים בעלי רמת מסוכנות גבוהה יותר יזכו לשירותי פיקוח וטיפול אינטנסיביים יותר ממקביליהם בעלי רמת מסוכנות נמוכה יותר. זאת ועוד, עברייני מין שמסוכנותם המינית הוערכה כנמוכה, אינם זקוקים לטיפול ייעודי לעברייני מין. עקרון הצורך (Need) במודל נוגע לצורך של ההתערבויות הטיפוליות להתמקד בגורמים קרימינוגניים המקושרים עם רצידיביזם, כלומר הטיפול צריך לתת מענה לגורמים הדינמיים שהוערכו כבעלי משמעות לסיכון להישנות עבירות. עקרון התגובתיות (Responsivity) במודל נוגע למתן התערבויות טיפוליות המותאמות ליכולותיו של הפרט, כדי שיוכל להפיק תועלת מהטיפול. לצורך יישום עקרון זה על המטפלים להביא בחשבון אלמנטים ברמת המוטיבציה של המטופל, מגוון גורמים אישיים, שיקולים כלכליים, שיקולי נייודות וגורמי תמיכה (Andrews & Bonta, 2010a; Andrews et al., 2011; Polaschek, 2012).

התחומים כדי למנוע הישנות העבירות, נהפך לשיטת הטיפול המוצלחת ביותר בעברייני מין, והיא נשארה הדומיננטית ביותר עד היום (Burdon & Gallagher, 2002; Carpentier & Proulx, 2021; Gibbels et al., 2019; Hanson et al., 2002; Harrison et al., 2020; Marshall, 2018; Moster et al., 2008; Mpofu et al., 2018; Olver et al., 2020).

בין ההתנהגויות הנדרשות לשינוי זוהו ההתנהגויות בסיסיות (Core Treatment Target - CTT), ששינוי בהן נמצא יעיל להפחתת הישנות של עבירות מין גויות בסיסיות אלו תואמות את הצרכים הקרימינוגניים ומזוהות כמטרות טיפוליות. שינוי התנהגותי בגורמים אלו מקושר לגורמי הסיכון הדינמיים כגון קבלת אחריות (Graby et al., 2011; Olver et al., 2012), שיפור מיומנויות חברתיות ואינטימיטיות (Jung & Gulayets, 2008; Mandeville-Norden et al., 2011), פיתוח אמפתיה והבנת השלכות המעשים על נפגעי העבירה (Brown et al., 2012; Jung & Gulayets, 2011), זיהוי עיוותי חשיבה (Bickley & Beech, 2003; Graby et al., 2011), מחקרים מצאו שתוכניות טיפול הנוגעות לגורמים הקרימינוגניים שזוהו אצל עברייני המין, הצליחו להגיע לתוצאות טיפוליות טובות יותר מאשר אלו שלא (Graby et al., 2011; Hanson et al., 2009b; Schmucker & Losel, 2015).

במחקר מטה אנליזה גדול (Schmucker & Losel, 2008) של 69 מחקרים, נבחנו אחוזי הישנות בקרב 9,512 עברייני מין שהשתלבו בטיפול לעומת 12,669 עברייני מין שלא השתלבו בטיפול. מסקנת החוקרים הייתה שלטיפול השפעה חיובית על מניעת הישנות של עבריינות מינית ועבריינות שאינה מינית, ושטיפול קוגניטיבי-התנהגותי היה היעיל ביותר מבין שיטות הטיפול הפסיכוסוציאליות שנבחנו. שמוקר ולוזל (Schmucker & Losel, 2015) פרסמו מחקר המשך עדכני הכולל 29 מחקרים שבהם הושוּו 4,393 עברייני מין שעברו טיפול ו-5,448 עברייני מין שלא עברו טיפול. נמצא כי אחוזי הישנות נמוכים יותר בקרב עברייני מין שעברו טיפול לעומת אלו שלא עברו טיפול (10.1%).

התקופה היה הטיפול הפסיכולוגי בכל סוגי ההפרעות הנפשיות ממוקד בחסרונות (deficits) של המטופל, וקרא לשינוי המיקוד במאפייני הטיפול כדי שיקלו התייחסות גם לכוחות של המטופל. בשל משנתו החלו לשגשג גישות טיפוליות מבוססות כוחות (Strength Based Approaches) (Marshall et al., 2017). גישות אלו היו חלק מהתנועה הכללית יותר של פסיכולוגיה חיובית (Dunn & Dougherty, 2005). שינוי גישה זה הגיע גם לתחום הטיפול בעברייני מין.

לגישות המבוססות כוחות של האינדיבידואל ישנן מספר הגדרות. השתיים המרכזיות הן 1) התעלמות מחסרונות והתמקדות רק בנקודות החוזק של המטופל ובניסיונות להתבסס בעזרתן, ו-2) מתן תשומת לב שווה הן לחוזקות הן לליקויים ולקשיים, כפי שבאים לידי ביטוי בצרכים הקרימינוגניים של המטופל (Marshall et al., 2017). כפי שעולה מההגדרות, הראשונה נוגעת אך ורק לנקודות החוזק של המטופל ומתעלמת לחלוטין מקשייו, ואילו השנייה מביאה בחשבון הן את המשאבים והכוחות של המטופל והן את קשייו. לשיטתו של מרשל (שם, 2017), כדי לשפר מוטיבציה ומחויבות לשינוי, יש לתת ייצוג יתר לכוחות ולחוזקות של המטופל בשיח הטיפולי הראשוני, ולאחר מכן, ברגע שנוצרה הברית הטיפולית, אפשר לנקוט גישה מאוזנת יותר. באופן ספציפי, בשלבים הראשונים של הטיפול חוזקות נתפסות כמאפיין של המטופל או הצהרות בעד שינוי, כגון הצהרה על הכוונה להשתנות, הערכה עצמית גבוהה או תקווה לעתיד. בשלבים מתקדמים יותר של הטיפול חוזקות של המטופל נתפסות כעמדות ומאפיינים פרו-סוציאליים ואנטי קרימינוגניים, כגון עמדות פרו-סוציאליות, אמפתיה או מודעות לסיכון. מנגד, ליקויים או חסרונות (deficits) הם אותם מאפיינים או הצהרות של המטופל לגבי עמדות, אמונות והתנהגויות שהם בעד פגיעה והבאים לידי ביטוי בגורמים הקרימינוגניים המזוהים בספרות. הגישות המבוססות על כוחות האינדיבידואל בטיפול בקרב עברייני מין מאפשרות לראות את הפוטנציאל של עברייני המין לעתיד ללא פגיעה (offence free) במקום מי שנמצאים תמיד בסיכון (Marshall et al., 2017; Massetti et al., 2020).

מחקרים בתחום העבריינות בכלל (Andrews & Bonta, 2010b) ובתחום עבריינות המין בפרט (Hanson & Morton-Bourgon, 2009) מלמדים על קשר מובהק בין טיפול המשתמש בעקרונות של מודל סיכון-צורך-תגובה לבין הפחתה של שיעורי רצידיביזם לבין הפחתה מינימלית של שיעורים אלו (ולעיתים עלייה בהם) בעקבות טיפול שלא משתמש בעקרונות אלה (Howard et al., 2018). כך למשל במטה אנליזה של 80 מחקרים שנעשתה על ידי אנדרוס ועמיתיו (Andrews et al., 1990), נמצא קשר מובהק ובעל משמעות בין הקפדה על עקרונות מודל סיכון-צורך-תגובה לבין הפחתת הישנות של התנהגות עבריינית. תוכניות טיפול שבהן הייתה הקפדה על שלושת עקרונות המודל, הגיעו לגודל אפקט ממוצע של 0.30 (phi coefficient), ואילו תוכניות טיפול שלא פעלו על פי עקרונות כלשהם, הראו עלייה בהישנות העבירות (phi=-0.06). תמיכה נוספת במודל ה-RNR נמצאה במחקרו של פולצ'ק (Polaschek, 2012), שבו נבחנו יעילות המודל ואופן היישום שלו. המחקר כלל ארבע קבוצות של אסירים: קבוצה שחבריה לא השתלבו בטיפול, קבוצה שחבריה קיבלו טיפול על פי אחד מעקרונות המודל, קבוצה שחבריה קיבלו טיפול על פי שניים מעקרונות המודל וקבוצה שחבריה קיבלו טיפול על פי שלושת עקרונות המודל. מסקנות המחקר היו שהמודל הנהנה מתמיכה אמפירית רחבה ושמשותפי הקבוצה שטופלה על פי שלושת עקרונות המודל, הסתייעו בטיפול בדרך הטובה ביותר, באופן מובהק בהשוואה לחברי הקבוצות האחרות. לבסוף, במטה אנליזה של 23 מחקרים שעסקו במועדות של עברייני מין (Hanson et al., 2009a) נמצא שבקרב קבוצות שנצמדו לעקרונות של מודל RNR נצפו הירידות הגדולות ביותר בשיעורי הרצידיביזם המיני (10.1% לעומת 19.2%) והכללי (31.8% לעומת 48.3%).

גישה חיובית לטיפול בעברייני מין

בראשית שנות ה-2000 טען זליגמן (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Seligman & Peterson, 2003) שמאז סוף מלחמת העולם השנייה ועד לאותה

שמוגדר במודל כ"טובין ראשוניים" (primary goods). אלה כוללים: (1). בריאות אופטימלית הן מבחינה פיזית הן מבחינה נפשית הן מבחינה מינית; (2). ידע, הן באופן כללי הן לגבי מין; (3). מומחיות בעבודה ובמשחק; (4). אוטונומיה; (5). שקט פנימי; (6). קרבה; (7). יצירתיות; (8). רוחניות; (9). אושר. האמצעים שבהם מושגים הטובין הראשוניים נקראים על פי המודל "טובין שניוניים" (secondary goods) (Ward, 2002). הנחת היסוד של המודל היא שעברייני מין, כמו כל אדם אחר, מעריכים מצב נפשי, מאפיינים אישיותיים וחוויות שהם באופן כללי פרו-חברתיים. על פי המודל, פגיעה מתרחשת כאשר אמצעים או "הטובין השניוניים" נעשים בלתי מסתגלים או אנטי-חברתיים באופיים בשל חוסר יכולת או הצטרבות של נסיבות (Ward, 2002a). טיפול בהתאם לעקרונות אלו שונה משיטות טיפול בעבר שדגלו בהכחדת חסרונות (Marshall et al., 2017). הטיפול בגישה זו נועד להפחית את הסיכוי להתנהגות פוגענית חוזרת דרך קידום חיים טובים מבחינה אישית למטופל (Haffernan & Ward, 2019).

מודל החיים הטובים התפתח לאורך השנים. תחילה גרסו וורד ועמיתיו שמודל הטיפול צריך לצייד את עברייני המין במיומנויות, בערכים, בעמדות ובמשאבים שיביאו לחיים אחרים, כאלו בעלי משמעות אישית ומספקים בעבור המטופל (Ward et al., 2007). אולם כיום, בחלוף יותר מעשור ועם התפתחות המחקר והידע, הם גורסים שהטיפול צריך גם לסייע לעברייני המין להתמודד עם סיכון עתידי. למעשה, המודל התפתח באופן שהטיפול המוצע במסגרתו נוגע למאפיינים קרימינולוגיים מתד אחד ולהקניית מיומנויות וגישות חיוניות לפיתוח חיים מלאים מצד שני (Haffernan & Ward, 2019). עקרונות המודל נוגעים לשאיפה לשיפור והגעה לסיפוק בתחומי תפקוד ספציפיים, הרלוונטיים למאפייני עברייני המין ולנסיבות עבריות. בסקר שנעשה לפני כעשור (McGrath et al., 2010) נמצא, כי בארה"ב ובקנדה השימוש במודל החיים הטובים נעשה בקרב 30% עד 50% משירותי התקון והטיפול בעברייני מין. ממחקרים נוספים עולה, כי בבריטניה המודל הותאם לטיפול בילדים מגיל 8

מרשל ועמיתיו (Marshall et al., 2011) חקרו את ההשפעה של הגישה הטיפולית המתמקדת בכוחות האינדיבידואל ושילוב הגורמים החיוביים בתוכנית טיפולית לעברייני מין בקנדה, לצד מטרות טיפוליות נוספות המקושרות לסיכון, לניהול סיכון, לדימוי עצמי ולמוטיבציה. במחקרם שכלל 535 מטופלים נמצא, כי אחוזי ההישנות של משתתפי התוכנית היו נמוכים מאשר בקרב מטופלים שהשתתפו בתוכניות טיפול שמתמקדות בגורמי הסיכון בלבד. כך למשל נמצא לאחר 8.4 שנות מעקב, שאחוזי ההישנות לפגיעה מינית הם 5.6% ולהתנהגות אלימה 8.4%, בהשוואה לשיעורי ההישנות הצפויים (על פי כלי ההערכה ERASOR-I STATIC-99) של 23.8%-34.8%, בהתאם מה. מרשל ועמיתיו (Marshall et al., 2011) ציינו, כי "כאשר תוכניות הטיפול ממוקדות בבעיות המהוות מכשול לטיפול, ולאחר מכן מתמקדות בשינוי גורמים קרימינולוגיים ידועים על ידי גישה חיובית, מכבדת ומכוונת לתהליך, אזי שיעורי ההישנות של פגיעות מיניות בקרב מטופלים שביצעו עבירות מין בדרך זו צפויים להצטמצם משמעותית" (שם, 2011, עמ' 92).

מודל החיים הטובים

בהתבסס על הספרות המתפתחת בתחום הפסיכולוגיה החיובית וממצאי מחקר שנעשה שנים רבות ואשר מקורם בתיאוריה של מאסלו לגבי החתירה האנושית להגשמה עצמית (Tay & Diener, 2011; Ward, 2002a), מודל החיים הטובים הציע לראשונה חלופה לגישת הטיפול הקוגניטיבי התנהגותי (CBT) בעברייני מין. מודל החיים הטובים (Good Lives Model - GLM) מבוסס על האמונה האתית בכבוד האדם ובזכויות אדם אוניברסליות, ומדגיש את מאפייניו של המטופל. על פי הנחת היסוד של המודל, כדי להפחית סיכון לפגיעה חוזרת, ישנו הכרח לבנות יכולות וכוחות בקרב הפוגע לגישת הטיפול (Ward, 2002a, 2002b; Ward & Marshall, 2004). המודל פותח על ידי טוני וורד (Word, 2002a) כמסגרת שיקום חלופית למודל מניעת הישנות, אבל בהמשך נחשב כהרחבה לגישת ניהול הסיכון (Ziv, 2018). לפי GLM, לאדם יש נטייה בסיסית לשאוף להשיג מה

3,121 עברייני מין שעברו טיפול ו-3,625 עברייני מין שלא עברו טיפול, נמצא ששיעורי ההישנות לביצוע עבירות מין ועבירות כלליות נמוכים יותר בקרב עברייני מין שעברו טיפול לעומת אלו שלא עברו טיפול. ממוצע שיעורי ההישנות לעבריינות מין היה 10.9% לעומת 19.2%, בהתאמה ולעבריינות שאיננה מינית 31.8% לעומת 48.3%, בהתאמה. ממצא חשוב נוסף שעולה ממטה אנליזה זו נוגע לשימוש במודל סיכון-צורך-תגובתיות. נמצא שכאשר תוכניות טיפול שילבו עברייני מין בהתאם למודל זה, כלומר התייחסו לרמת המסוכנות ולצרכים הקרימינוגניים, השפעות הטיפול היו מיטביות יותר ומשמעותיות יותר (Hanson et al., 2009a).

מטה אנליזה גדולה מהעת האחרונה (Gannon et al., 2019) השוותה מספר מחקרי מטה אנליזה, בהם 41,476 עברייני מין, תוך התייחסות לטיפול פסיכולוגי ייעודי לעברייני מין בלבד. נמצא כי טיפול ייעודי מפחית במידה רבה הישנות של עבירות מין, באופן ששיעורי ההישנות לביצוע פגיעה מינית חוזרת בקרב מי שעברו טיפול ייעודי נעו בין 10.1% ל-12.3%. לעומת זאת היו אחוזי הישנות גבוהים יותר בקרב מי שלא השתלבו בטיפול כלל: 13.7% עד 16.8%.

מחקר שפורסם לאחרונה (Olver et al., 2020) הציג השוואה רטרוספקטיבית של שתי תוכניות התערבות לעברייני מין, שהתקיימו בין השנים 1991 ל-2001. שתי תוכניות הטיפול שייכות לשירותי התקון הכלליים בקנדה. האחת היא תוכנית התקון לטיפול ייעודי בעברייני מין בהתאם למודל מניעת הישנות, והשנייה היא תוכנית טיפול ייחודית שפותחה בכלא רוקווד. שתי תוכניות הטיפול התבססו על עקרונות הטיפול הקוגניטיבי-התנהגותי (Cognitive Behavioral Therapy - CBT) ועל עקרונות סיכון-צרכים-תגובתיות (Risk-Need-Responsivity - RNR). שתי התוכניות ניסו לתת מענה בתחומים דומים: הפחתה של עניין במין סוטה, מודעות לעיוותי חשיבה, העלאת המודעות לקורבנות פוטנציאליים, הגברת אמפתיה לנפגעים, הגברת מסוגלות ליצור קשרים זוגיים וחברתיים, חינוך מיני לקבלת סיפוק מיני מקשר אינטימי זוגי ופיתוח תוכניות לאחר השחרור. ההבדל בין התוכניות נגע

וגם באוסטרליה ישנם דיווחים על יישום מודל החיים הטובים בתוכניות הטיפול לעברייני מין (O'Sullivan, 2014). יישום המודל הורחב לתחומי טיפול נוספים, למשל תוכניות טיפול למכורים (Sakdalan et al., 2017), טיפול בעבריינים בעלי הפרעות נפשיות (Barnao, 2013), עבריינים בעלי מוגבלות שכלית (Aust, 2010), עבריינים צעירים ובני נוער (Fortune, 2018). במחקר עדכני (Zeccola et al., 2021) שסקר שישה מחקרים שבחנו את השפעת הטיפול על פי מודל החיים הטובים על סיכון ועל מוטיבציה להימנע מביצוע עבירות נמצא, כי למודל השפעה חיובית עקבית אם כי לא מובהקת בכמה מדדים של גורמי סיכון של הפרט לאחר טיפול. החוקרים סברו כי גודל המדגמים הקטן - שלושה מתוכם תיאורי מקרה - השפיע על התוצאות.

יעילות הטיפול

בשנים האחרונות, בניסיון להעריך את יעילות הטיפול בעברייני מין, נעשו מספר מחקרי מטה אנליזה. מרביתם מצאו שטיפול פסיכולוגי יעיל לעברייני מין. בשלושה מחקרים (Gannon et al., 2019; Hanson et al., 2015; Schmucker & Losel, 2015) נמצאו תוצאות חיוביות, ובהתחשב באלפי הנבדקים שהם כללו, שחלקם עברו טיפול וחלקם לא, נראה סביר להסיק שטיפול בעברייני מין עשוי להיות אפקטיבי בהפחתת הישנות של פגיעות מיניות. מרבית תוכניות הטיפול המוצעות שנבחנו משתמשות בטיפול קוגניטיבי ייעודי כחלק ממודל מניעת הישנות (Marshall, 2020). כך למשל במטה אנליזה (Schmucker & Losel, 2015) שכללה 27 מחקרים (n=10,387) נמצא שאחוז הרצידיביזם של עברייני מין שהשתלבו בטיפול הוא 10.1%, ואילו אחוז הרצידיביזם של עברייני מין שלא השתלבו בטיפול הוא 13.7%. עוד עלה ממחקרם, כי יעילות הטיפול מובהקת בקרב מטופלים בקהילה, ופחות אפקטיבית בקרב מטופלים בכלא. במטה אנליזה (Hanson et al., 2009a) שבחנה 22 מחקרים, מתוכם

הטיפול). כפי שצוין לעיל, מחקרים מראים שהתיאוריה שעליה מבוסס הטיפול, עקרונות הטיפול, המימון ואופן העברת הטיפול, מקושרים עם הבדלים בתוצאות הטיפול. כך למשל תוכניות טיפול פסיכולוגיות שפעלו בהתאם לעקרונות סיכון-צורך-תגובתיות, הראו ירידה גדולה יותר באחוזי הישנות הן בעבירות מין הן בעבירות כלליות בהשוואה לתוכניות שלא פעלו בהתאם לעיקרון זה (Risk-Need-Responsivity, Andrews et al., 1990; Andrews & Bonta, 2010a; 2010b; Hanson et al., 2009a). נמצא גם שטיפול פסיכולוגי בעל אוריינטציה קוגניטיבית התנהגותית (CBT) גורם להשפעות חיוביות וחזקות יותר בקרב אוכלוסיית עברייני המין (Schmucker & Mpofu et al., 2018; Losel, 2015). למרות זאת מרבית ההערכות התמקדו בהתערבויות טיפוליות קוגניטיביות התנהגותיות, לפי כן קשה להשוות לגישות טיפוליות אחרות (Gannon et al., 2019; Schmucker & Losel, 2015).

באשר למשך הטיפול, המחקרים אינם חד-משמעיים. במטה אנליזה (Schmucker & Losel, 2015) לא נמצא קשר מובהק כלשהו בין משך הטיפול (נמדד במספר שבועות) לבין פגיעה חוזרת. במטה אנליזה מאוחרת יותר (Gannon et al., 2019) דווח על ירידה בהישנות של עבירות מין בכל משכי הטיפול, אולם נמצא כי לתוכניות טיפול שנמשכו 100-200 שעות הייתה השפעה קטנה יותר על ההישנות מאשר טיפולים קצרי מועד (פחות מ-100 שעות) או טיפולים ארוכי טווח (יותר מ-200 שעות). שני המחקרים האלו הסיקו מסקנות אחרות לגבי השפעת אורך הטיפול על יעילותו, אבל אף אחד מהם לא התייחס להשפעת משך הטיפול על רמת המסוכנות של המטופל (Tyler et al., 2021).

באשר לפרמט הטיפול - טיפול קבוצתי המשלב טיפול פרטני, או טיפול קבוצתי בלבד או טיפול פרטני בלבד - שני מחקרי מטה אנליזה עסקו בסוגייה. האחד דיווח על השפעה גדולה יותר של טיפול משולב - קבוצתי ופרטני - לעומת טיפול פרטני בלבד. המחקר בדק 18 מחקרים שבחנו טיפול משולב בקרב עברייני מין בגירים בלבד (Schmucker & Losel, 2015). במחקר השני דווח שלטיפול קבוצתי בלבד ישנה השפעה רבה יותר

לנושא האחרון. הגישה של תוכניות הטיפול של התקון הייתה דרך גורמי סיכון ולפי מודל למניעת הישנות, ואילו התוכנית הטיפולית שהועברה בכלא רוקווד הדגישה את התוכניות לאחר השחרור תוך העצמה והרחבה של החוזקות שנרכשו במהלך הטיפול ותוך שילוב אלמנטים מתוך הגישה המבוססת כוחות של האינדיבידואל (Strength Based Approach). כמו כן נבחנה קבוצה שלישית של מטופלים, שפוטים בגין ביצוע עבירות מין, שקיבלו טיפול לא ייעודי לעברייני מין. המחקר כלל אסירים שעברו טיפול במסגרת שירותי התקון (n=579), אסירים שהשתלבו בטיפול ייעודי לעברייני מין ששילבו עקרונות של טיפול מבוסס חוזקות (n=625) ואסירים שעברו טיפול לא ייעודי (n=107). שתי קבוצות הטיפול הציגו סיכון נמוך יותר בהשוואה לקבוצת האסירים שעברו טיפול לא ייעודי. כך ניתן חיזוק לטענה, כי שילוב בטיפול ייעודי מפחית מסוכנות מינית. נתונים אלו היו בעלי משמעות בעיקר בקרב בעלי רמת מסוכנות בינונית וגבוהה. עוד נמצא שטיפול ייעודי לעברייני מין יעיל יותר ומסייע בירידה במסוכנות יותר מטיפול לא ייעודי, על אף שגם לטיפול הלא ייעודי נמצאה תרומה בהפחתת רצידיביזם בעבירות מין ובעבירות אלימות (אחוזי הישנות של עבירות מין בקרב מטופלים בתוכניות רוקווד - 5.4%, אחוזי הישנות בקרב מי שהשתלבו בתוכניות התקון - 12.6%, אחוזי הישנות בקרב מי שעברו טיפול לא ייעודי - 19.6%) (Olver et al., 2020).

גורמים המשפיעים על יעילות הטיפול

בהתחשב בלחץ המופעל על מטופלים וקובעי מדיניות לספק התערבויות טיפוליות אפקטיביות, חשוב להבין את התכונות המרכזיות והמרכיבים העיקריים בטיפול בעברייני מין המביאים להשפעות המהותיות ביותר והממושכות ביותר (Tyler et al., 2021). אפשר לקבץ באופן רחב את הגורמים ממתני המסוכנות הפוטנציאליים למספר קטגוריות:

שיטת הטיפול והאוריינטציה של התוכנית הטיפולית (כגון תיאוריה, עקרונות, משך הטיפול ואופן

באופן לא עקבי, או ללא נוכחות מטפל קליני). הנחיה לטיפול נמצאה גם כן כמקושרת באופן חיובי להצלחת הטיפול.

מערך הטיפול (treatment setting).

בהתחשב במסגרות הטיפול למיניהן שבהן ניתן טיפול לעברייני מין (כגון בין כותלי הכלא, בבתי חולים לבריאות הנפש ובמרכזי טיפול בקהילה), לא מפתיע שמערך הטיפול נחשב גורם מתווך פוטנציאלי להצלחת הטיפול. בניגוד לגורמים אחרים שנדונו עד כה, ממצאי מחקרים על מערך הטיפול עקביים יותר. באופן כללי, טיפול שניתן למטופלים בכל מערכי הטיפול נמצאו כמקושרים להפחתה בהישנות עבירות מין.

מחקר שנעשה בישראל (אפשטיין והלפמן, 2019) בדק אם סיום טיפול במאסר משפיע על רצידיביזם לנוכח מרכיב הפיקוח בקהילה לאחר השחרור. נמצא כי בקרב עברייני מין שמסוכנותם המינית הוערכה בקצה העליון של רצף המסוכנות (כלומר מסוכנות גבוהה ומסוכנות בינונית-גבוהה), הייתה מגמה של הפחתה ברמת הרצידיביזם. ממצא מעניין נוסף שעלה במחקר הוא שבקרב בעלי רמות מסוכנות נמוכות, שסיימו טיפול ייעודי לעברייני מין במאסר, הייתה מגמה של עלייה ברצידיביזם. החוקרים הציעו מספר הסברים לכך. בין היתר אימצו החוקרים את הסברה של מאיילוקס ועמיתיו (Mailloux et al., 2003) בנוגע למימון הטיפול הניתן לעברייני מין, שלפיה בעלי מסוכנות נמוכה אשר עברו טיפול, חשופים לתכנים ולתהליך של "תיוג" אשר בתורם שימשו גורמים קרימינוגניים שהביאו למסוכנות מוגברת.

רוב מחקרי מטה אנליזה מציעים שלתוכניות טיפול בקהילה יש השפעה טיפולית חזקה יותר על הישנות עבירות מין ועבירות כלליות (Gannon et al., 2019; Hanson et al., 2009b; Losel & Schmucker, 2005). ההסבר לכך עשוי להיות טמון ביכולת של תוכניות הטיפול בקהילה לעזור למטופל גם בהתמודדויות יומיומיות עם מצבי סיכון דינמיים עכשוויים, בעוד שבתוכניות שמועברות במסגרות סגורות, המטופל יוכל לתרגל הלכה למעשה את תובנותיו רק לאחר סיום תוכנית הטיפול.

על יעילות הטיפול (Gannon et al., 2019). המחקר בדק ארבעה מחקרים שבחנו טיפול משולב, וכלל מחקרים שבחנו טיפול בבני נוער. נראה שהפערים בין המחקרים נובעים משימוש באוכלוסיית מחקר אחרת ומגודל המדגמים, ואינם מלמדים על טיב פורמט זה או אחר (Tyler et al., 2021). בנושא זה נדרש מחקר המשך שיבחן את יעילות הטיפול הפרטני בלבד לעומת הטיפול המשולב - פרטני וקבוצתי - ולעומת הטיפול הקבוצתי בלבד, ואת השפעתם על הישנות עבירות מין תוך שימוש בהשוואה אחידה, למשל אותה התערבות בפורמט אחר.

תוכן הטיפול (כגון משימות טיפוליות ומטרות טיפוליות). רק מטה אנליזה אחת עד היום בחנה ישירות את ההשפעה של היבטים ייחודיים בטיפול על תוצאות הטיפול (Gannon et al., 2019). באופן ספציפי נבחן אם הכללת הליכי שיקום התנהגותי על מטופלים בעלי עוררות מינית לא מותאמת משפרת את יעילות הטיפול. לצורך שיקום התנהגותי בהקשר זה, נעשה שימוש בהליכי התניה התנהגותיים בניסיון להפחית או לשנות עוררות מינית לא מותאמת. נמצא שתוכניות שכללו תהליכי שיקום התנהגותי (n=23) השפיעו יותר על הפחתת הישנות עבירות מין לעומת אלו שלא (n=16). במטה אנליזה זו נבחן גם השימוש בפולגורף (n=6), ונמצא שאין לו השפעה מכרעת על טיב הטיפול והשלכותיו על הישנות.

איוש צוות הטיפול. הלחץ לספק טיפול ייחודי לסקלה רחבה של מטופלים ובעלויות נמוכות, הביא לכניסת אנשי טיפול פרה-מקצועיים, ללא הכשרה קלינית, לתחום הנחיית הטיפול הייעודי לעברייני מין, כשאנשי הטיפול המומחים משמשים בעיקר בתפקידי הנחיה לא ישירה ופיקוח בכמה מסגרות בקנדה (Tyler et al., 2021). חוקרים העריכו כי מעורבות ישירה של אנשי טיפול קלינאים תביא להצלחה רבה יותר של תוכניות הטיפול (Gannon & Ward, 2014), ואילו במטה אנליזה של גנון ועמיתיו (Gannon et al., 2019) נבחנה סוגיית ההדרכה לצוותי הטיפול, ונמצא שטיפול ייעודי לעברייני מין יעיל יותר כאשר מטפל קליני נמצא באופן עקבי בטיפול (בהשוואה להמצאות לפרקים,

סיכום

של תכנים חיוביים בטיפול עשוי לסייע במניעת נשירה מטיפול. מהסקירה עולה חוסר מחקרי לגבי שילוב מאפייני טיפול שונים - פרטני וקבוצתי - והשפעתם על הפחתת הישנות.

מקורות

אידיסיס, י' ועשת-סבג, ת' (2019). הערכת יעילות הטיפול בעברייני מין והשלכתו על מסוכנות מינית. בתוך אבולעפיה, י' וחובב, מ' (עורכים), *הערכת מסוכנות היבטים קליניים משפטיים וחברתיים* (עמ' 117-145). כרמל וקשת.

אפשטיין, ר' והלפמן, ט' (2019). השגחה בהתאמה מהטיפול בכלא לפיקוח בקהילה - הגברת יעילות השיקום של עברייני מין. *צוהר לבית הסוהר - עבירות ועונשים בישראל*, 20, 90-99.

שחורי, מ', בן דוד, ש' ואידיסיס, י' (2008). עבריינות מין בעולם ובישראל: חקיקה, פיקוח, טיפול ושיקום. בתוך מהל, ח', חובב, מ' וגולן, מ' (עורכים), *התמכרויות, אלימות ועבירות מין: טיפול לאור החוק* (עמ' 421-443). כרמל.

Ahlin, E. M. (2021). Risk factors of sexual assault and victimization among youth in custody. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(3-4). <https://doi.org/10.1177/0886260518757226>

Alper, M., & Dorose, M. R. (2019). Recidivism of sex offenders released from state prison: A 9-years follow up (2005-14). *Special report, U.S. Department of Justice, office of justice programs*. <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/rsorsp9yfu0514.pdf>

Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010a). *The psychology of criminal conduct* (5th ed.). LexisNexis.

Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010b). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy and Law*, 16, 39-55.

Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) model: Does adding the Good Lives Model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735-755. <https://doi.org/10.1177/0093854811406356>

Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369-404

הוצגה סקירה מחקרית וספרותית הנוגעת לטיפול ייעודי לעברייני מין. אפשר ללמוד כי לאורך השנים חלו תמורות רבות בתחום הטיפול בעברייני מין, החל במודל מניעת ההישנות שהושאל מתחום הטיפול בהתמכרויות - מודל שלא נחקר באופן מיטיב ולא נמצא כבעל השפעה חד-משמעית על עברייני מין, דרך מודל סיכון-צורך-תגובתיות - המתאים את הטיפול לצרכיו הקרימינולוגיים של המטופל, וכלה במודל החיים הטובים, אשר מתמקד בתכונות ובהיבטים חיוביים הבאים לידי ביטוי בתשעה תחומי התנהגות וקוגניציה. שיטת הטיפול הנהוגה בימינו היא טיפול קוגניטיבי התנהגותי שנמצא כיעיל ביותר בעברייני מין, בייחוד כאשר נעשית אינטגרציה בין תחומים כגון גריו מיני סוטה, עיוותי חשיבה, עמדות תומכות בפגיעה מינית, בעיות בוויסות ובאימפולסיביות, כישורים חברתיים לקויים, ויסות רגשי לקוי וטריגרים סביבתיים. ככל שהטיפול מקיף יותר כך הוא יעיל יותר.

עוד נמצא, כי שילוב עברייני מין בטיפול הנוגע לעיקרון סיכון-צרכים-תגובתיות, הוכח כיעיל ביותר, וכי יש חשיבות רבה מבחינת הפחתת הישנות עבירות להתאמה בין אינטנסיביות הטיפול והיקפו לבין רמת הסיכון הנשקפת מאדם לבין יכולתו לשתף פעולה עם התוכנית הטיפולית שהוצעה לו.

כמו כן נמצא, כי טיפול שיחתי, באופן כללי, עשוי לסייע גם לעברייני מין, אולם את השיפור הגדול ביותר, ולמעשה מידת הפחתה בהישנות ההתנהגות הפוגעת, אפשר לראות כאשר ההתערבות הטיפולית היא ייעודית לעברייני מין, נוגעת למעגל הפגיעה ולגורמי סיכון מצד אחד ולכוחות האינדיבידואל ולגורמי חוסן מצד שני. נראה כי טיפול המבוסס על מודל סיכון-צרכים-תגובתיות, המשלב באופן מאוזן בין גורמי הסיכון לבין גורמי החוסן, הוא הטיפול היעיל ביותר לעברייני מין בעת הנוכחית, כעולה ממחקרים בסקירה זו. מתוך הסקירה אפשר להסיק שחיוני לשלב גורמים חיוביים בטיפול לשם הצלחת הטיפול הייעודי והשגה של הפחתת הישנות. כך גם עיתוי השילוב

- Donovan, D. M., & Marlatt, G. A. (1982). Personality subtypes among driving while intoxicated offenders: Relationship to drinking behavior and driving risk. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 50*(2), 241-249. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.50.2.241>
- Dunn, D. S., & Dougherty, S. B. (2005). Prospects for a positive psychology of rehabilitation. *Rehabilitation Psychology, 50*(3), 305-311. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.50.3.305>
- Fortune, C. A. (2018). The good lives model: A strength-based approach for youth offenders. *Aggression and Violent Behavior, 38*, 21-30. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.11.003>
- Friestad, C. (2012). Making sense, making good, or making meaning? Cognitive distortions as targets of change in offender treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 56*, 465-482. <https://doi.org/10.1177/0306624X11402945>
- Gannon, T., Olver, M. E., Mallion, J. S., & James, M. (2019). Does specialized psychological treatment for offending reduce recidivism? A meta-analysis examining staff and program variables as predictors of treatment effectiveness. *Clinical Psychology Review, 73* <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2019.101752>
- Gannon, T. A., & Ward, T. (2014). Where has all the psychology gone? A critical review of evidence-based psychological practice in correctional settings. *Aggressive Violent Behavior, 19*, 435-46. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.06.006>
- Gibbels, C., Kneer, J., Hartmann, U., & Krueger, T. H. (2019). State of the art treatment options for actual and potential sexual offenders and new prevention strategies. *Journal of Psychiatric Practice, 25*(4), 242-257. DOI: 10.1097/PRA.0000000000000395
- Graby, M. D., Brodersen, M. & Abramson, J. M. (2011). The state of psychological measures for adult sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior, 16*, 227-240. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2011.03.001>
- Hadson, S. M., & Ward, T. (2000). Interpersonal competency in sex offenders. *Behavior Modification, 24*(4), 494-527. <https://doi.org/10.1177/0145445500244002>
- Arbanas, G., Marinovic, P., & Buzina, N. (2022). Psychiatry and forensic characteristics of sex offenders with child and adult victims. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 66*(12), 1195-1212. <https://doi.org/10.1177/0306624X20944673>
- Aust, S. (2010). Is the Good Lives Model of offender treatment relevant to sex offenders with a learning disability? *Journal of Learning Disabilities and Offending Behaviour, Vol. 1 No. 3*, pp. 33-39. <https://doi.org/10.5042/jldob.2010.0627>
- Barnao, M. (2013). The Good Lives Model tool kit for mentally disordered offenders. *The Journal of Forensic Practice, 15*(3), 157-170. <https://doi.org/10.1108/JFP-07-2012-0001>
- Beck, J. S. (2021). *Cognitive behavior therapy- basic and beyond*. Third Edition. The Guilford Press: New York, London.
- Bickley, J. A., & Beech, A.R. (2003). Implications for Treatment of Sexual Offenders of the Ward and Hudson Model of Relapse. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 15*(2), 121-134. <https://doi.org/10.1023/A:1022342032083>
- Brown, S., Harkins, L., & Beech, A. R. (2012). General and victim-specific empathy: Associations with actuarial risk, treatment outcome, and sexual recidivism. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 24*(5), 411-430. <https://doi.org/10.1177/1079063211423944>
- Burdon, W. M., & Gallagher, C. A. (2002). Coercion and sex offenders: Controlling sex-offending behavior through incapacitation and treatment. *Criminal Justice and Behavior, 29*(1), 87-109. <https://doi.org/10.1177/0093854802029001006>
- Carpentier, J., & Proulx, J. (2021). Recidivism rates of treated, non-treated and dropout adolescent who have sexually offended: a non-randomized study. *Frontiers in psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.757242>
- Craig, L. M., & Rottenberg, M. (2022). Towards an integration of risk assessment, case formulation, and forensic neuroscience. In: K. Uzieblo, W. J. Smid, & K. McCartan, (Eds.), *Challenges in the management of people convicted of a sexual offence a way forward* (pp. 121-138). Springer Nature.

- Jung, S., & Gulayets, M. (2011). Using clinical variables to evaluate treatment effectiveness in programs for sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression, 17*(2), 166-180. <https://doi.org/10.1080/13552601003802238>
- Lösel, F., & Schmucker, M., (2005). The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *J Exp Criminal, 1*, 117-146. <https://doi.org/10.1007/s11292-004-6466-7>
- Mailloux, D. L., Abracen, L., Serin, R., Cousineau, C., Malcolm, B., & Looman, L. (2003). Dosage of treatment to sexual offenders: Are we over-prescribing? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 47*(2), 171-184. <https://doi.org/10.1177/0306624X03251096>
- Mandeville-Norden, R., Beech, A., & Hayer, E. (2008). Examining the effectiveness of a UK community-based sexual offender treatment program for child abusers. *Psychology, Crime & Law, 14*(6), 493-512. <https://doi.org/10.1080/10683160801948907>
- Marques, J. K., Wiederanders, M., Day, D. M., Nelson, C., & Van Ommeren, A. (2005). Effects of a relapse prevention program on sexual recidivism: Final results from California's sex offender treatment and evaluation project (SOTEP). *Sex Abuse, 17*, 79-107. <https://doi.org/10.1007/s11194-005-1212-x>
- Marshall, W. L. (2018). A brief history of psychological theory, research, and treatment with adult male sex offenders. *Current Psychiatry Report, 20*(57), 3-8. <https://doi.org/10.1007/s11920-018-0920-0>
- Marshall, W. L. (2020). The utility of treatment for sexual offenders. In L. Proulx, F. Cortni, L. A. Craig, & E. L. Letourneau, (Eds.), *The Wiley handbook of what works with sexual offenders* (pp. 177-184). John Wiley & Sons Ltd.
- Marshall, W. L., & Laws, D. R. (2003). A brief history of behavioral and cognitive behavioral approaches to sexual offender treatment: Part 2. *The Modern Era. Sexual Abuse, 15*(2), 93-120. <https://doi.org/10.1177/107906320301500202>
- Marshall, W. L., Marshall, L. W., & Olver, M. E. (2017). An evaluation of strength-based approaches to treatment of sex offenders: A review. *Journal of Criminal Psychology, 7*(3), 221-228. <https://doi.org/10.1108/JCP-04-2017-0021>
- Haffernan, R., & Ward, T. (2019). The Good Lives Model and the rehabilitation of individuals convicted of sexual offending. In: W. T. O'Donohue, & P. A. Schewe, (Eds.), *Handbook of sexual assault and sexual assault prevention* (pp. 515-534). Springer Cham.
- Hanson, R. K., Bourgon, G., Helmus, L., & Hodgson, S. (2009a). A meta-analysis of the effectiveness of treatment for sexual offenders: Risk, need and responsivity. Public Safety.
- Hanson, R. K., Bourgon, G., Helmus, L., & Hodgson, S. (2009b). The principles of effective correctional treatment also apply to sexual offenders. A Meta-Analysis. *Criminal Justice and Behavior, 36*(9), 865-891. <https://doi.org/10.1177/0093854809338545>
- Hanson, R. K., Gordon, A., Harris, A. J. R., Marques, J. K., Murphy, W., Quinsey, V. L., Seto, M. C. (2002). First report of the collaborative outcome data project on the effectiveness of psychological treatment for sex offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 14*(2), 169-194. <https://doi.org/10.1023/A:1014624315814>
- Hanson, R. K., Harris, A. J. R., Letourneau, E., Helmus, L. M., & Thornton, D. (2018). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law, 24*(1), 48-63. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/law0000135>
- Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. E. (2009). The accuracy of recidivism risk assessments for sexual offenders: A meta-analysis of 118 prediction studies. *Psychological Assessment, 21*, 1-21. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0014421>
- Harrison, J. L., O'Toole, S. K., Ammen, S., Ahlmeyer, S., Harrell, S. N., & Hernandez, J. L. (2020). Sexual offender treatment effectiveness within cognitive-behavioral programs: A meta-analytic investigation of general, sexual, and violent recidivism. *Psychiatry, Psychology and Law, 27*(1), 1-25. <https://doi.org/10.1080/13218719.2018.1485526>
- Howard, M. V. A., Neto, A. C. A., & Galouzis, J. J. (2018). Relationships between treatment delivery, program attrition, and reoffending outcomes in an intensive custodial sex offender program. *Sexual Abuse, 31*(4), 477-499. <https://doi.org/10.1177/1079063218764886>

- Olver, M. E., Nicolaichuk, T. P., Gu, D., & Wong, S. C. P. (2012). Sex offender treatment outcome, actuarial risk, and the aging sex offender in Canadian corrections: A long-term follow-up. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 25(4), 396-422. <https://doi.org/10.1177/1079063212464399>
- O'Sullivan, K. (2014). Paradigms for rehabilitation in Australia and the Sydney desistance project. *British Journal of Community Justice*, 12(2), 82-94.
- Phenix, A., Fernandez, Y., Harris, A. J. R., Helmus, M., Hanson, R. K., & Thornton, D. (2016). *Static-99R coding rules revised - 2016*. In-Press Version.
- Polaschek, D. L. L. (2012). An appraisal of the Risk-Need-Responsivity (RNR) model of offender rehabilitation and its application in correctional treatment. *Legal and Criminological Psychology*, 17, 1-17. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2011.02038.x>
- Rivara, F., Adhia, A., Lyons, V., Massey, A., Mills, B., Morgan, E., Simckes, M., & Rowhani-Rahbar, A. (2019). The effects of violence on health. *Health Affairs*, 38(10), 1622-1629. <http://dx.doi.org/10.1377/hlthaff.2019.00480>
- Rocha, I. C. O., & Valenca, A. M. (2023). The efficacy of CBT based interventions to sexual offenders: A systematic review of the last decade literature. *International Journal of Law and Psychiatry*, 87, 101856. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2022.101856>
- Ronel, N., & Elisha, E. (2011). In a different perspective: introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 25-305. <https://doi.org/10.1177/0306624X09357772>
- Sakdalan, J. A., Kittner, D. M., & Judd, D. (2017). "ASAP-ID: Substance abuse programme for a forensic ID population". *Journal of Intellectual Disabilities and Offending Behaviour*, 8(4), 157-165. <https://doi.org/10.1108/JIDOB-07-2017-0014>
- Schmucker, M., & Lösel, F. (2008). Does sexual offender treatment work? A systematic review of outcome evaluations. *Psicotherma*, 20, 10-19.
- Schmucker, M., & Losel, F. (2015). The effects of sexual offender treatment on recidivism: An international meta-analysis of sound quality evaluations. *Journal of Experimental Criminology*, 11(4), 597-630. <https://doi.org/10.1007/s11292-015-9241-z>
- Marshall, W. L., Marshall, L. E., Serran, G. A., & O'Brien, M. D. (2011). Rehabilitating sexual offenders: A strength-based approach. *American Psychological Association*, Washington, DC.
- Marshall, W. L., Ward, T., Mann, R., Moulden, H., Fernandez, Y. M., Serran, G., & Marshall, L. E. (2005). Working positively with sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(9), 1096-1114. <https://doi.org/10.1177/0886260505278514>
- Massetti, G., Chiang, L., & Fortson, B. (2020). What Works to Prevent Sexual Violence from a Global Health Perspective. In: Proulx, J., Cortoni, F., Craig, L.A., Letourneau, E.J. (Eds.), *The Wiley handbook of what works with sexual offenders: Contemporary perspectives in theory, assessment, treatment, and prevention* (pp.71-85). John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119439325.ch4>
- Mazza, C., Ricci, E., Ferracuti, S., Mandarelli, G., Carabellese, F., & Roma, P. (2020). Sex offenders in jail: A mini review of treatment programs and outcomes. *Rassegna Italiana di Criminologia*, 3, 186-194. <https://hdl.handle.net/11564/797074>
- McGrath R. J., Cumming G., Burchard B., Zeoli S., Ellerby L. (2010). *Current practices and emerging trends in sexual abuser management: The Safer Society 2009 North American survey*. Brandon, VT: Safer Society Press.
- Moster, A., Wnuk, D. E., & Jeglic, E. L. (2008). Cognitive Behavioral Therapy Interventions with Sex Offenders. *Journal of Correctional Health Care*, 14 (2), 109-121. <https://doi.org/10.1177/1078345807313874>
- Mpofu, E., Athanasou, J. A., Rafe, C., & Belshaw, S. H. (2018). Cognitive-Behavioral Therapy efficacy for reducing recidivism rates of moderate - and high-risk sexual offenders: A scoping systematic literature review. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(1), 170-186. <https://doi.org/10.1177/0306624X16644501>
- Murphy, C. (2017). *The Good Lives Model*. Centre for Youth and Criminal Justice (57), University of Strathclyde, Scotland.
- Olver, M. E., Marshall, L. E., Marshall, W. L., & Nicolaichuk, T. P. (2020). A long-term outcome assessment of the effects on subsequent reoffense rates of a prison-based CBT/RNR sex offender treatment program with strength-based elements. *Sexual Abuse*, 32(2), 127-153. <https://doi.org/10.1177/1079063218807486>

- Ward, T., & Hudson, S. M. (2000). Sexual offenders' implicit planning: A conceptual model. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 12*(3), 189-202. <https://doi.org/10.1023/A:1009534109157>
- Ward, T., Hudson, S. M., & Marshall, W. L. (1994). The abstinence violation effect in child molesters. *Behavioral Research and Therapy, 32*(4), 431-437. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)90006-X](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)90006-X)
- Ward, T., & Gannon, T. A. (2006). Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior, 11*, 77-94. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.06.001>
- Ward, T., Louden, K., Hudson, S. M., & Marshall, W. L. (1995). A descriptive model of the offense chain for child molesters. *Journal of Interpersonal Violence, 10*(4), 452-472. <https://doi.org/10.1177/088626095010004005>
- Ward, T., Mann, R. E. & Gannon, T. A. (2007). The Good Lives Model of offender rehabilitation: clinical implications. *Aggression and Violent Behavior, 12*, 87-107. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.03.004>
- Ward, T., & Marshall, W. L. (2004). Good lives, aetiology and the rehabilitation of sex offenders: A bridging theory. *Journal of Sexual Aggression, 10*(2), 153-169. <https://doi.org/10.1080/13552600412331290102>
- Wong, S., Olver, M. E., Nicholaichuk, T. P., & Gordon, A. (2003-2007). *The Violence Risk Scale: Sexual Offender version (VRS-SO)*. Saskatoon, Saskatchewan, Canada: Regional Psychiatric Centre and University of Saskatchewan.
- Woodrow, A. C., & Bright, D. A. (2011). Effectiveness of sex offender treatment programme: A risk band analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 55*(1), 43-55. <https://doi.org/10.1177/0306624X09352162>
- Zeccola, J., Kelty, S. F., & Boer, D. (2021). Does the good lives model work? A systematic review of the recidivism evidence. *The Journal of Forensic Practice, 23*(3), 285-300. <https://doi.org/10.1108/JFP-03-2021-0010>
- Ziv, R. (2018). *The future of correctional rehabilitation: Moving beyond the RNR model and Good Lives Model debate*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315105550>
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*, 5-14. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Seligman, M. E. P., & Peterson, C. (2003). Positive clinical psychology. In: L. G. Aspinwall, & U. M. Staudinger (Eds.), *A psychology of human strengths: Fundamental questions and future directions for a positive psychology*. 305-317. American Psychological Association: Washington, DC. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10566-021>
- Sheath, M. (1990). Confrontative work with sex offenders: Legitimised nonce bashing? *Prob. J., 37*, 159-162.
- Smith, S. G., Zhang, X., Basile, K. C., Merrick, M. T., Wang, J., Kresnow, M., & Chen, J. (2018). *National intimate partner and sexual violence survey (NISVS): 2015 data brief - updated release*. National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/60893>
- Tay, L., & Diener, E. (2011). Needs and subjective well-being around the world. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*(2), 354-365. <https://doi.org/10.1037/a0023779>
- Tyler, N., Gannon, T. A., & Olver, M. (2021). Does treatment for sexual offending work? *Current Psychiatry Reports, 23*, 51-59. <https://doi.org/10.1007/s11920-021-01259-3>
- Ward, T. (2002a). Good lives and the rehabilitation of sexual offenders: Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior, 7*, 513-528. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(01\)00076-3](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(01)00076-3)
- Ward, T. (2002b). The management of risk and the design of good lives. *Australian Psychologist, 37*, 172-179. <https://doi.org/10.1080/0005060210001706846>
- Ward, T., & Brown, M. (2004). The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law, 10*(3), 243-257. <https://doi.org/10.1080/10683160410001662744>
- Ward, T., & Hudson, S. M. (1996). Relapse prevention: A critical analysis. *Sexual Abuse: A Journal of research and treatment, 8*(3), 177-200. <https://doi.org/10.1177/107906329600800303>

מוטיבציה ללמידה בקרב אסירים

האם תמיכה בצרכים פסיכולוגיים של אסירים במרכז החינוך
מביאה למוטיבציה אוטונומית ללמידה ולהתמדה בה?

מאירה נחשון דהן,¹ עידית כץ²

בהתבסס על ההנחות של תיאוריית ההכוונה העצמית (Self Determination Theory - SDT), בדקנו את הקשר בין חוויית סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים באוטונומיה, קשר ושייכות ותחושת מסוגלות של האסירים במרכזי החינוך של הכלא הישראלי לבין המוטיבציה שלהם להתמיד בתוכנית הלמידה שלהם. שאלונים הועברו ל-271 אסירים בשישה-עשר בתי כלא ובתי מעצר ברחבי ישראל. תוצאות ניתוח נתיבים (Structural Equation Modeling - SEM) אישרו "נתיב מואר של מוטיבציה" שבו חוויית סיפוק הצורך של האסירים הייתה קשורה באופן חיובי להתמדה שלהם בלמידה. מוטיבציה אוטונומית של האסירים ללמוד במרכז הלמידה תיווכה באופן מלא את היחסים האלו. חוויית האסירים כי צרכיהם הפסיכולוגיים לא ממולאים נמצאה קשורה באופן חיובי למוטיבציה נשלטת ולא-מוטיבציה ללמוד, אך לא הייתה קשורה להתמדה של האסירים בלמידה. הדיון עוסק בהשלכות התיאורטיות והמעשיות של ממצאים אלו לקידום המוטיבציה וההתמדה של האסירים בלמידה.

מילות מפתח: מוטיבציה, מוטיבציה בקרב אסירים, אסירים לומדים, תיאוריית ההכוונה העצמית, מרכז חינוך, בית סוהר, מוטיבציה ללמידה, התמדה בלמידה

¹ ר/כ מאירה נחשון דהן - ראש תחום האסיר באגף התכנון בשירות בתי הסוהר.
² פרופ' עידית כץ - בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

מבוא

ובעקבות זאת נבחרה לשמש כמודל התיאורטי שלאורו נעשה המחקר. על פי תיאוריה זו, לכל בני האדם יש שלושה צרכים פסיכולוגיים בסיסיים שסיפוקם מביא לפעולה מתוך מוטיבציה פנימית, מיטביות והתמדה: הצורך באוטונומיה, הצורך בתחושת קשר ושייכות והצורך בתחושת מסוגלות. לסביבה החינוכית יש תפקיד מרכזי בחוויית סיפוק הצרכים של הלומד (Jang et al., 2020; 2022).

במחקר זה נבדוק אם המודל התיאורטי של תיאוריית ההכוונה העצמית תקף גם בקרב אסירים הלומדים במרכזי החינוך של בתי הסוהר. נשאל אם ככל שהאסיר חווה את צרכיו הפסיכולוגיים כמסופקים יותר במרכז החינוך, כך הוא ילמד מתוך מוטיבציה פנימית ויתמיד יותר בלמידה. שאלה זו חשובה במיוחד שכן בתי הסוהר - המסגרת שבה נמצאים מרכזי החינוך - אינם מוגדרים מעצם אופיים כסביבה התומכת בצרכים פסיכולוגיים. אם כך, האם חוויית סיפוק הצרכים במרכז החינוך עשויה להיות גורם מוטיבציוני המעודד התמדה, מעל ומעבר לחוויית החיים של האסיר בבית הסוהר? ממצאי המחקר יתרמו להבנה טובה יותר של התהליכים המעודדים ביטויי צמיחה טבעיים, היינו מוטיבציה פנימית והפנמת התנהגויות חדשות אצל האסיר הלומד. כמו כן הם יאפשרו להאיר את האופן שבו אפשר לשפר את סביבת הלמידה של האסיר כדי שיתמוך טוב יותר בצרכיו הפסיכולוגיים בעת שהייתו במרכז החינוך בבית הסוהר.

סקירת ספרות

תיאוריית ההכוונה העצמית

תיאוריית ההכוונה העצמית (Ryan & Deci, 2000a; 2017; 2011) היא מקרו - תיאוריה הומניסטית העוסקת במוטיבציה, בהתפתחות ובתפקוד של האדם בכל

השתתפות אסירים בתוכניות חינוכיות תורמת לרווחתם ולתהליך שיקומם (Gordon & Weldon, 2003). המחקרים המעטים שבחנו את ההשלכות של השתתפות האסירים בתוכניות חינוך אלו העלו תוצרים חיוביים הנשמרים לאורך זמן, בהם השתלבות במעגל התעסוקה לאחר השחרור מהכלא, פיתוח סגנון חיים נורמטיבי ופעילות חברתית קונפורמית (Batiuk et al., 1997; Fine et al., 2001; Harer, 1995). עקב כך עשה שירות בתי הסוהר מאמץ מיוחד לשלב כמה שיותר אסירים בתוכניות החינוכיות ולעזור להם להתמיד בהן ולסיימן. אולם על אף המאמצים ישנו קושי רב לגייס אסירים להשתתף ולהתמיד בתוכניות החינוך המוצעות להם במהלך שהותם בבית הסוהר (שירות בתי הסוהר, 2014).

מחקרים רבים מסבירים את הקושי של האסירים להתמיד בתוכנית הלמידה בקיומן של לקויות למידה והפרעות קשב בקרב חלקם הגדול (עינת ועינת, 2006; Einat & Einat, 2007; 2008), בתחושת מסוגלות אקדמית נמוכה ובקשיים פיזיים, רגשיים או קוגניטיביים (עינת וחסין, 1999; Clyde & Mohan, 1993). למרות שמחקר חינוכי רחב מלמד שסוג המוטיבציה שממנה מונע הלומד עשויה להסביר את התמדתו בלמידה (Ancil et al., 2008; Black & Deci, 2000; Froiland et al., 2012; Ryan & Deci, 2020; Ryan et al., 2021; Taylor et al., 2014), מעט מאוד מחקר עסק בסוג המוטיבציה של האסירים כגורם שעשוי להסביר את התמדתם בתוכניות הלמידה בבתי הסוהר (Brosens et al., 2015; 2016; Bunce, 2020; Manger et al., 2020). במחקר הנוכחי נבחנה המוטיבציה של האסירים בכיתות ההשכלה במרכזי החינוך מתוך הפרספקטיבה של תיאוריית ההכוונה העצמית (Ryan & Deci, 2020). תיאוריה הומניסטית זו רואה את הסביבה שבה לומד האדם כגורם מרכזי שעשוי להשפיע על סוג המוטיבציה שממנה הוא פועל (שם, 2020). תיאוריה זו מספקת כלים תיאורטיים ויישומיים לבחינה של סביבת הלמידה, החוויה של הלומד וסוג המוטיבציה שגורם לו ללמוד,

על פי תיאוריית ההכוונה העצמית (Deci & Ryan, 2000; 2012), עוצמת החוויה של סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים או תסכול, היא זו שתגדיר את סוג המוטיבציה שתפעיל את האדם, ובמילים אחרות, תפעיל את הרמה שבה האדם מפנים את ערך הפעולה ואת רמת האוטונומיה שלו. רמות האוטונומיה-מוטיבציה למיניהן נמצאות על פני רצף. בקצה האחד של הרצף יש **א-מוטיבציה**. במצב זה האדם אינו פועל כלל או פועל ללא כוונה מסוימת וללא תחושת רצון או ללא נכונות להשקיע. בקצה השני של הרצף האדם פועל מתוך **מוטיבציה פנימית**, היינו פעולה מתוך עניין, הנאה, הכוונה עצמית והכרה בערך הפעולה. בין שני הקצוות האלו על הרצף אפשר להבחין בארבע רמות נוספות של מוטיבציה, אשר נבדלות במידת האוטונומיה היחסית שלהן ובמידת ההפנמה והאינטגרציה של ערך הפעולה. הראשונה היא **ויסות חיצוני** (פעולה מתוך רצון לקבל תמורה או להימנע מעונש), השנייה - **ויסות אינטרויקטיבי** (פעולה מתוך תחושת כפייה פנימית, בושח ואשמה), השלישית היא **ויסות הזדהותי** (פעולה מתוך הזדהות עם ערך הפעולה ומטרותיה), והרביעית היא **ויסות אינטגרטיבי** (פעולה מתוך האינטגרציה של ערך הפעולה ומטרותיה בעצמי). ארבעת הסוגים האלה של ויסות התנהגות מתקבצים לשתי קבוצות: האחת מוטיבציה אוטונומית המתארת אדם שפועל מתוך תחושת הכוונה עצמית גבוהה (כוללת מוטיבציה פנימית, ויסות הזדהותי וויסות אינטגרטיבי), והשנייה מוטיבציה נשלטת המתארת אדם המונע מתוך ויסות חיצוני ואינטרויקטיבי (Ryan & Deci, 2000b; 2020; 2022; Vansteenkiste et al., 2020; 2022). א-מוטיבציה נבחנת בדרך כלל כמבנה נפרד.

מוטיבציה פנימית-אוטונומית נמצאה קשורה להנאה ולעניין גבוהים יותר בלמידה, למעורבות גבוהה יותר בזמן שיעורים, להישגים גבוהים יותר ואף לשיפור בהישגים לאורך זמן (Black & Anctil et al., 2008; Deci, 2000; Froiland et al., 2012; Taylor et al., 2014). מנגד, מוטיבציה חיצונית-נשלטת נמצאה קשורה לרמות נמוכות יותר של תחושת מסוגלות (Black & Deci, 2000), לרמות גבוהות של לחץ וחרדה

מיני הקשרים חברתיים. על פי תיאוריה זו, לכל אדם יש פוטנציאל להתפתחות אופטימלית אם קיימת בו האנרגיה הפנימית הנדרשת לכך. אנרגיה זו נוצרת ומתגברת כאשר הצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים (אוטונומיה, שייכות ויכולת) מסופקים על ידי סביבת חיו. הצורך באוטונומיה הוא הצורך להכוונה עצמית, לפעולה מתוך רצון ובחירה של המטרות ושל הדרך להשגתן. זה גם הצורך של האדם להיות אותנטי ולפעול מתוך עניין ועל פי מטרותיו וערכיו. אדם שצורך זה מסופק אצלו, פועל ללא לחץ חיצוני או פנימי שגורם לו להתנהג או לחשוב באופן מסוים (Ryan & Deci, 2000a). הצורך בקשר ושייכות מוגדר כצורך של האדם בקיום קשרים חברתיים המספקים לו תחושת שייכות וביטחון רגשי ופיזי (Ryan & Deci, 2000a). הצורך בתחושת יכולת הוא הצורך של האדם לחוש הערכה עצמית והכרה ביכולתו להתמודד עם אתגרים ועם משימות ולשלוט בתוצאות מעשיו (Ryan & Deci, 2000b).

תיאוריית ההכוונה העצמית מבחינה במודל דו-תהליכי של ההתפתחות האנושית, שעל פיו סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים על ידי אחרים משמעותיים בסביבת חיו החברתיים, יביא את האדם למסלול התפתחות "מואר". מנגד, תסכול יביא למסלול התפתחות "אפל" (Bartholomew et al., 2011). מסלול ההתפתחות ה"מואר" מעודד ביטויי צמיחה טבעיים: מוטיבציה פנימית והפנמת התנהגויות שיביאו לתפקוד מיטבי ולרווחה פסיכולוגית. מסלול התפתחות "אפל" יתבטא בתפקוד מוטיבציוני לקוי שאינו מסתגל, ואף עלול להביא לפסיכופתולוגיה (Ryan & Deci, 2000b; 2020; 2022; Vansteenkiste et al., 2020; 2022). מחקרים מהעת האחרונה שניסו להבין את חוויות התסכול וסיפוק הצרכים והשלכותיהן, הגיעו למסקנה כי חוויות סיפוק ותסכול הצרכים אינן נמצאות על פני רצף, הן שני מבנים נפרדים (Costa et al., 2015; Haerens et al., 2015). המשמעות היא שחוויה של תסכול צרכים אינה נובעת מתמיכה נמוכה של הסביבה בצרכים פסיכולוגיים אלא מנקיטת פעולה אקטיבית לתסכולם (Haerens et al., 2015).

הן "המתת האני" והן סדרת האובדנים הניחתים עליו עומדים בניגוד מוחלט לסיפוק של כל אחד מהצרכים הפסיכולוגיים, כפי שהם מופיעים בתיאוריית ההכוונה העצמית (Ryan & Deci, 2000b; 2020).

בד בבד עם תהליך "המתת האני" (Capps, 2016) מתרחשים בבית הסוהר חמישה מצבי סחך המכונים "כאבי מאסר": (א) שלילת החירות, שמשמעותה בין היתר ניתוק מהמשפחה, מהקרובים ומהחברים ובידוד כפוי; (ב) שלילת בעלות על רכוש; (ג) שלילת יחסי מין הטרוסקסואליים; (ד) שלילת האוטונומיה; (ה) שלילת הביטחון (Sykes, 1958/2007). מחקרים חדשים זיהו כאבי מאסר נוספים כגון דחיייה חברתית, חרדות קיומיות, תמונת עתיד עמומה ופסימית, השפלות מצד הסוהרים או אסירים אחרים, דימוי עצמי נמוך, געגועים למשפחה, צפיפות, סמים, אוכלוסייה הטרורנית, זמינות נמוכה יחסית של רפואה, חוסר פרטיות, בידוד, בלבול וחוסר יציבות (Windzio, 2011; Crewe, 2011). אפשר לומר שלא זו בלבד שכאבי המאסר אינם מספקים לאסיר את שלושת הצרכים הפסיכולוגיים אלא ההיפך הוא הנכון: הם מתסכלים אותם.

אל מול מאפיינים אלו של בית הסוהר קיימים מאפיינים אחרים וייחודיים לבית הסוהר, השונים בתכלית מהמאפיינים שצוינו עד כה. בית הסוהר מספק לאסירים מקום עבודה, מגורים, שירותי בריאות, מזון, צרכים בסיסיים, חינוך, הכשרה מקצועית, תוכניות שיקום, שירותי דת, פעילויות פנאי וביקורי משפחות, שהם בסיס ראשוני לרווחה נפשית (Engstrom & Van Ginneken, 2022; Granot & Einat, 2022). במחקרם של זמבל ופורפורינו (Zamble & Porporino, 1990) נמצא, כי החיים בכלא, בהיותם מובנים, ברורים וקבועים, עשויים להביא דווקא להקלה בחיי האסיר. לפיכך אם בתחילת המאסר הלחץ הרגשי גבוה יותר, הרי שלאחר מספר שבועות בבית הסוהר האסירים מתרגלים, המגבלות נתפסות כמובנות מאליהן, הקשיים נעשים חלק משגרת חייהם והאסירים מפקימים "רווחים" מהמאסר (Gendreau & Bonta, 1984; Zamble & Porporino, 1990).

עם זאת מחקרים שבחנו את רמת הרווחה הנפ-

חוסר עניין, וכן להישגים נמוכים ולאחוזי נשירה גבוהים מהלימודים (Black & Deci, 2000; Taylor et al., 2014).

בשנים האחרונות הצטברו עדויות רבות שלפיהן תמיכה של מורים בצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים של הלומדים, יוצרת אקלים לימודי-חברתי מיטבי ומביאה לתוצרים מוטיבציוניים, אקדמיים, רגשיים והתנהגותיים חיוביים, בהם הכוונה עצמית ומוטיבציה אוטונומית ללמידה, הישגים גבוהים יותר, הסתגלות חברתית ורגשות חיוביים יותר כלפי בית הספר (Adigun et al., 2022; Moè & Katz, 2021; Moè et al., 2018; 2022; Ryan et al., 2021). לעומת זאת התנהגות מתסכלת מצד מורים, שאינה עונה על הצרכים, נמצאה קשורה לא-מוטיבציה ולמוטיבציה נשלטת, למעורבות נמוכה בכיתה, להישגים אקדמיים נמוכים יחסית, לבעיות התנהגות ולרגשות שליליים (Cheon & Reeve, 2015; Soenens, 2012). מחקר זה יבחן את סביבת הלמידה יוצאת הדופן והיחידה במינה של האסירים במרכזי החינוך בבתי הסוהר.

בית הסוהר כסביבה מתסכלת צרכים פסיכולוגיים

לבית סוהר, מעצם היותו מוסד עונשין כוללני, יש חוקים, תקנות ונהלים הנשלטים באופן כמעט מוחלט על ידי סגל בית הסוהר (Goffman, 1958). האסיר מורחק בכפייה מעולמו המוכר ונותר נטול כמעט כל כושר החלטה. הוא גם מאבד את זהותו, את דימויו העצמי ואת ביטחונו האישי. לתהליך זה קורא גופמן (שם, 1958) "המתת האני", ומשמעותו פגיעה ממשית ב"עצמי האותנטי", שכאמור עומדת בניגוד מוחלט לאוטונומיה כצורך הדרוש להכוונה העצמית (Ryan & Deci, 2000b).

בבית הסוהר הפרט מאבד לחלוטין שליטה על חייו, יחסים בין-אישיים ותחושת ערך עצמי, עד כדי אובדן זהות עצמית (Hofer, 1988; Goodstein et al., 1984; Tayer et al., 2021). כמו כן נמצא, כי האסיר מאבד במאסר את יכולתו לבצע תפקידים בעלי אופי יומיומי ובסיסי, המביאו לכדי מחיקת פרטיותו (Cordilia, 1983).

מבחן לקביעת רמת הידע שלו בקריאה וכתובה בשפה העברית, האסיר משובץ לכיתת הלימוד לטובת הש"למת השכלה, ונבנית בעבורו תוכנית לימודים אישית (תל"א) המותאמת ליכולותיו, לבחירותיו ולקשייו האובייקטיביים (ברקוביץ, 2006).

בפרק הזמן של הלמידה מקיים הצוות הרב מקצועי המלווה את האסיר ועדות הערכה ומשוב (ברקוביץ, 2006). הוועדות נועדו לאפשר לצוות להיות שותף ולחוות דעתו על האסיר הלומד, וכן לספק לאסיר הד"דמנות להביע את משאלותיו, את השגותיו ואת רשמיו באשר לחוויית הלמידה שלו. בסוף מחזור הלימודים האסירים המתאימים ניגשים למבחנים חיצוניים של האגף לחינוך מבוגרים ולמבחנים פנימיים של מרכזי החינוך על פי רמתם ויכולותיהם.

למרות שבמרכז החינוך נעשים מאמצים לאפשר תנאים שיספקו את צרכי האסירים הלומדים כדי לעורר בהם מוטיבציה ללמידה (ברקוביץ, 2006; לרזה, 2016; תימור ואופנהיימר 2007), אי אפשר להתעלם מהיותו של מרכז החינוך בבית הסוהר חלק בלתי נפרד ממוסד סגור וטוטלי (Reagen & Stoughton, 1976). עקב כך קיים קושי ברור לאפשר בו תנאים סביבתיים התומכים בצרכים הפסיכולוגיים של האסירים הלומדים, למרות שחלק ממאפייניו שהוזכרו לעיל (כגון קבוצות הלימוד הקטנות והיחס האישי) בהחלט עשויים להיות מקור לתמיכה (Adams et al., 1994; Lockwood, 1991).

כך לדוגמה הצורך של האסיר באוטונומיה עשוי להיות מסופק ככל שהמורה המלמד במרכז החינוך מכיר בצורך לכבד את הזהות העצמית המגובשת של כל לומד ולהתחשב בה באופן התואם את הנחות היסוד של לימוד מבוגרים (Cameron, 2020; Einat et al., 2017). גם כאשר לאסיר ניתנת אפשרות בחירה (לדוגמה, בבחירת המקצוע הנלמד או בבחירת אופן הביצוע של המשימות) והמורים בכיתות מספקים הסבר רציונלי למשימות ולנושאים הנלמדים וקושרים את החומר הנלמד לחייו של האסיר, הדבר תורם לחוויית סיפוק של הצורך באוטונומיה.

הצורך בשייכות עשוי להיות מסופק במרכז החינוך, מעצם השתייכותו של האסיר הלומד לכיתה אחת

שית של האסירים מצאו, כי היא נמוכה בהרבה זו של האוכלוסייה הכללית (Fazel et al., 2017). אסירים בבית סוהר עלולים לחוות חרדה ומצוקה סביב נושאים קיומיים ורגשיים עמוקים כגון תחושת הערך העצמי שלהם, שאלת סיכוייהם לעתיד ותכלית חייהם, ואף לחוות רגשות של אשמה, בושה, איום וחרטה בעוצמות גבוהות (Cohen & Taylor, 1972; Crewe et al., 2017; Gibbs, 1991; Bensimon et al., 2015).

מאפייני סביבת הלמידה של האסיר במרכז החינוך

מרכזי החינוך בנויים ומעוצבים באופן המובחן משאר המתקנים בבית הסוהר (תימור ואופנהיימר, 2007). הם מצויים במבנים נפרדים ונבדלים בחזותם, הם צבעוניים ומעוטרים בלוחות ובצוירים. לעיתים נמצאים בקרבתם גינות ומגרשים פתוחים שנועדו להשרות אווירה של ביטחון ופתיחות. הכיתות במרכזי החינוך מובנות ומאורגנות ללמידה בעבור מספר לומדי דים הנע בין שמונה לשניים-עשר (שירות בתי הסוהר, 2014). הלמידה מתקיימת חמישה ימים בשבוע, בין השעות 08:00 ל-12:00, בכמה רמות למידה: כיתת מתחילים (לרכישת מיומנויות של קריאה וכתובה), טרום השכלת יסוד והשלמה להשכלת יסוד (השלמה ל-8 ש"ל), כיתות תיכונית (השלמה ל-10 ש"ל ו-12 ש"ל), כיתות להשלמת תעודת בגרות וקורסים מטעם האוניברסיטה הפתוחה (שירות בתי הסוהר, 2014).

הלימודים בכיתות ההשכלה מתקיימים על בסיס תוכנית הלימודים והמבחנים של האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך (ברקוביץ, 2006; Einat et al., 2017). מדובר בתוכנית לימודים מודולרית שבה האסיר יכול לצבור נקודות וציונים עד להשלמת מסלול הלמידה. דרכי ההוראה של המורים מבוססות על הנחות היסוד ללימוד מבוגרים ומותאמות ללומד המבוגר, ללומדים בעלי לקויות למידה, לבעלי הפרעות קשב ולבעלי קשיים רגשיים והתנהגותיים נוספים (שם, 2006; שם, 2017). הכניסה לכיתות הלימוד נעשית תוך התחשבות ברצונו של האסיר אם ללמוד אם לאו, וכפופה לקבלת אישור מגורמי המודיעין והביטחון בבית הסוהר. לאחר

מדים, כי נוסף על ההפחתה בשיעור החזרה למאסר, תוכניות ההשכלה מסייעות לאסיר להשתלב בשוק העבודה לאחר השחרור (Gerber & Fritsch, 1995; Mackenzie, 2008). במחקרו של גאס (Gaes, 2008) נמצא, כי משתתפי תוכניות השכלה המקבלים בסיומן תעודה כלשהי, קוצרים הצלחה רבה יותר במציאת עבודה מאסירים שהשתתפו בתוכניות שבסיומן לא ניתנה תעודה.

מחקרים שנעשו בשירות בתי הסוהר בארץ (שירות בתי הסוהר, 2014) מלמדים כי קיימת נשירה באחוזים גבוהים מתוכניות החינוך (בין 6% ל-9% לערך). מחקרים מעטים חקרו את הגורמים והסיבות להתמדה הנמוכה של האסירים בלמידה. מחקרים רבים שנעשו בין כותלי בתי הסוהר תולים זאת בקשיים קוגניטיביים, במוגבלויות ובנכות פיזית המאפיינים חלק מהאסירים, וכן בנטייה לתחושת תסכול גבוהה, חוסר אמון בסובבים אותם, תחושת ערך עצמי נמוך וחוסר ביטחון, בפרט בתחום הלמידה (עינת וחסין, 1999; Clyde, 1997). אסירים רבים מוגדרים כמי שסובלים מליקויי למידה ומהפרעות קשב (עינת ועינת, 2006; Einat & Einat, 2008; 2007), וכמי שחוו בחייהם חוויות כישלון בשל לקות למידה שהתבטאה בתסכול, בכאב רב, בתיוג חברתי שלילי, בדימוי עצמי נמוך, בהתנהגות אנטי חברתית, באי הסתגלות למסגרת לימודית ובסגנון למידה פסיבי (עינת וחסין, 1999; Clyde & Mohan, 1993).

במחקרים אחרים שנעשו בבתי סוהר בארץ וב־עולם להבנת הסיבות והמניעים להשתתפות אסירים בתוכניות החינוכיות נמצא, כי הנתונים האישיים של אסיר כגון גיל, מצב סוציאקונומי, השכלה לפני הכניסה לכלא ומצב משפטי, היו גורם המנבא את השתתפותם והתמדתם בלמידה (Costelloe, 2003). למשל, במחקרו של ברונס (Brosens et al., 2015; 2016) נמצא, כי ההשפעות המשולבות של מאפייניו האישיים של האסיר עם מאפייני בית הסוהר הן בעלות המשמעות הרבה ביותר בהסבר להשתתפות האסיר בפעילות ללמידה וחינוך. במחקר אחר (Papaioannou et al., 2016) שבחן את הסיבות להתמדה או אי

קבועה שבה הוא פוגש תלמידים ומורה באופן קבוע. מתוך כך נוצרים קשרים בין התלמידים לבין עצמם ובין התלמידים למורים ולצוות החינוכי הנמצא במרכז החינוך. כך גם מתפתחים קירבה, יחס חברי וזיקה אינטימית בין הלומדים (Ryan & Deci, 2000a; 2020). אלו תורמים רבות לסיפוקו של הצורך בשייכות ולביטחון רגשי ופיזי. תמיכה בצורך של תחושת היכולת של האסיר עשויה להתקיים כאשר האסיר חווה התקדמות וצובר חוויות של הצלחה. הדבר יקרה ככל שהמורה יתאים את המשימות והאתגרים לאסיר על פי יכולותיו ומתוך הכרה בקישור והבנתם (Ryan & Deci, 2020; Vansteenkiste et al., 2020, 2022). חוויות ההצלחה במרכז החינוך, וכך גם תחושת המסוגלות, עשויות להתעצם כאשר המשוב שמקבל האסיר הוא משוב מובנה, ענייני ומכוון תוכן, ולא מכוון למאפיינים כאלו או אחרים של האסיר (Ryan & Deci, 2020; Vansteenkiste et al., 2020, 2022).

התמדה בלמידה בין כותלי בית הסוהר

במרכזי החינוך בבתי הסוהר האסירים לומדים בתוכניות חינוכיות מגוונות שנועדו להשלמת השכלתם. מחקרים שנעשו עד כה בארץ ובעולם בדקו את מידת האפקטיביות של התוכניות החינוכיות שבהן השתתפו האסירים בהקשרים האלה: התמדה בלמידה, סיום תוכנית הלמידה, התנהגותם של האסירים במשך התוכנית וטווח חזרתם למאסר נוסף (Brazzell et al., 2009; Lahm, 2009; Lockwood et al., 2012; Wilson et al., 2000). רוב המחקרים בספרות מלמדים, כי תוכניות חינוך מפחיתות את שיעור החזרה למאסר (רצידיביזם) בקרב האסירים. במחקרים מעטים לא נמצא קשר בין השתתפות אסירים בתוכניות חינוך לבין ירידה בשיעור החזרה למאסר ובהשתלבות חברתית מוצלחת לאחר שחרורם מהכלא (Brewster & Sharp, 1989; Downes et al., 2002). באופן כללי, מחקרים מלמדים שתוכניות לימוד להשלמת השכלה עד סיום 12 שנות לימוד מפחיתות במידה רבה את שיעורי החזרה למאסר (Batiuk et al., 1997; Mackenzie, 2008; Wilson et al., 2000). מחקרים אחרים מל-

כמסופקים במרכז הלמידה, הוא יתמיד יותר בתוכנית הלמידה.

b. H1 ככל שהאסיר יחווה תסכול ממילוי צרכיו הפסיכולוגיים במרכז הלמידה, הוא יתמיד פחות בתוכנית הלמידה.

H2 ימצא קשר בין חוויית הסיפוק של הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר במרכז החינוך, ולחילופין תסכול מסיפוק הצרכים, לבין המוטיבציה שלו ללמידה.

a. H2 ככל שהאסיר יחווה את צרכיו הפסיכולוגיים כמסופקים במרכז הלמידה, המוטיבציה שלו ללמידה תהיה אוטונומית יותר.

b. H2 ככל שהאסיר יחווה תסכול עקב מילוי צרכיו הפסיכולוגיים במרכז הלמידה, לא תהיה לו מוטיבציה ללמידה (א-מוטיבציה) או שהמוטיבציה שלו תהיה נשלטת יותר.

H3 ימצא קשר בין המוטיבציה של האסיר ללמידה לבין התמדתו בתוכנית הלמידה.

a. H3 ככל שהמוטיבציה של האסיר ללמידה תהיה אוטונומית יותר הוא יתמיד יותר בתוכנית הלמידה.

b. H3 ככל שלאסיר לא תהיה מוטיבציה ללמידה (א-מוטיבציה) או שהמוטיבציה שלו תהיה נשלטת יותר, הוא יתמיד פחות בתוכנית הלמידה.

H4 הקשר בין החוויה של סיפוק צרכי האסיר או תסכול מסיפוק צרכיו לבין רמת ההתמדה שלו בתוכנית הלמידה, יתוון על ידי המוטיבציה שלו ללמוד.

מערכת הקשרים בין המשתנים תלמד על התאמה גבוהה לנתונים על פי המודל המתואר בתרשים מספר 1. על פי המודל המשוער, חוויית תסכול או סיפוק צרכים של האסיר במרכז הלמידה הם משתנים אקסוגניים, הקשורים (בהתאמה) למוטיבציה נשלטת ללמידה/א-מוטיבציה או מוטיבציה אוטונומית ללמידה של האסיר במרכז הלמידה (משתנים מתווכים). אלו קשורים, בהתאמה, להתמדה נמוכה או להתמדה גבוהה של האסיר בתוכנית הלמידה. כל זאת כאשר תחושת הרווחה הנפשית של האסיר בבית הסוהר נשמרת קבועה ומהווה משתנה מפקח במהלך ניתוח הנתונים. צעד זה נעשה כדי לפקח על השפעת הרווחה הנפשית של האסירים בחייהם בבית הסוהר בבחינת הקשרים

התמדה בלמידה בתוכנית הלימודים בבית הסוהר נמצא, כי אסירים נשרו בעיקר בגלל בעיות כלכליות, והמניעים העיקריים ללמידה היו בעיקר סיכוי להקלה בעונשם, דרך לצאת מ"כאבי המאסר", שיפור מצבם המקצועי ורצון להתפתחות אישית וקבלה חברתית. למרות שהסיבה המרכזית לנשירה כפי שהוגדרה על ידי הצוותים החינוכיים היא "חוסר מוטיבציה של האסירים להתמיד בלמידה" (שירות בתי הסוהר, 2014), רק מחקר מועט נעשה כדי לבחון סוגיה זו. מחקרים שבחנו את מבנה המוטיבציה האקדמית של אסירים מנקודת מבט תיאורטית של תאוריית ההכונה העצמית מצאו, כי מרבית האסירים משתתפים בפעילות חינוכית מתוך מוטיבציה נשלטת ולא מתוך עניין והנאה (Bunce, 2020; Manger et al., 2020).

המחקר הנוכחי הוא המחקר הראשון שנעשה בין כותלי בית הסוהר בישראל אשר בוחן לעומק את סוג המוטיבציה שממנה פועל האסיר ואת המנגנון שמבא את סוג המוטיבציה ואת תוצריה. במחקר זה בחנו את התפקיד המתוון של סוג המוטיבציה של האסירים בקשר שבין חוויה של סיפוק צרכים פסיכולוגיים ותסכול לבין התמדה בלמידה.

השערות המחקר

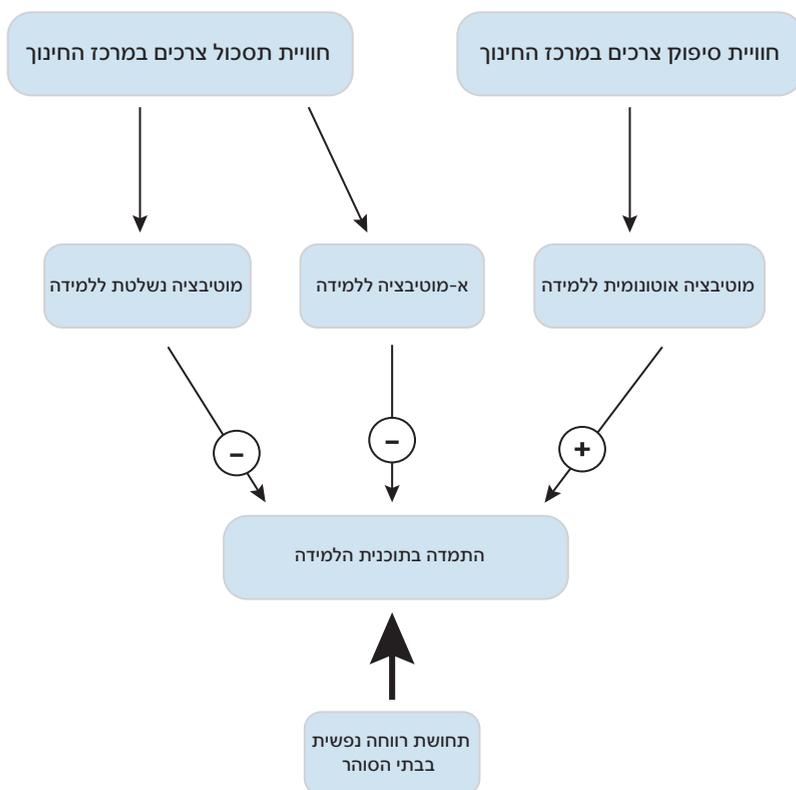
בזיקה למחקרים המדגישים כי חוויית סיפוק הצרכים וחוויית התסכול עקב אי סיפוקם פועלות בשני מבנים ובמסלולים נפרדים (המסלול ה"מואר" והמסלול ה"אפל"), נבחן הקשר הייחודי שבין חוויית סיפוק או תסכול של האסיר לבין רמת ההתמדה שלו בלמידה, ביחד ובנפרד. סוג המוטיבציה שמפעיל את האסיר נבחן כגורם המתוון את הקשר הזה. באופן ממוקד נבחנו ההשערות האלו:

H1 ימצא קשר בין חוויה של סיפוק צרכים פסיכו-לוגיים של האסיר במרכז החינוך או תסכול (אוטונומיה, קשר ושייכות ותחושת מסוגלות) לבין ההתמדה שלו בתוכנית הלמידה.

a. H1 ככל שהאסיר יחווה את צרכיו הפסיכולוגיים

תרשים מספר 1: מודל השערות המחקר

ל-20 שנה, טווח שהותם בבית הסוהר נע בין חודש למאסר עולם, וכך גם יתרת המאסר. במחקר השתתפו 189 אסירים שפוטם למאסר ו-80 עצורים. 55 מתוכם דיווחו, כי הם מאובחנים עם לקות למידה. 117 מהם לומדים בכיתות המשלימות השכלה ל-8 שנות לימוד, ו-145 בכיתות המשלימות השכלה ל-10 ו-12 שנות לימוד. 29 מהם לומדים עד כחודש במרכז החינוך, 57 עד שלושה חודשים, 74 עד חצי שנה ו-67 יותר מחצי שנה. 165 מהם דוברי השפה הערבית ו-106 דוברי השפה העברית ושפות אחרות (רוסית / אמהרית / אחר).

כלי המחקר

השאלון שהותאם לצורכי המחקר הנוכחי הורכב משאלונים מתוקפים שהותאמו אף הם לצורכי המחקר. בשל מגבלות שהוטלו על המחקר, השאלונים המקור

בין סביבת הלמידה וההתמדה של האסירים במרכז החינוך (כלומר ההשפעה שיש לתמיכה בצרכים במרכז החינוך תיבחן כ"תת-מרחב ספציפי").

שיטת המחקר

אוקלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 271 אסירים בוגרים הלומדים במרכזי החינוך בשישה-עשר בתי סוהר ובתי מעצר פליליים בצפון, במרכז מדינת ישראל ובדרומה. האסירים אמורים לגשת לבחינות חיצוניות (מטעם משרד החינוך) או פנימיות (מטעם מרכז החינוך) והסכימו להשתתף במחקר. טווח הגילים של האסירים הוא בין 18 ל-72, מספר שנות הלימוד בטרם המאסר הנוכחי היה בין 0

נוספים המאפיינים א-מוטיבציה ($\alpha=0.64$) (לדוגמה, "אני לא יודע ולא מבין למה אני לומד במרכז החינוך"). חושב ממוצע התשובות שנתן כל נבדק בכל אחד משלושת המדדים (מוטיבציה אוטונומית, מוטיבציה נשלטת וא-מוטיבציה). ציון גבוה בכל אחד מהמדדים ייצג מוטיבציה זו ברמה גבוהה.

3. כדי לבחון את הרווחה הנפשית של האסיר נעשה שימוש בשאלון: "General Health Questionnaire" (Goldberg & Blackwell, 1970) (GHO). בשאלון שישה פריטים ($\alpha=0.73$) המתארים מצבים של רווחה נפשית (לדוגמה, "לאחרונה אני מרגיש מתוח" או "לאחרונה אני מרגיש בסך הכול שמח"). חושב ממוצע התשובות שנתן כל נבדק במדד זה. ציון גבוה העיד על רווחה נפשית גבוהה.

4. כדי לבחון את רמת ההתמדה של האסיר נעשה שימוש בשאלון שנבנה לצורך המחקר הנוכחי. בשאלון 5 שאלות לדיווח עצמי ($\alpha=0.67$) הבוחנות את נוכחותו של האסיר בכיתת הלימוד ואת רמת עמידתו בתוכנית האישית שנבנתה בעבורו (לדוגמה, "אני משתדל לא להפסיד ימי לימודים", "אני מתכוון לגשת לכל המבחנים הנדרשים לפי תוכנית הלימודים שנקבעה לי"). חושב ממוצע התשובות שנתן כל נבדק במדד זה. ציון גבוה העיד על התמדה גבוהה.

5. שאלון דמוגרפי שבו 10 שאלות הבודקות נתוני רקע של משתתפי המחקר. השאלון כולל מידע על מאפיינים סוציו-דמוגרפיים כלליים כגון גיל, שפת אם ומספר שנות לימוד, שאלות לגבי הסטטוס הכליאתי (שפוט/עצור, יתרת מאסר, זמן שהות בבית הסוהר) ושאלה לגבי משך הלמידה במרכז החינוך.

הליך המחקר

המחקר אושר על ידי ועדת האתיקה של שירות בתי הסוהר בישראל (ועדת מחקרים מספר 34). האסירים נתנו את הסכמתם בכתב להשתתפות. אל מרכז החינוך הגיעה עורכת המחקר הראשית בלבוש אזרחי ופנתה באופן אישי אל המשתתפים הפוטנציאליים. הוסברה להם מטרת המחקר והם התבקשו לשתף פעולה. הובהר לאסירים כי זכותם לסרב להשתתף

ריים קוצרו במידה רבה. היה חשש שהאסירים יתקשו לענות על שאלות רבות. כדי לשמור על תוקף השאלון לאחר הקיצור, נבחרו מתוך השאלונים המתוקפים המקוריים רק אותם פריטים שנמצאו במחקרים קודמים על אוכלוסיות אחרות כטעונים חזק בכל אחד מהמבנים על פי ניתוח גורמים.

כמו כן ההיגדים בשאלונים הותאמו לסביבת הלמידה של האסירים ולתפקידי הצוות החינוכי בבית הסוהר, קרי מרכז החינוך וקציני החינוך. הפריטים דורגו על ידי האסירים בסולם ליקרט בן 5 דרגות (1 - "לא נכון בכלל" עד 5 - "נכון תמיד"). בשאלון הדמוגרפי מולאו הפרטים בכתיבה חופשית, או בסימון התשובה הרלוונטית בהתאם לשאלות.

1. כדי לבחון את רמת סיפוק הצרכים של האסיר או תסכולו במרכז הלמידה נעשה שימוש בשאלון "Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale" (Chen et al., 2015). בשאלון 13 פריטים: שבעה פריטים ($\alpha=0.77$) מתארים חוויה של סיפוק צרכים במרכז הלמידה (לדוגמה, "אני מרגיש שיש לי בחירה וחופש בדברים שאני עושה") ושישה פריטים ($\alpha=0.57$) בודקים חוויה של תסכול ממילוי הצרכים במרכז הלמידה (לדוגמה, "אני מרגיש שמכריחים אותי לעשות הרבה דברים שאני לא רוצה לעשות"). חושב ממוצע התשובות שנתן כל נבדק בכל אחד משני המדדים (חיונית סיפוק צרכים וחוויה של תסכול). ציון גבוה ייצג חוויה חזקה של סיפוק צרכים או תסכול.

2. כדי לבחון את סוג המוטיבציה של האסיר נעשה שימוש בשאלון "Academic Self-Regulation Questionnaire" (SRQ-A) (Rayan & Connell, 1989). בשאלון 12 פריטים המתארים ארבעה סוגי מוטיבציה ללמידה: מוטיבציה חיצונית (לדוגמה, "כי זה מה שאני אמור לעשות") ומוטיבציה אינטרויקטיבית (לדוגמה, "כי אני רוצה שאחרים יחשבו שאני חכם") המתקבצות למוטיבציה נשלטת ($\alpha=0.60$); מוטיבציה הזדהותית (לדוגמה, "כי זה חשוב לחיים שלי") ומוטיבציה אינטגרטיבית (לדוגמה, "כי הלמידה היא בחירה משמעותית שעשיתי בשביל עצמי") המתקבצות למוטיבציה אוטונומית ($\alpha=0.91$). בשאלון שני פריטים

המשתנים חושבו כממוצע דירוג המשתתפים בפריטים הרלוונטיים. בפרק הנוכחי נציג את משתני המחקר, המתאמים ביניהם ואת התאמתם למודל המוצע. בלוח מספר 1 מוצגים מתאמי פירסון (Zero order correlation) בין המשתנים.

מעיון בלוח 1 ובהתייחס להשערה הראשונה, במסלול ה"מואר" נמצא קשר חיובי בין חוויית סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר במרכז החינוך (אוטונומיה, קשר ושייכות ותחושת מסוגלות) לבין ההתמדה שלו בתוכנית הלמידה ($r=0.547^{**}$, $p<0.001$). במסלול ה"אפל" לא נמצא קשר בין חוויית תסכול עקב חוסר סיפוק של הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר במרכז החינוך לבין ההתמדה שלו בתוכנית הלמידה.

כפי ששוער בהשערה השנייה, נמצא קשר חיובי בין חוויית סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר במרכז החינוך לבין המוטיבציה האוטונומית שלו ללמידה ($r=0.557^{**}$, $p<0.001$) ובין חוויית תסכול בשל חוסר

במחקר, וסירובם לא יפגע בזכויותיהם. האסירים ענו על השאלונים (ראה נספח 1) באופן אינדיבידואלי בכיתות במרכזי החינוך בזמן שעות הלימוד. המידע המזהה היחיד על גבי השאלונים היה שם בית הסוהר. בשל מגבלות ביטחון הועברו שאלונים מודפסים בלבד ולא בגרסה אלקטרונית. בכל שלב יכלו האסירים להפסיק את השתתפותם במחקר.

ממצאים

במחקר הנוכחי נבדקו שבעה משתנים: תחושת סיפוק צרכים של הנבדקים במרכז החינוך, תחושת תסכול מחוסר סיפוק צרכים של הנבדקים במרכז החינוך, סוג המוטיבציה ללמידה (א-מוטיבציה, מוטיבציה אוטונומית ומוטיבציה נשלטת), תחושת רווחה נפשית של האסיר בבית הסוהר והתמדה בתוכנית הלמידה. כל

לוח 1: מטריצת המתאמים בין משתני המחקר

7	6	5	4	3	2	1	
						---	1. חוויית סיפוק צרכים במרכז החינוך
					---	0.557**	2. מוטיבציה אוטונומית ללמידה
				---	-0.157**	-0.233**	3. חוויה של תסכול במרכז החינוך
			---	0.205**	-0.442**	-0.208**	4. א-מוטיבציה ללמידה
		---	0.157**	0.202**	0.151*	0.090	5. מוטיבציה נשלטת ללמידה במרכז החינוך
	---	0.024	-0.307**	-0.237**	0.656**	0.547**	6. התמדה בתוכנית הלמידה
---	0.421**	0.028	-0.303**	0.374**	0.374**	0.480**	7. רווחה נפשית בבית הסוהר

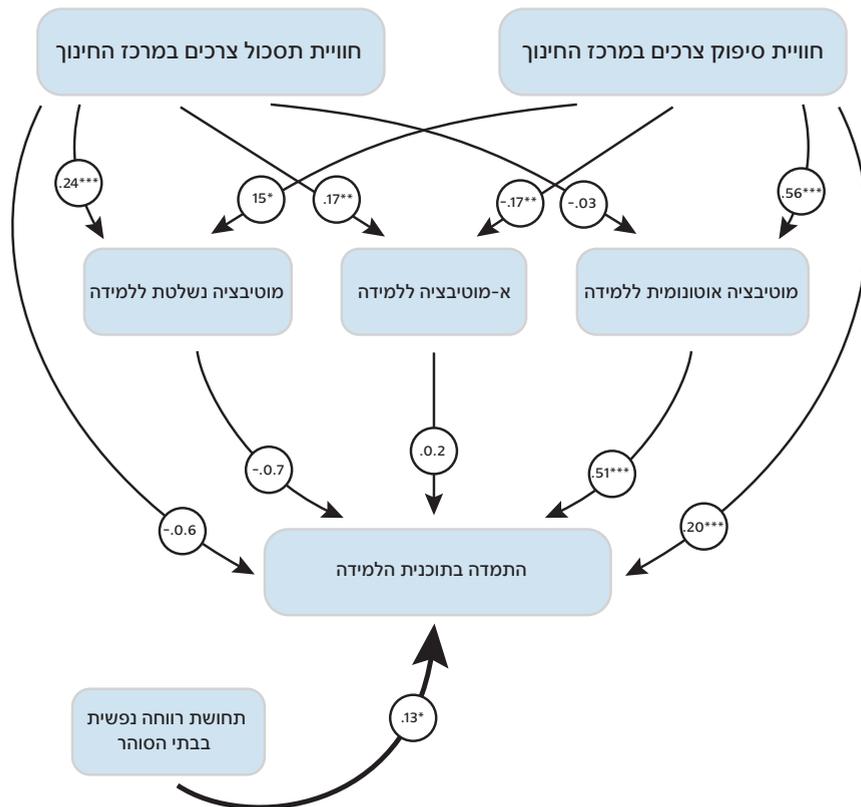
$P<0.05^*$; $0<0.01^{**}$; two-tailed

ניתוח נתיבים לבדיקת השערת התיווך

כדי לבחון את מודל הקשרים בין משתנים והשערות ערות התיווך, נעשה ניתוח משוואות מבניות (SEM - Structural Equation Modeling) באמצעות תוכנת AMOS26 (Arbuckle & Wothke, 2006). התאמת המודל התיאורטי לנתונים נבחנה על פי מקדמי טיב ההתאמה המקובלים בספרות (χ^2 , CFI, NFI, TLI), ומדד RMSEA (df/χ^2) אשר ערכיו נמוכים מ-3, נחשב למדד של התאמה טובה. הוא מדד אמין המתבסס על chi square בחלוקה לדרגות חופש, לפיכך אין תלות בגודל המדגם. מדדים CFI, TLI ו-NFI, הגבוהים מ-0.09 ומדד RMSEA הנמוך מ-0.9 נחשבים למדדי התאמה

סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר במרכז החינוך לבין א-מוטיבציה ($r=0.205^{**}$, $p<0.001$) ומוטיבציה נשלטת ($r=0.202^{**}$, $p<0.001$). השערה זו אוששה בשני המסלולים: במסלול ה"מואר" ובמסלול ה"אפל". ההשערה השלישית אוששה בחלקה. במסלול ה"מואר" נמצא קשר חיובי בין המוטיבציה האוטונומית של האסיר ללמידה ובין התמדתו בלמידה ($r=0.656^{**}$), במסלול ה"אפל" נמצא קשר שלילי בין א-מוטיבציה ללמידה לבין התמדתו של האסיר בלמידה ($r=-0.307^{**}$, $p<0.001$), אך לא נמצא מתאם בין המוטיבציה הנשלטת של האסיר ללמידה להתמדתו בלמידה. לצורך בדיקת השערת התיווך נעשה ניתוח נתיבים כפי שיתואר בהמשך.

תרשים מספר 2: מודל תוצאות ניתוח הנתיבים

דין

מטרת מחקר זה היא לבחון את הקשר בין חוויה של סיפוק הצרכים הפסיכולוגיים של אסירים במרכז החינוך בבתי הסוהר בארץ לבין המוטיבציה שלהם להתמיד בתוכניות הלמידה שמציע בית הסוהר. ממצאי המחקר הראו, כי קיים קשר בין תחושת סיפוק צרכים של האסירים במרכז החינוך לבין ההתמדה שלהם בתוכנית הלמידה. ממצא זה תואם מחקרים קודמים שנעשו בסביבות למידה אחרות כגון בתי ספר (Anctil et al., 2008; Black & Deci, 2000; Froiland et al., 2014; Taylor et al., 2012), ומחזק את הטענה כי סביבה אשר מספקת את צרכיו הבסיסיים של היחיד תורמת לצמיחה וממלאת תפקיד בעל משמעות במניעת תפקוד לקוי גם כאשר מדובר במרכז חינוך הממוקם בבית הסוהר (Deci & Ryan, 2000; 2012). התמיכה שחוו האסירים במרכז החינוך אפשרה להם להתמיד בלמידה ולתפקד בהתאם לתוכנית האישית שהותאמה להם.

עוד נמצא, כי קשר זה בין חוויה של סיפוק צרכים במרכז לבין התמדה של האסיר בלמידה, מתווך באמצעות המוטיבציה האוטונומית של האסיר ללמידה. ממצא זה מחזק מחקרים שנעשו בהקשרים אחרים (Anctil et al., 2008; Black & Deci, 2000; Froiland et al., 2012; Taylor et al., 2014) ואשר מצאו כי הכוונה עצמית ומוטיבציה אוטונומית ללמידה הם אלו אשר מסבירות את הקשר בין סביבת הלמידה להתמדה. אם כן יש לפעול למען הגברת המוטיבציה האוטונומית של האסיר כדי לשפר את התמדתו והישגיו.

מכלול ממצאים אלו מאשש ומחזק את קיומו של מסלול "מואר" הקושר חוויה של סיפוק צרכים, מוטיבציה והתמדה גם בבתי הסוהר. כל אלו מחזקים את ההבחנה בין החוויה של האסיר במרכז החינוך כ"תת-מרחב ספציפי" לבין החוויה הכוללת של האסיר בתוך בית הסוהר, המשמש לו מרחב כולל בחייו החברתיים. כלומר כאשר מרכז החינוך כ"תת-מרחב" מצליח לספק לאסיר חוויה תומכת צרכים, הוא מפתח מוטיבציה אוטונומית למרות שאת מרב

טובים (Hu & Bentler, 1998). מדד נוסף לבחינת התאמתו של משתנה במודל לנתונים הוא CR - היחס הקריטי, כאשר $CR > 1$ מלמד על התאמה טובה. מדד זה משמש אומדן לבחינת מובהקות תרומתו הייחודית של המנבא, והוא מחליף את הסטטיסטי t בניתוחי רגרסיה. בתרשים מספר 2 מוצגים ממצאי התוצאות של ניתוח הנתונים.

המודל הראה התאמה טובה מאוד לנתונים [χ^2 (df=1)=0.316, $p=0.574$, NFI=0.999, CFI=1.000, TLI=1.040, RMSEA=0.000]. כדי לבחון אם מודל התיווך המשוער מובהק, נבחנו האפקטים העקיפים באמצעות ניתוח בוטסטרפינג, עם דגימות עם החזרה. נבחנו טווח האפקטים ברמת ביטחון של 95% (Confidence interval). כאשר הערך 0 אינו מופיע בין הטווחים, המשמעות היא כי מודל התיווך מובהק. מתוצאות הניתוח עולה, כי חוויית סיפוק הצרכים של האסיר קשורה באופן חיובי ומובהק למוטיבציה האוטונומית ללמידה ובאופן שלילי ומובהק לא-מוטיבציה ללמידה. המוטיבציה האוטונומית של האסיר ללמידה קשורה באופן חיובי ומובהק להתמדת האסיר בתוכנית הלמידה, לפיכך אסיר שמדווח כי צרכיו מסופקים יותר במרכז החינוך, מדווח גם על רמות גבוהות יותר של מוטיבציה אוטונומית. הדבר מנבא רמות גבוהות יותר של התמדת האסיר בתוכנית הלמידה. ניתוח מובהקות התיווך העלה הקשר מובהק בין תחושת סיפוק צרכים לבין התמדה בתיווך המוטיבציה האוטונומית של האסיר (indirect effect=0.51, CI=0.002-0.81). מכך עולה, כי המוטיבציה האוטונומית של האסיר מתווכת באופן מלא את הקשר בין תחושת סיפוק צרכים לבין התמדת האסיר בתוכנית.

חווית תסכול מחוסר סיפוק צרכים של האסיר במרכז החינוך נמצאה קשורה באופן חיובי ומובהק למוטיבציה הנשלטת ללמידה ולא-מוטיבציה ללמידה. לפיכך אסיר שמדווח כי הוא חש תסכול מחוסר סיפוק צרכיו, מדווח גם על רמות גבוהות יותר של מוטיבציה נשלטת ללמידה ועל א-מוטיבציה ללמידה. עם זאת לא נמצא קשר ישיר בין חווית תסכול של האסיר במרכז החינוך להתמדה בתוכנית הלמידה. עקב כך לא נבדקה השערת התיווך.

ה'אני' על פי גופמן (Goffman, 1958) הן חוויית "כאבי המאסר" על פי סייקס (Sykes, 1958/2007) גורמים לו תחושת מצוקה וכאב סובייקטיביים ואובייקטיביים שהוא הסתגל אליהם. ייתכן שעצם הדבר שבין כותלי בית הסוהר האסיר מסתגל להיות מנוהל ולפעול מתוך חוויה המאופיינת יותר בתסכול מתמשך הנוגע לחוסר מילוי צרכיו, כך גם התסכול שהוא חווה במרכז החינוך מוביל אותו לפעול מתוך מוטיבציה נשלטת או א-מוטיבציה, אך לא ברמה כזו שתשפיע על רמת ההתמדה שלו. ממצא זה מתכתב גם הוא עם מחקרים בקונטקסטים אחרים (Vansteenkiste et al., 2020), שבהם במסלול ה"אפל" מתקיימת חוויה של תסכול עקב היעדר מילוי צרכים, המשפיעה על החוויה האוטונומית, ועדיין הפעולה והעשייה המצופות מהאדם נובעות מהשליטה החיצונית המופעלת עליו. גם במחקר זה: לא הייתה השפעה על רמת ההתמדה. הסבר נוסף הוא שיתכן שחוויית סיפוק הצרכים, דווקא בשל השונות הרבה ממה שהאסיר חווה בחיי היום יום בבית הסוהר, מקבלת עוצמות גדולות, חדשות, ונעשית בעלת משמעות רבה ביותר בעבורו ומניעה אותו לפעול. לעומת זאת חוויית התסכול במרכז החינוך, שאינה גבוהה (המעט שחווה האסיר ממנה במרכז החינוך) היא חוויה מוכרת שהאסיר התרגל אליה ואינה מניעה אותו לטוב או לרע. יש לבחון הסבר זה במחקר המשך, ולהמשיך לבדוק את העוצמה של הטבע האנושי להיות מסוגל להגיב לטוב ולצרכים המסופקים גם במצבים קשים, כאשר יש תסכול הנובע מחוסר סיפוק של חלק מהצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים.

ממצאי מחקר זה מלמדים שגם אוכלוסיית האסירים השוהה בבית הסוהר, למרות ועל אף מורכבותה ומאפייניה הייחודיים וההקשר הייחודי שבה היא חיה, תנוע ממניעים פנימיים כאשר צרכיה מסופקים. ממצא זה מחזק את טענת האוניברסליות של תיאוריית ההכוונה העצמית, ומראה כי הצרכים המתוארים בתיאוריית ההכוונה העצמית הם אנושיים, מולדים ואוניברסליים, מביאים להתפתחות אופטימלית בעלת משמעות לכל בני האדם. כמו כן נראה שתיאוריית ההכוונה העצמית חוצה תרבויות וגיל. סיפוק הצרכים מאפשר הפנמה

שעות היום בבית הסוהר הוא מעביר במסגרת הנוטה יותר לתסכול אותו. ל"תת-מרחב הספציפי" של מרכז החינוך השפעה ייחודית על המוטיבציה של האסיר ללמוד, ונראה שהאווירה הכללית בבית הסוהר איננה "צובעת" לחלוטין את החוויה שיש לאסירים במרכז החינוך. ממצא זה מעודד משום שהוא מלמד כי גם במקום שולט הנוטה לתסכול את השוהים בו כגון בית סוהר, כאשר האדם חווה תמיכה בצרכיו, הוא מפתח מניעים פנימיים. אפשר כי הדיסוננס הברור בין החוויה המתסכלת שחווה האסיר במרחב הכולל בבית הסוהר לבין חוויית התמיכה שהוא מקבל במרכז החינוך, דווקא פער זה בין שתי החוויות מביא את האסיר לחוות בעוצמה גדולה יותר את התמיכה שהוא מקבל במרכז החינוך וליהנות מהשלכותיה על תפקודו.

השערות המחקר אינן מאוששות במלואן לגבי המסלול ה"אפל". נמצא קשר בין רמת תסכול הצרכים של האסיר לבין למידה מתוך א-מוטיבציה או מוטיבציה נשלטת, והדבר עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים (Deci & Ryan, 2000; 2012). עם זאת לא נמצא קשר בין תסכול צרכים במרכז החינוך לבין התמדה בתוכנית הלמידה, ולא נמצא קשר בין א-מוטיבציה ומוטיבציה נשלטת לבין התמדתו של האסיר בלמידה.

נשאלת השאלה מדוע בניגוד לחלק נרחב ממחקרים שנעשו בקונטקסטים אחרים, כגון חינוך או הורות, שבהם נמצא קשר בין חוויה של תסכול עקב חוסר מילוי צרכים לרמת תפקוד, קשר זה לא נמצא במחקר זה. הסבר אפשרי הוא כי החיים בבית הסוהר עם חוויית תסכול ממשית ומתמשכת (Zamble & Porporino, 1990), הפכו את החוויה הזו ל"רגילה" בעיני האסירים, ולכן אינה קשורה להתמדה שלהם בתוכנית הלמידה. פרום (1973) טוען, כי האדם מסתגל לכל צורת חיים שבה הוא מוצא את עצמו, וכי הכרח החיים מחייב את האדם לקבל את התנאים שבהם עליו לחיות. לדבריו, האדם מסתגל גם לתנאים חיצוניים-חברתיים שהם עצמם אינם רציונליים, אי שכליים ומזיקים. באופן דומה אפשר שגם האסיר הסתגל לחיות בחוויה מתמדת של תסכול ונעשה "קשה" להשלכות של חוויה זו עליו. כלומר הן החוויה שחווה האסיר של ביטול חלקי

ומתוך כך עבודה איתם ממקום של כבוד, רגישות ומעורבות תומכת, ובהמשך - מתן כלים לצוותים ליצירת סביבת למידה המאופיינת באמפטיה, ערכים ונורמות המדגישים את ההתחשבות באחר, הדאגה לו ונכונות לסייע לו.

מגבלות המחקר הנוכחי

המחקר הנוכחי קידם את הבנת המשמעות שיש לחוויה של האסירים בהקשר לסיפוק צרכים פסיכוסוציאליים או תסכול במרכזי החינוך ולסוג המוטיבציה שלהם כקשור להתמדתם בתוכנית הלמידה. עם זאת למחקר הנוכחי יש מספר מגבלות אשר ראוי לציין ואשר מהוות פתח למחקר המשך.

המגבלה הראשונה והעיקרית במחקר היא שהמשתתפים התלוי במחקר, רמת ההתמדה, לא נבדק על פי נתונים אובייקטיביים כגון דיווח של המורים לגבי נוכחות בשיעורים ועמידה בתוכנית הלימודים שנקבעה אלא בדיווח העצמי של האסירים. יש להביא בחשבון אפשרות שהדיווח של האסירים על ההתמדה שלהם אינו מהימן. כדאי שבמחקר המשך נתוני ההתמדה של האסירים יועברו אל החוקרים מתוך מערך הנתונים של שירות בתי הסוהר.

מגבלה נוספת נובעת מקיצור ניכר של השאלונים המקוריים שבהם נעשה שימוש. לכן ייתכן שמהימנותם נפגעה, כפי שאפשר לראות בממדד המהימנות הפנימי, הנמוך בחלק מהשאלונים. במחקר המשך יש לבדוק אפשרות להעביר את השאלונים במלואם, גם אם יידרש לעשות כן בשתי פעימות או פרק זמן ממושך יותר, עם הפסקות מובנות ומותאמות לאסירים.

כמו כן במחקר לא היה פיקוח סטטיסטי על משתנים כגון מאפייני בית הסוהר, גיל האסיר, סטטוס משפחתי, העבירה שבגינה הוא עצור או שפוט, השכלה לפני הכניסה לבית הסוהר, סיכויי להקלה בעונש ומצב משפטי (במחקרים שנעשו בעבר משתנים אלה היו גורם המנבא את השתתפותו והתמדתו של האסיר בלמידה). במחקר המשך יש לבצע פיקוח סטטיסטי על כל משתני הרקע של האסירים.

מגבלה נוספת של המחקר היא הדיווח העצמי

של ערך הפעולה ומשפיע על המוטיבציה ללא קשר לתרבות שהאדם גדל בה או למערכת הערכים שעל פיה התחנך או לסיטואציה שבה הוא נמצא. המשמעות היא ש"המנגנון האנושי" להתפתחות אופטימלית ובעלת משמעות לכל בני האדם, מצליח להתקיים גם בסביבות שוללות צרכים, וכי לאדם יש יכולת אנושית להפיק מהטוב גם אם הוא ניתן לו במסורה. ממצאים דומים עלו במחקר שמצא כי אפשר לשקם חוויה אוטונומית גם אם היא נפגעת ולחדש אותה באמצעות תמיכה בצרכים הפסיכולוגיים (Radel et al., 2013).

תרומתו הייחודית של המחקר הנוכחי היא, כי לסביבת הלמידה, קרי מרכזי החינוך בתוך בתי סוהר, יש השפעה על ההתמדה בלמידה בקרב אסירים. ההכרה בחשיבות של סיפוק הצרכים של האסיר במרכז החינוך בהקשר למוטיבציה שלו ללמידה, חשובה לצוותים החינוכיים בבתי הסוהר. הידיעה כי הצוות החינוכי הפועל במרכז החינוך יכול להשפיע על חוויית הסיפוק והתסכול של האסיר ועל המוטיבציה שלו ללמידה, עשויה לכוון את הצוותים האלו לדרכי פעולה שיגבירו את חוויית סיפוק הצרכים של האסירים במרכז.

לממצאי המחקר הנוכחי חשיבות רבה בהקשר היישומי. אישוסו של המודל המוצע מדגיש את חשיבות פיתוחם של כלים יישומיים שיעזרו לצוותים החינוכיים במרכזי החינוך להבנות סביבת למידה המאפשרת תמיכה בשלושת הצרכים הפסיכולוגיים של האסיר (Reeve et al., 2022). הכשרות שיינתנו לצוותים החינוכיים יכוונו אותם להבנות סביבות למידה התומכות בצורך באוטונומיה של האסיר ויאפשרו את שיתופו בבחירה של מטרות ונושאי הלמידה, מתוך עירור עניין בנלמד ותוך שמירה על עקרון הרלוונטיות של החומר הנלמד לחייו. הצוותים גם יוכשרו כיצד אפשר לספק הבניה תומכת בתחושת היכולת של האסירים. למשל, יכירו שיטות הערכה ומשוב ספציפי ובאוריינטציה חיובית, ירכשו כלים לסיוע בהתמודדות עם כישלונות וכירו אסטרטגיות למידה שסייעו לאסירים ללמוד באופן יעיל ומותאם להם. כמו כן הכשרת הצוותים תכלול כלים לתמיכה בצורך בשייכות ובביטחון. תחילה בהכרת המאפיינים הייחודיים של האסירים,

נמצא במחקר זה כמקום אחר, המאפשר ולו במעט תחושת אוטונומיה ותמיכה בצרכים פסיכולוגיים, מקום מקדם מוטיבציה אוטונומית המשפיע על הפנמת ערך הפעולה של התמדה בלמידה.

מקורות

ברקוביץ, ש' (2006). אסירים לומדים בכיתות ההשכלה בבתי הסוהר – סקירה. *צוהר לבית הסוהר*, 11, 62-68.

לרזה, כ' (2016). השכלת מבוגרים ככלי שיקומי – השפעת החינוך בכלא על יכולתם של אסירים משוחררים להשתלב בחברה. *גדיש - ביטאון לחינוך מבוגרים*, ט"ז, 180-195.

עינת, ע' ועינת, ע' (2006). לקויות למידה בקרב אסירים בישראל. *צוהר לבית סוהר*, 10, 52-61.

עינת, ע' ועינת, ע' (2007). *כתב אישום - ליקויי למידה, נשירה ועבריינות*. הקיבוץ המאוחד.

עינת, ת' וחסין, י' (1999). סלנג האסירים (ARGO) כאחד המאפיינים המרכזיים של תת-תרבות הכלא בישראל. *חברה ותרבות*, י"ט(3), 337-358.

פרום, א' (1973). *מנוס מחופש*. דביר.

שירות בתי הסוהר (ספטמבר, 2014). *הערכת תוכניות השכלה: מחקר להערכת תכניות תקון בשב"ס*. המשרד לביטחון פנים. <http://www.ips.gov.il/Web/He/Default.aspx>

תימור, א' ואופנהיימר, מ' (2007). מאסר, חינוך ודימוי עצמי: השפעת הלימודים במרכזי החינוך בבתי הסוהר על דימוי עצמי של אסירים. *צוהר לבית הסוהר*, 11, 70-79.

Adams, K., Bennett, K. J., Flanagan, T. J., Marquart, J. W., Cuvelier, S. J., Fritsch, E., & Burton, V. S. (1994). A large-scale multidimensional test of the effect of prison education programs on offenders' behavior. *The Prison Journal*, 74(4), 433-449.

Adigun, O. B., Fiegner, A. M., & Adams, C. M. (2022). Testing the relationship between a need thwarting classroom environment and student disengagement. *European Journal of Psychology of Education*, 38, 1-15.

של האסירים לגבי חוויית הסיפוק או התסכול שלהם בלי לבחון את התנהגות המורים במרכזי החינוך כמי שתומכים בחוויית אלה או יוצרים תסכול. חשוב שבמחקר ההמשך האסירים הלומדים במרכז החינוך ימלאו שאלון נוסף לגבי האופן שבו הם חווים את המורים כמי שתומכים בחוויית הלמידה שלהם במרכז החינוך או גורמים להם תסכול, כדי להרחיב את ההבנה של החוקרים לגבי חוויית הסיפוק והתסכול של האסיר הלומד.

מומלץ יהיה לבדוק גם נקודת מבט של גורמים אחרים בסביבה החינוכית, מעבר לאסיר, על אופן התמיכה בצרכים הפסיכולוגיים או תסכול. על כן מומלץ שהמורים המלמדים במרכז החינוך יענו על שאלון הבוחן את האופן שבו הם תומכים בצרכיהם הפסיכולוגיים של האסירים הלומדים.

המחקר נעשה בקרב אסירים גברים בוגרים בלבד. בבתי סוהר אחרים שוהים נשים בוגרות ונערים ונערות בגילים 14-18. עקב כך ראוי שמחקרים עתידיים בנושא יתייחסו לאוכלוסיות נוספות ששוהות בבתי הסוהר. במחקר המשך כדאי לשלב תיאוריות ומודלים נוספים מתחום הקרימינולוגיה, לדוגמה "מודל החיים הטובים" או תיאוריית שונות בתחום החדילה מפשיעה, כדי לאפשר נקודת מבט תיאורית רחבה שתוסיף להבנת תהליכי המוטיבציה בבית הסוהר.

חשוב לציין כי מדובר במחקר תיאורי שמספק מידע לגבי קשרים (קורלציות), ואי אפשר להסיק ממנו לגבי סיבתיות. כל הממצאים מלמדים על קשר בין המשתנים ולא על סיבתיות.

סיכום

ממצאי המחקר מלמדים כי סביבת הלמידה במרכזי החינוך, על אף היותה "תת-מרחב ספציפי" בתוך מרחב שהוא במהותו שולט בחלק מהצרכים הפסיכולוגיים הבסיסיים ומתסכל (בית הסוהר), מצליחה לעורר באסיר מוטיבציה אוטונומית ללמידה ולהתמדה בה, ממקום של חוויית סיפוק צרכים. מרכז החינוך

- Bunce, A. E. (2020). "What we're saying makes sense so I've subscribed to it and I try to live by it": A qualitative exploration of prisoners' motivation to participate in an innovative rehabilitation programme through the lens of self-determination theory. (Doctoral dissertation). University of Surrey.
- Cameron, D. I. (2020). A Personal framework of adult language instruction. *Teaching Methodology in Higher Education*, 9(32), 69-73.
- Capps, D. (2016). The mortification of the self: Erving Goffman's analysis of the mental hospital. *Pastoral Psychology*, 65(1), 103-126.
- Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J., & Verstuyf, J. (2015). Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motivation and Emotion*, 39, 216-236.
- Cheon, S. H., & Reeve, J. (2015). A classroom-based intervention to help teachers decrease students' amotivation. *Contemporary Educational Psychology*, 40, 99-111.
- Clyde, A. W. (1997). Learning disabilities, crime delinquency and education placement. *Adolescence*, 32(126), 451-462.
- Clyde, A. W., & Mohan, M. (1993). Education policy for large jail programs: A case study. *Journal of Correctional Education*, 44(3), 124-131.
- Cohen, R., Katz, I., Aelterman, N., & Vansteenkiste, M. (2023). Understanding shifts in students' academic motivation across a school year: The role of teachers' motivating styles and need-based experiences. *European Journal of Psychology of Education*, 38(3), 963-988.
- Cohen, S., & Taylor, L. (1972). *Psychological survival: The experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Cordilia, A. (1983). *Making of an Inmate - Prison as a Way of Life*. Cambridge, Massachusetts: Schenkman.
- Costa, S., Ntoumanis, N., & Bartholomew, K. J. (2015). Predicting the brighter and darker sides of interpersonal relationships: Does psychological need thwarting matter? *Motivation and Emotion*, 39(1), 11-24.
- Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* (EdD thesis). The Open University.
- Ancil, T. M., Ishikawa, M. E., & Tao Scott, A. (2008). Academic identity development through self-determination: Successful college students with learning disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 31(3), 164-174.
- Arbuckle, J. L., & Wothke, W. (2006). *AMOS user's guide 7.0*. Spring House, PA: AMOS Development Corporation.
- Bartholomew, K. J., Ntoumanis, N., Ryan, R. M., Bosch, J. A., & Thøgersen-Ntoumani, C. (2011). Self-determination theory and diminished functioning: The role of interpersonal control and psychological need thwarting. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(11), 1459-1473.
- Batiuk, M. E., Moke, P., & Rountree, P. W. (1997). Crime and rehabilitation: Correctional education as an agent of change - A research note. *Justice Quarterly*, 14(1), 167-180.
- Bensimon, M., Einat, T., & Gilboa, A. (2015). The impact of relaxing music on prisoners' levels of anxiety and anger. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(4), 406-423.
- Black, A. E., & Deci, E. L. (2000). The effects of instructors' autonomy support and students' autonomous motivation on learning organic chemistry: A self-determination theory perspective. *Science Education*, 84(6), 740-756.
- Brazzell, D., Crayton, A., Mukamal, D. A., Solomon, A. L., & Lindahl, N. (2009). From the classroom to the community: Exploring the role of education during incarceration and reentry. *The Urban Institute*. <https://justiceandopportunity.org/wp-content/uploads/2016/04/Classroom-to-Community.pdf>
- Brewster, D. R., & Sharp, S. F. (2002). Educational programs and recidivism in Oklahoma: Another look. *The Prison Journal*, 82(3), 314-334.
- Brosens, D., De Donder, L., Dury, S., & Verté, D. (2015). Barriers to participation in vocational orientation programmes among prisoners. *Journal of Prison Education and Reentry*, 2(2), 8-22.
- Brosens, D., De Donder, L., Dury, S., & Verté, D. (2016). Participation in Prison Activities: An analysis of the determinants of participation. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22, 669-687.

- Froiland, J. M., Oros, E., Smith, L., & Hirschert, T. (2012). Intrinsic motivation to learn: The nexus between psychological health and academic success. *Contemporary School Psychology, 16*(1), 91-100.
- Gaes, G. G. (2008). *The impact of prison education programs on post-release outcomes*. Reentry roundtable on education, John Jay College of Criminal Justice, New York, March 31.
- Gendreau, P., & Bonta, J., (1984). Solitary confinement is not cruel unusual punishment: People sometimes are! *Canadian Journal of Criminology, 26*, 467-478.
- Gerber, J., & Fritsch, E. J. (1995). Adult academic and vocational correctional education programs: A review of recent research. *Journal of Offender Rehabilitation, 22*(1-2), 119-142.
- Gibbs, J. J. (1991). Environmental congruence and symptoms of psychopathology: A further exploration of the effects of exposure to the jail environment. *Criminal Justice and Behavior, 18*(3), 351-374.
- Goffman, E. (1958). Characteristics of total institutions. In: *Symposium on preventive and social psychiatry*. Walter Reed Army Institute of Research.
- Goldberg, D. P., & Blackwell, B. (1970). Psychiatric illness in general practice: A detailed study using a new method of case identification. *British Medical Journal, 2*(5707), 439-443.
- Goodstein, L., Mackenzie, D., & Shotland, R. (1984). Personal control and inmate adjustment to prison. *Criminology, 22*(3), 343-369.
- Gordon, H. R., & Weldon, B. (2003). The impact of career and technical education programs on adult offenders: Learning behind bars. *Journal of Correctional Education, 54*(4), 200-209.
- Granot, N., & Einat, T. (2022). The course of love never did run smooth: Ex-inmates' attitudes toward heterosexual romantic relationships. *The Prison Journal, 102*(3), 325-346.
- Haerens, L., Aelterman, N., Vansteenkiste, M., Soenens, B., & Van Petegem, S. (2015). Do perceived autonomy-supportive and controlling teaching relate to physical education students' motivational experiences through unique pathways? Distinguishing between the bright and dark side of motivation. *Psychology of Sport and Exercise, 16*, 26-36.
- Crewe, B. (2011). Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty legitimacy. *European Journal of Criminology, 8*, 445-468.
- Crewe, B., Hulley, S., & Wright, S. (2017). Swimming with the tide: Adapting to long-term imprisonment. *Justice Quarterly, 34*, 517-541.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2012). Self-determination theory. In P. A. M., Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 416-437). Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446249215.n21>
- Downes, E. A., Monaco, K. R., & Schreiber, S. O. (1989). Evaluating the effects of vocational education on inmates: A research model and preliminary results. In S. Duguid (ed.), *Yearbook of Correctional Education* (pp. 249-262). British Columbia, Canada: Simon Fraser University.
- Einat, T., & Einat, A. (2008). Learning disabilities and delinquency: A study of Israeli prison inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 52*(4), 416-434.
- Einat, T., Einat, A., Gura, M., & Segev, A. (2017). The impact of bibliodidactics on success in learning to read among nonnative criminal inmates. *The Prison Journal, 97*(4), 475-495.
- Engstrom, K. V., & Van Ginneken, E. F. (2022). Ethical prison architecture: A systematic literature review of prison design features related to wellbeing. *Space and Culture, 25*(3), 479-503.
- Fazel, S., Ramesh, T., & Hawton, K. (2017). Suicide in prisons: An international study of prevalence and contributory factors. *The Lancet Psychiatry, 4*, 946-952.
- Fine, M., Torre, M. E., Boudin, K., Bowen, I., Clark, J., Hylton, D., Martinez, M., Roberts, R., Rosemarie, A., Smart, P., & Upegui, D. (2001). *Changing minds: The impact of college in a maximum-security prison*. The Graduate Research Center of the City University of New York.

- Moè, A., Katz, I., & Alesi, M. (2018). Scaffolding for motivation by parents, and child homework motivations and emotions: Effects of a training programme. *British Journal of Educational Psychology, 88*(2), 323-344.
- Papaiouannou, V., Anagnou, E., & Vergidis, D. (2016). Inmates' adult education in Greece - a case study. *International Education Studies, 9*(10), 70-82.
- Radel, R., Pelletier, L., & Sarrazin, P. (2013). Restoration processes after need thwarting: When autonomy depends on competence. *Motivation and Emotion, 37*(2), 234-244.
- Rayan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 749-761.
- Reagen, M. V., & Stoughton, D. M. (Eds.). (1976). *School behind bars: A descriptive overview of correctional education in the American prison system*. Scarecrow Press.
- Reeve, J., Ryan, R. M., Cheon, S. H., Matos, L., & Kaplan, H. (2022). *Supporting students' motivation: Strategies for success*. London: Routledge.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000a). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry, 11*(4), 319-338.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000b). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist, 55*(1), 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61*, 1-11.
- Ryan, R. M., Deci, E. L., Vansteenkiste, M., & Soenens, B. (2021). Building a science of motivated persons: Self-determination theory's empirical approach to human experience and the regulation of behavior. *Motivation Science, 7*(2), 97-110.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. The Guilford Press, New York, NY.
- Harer, M. D. (1995). Recidivism among federal prisoners released in 1987. *Journal of Correctional Education, 46*(3), 98-128
- Hofer, P. W. (1988). Prisinization and recidivism: A psychological perspective. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 32*(2), 95-106.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychological methods, 3*(4), 424.
- Jang, H., Reeve, J., & Deci, E. L. (2010). Engaging students in learning activities: It is not autonomy support or structure but autonomy support and structure. *Journal of Educational Psychology, 102*, 588-600.
- Lahm, K. F. (2009). Educational participation and inmate misconduct. *Journal of Offender Rehabilitation, 48*(1), 37-52.
- Lockwood, D. (1991). Prison higher education and recidivism: A program evaluation. In S. Duguid (Ed.), *Yearbook of Correctional Education* (pp. 187-201). Simon Fraser University.
- Lockwood, S., Nally, J. M., Ho, T., & Knutson, K. (2012). The effect of correctional education on postrelease employment and recidivism: A 5-year follow-up study in the State of Indiana. *Crime & Delinquency, 58*(3), 380-396.
- Mackenzie, D. L. (2008). *Structure and Components of Successful Educational Programs*. Reentry Roundtable on Education, John Jay College of Criminal Justice, New York, March 31.
- Manger, T., Hetland, J., Jones, L. Ø., Eikeland, O. J., & Asbjørnsen, A. E. (2020). Prisoners' academic motivation, viewed from the perspective of self-determination theory: Evidence from a population of Norwegian prisoners. *International Review of Education, 66*, 551-574.
- Moè, A., Consiglio, P., & Katz, I. (2022). Exploring the circumplex model of motivating and demotivating teaching styles: The role of teacher need satisfaction and need frustration. *Teaching and Teacher Education, 118*, Article 103823.
- Moè, A., & Katz, I. (2021). Emotion regulation and need satisfaction shape a motivating teaching style. *Teachers and Teaching, 27*(5), 370-387.

- Soenens, B., Sierens, E., Vansteenkiste, M., Dochy, F., & Goossens, L. (2012). Psychologically controlling teaching: Examining outcomes, antecedents, and mediators. *Journal of Educational Psychology, 104*(1), 108.
- Sykes, G. (1958/2007). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Taylor, G., Jungert, T., Mageau, G. A., Schattke, K., Dedic, H., Rosenfield, S., & Koestner, R. (2014). A self-determination theory approach to predicting school achievement over time: The unique role of intrinsic motivation. *Contemporary Educational Psychology, 39*(4), 342-358.
- Tayer, L., Einat, T., & Antar, A. Y. (2021). The long-term effects of solitary confinement from the perspective of inmates. *The Prison Journal, 101*(6), 652-674.
- Vansteenkiste, M., Ryan, R. M., & Soenens, B. (2020). Basic psychological need theory: Trends, critical themes, and future directions. *Motivation and Emotion, 44*, 1-31.
- Vansteenkiste, M., Soenens, B., & Waterschoot, J. (2022). Catalyzing Intrinsic and Internalized Motivation. *The Oxford Handbook of Educational Psychology*. Oxford University Press.
- Wilson, D. B., Gallagher, C. A., & MacKenzie, D. L. (2000). A meta-analysis of corrections based education, vocation, and work programs for adult offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 37*(4), 347-368.
- Windzio, M. (2006). Is there a deterrent effect of pain of imprisonment? The impact of 'social costs' of first incarceration on the hazard rate of recidivism. *Journal of Punishment & Society, 8*, 341-364.
- Zamble, E., & Porporino, F. (1990). Coping, imprisonment, and rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior, 17*(1), 53-70.

נספח

נספח 1

בית מעצר / בית סוהר _____

כיתת: 8 שני"ל / 10 שני"ל / 12 שני"ל

שלום רב,

במסגרת לימודי באוניברסיטה אני עורכת מחקר בהנחיית פרופ' עידית כץ מהמחלקה לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון, במטרה להבין את הרגשות והמחשבות של הלומדים במרכזי החינוך בבתי הסוהר.

זה לא מבחן! אין תשובה נכונה ותשובה לא נכונה! אנחנו מבקשות שתשתף אותנו באמת במה שאתה מרגיש וחושב. חשוב מאוד שתענה על השאלון ברצינות ובכנות. אם בשלב כלשהו במהלך ההתנסות אתה חש אי נוחות אתה כמובן רשאי להפסיק את השתתפותך. אם אתה רוצה לשנות או לתקן את תשובתך, העבר קו על העיגול שסימנת וסמן עיגול סביב התשובה החדשה שאתה בוחר. אנו לא נעשה כל שימוש בתשובות שנתת וחוץ מצוות המחקר אף אחד לא יידע מה ענית.

פרטים אישיים

1. גיל: _____
2. שפת האם: עברית / ערבית/ רוסית / אחר _____
3. מספר שנות הלימוד שלך (לפני היותך בבית הסוהר): _____
4. האם אובחנת בעבר כלקוי למידה: כן / לא
- לקות הלמידה בה אובחנת (סמן אחד או יותר): דיסלקציה / דיסקלקוליה / דיסגרפיה / הפרעת קשב
5. לומד בתוכנית לימודים: מלאה / חלקית
6. לומד במרכז החינוך: עד חודש / עד שלושה חודשים / עד חצי שנה / יותר מחצי שנה
7. עצור / שפוט
8. משך הזמן שאתה נמצא בבית הסוהר כעצור / כשפוט: _____
9. יתרת המאסר שלך (במידה והנך שפוט): _____

תודה רבה לך על שיתוף הפעולה!

מאירה נחשון

בהמשך נציג בפניך משפטים ונבקש ממך לסמן את המידה שבה המשפט נכון לגביך. לדוגמה:

אני אוהב לאכול גבינה לבנה

	לא נכון בכלל	קצת נכון	נכון	נכון מאוד	נכון מאוד מאוד
1	1	2	3	4	5

מי שמאוד מאוד אוהב גבינה לבנה יסמן בעיגול את הספרה 5, מי שאוהב גבינה לבנה יסמן את הספרה

3, ומי שבכלל לא אוהב גבינה לבנה יסמן את הספרה 1.

לפניך משפטים המתארים רגשות של תלמידים **במרכז החינוך**.

אנא סמן באיזו מידה המשפט נכון לגבי הרגשות שאתה מרגיש כאשר אתה נמצא ולומד במרכז

החינוך.

	לא נכון בכלל	קצת נכון	נכון	נכון מאוד	נכון מאוד מאוד
1	1	2	3	4	5
2	1	2	3	4	5
3	1	2	3	4	5
4	1	2	3	4	5
5	1	2	3	4	5
6	1	2	3	4	5
7	1	2	3	4	5
8	1	2	3	4	5
9	1	2	3	4	5
10	1	2	3	4	5
11	1	2	3	4	5
12	1	2	3	4	5
13	1	2	3	4	5

לפניך משפטים המתארים סיבות שונות שאנשים אמרו לנו שבזכותן הם לומדים **במרכז החינוך**.

אנא סמן באיזו מידה כל אחד מהמשפטים מתאר את הסיבה שבזכותה אתה לומד **במרכז החינוך**.

		לא נכון בכלל	קצת נכון	נכון	נכון מאוד	נכון מאוד מאוד
1	כי זה מעניין אותי	1	2	3	4	5
2	אני לא יודע ולא מבין למה אני לומד במרכז החינוך	1	2	3	4	5
3	כי זה מה שאני אמור לעשות	1	2	3	4	5
4	כי הלמידה היא בחירה משמעותית שעשיתי בשביל עצמי	1	2	3	4	5
5	כי אני רוצה שאחרים יחשבו שאני חכם	1	2	3	4	5
6	כי אני נהנה ללמוד	1	2	3	4	5
7	כי אחרים (משפחה, חברים, מורים, קציני חינוך, ראש תחום חינוך) מחייבים אותי ללמוד	1	2	3	4	5
8	כי הלמידה חשובה לי באופן אישי	1	2	3	4	5
9	כדי שצוות החינוך (חברים, מורים, קציני חינוך, ראש תחום חינוך) יחשוב עלי דברים טובים	1	2	3	4	5
10	כדי שהמשפחה שלי או צוות החינוך לא יכעסו עלי	1	2	3	4	5
11	כי אני רוצה ללמוד דברים חדשים	1	2	3	4	5
12	כי ארגיש בושה אם לא אלמד	1	2	3	4	5
13	האמת, אני לא יודע, אני מרגיש שאני מבזבז את הזמן בכיתה	1	2	3	4	5
14	כי זה חשוב לחיים שלי	1	2	3	4	5

אנו מעוניינות לדעת כיצד אתה מרגיש **בשבועות האחרונים**.

אנא סמן באיזו מידה המשפט נכון לגבי הרגשות שאתה מרגיש.

		לא נכון בכלל	קצת נכון	נכון	נכון מאוד	נכון מאוד מאוד
1	לאחרונה אני מרגיש מתוח	1	2	3	4	5
2	לאחרונה אני מרגיש שאני לא מסוגל להתגבר על קשיים שאני נתקל בהם	1	2	3	4	5
3	לאחרונה אני מסוגל ליהנות מפעילויות יומיומיות	1	2	3	4	5
4	לאחרונה אני מסוגל להתמודד עם הבעיות שלי	1	2	3	4	5
5	לאחרונה אני מרגיש עצוב או מצוברח	1	2	3	4	5
6	לאחרונה אני מרגיש בסך הכול שמח	1	2	3	4	5

אנא סמן באיזו מידה המשפטים האלו נכונים לגביך.

		לא נכון בכלל	קצת נכון	נכון	נכון מאוד	נכון מאוד מאוד
1	אני עומד בתוכנית הלימודים שנקבעה עבורי	1	2	3	4	5
2	אני מגיע בקביעות ללמידה במרכז החינוך	1	2	3	4	5
3	אני משתדל לא להפסיד ימי לימודים	1	2	3	4	5
4	אם מציעים לי פעילות אחרת במקום יום לימודים אני מעדיף ללכת לפעילות הזאת	1	2	3	4	5
5	אני מתכוון לגשת לכל המבחנים הנדרשים על פי תוכנית הלימודים שנקבעה עבורי	1	2	3	4	5

תודה רבה על שהקדשת מזמנך!

צללים מאחורי הסורים

תסמינים פוסט טראומטיים, ויסות רגשי שלילי והשלכתם על תפקודם של אסירים בכלא

אירית יפתח-שרצקי¹, שרי הראל²

המחקר הנוכחי בחן לראשונה בישראל אסירים הסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים ואת הקשר שבין תסמינים אלה לבין רמת הוויסות הרגשי שלהם ותפקודם בין כותלי בית הסוהר. המחקר התבסס על מודל הוויסות הרגשי שלפיו אירועי חיים שליליים עלולים לפגום ביכולת הוויסות הרגשי ובכך להביא לקשיים תפקודיים לרבות התנהגויות סיכון. במחקר השתתפו 76 אסירים פליליים אשר ריצו מאסר בכלא צלמון ובכלא מעשיהו. כלי המדידה לבחינת המשתנים המסבירים כללו שאלוני דיווח עצמי לזיהוי תסמינים פוסט טראומטיים בהתאם לקריטריונים של ה-DSM-V, שאלונים על אירועי חיים טראומטיים ובחינת רמת הוויסות הרגשי. מדדי המשתנה התלוי - תפקוד בכלא - נלקחו מתוך הקובץ האדמיניסטרטיבי של שב"ס. מנתוני המחקר עלה, כי לרוב האסירים מאוכלוסיית המדגם - 63.5% - תסמינים פוסט טראומטיים ברמות חומרה שונות. לא נמצא קשר בין הימצאות תסמינים פוסט טראומטיים או ויסות רגשי שלילי לבין תפקוד האסיר בכלא. לעומת זאת נמצא קשר חיובי מובהק בין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין הפרעה בויסות הרגשי, ונמצא קשר חיובי מובהק בין ויסות רגשי שלילי לבין ביצוע עבירות משמעת - אחד ממדדי התפקוד בכלא. הסבר אפשרי לאי אישוש הקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לתפקוד בכלא הוא כי אסירים אלה מאמצים לעצמם 'מסיכת כלא' ברמה הרגשית וההתנהגותית כדי להסתגל לחיים האבסולוטיים בכלא. עולה החשש כי דווקא אוכלוסייה זו, הנחשבת שקטה ובעלת הסתגלות חיובית, גוררת בעיות רגשיות ונפשיות אשר לא מזוהות בשל תפקודה התקין על פי רוב, ורק לאחר השחרור מהכלא עלולה להידרדר לתפקוד שלילי.

מילות מפתח: תסמינים פוסט טראומטיים, תסמונת פוסט טראומטית, ויסות רגשי, אסירים

¹ אירית יפתח שרצקי - קרימינולוגית ועו"ס קלינית, מנהלת שירות, אבחון ושיקום בקהילה, הרשות לשיקום האסיר.
² ד"ר שרי הראל - החוג לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון.

מבוא

הזנחה פיזית ורגשית בקרב אסירים, הוא בעל משמעות Bowler et al., 2018; Carlson & Shi, 2010; 70% ל-28% ונע בין 28% ל-70% (Shafer, 2010; Roos et al., 2016; Wolff & Shi, 2010). אירועים טראומטיים קשורים לעיתים לרמה גבוהה של תסמינים פוסט טראומטיים ולקיומה של תסמונת פוסט טראומטית (PTSD), המתבטאת בתחושות של חודרנות, הימנעות, עוררות יתר וקוגניציות שליליות שחווה נפגע הטראומה, וכן פגיעה בתפקוד מרכזי אחד לפחות, אשר מספרם ודרגות חומרתם עונים לקריטריונים של PTSD כפי שנקבע על ידי ה-DSM-V (American Psychiatric Association, 2013). שיעור התסמינים הפוסט טראומטיים גבוה בקרב אסירים הרבה יותר מהאוכלוסייה הכללית. מחקרים אחרונים מלמדים על שיעורי פוסט טראומה גבוהים בקרב אסירים גברים. כך למשל במטא אנליזה של בארני ואחרים (Baranyi et al., 2018), נמצאה תסמונת פוסט טראומטית בקרב אסירים גברים בשיעור של 21% לעומת 6% באוכלוסייה הכללית. מחקרים מוקדמים יותר מלמדים על שיעורים שבין 30% ל-60% בקרב אוכלוסיית גברים כלואה לעומת 3%-6% בקרב גברים באוכלוסייה הכללית (Akyüz et al., 2007; Wolff et al., 2014).

תסמונת פוסט טראומטית נקשרת לקושי בוויסות רגשי, שמוגדר כ"קושי בוויסות רגשי פוסט טראומטי" (Posttraumatic Self-Dysregulation) (Frewen & Lanius, 2006). ויסות רגשי הוא היכולת של הפרט להכיל, לצמצם או להגביר רגשות ולהתאים אותם למצב נתון (Gross, 2002; Gross, 2014). אופן ההתמודדות עם הרגשות שמתעוררים מבחינה התנהגותית, עשוי לבוא לידי ביטוי באמצעות הבעות פנים, דיכוי תגובות רגשיות, התפרצויות זעם, איפוק וכדומה (Gross, 2006; Ryan et al., 2002). קושי או הפרעה בוויסות רגשי, קרי פגיעה ביכולת לאזן רגשות בהתאם למצב נתון, או במילים אחרות מצב שבו אין הלימה בין הסיטואציה לבין הביטוי הרגשי כלפיה, מתבטא בשתי

אירועי חיים טראומטיים נחווים במהלך הילדות והבגרות. מחקרים אפידמיולוגיים מעריכים, כי רוב האנשים נחשפים במהלך חייהם לפחות לאירוע אחד שיש בו פוטנציאל לטראומה נפשית (Breslau, 2009). הספרות מתעדת שכיחות גבוהה של קורבנות עבר וטראומה בקרב אסירים בכלא - נשים וגברים (Bowler et al., 2018; Chen & Gueta, 2015; Dalsklev et al., 2021; Gueta et al., 2022; Wolff & Shi, 2012). חשיפה לאירועים טראומטיים היא כמעט אוניברסלית בקרב אסירים, עם שיעורי חשיפה של עד 90% לשני המינים (Sindicich et al., 2014). בהשוואה לאסירים, בקרב אסירות נעשו מחקרים רבים יותר אשר בחנו את הקשר בין קורבנות לעבריינות ואת שכיחות הימצאותה של תסמונת פוסט טראומטית. מחקרים אלה שמו דגש במאפייני העבריינות הייחודיים לנשים, השונים מאלה של גברים, מתוך ההנחה שנשים נטות יותר מגברים להיות קורבנות של התעללות (Baranyi et al., 2018; Chen & Gueta, 2015; Grella et al., 2013). כיוון שכך עולה החשיבות לבדיקת שכיחות האירועים הטראומטיים והתסמינים הפוסט טראומטיים גם בקרב אוכלוסיית האסירים הגברים, אשר נתפסים יותר כפוגעים ופחות כקורבנות, ואשר ייצוגם בכלא גדול הרבה יותר מזה של נשים (Buss, 2005; Carrabine et al., 2014; Heidensohn, 1996; Truman & Morgan, 2014).

שיעור החשיפה לאירוע טראומטי אחד לפחות בקרב גברים באוכלוסייה הכללית נע בטווח של 43%-92% (Breslau, 2009), ואילו שיעור החשיפה לאירועים טראומטיים בקרב גברים אסירים נע בטווח של 62%-93% (Wilson et al., 2013; Wolff et al., 2014). שכיחות גבוהה של תסמונת פוסט טראומטית ותסמינים פוסט טראומטיים בקרב אסירים קשורה לרקע של טראומות בילדות בקרב אותם אסירים (Briere et al., 2016). אומדן החשיפה לטראומות בילדות כגון התעללות מינית, נפשית או פיזית, וכן

חיים (Van der Kolk et al., 1996). אירוע טראומתי עשוי להתרחש באופן חד-פעמי כגון שכול, פגיעות בריאותית, מלחמה וטרור, או להתרחש באופן חוזר ונשנה כגון קורבנות להתעללות פיזית, מינית ונפשית (שמוטקין, 2008; Shmotkin & Litwin, 2009).

שיעור החשיפה לאירועים טראומטיים בקרב אסירים גבוה בהרבה משיעור החשיפה לאירועים אלה בקרב האוכלוסייה הכללית (Breslau, 2009; Wolff et al., 2014). כך למשל במדגם ארצי מייצג של אוכלוסייה אפרו-אמריקנית בארה"ב (Anderson et al., 2016) נמצא, כי אנשים שהיו בתקופות כלשהן בחייהם במאסר, נחשפו ל-5.15 אירועים טראומטיים בממוצע, ואילו אנשים שלא היו במאסר נחשפו ל-3.26 אירועים טראומטיים בחייהם. חלק מהאירועים האלו נחו בילדות, וחלקם בבגרות, כולל במשך השנות בכלא (Carlson & Shafer, 2010; Wolff et al., 2014). מחקר נוסף שנעשה בקרב 667 אסירים בגירים בארה"ב מצא, כי יותר מ-70% מהם דיווחו על חשיפה לאירוע טראומטי אחד לפחות מבין 31 אירועים טראומטיים בילדות או בבגרות אשר הוצגו בפניהם (Courtney & Maschi, 2012).

אסירים גם סבלו וסובלים יותר מהאוכלוסייה הכללית מהתעללות פיזית ומינית הן בילדות הן בבגרות (Carlson & Shafer, 2010). במדגם ארצי מייצג בארצות הברית של כ-984,000 אסירים מכל קבוצות הגיל נמצא, כי אסיר אחד מתוך חמישה דיווח כי היה קורבן לאלימות פיזית או מינית מספר פעמים בחייו, וכן דיווח על התעללות בילדות או בגיל ההתבגרות בשיעורים גבוהים יותר מאשר בבגרות (James & Glaze, 2006). מחקרים על ריבוי טראומות העלו, כי בין 68% ל-95% מהאסירים דיווחו על אירוע טראומתי אחד לפחות, כולל היותם עדים לגרימת נזק טראומתי לאחרים (Pettus-Davis, 2014).

אירועי חיים טראומטיים ותסמונת פוסט טראומטית בקרב אסירים

חוויה של אירוע טראומטי חד-פעמי או חוזר עלולה לגרום התפתחות של תסמינים פוסט טראומטיים

צורות עיקריות: היעדר ויסות (Dysregulation) - כאשר הרגשות פורצים ללא שליטה וללא יכולת ריסון עצמי, או ויסות מדכא (Regulation Suppressive) שמתבטא בניסיון לשלוט ברגשות ולדכא אותם ואת ביטויים כדי להימנע מהחוויה הרגשית (Gross, 2002; 2013; Gross & Levenson, 1993). קושי או הפרעה בוויסות הרגשי שיכחים בקרב אסירים (Stewart & Rowe, 2000), ועוד יותר בקרב האסירים הפוסט טראומטיים (Ardino, 2012). לכך עשויות להיות השלכות שליליות על מצבם הרגשי ועל תפקודם בזמן השהות בכלא ולאחריה.

תפקוד חיובי של אסיר בכלא והגדרתו כ"אסיר טוב" הראוי לשחרור מוקדם מהכלא (Nathan, 2012), כולל פרמטרים של התנהגות טובה והתקדמות בתהליכי שיקום המוצעים לאסיר בכלא שבו הוא מרצה את מאסרו (Sabol et al., 2002). בעיות התנהגות, אי הסכמה להשתתף בתוכניות שיקום מובנות בכלא ואי התאמה לתוכניות שיקום בקהילה המתגבשות על פי רוב על ידי הרשות לשיקום האסיר (אמיר ואחרים, 2005; שוהם ואחרים, 2010) הם פרמטרים לתפקוד שלילי בכלא. כאמור, תסמינים פוסט טראומטיים ותסמונת פוסט טראומטית עשויים להיות קשורים לבעיות תפקוד בכלא הן באופן ישיר הן דרך קושי בוויסות הרגשי.

המחקר הנוכחי נועד לבחון את הקשר בין הימ"צאותם של תסמינים פוסט טראומטיים בקרב אסירים כלואים לבין בעיות תפקוד בכלא. כמו כן המחקר בחן אם קושי בוויסות הרגשי מתווך את הקשר שבין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין תפקוד האסיר בכלא.

סקירת ספרות

אירועי חיים טראומטיים בקרב אסירים

אירועים טראומטיים הם סכנה ברורה לחייו, לשלמותו או לבריאותו הפיזית או הנפשית של האדם או של מישהו קרוב אליו, או נתפסים על ידו כחוויות מסכנות

טראומטיים גם בקרב אוכלוסיית האסירים הגברים, אשר ייצוגם בכלא גדול הרבה יותר מזה של נשים (Buss, 2005; Carrabine et al., 2014; Heidensohn, 1996; Truman & Morgan, 2014).

בספרות הקלינית ניתן ביטוי לדאגה לטבע המחזורי של קורבנות ואלימות, ועם זאת מעט מאוד תשומת לב ניתנה להשלכות של התעללות בילדות על התפתחות של הפרעת דחק פוסט טראומטית בקרב מבצעי העבירות עצמם (Akyüz et al., 2007). סקירת ספרות שיטתית מקיפה (Goff et al., 2007) כללה 62 מחקרים שנעשו על 23,000 אסירים והעלו ממצאים על הימצאות מחלה פסיכוטית או דיכאון עמוק בקרב אסיר אחד מתוך שבעה אסירים במדינות המערב. תסמונת פוסט טראומטית לא הוזכרה. ייתכן כי יש בכך רמז להיעדר אינטרס בתוך מערכת הכליאה לאבחון הפרעה זו, אם כי קיימות ראיות שרבים מהאסירים היו קורבנות להתעללות גופנית והזנחה כילדים. המחסור בראיות על תסמונת פוסט טראומטית מפתיע, במיוחד בפרופיל הבריאותי של אסירים, המלמד שלפחות חמישית מהם סובלים מבעיות נפשיות (Wolff et al., 2014). חשוב לציין כי תסמונת פוסט טראומטית שאינה מטופלת קשורה לירידה במצב הבריאותי וברוחחה הנפשית (Courtney & Maschi, 2012).

מחקרים אחרונים מלמדים על שיעורי פוסט טראומה גבוהים בקרב אסירים גברים. כך למשל במטא אנליזה של בארני ועמיתיו (Baranyi et al., 2018) נמצאו שיעורים הנעים בין 0.1% ל-27%, ובמחקרים מוקדמים יותר נמצאו שיעורים גבוהים אף יותר של תסמינים פוסט טראומטיים, הנעים בין 30% ל-60% בקרב אסירים גברים לעומת שיעורים של 3%-10% בלבד בקרב גברים באוכלוסייה הכללית (Wolff et al., 2014). על אף השכיחות הגבוהה, רק מחקרים מעטים שנעשו בארה"ב בוחנים תסמונת פוסט טראומטית ואת השלכותיה בקרב אסירים (Goff et al., 2007). אפשר להסיק מהיעדר התייחסות הולמת לנושא של פוסט טראומה, להימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים בקרב אסירים ולהשלכותיהם על התפקוד בכלא, כי אסירים הסובלים מהפרעה זו עדיין לא קיבלו

ואף התפתחותה של תסמונת פוסט טראומטית (Post Traumatic Stress Disorder - PTSD) או פוסט טראומה מורכבת (Complex PTSD). תסמונת פוסט טראומטית מתבטאת בקיומם של תסמינים ממגוון סוגים המתפתחים בעקבות חשיפה לאירוע או למספר אירועים טראומטיים (Pat-Horenczyk et al., 2008). מאפיינים אלה כוללים חודרנות - זיכרון חוזרים, סיזימים, פלשבקים, הימנעות (מגירויים הקשורים לטראומה), שינויים שליליים בקוגניציות ובמצב הרוח, ועוררות יתר - למשל התנהגות תוקפנית, נטילת סיכונים, קשיי ריכוז ושינה, דריכות מתמדת (American Psychiatric Association, 2013), וכן הפרעת תפקוד באחד לפחות מתחומי החיים האלה: תפקוד משפחתי, חברתי, תעסוקתי, מערכות יחסים עם אחרים או אזורי תפקוד חשובים אחרים. בהפרעת פוסט טראומה מורכבת, תסמינים אלה מופיעים באופן חריף יותר, יחד עם הפרעות נוספות כגון דיסוציאציה (ניתוק), סומטיזציה וקשיים בוויסות הרגשי (American Psychiatric Association, 2013; Stopyra et al., 2023).

הספרות מלמדת שנשים נוטות יותר מגברים להיות קורבנות של סוגים רבים של התעללות והזנחה בילדות, סובלות מבעיות פסיכיאטריות קשות יותר, ואירועי חיים טראומטיים, בייחוד התעללות מינית, עלולים להעלות את הסבירות שהקורבנות יהיו מעורבים בפלילים בבגרות (Baranyi et al., 2018; Burnette et al., 2008; Chen & Gueta, 2015; Finkelhor, 1979; Goff et al., 2007; Trauffer & Widom, 2017). חן וגואטה (Chen & Gueta, 2015) דיווחו במחקרן, כי 62% מהאסירות בכלא סבלו מהתעללות פיזית ברמה כזו או אחרת, 72% סבלו מהתעללות נפשית כלשהי, 54% סבלו מהתעללות מינית ו-60% סבלו מהזנחה רגשית. היות שרוב המחקרים העוסקים באסירים כקורבנות לאירועי חיים טראומטיים, אשר עשויים לסבול מתסמינים פוסט טראומטיים, התמקדו בנשים אסירות (Chen & Gueta, 2015; Gueta et al., 2022); וולא (Trauffer & Widom, 2017) ולא בגברים אסירים, עולה החשיבות בבדיקת שכיחות קיומם של תסמינים פוסט

רגשית. על פי המודל קיימות אסטרטגיות לוויות לפני שהרגש מתעורר במלואו, ואסטרטגיות לוויות לאחר שהרגש מתעורר במלואו, ותהליך עירור הרגש מורכב ממספר שלבים אשר מכל אחד מהם נגזרות אסטרטגיות אחרות לוויות. האסטרטגיות הן: **בחירת מצב** (selection of the situation) - אסטרטגיה זו כרוכה בנקיטת פעולות שיגרמו לקיומו של מצב מסוים כדי להפחית רגש לא נעים. לדוגמה, להימנע מלהיות נוכח במקום שמעורר בפרט תגובות שהוא יודע שאין ביכולתו לשנות. **תיקון מצב** (modification of the situation) - צורה יעילה לוויות רגשות. לדוגמה, הפרט יכול לנסות ולבדוק אם יש ביכולתו לשנות משהו בסיטואציה כדי שהתגובות ישתנו בהתאם. **הטיית קשב** (deployment of attention) - היכולת לווסת רגשות בלי לשנות את הסביבה. הטיית קשב נוגעת לאופן שבו אנשים מכוונים את הקשב שלהם במצב נתון כדי להשפיע על רגשותיהם, ומשתמשים בהסחת דעת המפנה את הקשב אל מקום אחר או מאפשרת התמקדות באספקטים אחרים של המצב המקשה. לדוגמה, מדיטציה, בחירת סביבה אחרת או עיסוק בספורט. **שינוי קוגניטיבי** (change of cognitions) - נוגע לתהליך שבו אדם משנה את אופן ההערכה וההתבוננות שלו על המצב כדי לשנות את החשיבה הרגשית שלו. במילים אחרות, הפרט יכול לתת פרשנות חלופית למצב באופן שישפיע על התגובה הרגשית שלו. **ויסות תגובה** (modulation of responses) - מתרחש בשלב מאוחר בתהליך התפתחות הרגש. זה הניסיון להשפיע על תגובה פיזיולוגית, חווייתית או התנהגותית באופן ישיר ככל האפשר. לדוגמה, היכולת של הפרט לשנות את עוצמת הרגש כלפי סיטואציה באמצעות שינוי המוקד של האנרגיה הגופנית - תיעול עוצמת הרגש לפעילות פיזית. שימוש באסטרטגיות למיניהן טומן בחובו יתרונות וחסרונות. יש מצבים שבהם כדאי לא להראות מה חושבים ומרגישים, אך איפוק גדול מדי עלול להביא להדחקת רגשות שאינה בריאה. בכל מקרה, הבחירה של הפרט להשתמש בכל אחת מהאסטרטגיות היא תלויה בסיטואציה והקשר (Tull & Kimbrel, 2020).

הכרה מלאה במצבם. הם נתפסים באופן נרחב כמבצעי פשעים מחוללי טראומות בקרב נפגעי העבירות, אך רק לעיתים רחוקות הם עצמם נחשבים לקורבנות באירועים טראומטיים (Sindicich et al., 2014). בישראל המצב חמור עוד יותר, שכן ככל הידוע לא נעשו כמעט מחקרים באשר לטראומות שחוו אסירים אלה ולא נבחן הקשר בין לבין רמת התסמונת הפוסט טראומטית שלהם. זאת ועוד, חשיפה חוזרת ומתמשכת לאירועים טראומטיים קשורה לא רק לתסמינים פוסט טראומטיים אלא גם לתסמינים נוספים של הפרעות בוויות הרגשי, הניכרים בקשיים כגון קושי בשליטה בכעסים, התנהגויות תוקפניות וחסרות שליטה או דיכוי התגובה הרגשית (Cloutre et al., 2009) המתבטא בנוקשות מחשבתית והתנהגותית, כפי שיפורט בהמשך. אומנם במחקר הנוכחי לא נבדקה באופן קליני קיומה של תסמונת פוסט טראומטית אלא נבדק קיומם של תסמינים פוסט טראומטיים, אך רמה גבוהה של תסמינים פוסט טראומטיים קשורה להימצאותה של תסמונת פוסט טראומטית גם בהיעדרה של אבחנה ברורה של הפרעה זו.

ויסות רגשי בראי פוסט טראומה

רגשות הם חלק בלתי נפרד מההוויה האנושית, והצורך לווסת רגשות הוא חלק מרכזי בכל שלבי ההתפתחות האנושית. המונח 'ויסות רגשי' נוגע לאופן שבו בני האדם מנסים להשפיע על הרגשות שמתעוררים בהם ולאופן שבו הם חווים ומבטאים אותם (Gross, 2010). אפשר לצפות כי תגובות רגשיות יתאימו היטב לדרישות של נסיבות החיים המשתנות של הפרט, בהלימה עם הנורמות המקובלות בסביבתו, ולפיכך ישרתו אותו היטב (Tooby & Cosmides, 1990; Van Kleef & Côté, 2022). עם זאת תגובות רגשיות עלולות להטעות, במקרים שבהם הן אינן מותאמות למצבים (Gross, 2002).

גרוס (Gross, 1998; Gros & Muñoz, 1995) פיתח מודל תהליכי של ויסות רגשות המציג מספר אסטרטגיות לוויות רגשי ואת האופן שבו אפשר להבחין בין אותן אסטרטגיות לאורך רצף הזמן של התהוות תגובה

יש קושי מתמיד בוויסות רגשי באופן שאינו בהכרח מודע (Larsen & Berenbaum, 2015). אירועי עבר ספציפיים כגון חסך והתעללות בתקופת הילדות, קשורים לעוררות יתר כרונית - אחד התסמינים הפוסט טראומטיים, ופוגעים ביכולת לווסת מצבים של ריגוש חזק (Pat-Horenczyk et al., 2015). לפיכך ככל שהאירוע הטראומטי התרחש מוקדם יותר ובאופן מתמשך, היכולת העצבית לווסת עוררות גבוהה עלולה להיות בסכנה. הסובלים מעוררות יתר כרונית, יתקשו להפחית את העוררות השלילית שמעוררת חוויית הכליאה, הכוללת לחץ ומצוקה (Frewen & Lanus, 2006).

הסתגלות מוצלחת למערכת הכליאה תלויה רבות ביכולותיהם של האסירים להשתמש באסטרטגיות התמודדות של ויסות רגשי. הניסיון לווסת רגשות נפגע לעיתים קרובות על ידי האתגרים הייחודיים של החיים בכלא (Laws & Crewe, 2016), אשר מאלצים את האסירים לחיות בתנאים שמגבילים את יכולת השליטה שלהם על חייהם, תוך פגיעה בזכויותיהם (גולדברג, 2013). בעקבות זאת המאסר עלול להחמיר יותר את הליקוי בוויסות הרגשי, שכל הנראה היה לקוי עוד קודם לכן. למרות קיומם של סדר יום מובנה וכללים ברורים בכלא, הסביבה החברתית דינמית ומושפעת ממצבי הרוח של האנשים בה ומהחלטות המערכת ששואפת לשליטה מוחלטת על האסירים כדי שלא יהיו הפרעות בסדר היום. כפועל יוצא, קיים סיכון לפגיעה או לשינוי אשר מחייבים את האסיר לדריכות גבוהה (גולדברג, 2015), אשר מגביר את עוררות היתר שלו. במצב של דריכות תמידית ועוררות יתר אפשר להניח, כי אסטרטגיה של קושי בוויסות (היעדר ויסות) תהיה קשורה להתנהגות שלילית בכלא כגון התפרצויות זעם, איומים כלפי אסירים וסוהרים, התפרעויות וקטטות (Rocheleau, 2014). במחקר שנעשה בארה"ב בקרב אסירים גברים כלואים נמצא, כי הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים, קשויי שליטה בדחפים וגישה מוגבלת לאסטרטגיות חיוביות של ויסות רגשות, היו קשורים לתוקפנות פיזית שבו צעה בכלא. ממצאי המחקר שופכים אור על מנגנונים

על פי מודל זה (Gross, 2002; Gross & John, 2003), אנשים נבדלים זה מזה באסטרטגיות שבהן הם משתמשים כדי להפחית, להעצים או לשמר רגשות. השימוש באסטרטגיות של ויסות רגשי עשוי להביא לתגובות ולרגשות חיוביים ומעצימים (ויסות רגשי חיובי) או תגובות ורגשות שליליים (ויסות רגשי שלילי). המושג 'ויסות רגשי שלילי' כולל ויסות חסר או היעדר ויסות (Dysregulation) וויסות מדכא (Regulation Suppressive). בהיעדר ויסות, הרגשות פורצים ללא שליטה וללא יכולת ריסון עצמי. סגנון זה של ויסות נובע מחוסר יכולת של הפרט להכיל את הרגש ולהתמודד עימו. לעומתו ויסות מדכא או חסר הוא ניסיון מאומץ לשלוט ברגשות, לדכא אותם ואת ביטויים או להימנע מהחויה הרגשית. אסטרטגיה זו מלווה בתחושה פנימית של כפייה והיעדר לגיטימציה להרגיש או להביע רגשות שליליים, ומתבטאת בנוקשות מחשבתית והתנהגותית (Gross, 2002; 2013; Gross, 1993 & Levenson, & Ryan, et al., 2006). ולכן אינה אדפטיבית לטווח ארוך.

גראפינסקי וגראג' (Garnefski & Kraaij, 2006) פיתחו כלי המודד ויסות רגשי, וטענו כי ויסות רגשי מאגד תחתי אסטרטגיות קוגניטיביות מובחנות לוויסות רגשי שנעשה בהן שימוש לאחר חשיפה לאירוע מאיים או מלחיץ: אסטרטגיות קוגניטיביות חיוביות (סולם ויסות רגשי גבוה/חיובי) כגון הערכה מחודשת חיובית המאפשרת מתן משמעות חיובית לאירוע במונחים של צמיחה אישית, השלמה עם מה שקרה, מיקוד בחוויות חיוביות במקום באירוע השלילי וכיו"ב, ואסטרטגיות קוגניטיביות שליליות (סולם ויסות רגשי נמוך/שלילי). האסטרטגיות השליליות קשורות באופן עקבי עם רגשות שליליים כגון דיכאון, חרדה, מתח וכעס. במחקר הנוכחי נבחנו האסטרטגיות השליליות בלבד (בהתאם להשערת המחקר), וכללו האשמה עצמית, הרהורים/ התמקדות במחשבות הקשורות לאירוע השלילי, חשיבה קטסטרופלית והאשמת האחר.

במהותם, אירועים טראומטיים מאתגרים את מערכות הוויסות בגוף, ולכן לאנשים עם תסמונת פוסט טראומטית או תסמינים פוסט טראומטיים

כאמור, ויסות רגשי שלילי עשוי להתאפיין גם בדיכוי של האדם את רגשותיו ובחוסר יכולת להגביר את רמת העוררות, תופעה הדומה לקהות חושים הקשורה ליכולת פחותה לחוש רגשות (Frewen & Lanius, 2006). ויסות מדכא גובה מחירים פסיכולוגיים גבוהים מאחר שהתנהגות גלויה אשר אינה הולמת את החוויה הפנימית האוטנטית, עלולה להביא לניתוק רגשי, לחוסר יכולת לשפר את מצב הרוח, לפגיעה ביצירת קשרים מספקים עם אחרים (Gross, 2002), ולהיות קשורה בכמה אופנים לרווחה נפשית לא בריאה, לפסיכופתולוגיה (Ryan et al., 2006) ולמגוון תוצאות בריאותיות שליליות העלולות להזיק במיוחד בטווח הארוך (Laws, 2019). ויסות מדכא יאפיין יותר אסירים אשר ינקטו אסטרטגיות של הימנעות - אחת מתסמיני פוסט טראומה. אפשר להניח כי אסירים אלה יהיו פחות מעורבים בהתנהגות שלילית כגון ביצוע עבירות מש"מ, יסתגרו בעצמם וימנעו מתקשורת עם אחרים, או יצליחו לתפקד משימתית באמצעות דיכוי רגשות והתעלמות מהם באופן קבוע (Ryan et al., 2006). סגנון זה עשוי לשרת דפוסי תגובה אדפטיביים בטווח הקצר, אך בטווח הארוך אסטרטגיה זו גובה מחירים רגשיים, התנהגותיים, קוגניטיביים ואפילו בריאותיים (Benita et al., 2017; Ryan & Deci, 2006).

לאור האמור, אסירים פוסט טראומטיים המתקשים להשתמש באסטרטגיות התמודדות יעילות של ויסות רגשי, עלולים להציג תפקוד בעייתי בכלא בשלל מדדים כגון התנהגות שלילית, אי השתתפות בתוכניות שיקום במהלך המאסר או שילוב בתוכניות המשך בקהילה לאחר שחרורם מהכלא. התנהגות האסיר בכלא ויכולתו לעמוד בכללים ובנהלים פורמליים המסדירים התנהגות בתוך בתי הסוהר, הן אחד המדדים שיקבעו אם תפקודו של האסיר בכלא תקין. ביצוע עבירות משמעת נתפס כהתנהגות שלילית הפוגעת בנהלים הקיימים (Berk et al., 2006; Irwin, 2005; MacDonald, 2005).

מודל הוויסות הרגשי תורם להבנת המקורות האפשריים להתנהגות שלילית של אסירים בכלא, מאחר שיכולת נמוכה של ויסות רגשי מתבטאת בחוסר שליטה - אסטרטגיה משותפת לתסמינים

פוסטנציאליים המקדמים תוקפנות בכלא ורצידיביזם אלים בקרב אוכלוסייה כלואה, ומלמדים שתסמינים פוסט טראומטיים מחזקים את הסיכון לתוקפנות פיזית בתיווך של היעדר ויסות רגשי (Wahlstrom et al., 2015). עוד נמצא במטא אנליזה שנעשתה, כי אסירים כלואים שסבלו מתסמונת ומתסמינים פוסט טראומטיים אופיינו בהתנהגות אגרסיבית בכלא. הדבר מדגיש את החוסר בטיפול מכוון טראומה בקרב אסירים כלואים (Facer-Irwin et al., 2019).

במחקר הנוכחי נמדד בקרב האסירים סולם הוויסות הרגשי השלילי בלבד מאחר שהוא מלמד על מצבם הרגשי ועל תפקודם של האסירים הסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים בכלא. הוויסות הרגשי השלילי במחקר זה נתפס כנע על ציר בלתי תלוי שהוא אורתוגונלי לסולם הוויסות הרגשי החיובי. כלומר סולם הוויסות הרגשי השלילי נע בין ויסות רגשי שלילי נמוך לוויסות רגשי שלילי גבוה. הוא כולל ארבע אסטרטגיות קוגניטיביות מובחנות לוויסות רגשי שלילי (Garnefski & Kraaij, 2006). דוגמה לשימוש בסולם הוויסות הרגשי השלילי אפשר לראות במחקר שבדק תכונות פסיכומטריות של הכלי CERQ (שאלון ויסות רגשי קוגניטיבי) בקרב 478 משתתפים, ומצא כי לסול' מות השליליים בלבד (האשמה עצמית, הרהורים, קטסטרופה והאשמת האחר) קשרים חיוביים בעלי משמעות עם דיכאון, חרדה, מתח ומצוקה פסיכולוגית, וכן קשרים שליליים בעלי משמעות עם רווחה נפשית (Besharat & Bazzazian, 2015). דוגמה נוספת למדידה על ציר בלתי תלוי אפשר למצוא במחקרם של ראסל וקרול (Russell & Carroll, 1999), שטענו כי מצב רוח טוב ומצב רוח רע עשויים להיתפס מצד אחד כדו-קוטביים הנעים על ציר אחד, ומצד שני כנעים על שני צירים בלתי תלויים. מדידת סולמות של מוטיבציה שלילית ומוטיבציה חיובית בנפרד אפשר למצוא גם במחקרים אחרים (עופר, 1994; Braun et al., 2005; Seaver et al., 1977). אמביוולנטיות זו היא תוצאה של שיטת המדידה. הוא הדין לגבי סולמות הוויסות הרגשי. במחקר זה הם אינם נתפסים כתמונת ראי זה של זה אלא כנעים על שני צירים נפרדים.

של האסיר אינה מובאת בחשבון הואיל ואינה ידועה, הרי הקושי בוויסות רגשות מובא בחשבון באופן עקיף על ידי ביטוי ההתנהגותיים במהלך השהות בכלא. לאור האמור לעיל, במחקר הנוכחי ייבחן הקשר שבין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין מדדי התפקוד - התנהגות בכלא, השתלבות בתוכניות שיקום בכלא והתאמה להשתלבות בתוכניות שיקום בקהילה, וויסות רגשי ייבדק כמשתנה מתווך ביניהם.

השערות המחקר:

1. ככל שרמת התסמינים הפוסט טראומטיים של הפרט גבוהה יותר, כך רמת תפקודו תהיה ירודה יותר בכל מדדי התפקוד בכלא (בעיות משמעת, השתלבות בתוכניות שיקום בכלא והתאמה לתוכניות שיקום בקהילה).

2. ויסות רגשי שלילי יהיה משתנה מתווך בין רמת התסמינים הפוסט טראומטיים לבין מדדים של תפקוד האסיר בכלא: רמה גבוהה של תסמינים פוסט טראומטיים תהיה קשורה בקשר חיובי לרמה גבוהה של ויסות רגשי שלילי (חסר או מדכא) וזו בהתאמה תהיה קשורה בקשר שלילי למדדי תפקוד האסיר בכלא: משמעת, השתלבות בתוכניות שיקום בכלא והתאמה לתוכניות שיקום בקהילה.

שיטה

משתתפים

המדגם כלל 76 אסירים פליליים בגירים המרצים מאסר בגין ביצוע עבירות פליליות ומוחזקים בשני מתקני כליאה של שירות בתי הסוהר (שב"ס): 53 אסירים מכלא מעשיהו הממוקם במרכז הארץ ובו שוהים כ-1,000 אסירים בזמן נתון, ו-23 אסירים מכלא צלמון הממוקם בצפון הארץ ובו שוהים כ-1,000 אסירים בזמן נתון. בתי סוהר אלה הם ברמת ביטחון נמוכה-בינונית, והאסירים הכלואים בהם שפוטים למאסרים קצרים יחסית של עד 7 שנים. אם כך אוכלוסיית האסירים שהשתתפה במחקר אינה מאפיינת אוכלוסיית קיצוץ

פוסט טראומטיים בממד של עוררות יתר, שביטוייו כוללים גם תוקפנות והרס עצמי (Frewen & Lanius, 2006; Rocheleau, 2014). גם היכולת של אסיר להשתתף בתוכניות שיקום בכלא מלמדת על מידת התפקוד שלו ועל רצונו לשקם את אורח חייו. תוכניות השיקום בכלא כוללות התערבויות טיפוליות וחינוכיות המכוונות לשינוי קוגניטיבי-התנהגותי שנועד ללמד את האסירים לאמץ יותר עמדות פרו-חברתיות ואמונות, לשתף פעולה ולפתח גמישות והבנה של השלכות התנהגותם (Lester & VanVoorhis, 2004), תוכניות חינוך והכשרה מקצועית, וטיפול קבוצתי ייעודי להתמכרויות, לעבריינות מין ועוד (Lintonen et al., 2011; Toole, 2015).

בישראל, שירות בתי הסוהר פועל להקניית כלים מתקנים-משקמים לאסירים באמצעות מחלקת חינוך, טיפול ושיקום בחטיבת התקן וענף הטיפול והשיקום (יכימוביץ-כהן, 2017; שירות בתי הסוהר, 2014). השי תלבות בתוכניות המשך בקהילה היא בבחינת שמירה על הרצף הטיפולי. שמירה על רצף טיפולי במעבר מהכלא לקהילה - בייחוד בנוגע לתעסוקה, להשכלה ולטיפול במשפחת האסיר (Walsh, 2006) - חשובה מאוד לתהליך שיקומו של האסיר.

בישראל, רש"א אשר פועלת מתוקף חוק (חוק הר" שות לשיקום האסיר, 1983), אחראית לגיבוש מדיניות ארצית לשיקום אסירים ופועלת לגיבוש תוכניות שיקום לאסירים. אי השתלבות בתוכניות שיקום בכלא, ולאחר השחרור בתוכניות שיקום בקהילה, היא מדד נוסף לתפקוד לא תקין של אסירים בכלא. אי השתלבות בתוכניות שיקום עשויה לאפיין אסירים אשר ינקטו אסטרטגיות של הימנעות - אחד מתסמיני פוסט טראומה, ואסטרטגיית התמודדות של ויסות מדכא. אפשר להניח כי אסירים אלה יהיו פחות מעורבים בהתנהגות שלילית כגון ביצוע עבירות משמעת, אך גם יסתגרו בעצמם ויימנעו מתקשורת עם אחרים ומהשתלבות בפעילויות, או שיצליחו לתפקד משימתית באמצעות דיכוי רגשות והתעלמות מהם באופן קבוע (Ryan et al., 2006). במערך השיקולים הקיים לגבי תפקודו של האסיר בכלא, כאשר הפוסט טראומה

פוסט טראומטית ותקף לקריטריונים שנקבעו ב-DSM-V לכלי (American Psychological Association, 2013). לכלי זה נוספו מספר פריטים הלקוחים מהכלי "אירועי חיים מלחיצים" (LSCR - Life Stressor Checklist Revised) (Wolfe & Kimerling, 1997) הנוגעים לרקע המשפחתי של המשיב - גירושי הורים, בעיות נפשיות או רגשיות של מישהו מהמשפחה ועוד. ציונו של הנבדק הוא סכום הפעמים שבהן ענה "כן" כתשובה לפריטי הכלי המתארים אירועים טראומטיים. ככל שציונו גבוה יותר, רמת החשיפה לאירועים טראומטיים גבוהה יותר. רמת מהימנות אלפא של קרונברך של הכלי למדגם הנוכחי היא $(\alpha=0.53)$, ייתכן משום שבמחקר זה המדגם אינו מייצג את האוכלוסייה הכללית.

2. שאלון תסמונת ותסמינים פוסט טראומטיים -

(Foa et al., 2014) PSS-SR-5

שאלון זה מודד את רמת התסמינים הפוסט טראומטיים ואת הסבירות (likelihood) לתסמונת פוסט טראומטית (האבחנה עצמה ניתנת על פי אבחון פסיכיאטרי). התסמינים הפוסט טראומטיים הנמדדים בכלי מותאמים לקריטריונים המופיעים ב-DSM-V לכלי (American Psychological Association, 2013). לכלי 20 פריטים הנחלקים לארבעה סולמות: חודרנות (חווייה מחדש של הטראומה), הימנעות, שינויים שליליים בקוגניציות ובמצב הרוח ועוררות מוגברת. כל פריט נמדד על פני סקלת תשובות הנעה בין 0 (כלל לא) לבין 4 (במידה קיצונית). רמת הסימפטומים הפוסט טראומטיים חושבה על פי סכמה של הציונים שניתנו לכל אחד מהפריטים. על כן כל משיב יכול לקבל ציון הנע מ-0 (היעדר תסמינים פוסט טראומטיים) ועד 80 (מקסימום תסמינים פוסט טראומטיים). נתוני תוקף אצל בובין ועמיתים (Bovin et al., 2016). הכלי משלב את המידע שנוגע להימצאות הסימפטומים ולעוצמת הסימפטומים שחווים הנבדקים בהתאם לחישוב הזה: סימפטום אחד ומעלה של חודרנות, סימפטום אחד ומעלה של הימנעות, שני סימפטומים ומעלה של שינויים בקוגניציה ובמצב הרוח ושני סימפטומים ומעלה של עוררות יתר ותגובתיות.

חומרת הסימפטומים הפוסט טראומטיים

של אסירים השפוטים למאסרים ארוכים בגין עבירות חמורות, אלא דומה יותר במאפייניה לאוכלוסיית האסירים הפליליים הממוצעת בישראל. המדגם הוא מדגם נוחות לא הסתברותי. נבחרו אסירים אשר בפרק הזמן של ביצוע המחקר ריצו קרוב לשני שלישים מתקופת מאסרם. הם אשר הופגשו עם נציגי רש"א לצורך הערכת התאמתם לתוכניות שיקום (מתאים/לא מתאים), וזו מוצגת בחוות דעת מקצועית המועברת לוועדות השחרורים.

אוכלוסיית המחקר לא כללה נשים אסירות ונערים אסירים בשל ייצוגם הנמוך וייחודיותם בקרב אוכלוסיית האסירים: 146 אסירות שהן 1.28% מהאסירים הפליליים השפוטים למאסר בכל שב"ס (יכימוביץ-כהן, 2017) ו-53 אסירים קטינים שהם 0.46% מכל האסירים הפליליים בשב"ס (אבגר, 2016). כמו כן אוכלוסיית המחקר לא כללה אסירים עם מאסרים קצרים שלא הופגשו עם נציגי רש"א, שכן סביר להניח כי אסירים כאלה יפתחו פחות תסמינים פוסט טראומטיים הקשורים במאסר עצמו בניגוד לאסירים המרצים תקופות מאסר ארוכות (Garcia, 2021; Shook, 2013; Threinen, 2018), וכן ישתתפו פחות בתוכניות שיקום (Lizama et al., 2014; Meyer et al., 2014).

כלים

ארבעה שאלונים שימשו לבחינת הקשר בין תפקוד האסיר בכלא לבין אירועים טראומטיים, תסמינים פוסט טראומטיים וויסות רגשי בקרב משתתפי המחקר.

1. שאלון אירועים טראומטיים - LEC (Weathers et al., 2013) (Life Events Checklist)

נעשה שימוש בשאלון דיווח עצמי המשמש להערכת רמת החשיפה של הנבדק לאירועים טראומטיים בחייו, אשר תוקף במחקרים קודמים (Humphreys et al., 2011; Norris & Hamblen, 2004; Wolfe & Kimerling, 1997). השאלון כולל 17 פריטים המתארים אירועים טראומטיים כגון פציעות, תקיפות, התעללות בילדות ואובדן טראומתי, המוגדרים כגורמים פוטנציאליים להתפתחותה של תסמונת פוסט טראומטית, ועליהם המשיב מסמן "כן/לא". כלי זה פותח לצד שינויים שחלו באבחון של תסמונת

שהציון בסקלה זו גבוה יותר, כך לאדם רמת ויסות רגשי שלילי יותר. במחקר הנוכחי נמצאה מהימנות פנימית אלפא של קרונברג $\alpha=0.68$ לסולם הוויסות הרגשי השלילי. מקדם מהימנות זה קרוב לערך של 0.7, אשר נחשב במדעי החברה למקובל ומספק.

חשוב לציין כי הסולם של הוויסות הרגשי השלילי לא כולל ביטויים התנהגותיים אלא ביטויים פסיכולוגיים המתבטאים בהאשמה עצמית, בחשיבה קטסטרופלית וכיו"ב. המחקר בודק את הקשר בין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין תפקוד האסיר בכלא (אשר נמדד אופרציונלית באמצעות מדדי תפקוד האסיר בכלא). הביטויים הפסיכולוגיים של הוויסות הרגשי השלילי מתפקדים כמשתנה מתווך.

4. תפקוד האסיר בכלא

תפקוד האסיר בכלא הוא משתנה המורכב משישה לושא מדדים אשר נבחנו כל אחד בנפרד.

השתלבות בתוכניות שיקום בכלא: מדד ראשון

זה, המשקף בעיות תפקוד ונבחן במחקר הנוכחי, הוא מידת ההשתלבות של האסיר בתוכניות שיקום בכלא, שכן היעדר השתתפות משמעה בעיית תפקוד בכלא. תוכניות השיקום בכלא כוללות התערבויות טיפוליות וחינוכיות המכוונות לשינוי קוגניטיבי-התנהגותי שנועד ללמד את האסירים לאמץ יותר עמדות פרו-חברתיות ואמונות, לשתף פעולה, לפתח גמישות והבנה של השלכות התנהגותם (Lester & VanVoorhis, 2004), להשתתף בתוכניות חינוך והכשרה מקצועית ובטיפול קבוצתי ייעודי להתמכרויות, לעבריינות מין ועוד (Lintonen et al., 2011; Toole, 2015). מכאן שהשתלבות בתוכניות השיקום היא אחד המדדים לתפקודו התקין של האסיר בכלא. מדד זה במחקר הנוכחי כלל חמישה פריטים אשר נלקחו מהדו"חות הסוציאליים של שב"ס: השתלבות בטיפול, השתלבות בתעסוקה, השתלבות בהכשרה מקצועית, השתלבות בחינוך וחונכות של אסיר אחר. כל פריט נמדד לפי אחת משתי קטגוריות: כן (1) ולא (0). חמשת הפריטים אוחדו למדד אחד של תפקוד חיובי בכלא, אשר מחושב כסכום ציוניו של הנבדק בחמשת הפריטים ונע בין 0 ל-5.

התנהגות האסיר בכלא: אחד הפרמטרים המרכזיים

מחושבת לפי הטווחים הלהן, בהתאם לשאלון I-PSS-5 (Foa & Capaldi, 2013): 0-8 סימפטומים מינימליים (Minimal symptoms); 9-18 סימפטומים קלים (Mild symptoms); 19-30 סימפטומים בינוניים (Moderate symptoms); 31-45 סימפטומים חמורים (Severe symptoms); 46-80 סימפטומים מאוד (Very severe symptoms).

הדירוג הסופי של חומרת הסימפטומים מתבסס על שילוב בין תדירות הסימפטומים לבין עוצמתם. ככל שהציון גבוה יותר, חומרת התסמינים הפוסט טראומטיים גבוהה יותר. הכלי תקף ומהימן, והשימוש בו נפוץ ביותר בקליניקות טיפוליות ובמחקר ברחבי העולם (Fingelkurts & Fingelkurts, 2018; Foa & Capaldi, 2013; Weathers et al., 2018). במחקר הנוכחי נמצאה מהימנות פנימית אלפא של קרונברג $\alpha=0.87$ לסולם חודרנות, $\alpha=0.70$ לסולם הימנעות, $\alpha=0.83$ לסולם שינויים שליליים בקוגניציות ובמצב הרוח ו- $\alpha=0.76$ לסולם עוררות מוגברת.

3. שאלון ויסות רגשי - CERQ - Cognitive Emotion Regulation Questionnaire (Kraaij, 2006)

השאלון כולל 18 פריטים הבודקים תשע אסטרטגיות קוגניטיביות מובחנות לויסות רגשי לאחר חשיפה לאירוע מאיים או מלחיץ. הכלי תוקף ונעשה בו שימוש בקליניקות ובמחקרים ברחבי העולם (Cakmak, & Cevik, 2010; Dominguez-Lara & Merino-Soto, 2018). האסטרטגיות נחלקות לשני סולמות: שימוש באסטרטגיות קוגניטיביות חיוביות (ויסות רגשי גבוה/חיובי) ושימוש באסטרטגיות קוגניטיביות שליליות (ויסות רגשי נמוך/שלילי) הנמצאות קשורות באופן עקבי עם רגשות שליליים כגון דיכאון, חרדה, מתח וכעס. כל פריט נמדד על פני סקלת תשובות הנעה בין 1 (כמעט אף פעם) לבין 5 (כמעט תמיד). חישוב הציון לנבדק הוא ממוצע תשובותיו. במחקר הנוכחי נבחנו האסטרטגיות השליליות בלבד (בהתאם להשערת המחקר). האסטרטגיות השליליות הן האשמה עצמית, הרהורים/התמקדות במחשבות הקשורות לאירוע השלילי, חשיבה קטסטרופלית והאשמת האחר. ככל

טראומטיים ורמת ויסות רגשי בקרב הנבדקים בנקודת זמן בהווה, וחלקו רטרופקטיבי - בוחן את תפקודו של האסיר בכלא ושואל את האסיר על החיים בכלא ועל אירועים טראומטיים מעברו. איסוף הנתונים התבצע בשתי דרכים. האחת, נתוני רקע אישיים של האסירים המשתתפים במחקר מתוך דיווח שב"ס וכן הערכת ההתאמה לתוכנית שיקום של נציג רש"א; השנייה, שאלון דיווח עצמי אשר ניתן לאסירים המשתתפים במחקר והבודק טראומות במהלך החיים, רמת תסמינים פוסט טראומטיים ומידת ויסות רגשי.

המשתתפים השתתפו במחקר על בסיס התנדבותי, לבקשת החוקרת הראשונה. השאלונים מולאו בשני שלבים. בשלב הראשון פנה עו"ס שב"ס לאסירים המתקרבים לריצוי של שני-שלישים ממאסרם. אלו אשר החליטו לשתף פעולה והביעו את הסכמתם להשתתף במחקר, חתמו בפני עו"ס שב"ס על טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר. בשלב השני נפגשה החוקרת הראשונה בכלא עם האסירים אשר הסכימו להשתתף במחקר. השאלונים מולאו במפגש אחד, באגפים שבהם התגוררו האסירים. כל משתתף קיבל שאלון מאוחד שכלל שאלות הנוגעות לאירועי חיים טראומטיים, לתסמינים פוסט טראומטיים ולויסות רגשי, בסדר הזה. הוסברה למשתתפים מטרת המחקר, וברישה של כל שאלון הופיעו הנחיות למילוי. הפגישות התקיימו בשעות היום ובמועד שלא הפריע לסדר היום התקין של המשתתפים. מאחר שהמחקר כולל שאלות שעשויות להיות טעונות מבחינה רגשית בעבור האסירים, הייתה נוכחות של החוקרת הראשונה או עו"ס שב"ס בעת מילוי השאלונים, לתמיכה בשעת הצורך. המשתתפים התבקשו להימנע מפעילויות אחרות בזמן מילוי השאלונים, והוסבר להם כי חשוב לענות על השאלון בפתיחות ובכנות. במקרים שבהם המשתתף הגיב רגשית או התקשה בהבנת השאלות, נעשה מאמץ ליצור אווירה תומכת ככל האפשר, המאפשרת את מילוי השאלון עד תומו. מילוי השאלונים ארך שעה בממוצע.

אשר מגדירים את תפקודו של האסיר בכלא כחיובי או כשלילי הוא התנהגותו בכלא. ביצוע עבירות משמעת, קרי חריגה מהכללים הנהוגים, נתפסת כהתנהגות שלילית המבטאת פגיעה בנהלי בכלא (Irwin, 2005). התנהגות שלילית בין כותלי בית הסוהר נמצאת על רצף ועשויה לנוע בין אירועי משמעת קלים (Berk et al., 2006) לביצוע עבירות פליליות של ממש (MacDonald, 2005). מדד זה קשור במחקר הנוכחי בעבירות משמעת של האסיר - האם נרשמו לו עבירות משמעת אם לא: לא - (0), כן - (1). לא - משמעו התנהגות חיובית המתורגמת לציון גבוה, כן - משמעו התנהגות שלילית המתורגמת לציון נמוך. אינפורמציה לגבי עבירות המשמעת של האסיר בכלא מופיעה בנתונים האדמיניסטרטיביים הנאספים דרך קבע על ידי שב"ס.

התאמה/אי התאמה של האסיר לתוכנית שיקום בקהילה: שיקום האסיר לאחר שחרורו מהכלא, עולה בספרות המקצועית כנושא בעל חשיבות רבה, בייחוד בנוגע לשמירה על הרצף הטיפולי, תעסוקה, השכלה וטיפול במשפחת האסיר (Walsh, 2006). בישראל, רש"א אשר פועלת מתוקף חוק (חוק הרשות לשיקום האסיר, 1983), אחראית לגיבוש מדיניות ארצית לשיקום אסירים לאחר השחרור, תוך בדיקת התאמתם לתוכניות ספציפיות ונכונותם להשתתף בהן. השתלבות האסיר בתוכניות טיפול, חינוך, הכשרה מקצועית ותעסוקה, וכן שמירה על כללי התנהגות ומשמעת, הן חלק מההחלטה בדבר התאמתו לתוכנית שיקום בפיקוח בקהילה (אמיר ואחרים, 2005; שוהם ואחרים, 2010), ועל כן מלמדות על תפקודו של האסיר בכלא. מדד זה במחקר הנוכחי נקבע לפי אחת משתי קטגוריות: מתאים (0) או לא מתאים (1) לתוכנית שיקום בקהילה, בהתאם לאבחון קליני של נציג רש"א, המועבר לוועדות השחרורים במסגרת חוות הדעת שלו. משתנה זה קשור בדיווחי שב"ס למדדים שהוצגו לעיל, תוך הפעלת שיקול דעת מקצועי של נציג רש"א במסגרת הערכה פסיכו-סוציאלית של האסיר.

הליך

המחקר התבצע במערך של סקר, חלקו סקר רחב - בודק את הימצאותם של תסמינים פוסט

ממצאים

סטטיסטיקה תיאורית - תיאור המדגם במשתני המחקר

אירועים טראומטיים

נמצא כי כל משתתפי המחקר נחשפו לאירוע טראומתי אחד לפחות מתוך 19 האירועים שהוצגו בפניהם, וכי מרביתם נחשפו למספר אירועים טראומטיים. האירועים השכיחים ביותר שאליהם נחשפו יותר ממחצית משתתפי המחקר היו עדות לתקיפה פיזית אלימה של מישהו אחר (57%), מוות של קרוב משפחה (51.3%) ופגיעה או מחלה חמורה מסכנת חיים (51.3%).

שכיחות התסמינים הפוסט טראומטיים

שכיחות התסמינים הפוסט טראומטיים מוצגת בלוח 1. אפשר לראות על פי הלוח כי מרבית משתתפי המחקר השיבו בחיוב על שאלות אשר בדקו הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים בדרגות חומרה שונות. בסולם החודרנות ($M=1.32 \pm 1.13$), 50% מהמשתתפים דיווחו שהם חווים זיכרונות מטרידים

שמירה על כללי אתיקה, אנונימיות וסודיות הנתונים

המחקר קיבל את אישורה של ועדת המחקרים של ש"ס ואת אישורה של ועדת האתיקה של האוניברסיטה העברית. לאורך כל המחקר נשמרו כללי האתיקה הנהוגים, במיוחד בשל הרגישות של אוכלוסיית המחקר, המורכבת מאסירים החוסים במוסד טוטלי. כדי לשמור על שלומם ורווחתם, הובהר למשתתפי המחקר כי ההשתתפות במחקר היא וולונטרית, ולכל אחד הזכות לסרב להשתתף במחקר בכל שלב, בלי שיהיו לכך השלכות על דרך הטיפול בהם בכלא או ברש"א. הובטחו למשתתפים אנונימיות וסודיות הנתונים, וכי תשובותיהם ישמשו לצורך המחקר בלבד ולא יועברו לשום גורם אחר.

כל שאלון קודד במספר זיהוי סידורי ללא פרטים מזהים של האסיר, ותאם למספר טופס הסכמה מדעת אשר היה נגיש לעו"ס שב"ס בלבד, ובו נתונים מזהים של האסיר (שם האסיר ומספרו). עם קבלת השאלונים הוכנסו שאלוני הפרטים האישיים של כל המשתתפים מאותה קבוצה למעטפה אחת, ושאלוני המחקר הוכנסו למעטפה אחרת. הליך זה נועד לנתק את תשובות הנחקרים מפרטיהם האישיים כדי לשמור על אנונימיות.

לוח 1. התפלגות שכיחות הסימפטומים הפוסט טראומטיים בקרב כל המשתתפים

שם הפריט	0	1	2	3	4
	בכלל לא (n) %	פעם בשבוע או פחות (n) %	פעמיים-שלוש בשבוע (n) %	4-5 פעמים בשבוע (n) %	6 פעמים או כל השבוע (n) %
חודרנות (חוויה מחדש של הטראומה) n=76					
זיכרונות מטרידים ובלתי רצויים של הטראומה	(18) 24.3	(19) 25.7	(15) 20.3	(4) 5.4	(18) 24.3
חלומות רעים או סיוטים הקשורים לטראומה	(30) 40.5	(22) 29.7	(9) 12.2	(2) 2.7	(11) 14.9
חוויה מחדש של האירוע הטראומתי או הרגשה כאילו הוא מתרחש שוב כעת	(34) 44.6	(24) 32.9	(3) 4.1	(3) 4.1	(9) 12.3

שם הפריט	0	1	2	3	4
בכלל לא (n) %	פעם בשבוע או פחות (n) %	פעמיים-שלוש בשבוע (n) %	4-5 פעמים בשבוע (n) %	6 פעמים או כל השבוע (n) %	
חווייה של מצוקה רגשית כשנזכרים בטראומה	(24) 32.9	(22) 30.1	(8) 11	(6) 8.2	(13) 17.8
חווייה של מצוקה פיזית כשנזכרים בטראומה (למשל, הזעה, דפיקות לב)	(33) 44.6	(19) 25.7	(12) 16.2	(4) 5.4	(6) 8.1
הימנעות n=76					
ניסיון להימנע ממחשבות או מרגשות הקשורים לטראומה	(16) 21.6	(20) 27	(12) 16.2	(3) 4.1	(23) 31.1
ניסיון להימנע מפעילויות, ממצבים או ממקומות המזכירים את הטראומה או הנחווים מסוכנים יותר מאז הטראומה	(35) 47.3	(11) 14.9	(4) 5.4	(5) 6.8	(19) 25.7
שינויים שליליים בקוגניציות ובמצב הרוח n=76					
חוסר יכולת להיזכר בחלקים חשובים של הטראומה	(55) 74.3	(7) 9.5	(6) 8.1	(1) 1.4	(5) 6.8
הסתכלות באופן שלילי יותר על עצמי, על אחרים או על העולם (למשל: "אני לא יכול לסמוך על בני אדם", "אני אדם חלש")	(30) 40.5	(14) 18.9	(14) 18.9	(4) 5.4	(12) 16.2
האשמה עצמית או האשמת אחרים (מלבד האדם שפגע) במה שארע	(27) 36.5	(16) 21.6	(9) 12.2	(2) 2.7	(20) 27
הרגשת רגשות שליליים חזקים כגון פחד, אימה, כעס, אשמה או בושה	(20.3) 15	(27) 20	(12.2) 9	(12.2) 9	(28.4) 21
איבוד עניין בפעילויות או הפסקתן	(35) 47.3	(18) 24.3	(8) 10.8	(1) 1.4	(12) 16.2
הרגשת ריחוק או ניתוק מאחרים	(31) 41.9	(9) 12.2	(19) 25.7	(1) 1.4	(14) 18.9
קושי לחוות רגשות חיוביים	(25) 33.8	(18) 24.3	(16) 21.6	(2) 2.7	(13) 17.6

שם הפריט	0	1	2	3	4
	בכלל לא (n) %	פעם בשבוע או פחות (n) %	פעמיים-שלוש בשבוע (n) %	4-5 פעמים בשבוע (n) %	6 פעמים או כל השבוע (n) %
עוררות מוגברת n=76					
כעס יתר או תוקפנות יתר כלפי אחרים	(41) 55.4	(13) 17.6	(9) 12.2	(3) 4.1	(8) 10.8
הסתכנות יתרה או נקיטת פעולות העשויות להזיק לעצמי או לאחרים (למשל, לנהוג ברכב בחוסר זהירות, ליטול סמים)	(53) 71.6	(9) 12.2	(3) 4.1	(2) 2.7	(7) 9.5
דריכות ללא הפסקה, עמידה על המשמר (למשל, לבחון מי נמצא בסביבה, להרגיש אי נוחות בהפניית הגב לדלת)	(27) 36.5	(12) 16.2	(11) 14.5	(5) 6.8	(19) 25.7
תגובה בבהלה יתרה (למשל, כאשר מישהו הולך בעקבותיך)	(39) 52.7	(14) 18.9	(6) 8.1	(2) 2.7	(13) 17.6
קשיים בריכוז	(18) 24.3	(9) 12.2	(14) 18.9	(12) 16.2	(21) 28.4
קשיים בהירדמות או בשינה	(22) 29.7	(10) 13.5	(15) 20.3	(9) 12.2	(18) 24.3

על רגשות שליליים חזקים כגון פחד, אימה, כעס, אשמה או בושה בחומרה בינונית עד גבוהה מאוד, ובסולם עוררות מוגברת $(M=1.33\pm 1.00)$, 63.5% דיווחו על קשיים בריכוז ו-56.8% דיווחו על קשיים בהירדמות ובשינה בחומרה בינונית עד גבוהה מאוד. חישוב המדדים מלמד, כי 63.5% מהנבדקים סובלים מנוכחותם של סימפטומים פוסט טראומטיים - אחוז

ובלתי רצויים של הטראומה בחומרה בינונית (פעמיים-שלוש בשבוע) עד גבוהה מאוד (כל השבוע). בסולם ההימנעות $(M=1.72\pm 1.44)$, 51.45% מהמשתתפים דיווחו על ניסיון להימנע ממחשבות או מרגשות הקשורים לטראומה בחומרה בינונית עד גבוהה מאוד. בסולם שינויים שליליים בקוגניציות ובמצב הרוח $(M=1.37\pm 1.02)$, 52.8% מהמשתתפים דיווחו

לוח 2. שיעור הסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים בקרב נבדקי המחקר

משתנה	ערכים	N	%
הימצאות תסמינים פוסט טראומטיים	נמצאו סימפטומים פוסט טראומטיים	47	63.5
	לא נמצאו סימפטומים פוסט טראומטיים	27	36.5
חומרת התסמינים הפוסט טראומטיים	חומרה גבוהה	32	43.2
	חומרה נמוכה	42	56.8

יוסות רגשי שלילי

ההתפלגות של תשובות המשתתפים לבחינת הוויסות הרגשי מוצגת בלוח 3. לגבי סולם "האשמה עצמית", אפשר לראות כי 46.6% ממשתתפי המחקר מרגישים אחראים לאירוע השלילי שקרה להם כמעט

גבוה יחסית לסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים באוכלוסייה הכללית. מתוך הערכים שהתקבלו (0-64), הציון הממוצע של חומרת הסימפטומים הוא 28, כלומר מדובר בחומרה בינונית של סימפטומים פוסט טראומטיים (moderate-30-19).

לוח 3. התפלגות שכיחות השימוש בוויסות רגשי שלילי בקרב כל המשתתפים

שם הפריט	1	2	3	4	5
כמעט אף פעם (n) %	לפעמים (n) %	מדי פעם (n) %	לעיתים קרובות (n) %	כמעט תמיד (n) %	
הרהורים n=77					
לעיתים קרובות אני חושב על מה שהרגשתי כלפי האירוע שעברתי	12.2 (9)	18.9 (14)	21.6 (16)	8.1 (6)	39.2 (29)
אני טרוד בשל המחשבות והרגשות שהאירוע עורר בי	21.9 (16)	9.6 (7)	21.9 (16)	13.7 (10)	32.9 (24)
האשמה עצמית n=77					
אני מרגיש שאני אחראי למה שקרה לי	16.4 (12)	13.7 (10)	12.3 (9)	11 (8)	46.6 (34)
אני חושב שהאירוע קרה בגללי	31.9 (23)	12.5 (9)	19.4 (14)	5.6 (4)	30.6 (22)
חשיבה קטסטרופלית n=77					
אני ממשיך לחשוב כמה איום האירוע שקרה לי	16.4 (12)	21.9 (16)	11 (8)	12.3 (9)	38.4 (28)
אני כל הזמן חושב לעצמי כמה איום היה האירוע שקרה לי	9.6 (7)	13.7 (10)	23.3 (17)	17.8 (13)	35.6 (26)
האשמת האחר n=77					
אני חושב שאחרים הם האחראים למה שקרה לי	38.9 (28)	16.7 (12)	15.3 (11)	4.2 (3)	25 (18)
אני חושב שבאופן בסיסי הדברים קורים לי בגלל אחרים	42.5 (31)	24.7 (18)	15.1 (11)	6.8 (5)	11 (8)

תפקוד האסיר בכלא

התפלגות תפקוד האסיר בכלא על שלושת מדדיו מוצגת בלוח 4. על פי הלוח, 58% ממשנתפי המחקר השתלבו בתוכניות חינוך לעומת תוכניות שיקום אחרות, שבהן שיעור המשתלבים היה נמוך יותר. רק 35.6% ממשנתפי המחקר סיימו את הטיפול בהצלחה, 41.9% נמצאו מתאימים לתוכניות שיקום בקהילה, ורובם ללא התנהגות שלילית בכלא.

סטטיסטיקה היסקית - בחינת השערות המחקר

כדי לבחון את השערת המחקר הראשונה, של־פיה יימצא קשר שלילי בין רמת התסמינים הפוסט טראומטיים לבין כל אחד ממדדי התפקוד בכלא, בוצע ניתוח מתאם של פירסון. לוח 5 מציג את המתאמים בין ממדי התפקוד בכלא לבין התסמינים הפוסט טראומטיים של האסירים בכלא.

מהלוח עולה, כי לא נמצאו קשרים מובהקים בין תסמינים פוסט טראומטיים לבין שלושת ממדי התפקוד של האסיר בכלא. נמצאו קשרים אחרים אשר לא שוערו מראש: השתלבות בתוכניות שיקום בכלא נמצאה קשורה להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה. כלומר ככל שהשתלבות של משנתפי המחקר בתוכניות שיקום בכלא הייתה גבוהה יותר, כך התאמתם לתוכניות שיקום בקהילה הייתה גבוהה יותר. נמצא גם קשר שלילי מובהק בין ביצוע עבירות משמעת בכלא לבין התאמה לתוכניות שיקום בקהילה, כלומר ככל שדווחו יותר עבירות משמעת של הנבדקים, כך הם נמצאו מתאימים פחות לתוכניות שיקום בקהילה.

השערת המחקר השנייה גרסה, כי ויסות רגשי שלילי (חסר או מודא) יהיה משתנה מתווך בין רמת התסמינים הפוסט טראומטיים לבין מדדים של תפקוד האסיר בכלא: רמה גבוהה של תסמינים פוסט טראומטיים תהיה קשורה בקשר חיובי לרמה גבוהה של ויסות רגשי שלילי, וזו בהתאמה תהיה קשורה בקשר שלילי למדדי תפקוד האסיר בכלא: בעיות התנהגות ומשמעת, השתלבות בתוכניות שיקום בכלא והתאמה לתוכניות שיקום בקהילה. לבחינת ההשערה נערכו גרסיות

תמיד ($M=3.25\pm 1.43$). בנוגע לסולם "הרהורים", אפשר לראות כי 39.2% ממשנתפי המחקר חושבים לעיתים קרובות על מה שהרגישו כלפי האירוע שעברו כמעט תמיד ($M=3.35\pm 1.35$). אשר לסולם חשיבה קטסטרו־פולית, אפשר לראות כי 38.3% ממשנתפי המחקר ממשיכים לחשוב כמה איום האירוע שקרה להם כמעט תמיד ($M=3.45\pm 1.36$), ולגבי סולם האשמת האחר, אפשר לראות כי 25% ממשנתפי המחקר חושבים שאחרים הם האחראים למה שקרה ($M=2.38\pm 1.33$). מעניין לראות, כי הממוצע בסולם האשמה עצמית בקרב המשתתפים גבוה יותר מהממוצע בסולם האשמת האחר. נראה כי אסירים בכלא תופסים את הביטויים הנוגעים לסולם האשמה עצמית כביטויים של קבלה של מצבם, שיש בה גם ממד של קבלת אחריות על מצבם, ולכן נוטים לדרג אותם גבוה, ואילו הביטויים בסולם האשמת האחר נתפסים כביטויים של התנערות מאחריות ולכן מדורגים נמוך. בהתאמה, גרנפסקי וקראג' (Garnefski & Kraaij, 2006) מציגים במחקרם קשר חיובי מובהק בין סולם האשמה עצמית לבין סולם קבלה ($r=0.29, p<0.001$).

לוח 4. התפלגות תפקוד האסיר בכלא על שלושת מדדיו

תפקוד האסיר בכלא	n	%
1. השתלבות בתוכניות שיקום בכלא		
1.1 טיפול	26	35.6
1.2 חינוך	43	58.1
1.3 תעסוקה	29	39.7
1.4 הכשרה מקצועית	14	19.2
1.5 חונכות של אחר (תומך)	7	9.6
2. התנהגות שלילית בכלא	11	15.3
3. התאמה לתוכנית שיקום בקהילה	13	41.9

לוח 5. מטריצת מבחני פירוט של שלושת מדדי התפקוד בכלא ותסמונת פוסט טראומטית

מספר	שם המשתנה	1	2	3	4
1	תסמינים פוסט טראומטיים	-			
2	השתלבות בתוכניות שיקום בכלא	-0.1	-		
3	התאמה לתוכניות שיקום בקהילה	0.01	***0.6	-	
4	עבירות משמעת	-0.06	0.11	*-0.27	-

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

ממצאי הרגרסיה הלינרית המרובה שנעשתה בשלב השלישי לבחינת הקשרים בין ויסות רגשי שלילי לתסמינים פוסט טראומטיים יחד לבין השתלבות בתוכניות שיקום בכלא העלו, כי מודל הרגרסיה אינו מובהק: $F(2,70)=0.61$, $p > 0.05$. כלומר הוויסות הרגשי השלילי לא נמצא גורם מנבא מובהק להשתלבות בתוכניות שיקום בכלא, בנוכחות תסמינים פוסט טראומטיים: $b=0.162$, $SE=0.196$, $p > 0.05$. כמו כן נמצא שתסמינים פוסט טראומטיים אינם גורם מנבא מובהק להשתלבות בתוכניות שיקום בכלא בנוכחות ויסות רגשי שלילי: $b=-0.011$, $SE=0.01$, $p > 0.05$. בשלב האחרון נעשה מבחן סובל שהעלה כי הוויסות הרגשי השלילי לא היה גורם מתווך לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין השתלבות בתוכניות שיקום בכלא: $Z=0.817$, $p > 0.05$.

2. ויסות רגשי כמשתנה מתווך לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין ביצוע עבירות משמעת: ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית הבינרית שנעשתה בשלב הראשון לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים על עבירות משמעת בכלא (כן/לא), בהתעלם ממשתנה הוויסות הרגשי השלילי, העלו כי מודל הרגרסיה לא נמצא מובהק: $b=0.008$, $SE=0.18$, $p > 0.05$. כלומר תסמינים פוסט טראומטיים לא היו גורם מנבא מובהק לביצוע עבירות משמעת בכלא. ממצאי הרגרסיה הלינרית הפשוטה שנעשתה

לוגיסטיות ומבחן Sobel למובהקות אפקט התיווך.

1. ויסות רגשי כמשתנה מתווך לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין השתלבות בתוכניות שיקום בכלא: ממצאי הרגרסיה הלינרית הפשוטה שנעשתה בשלב הראשון לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים על השתלבות בתוכניות שיקום בכלא, בהתעלם ממשתנה הוויסות הרגשי השלילי, העלו כי התסמינים הפוסט טראומטיים לא נמצאו כגורם מנבא מובהק למדד ההתאמה לתוכניות שיקום בכלא: $F(1,71)=0.64$, $p > 0.05$, $b=-0.007$, $SE=0.008$. ממצאי הרגרסיה הלינרית הפשוטה שנעשתה בשלב השני לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים על ויסות רגשי שלילי העלו, כי מודל הרגרסיה נמצא מובהק: $F(1,72)=31.57$, $p < 0.001$, $b=0.028$, $SE=0.005$. כלומר תסמינים פוסט טראומטיים היו גורם מנבא מובהק לוויסות רגשי שלילי. בהתאמה, נמצא קשר חיובי מובהק ($r=0.56$, $p < 0.001$) בין תסמינים פוסט טראומטיים לבין ויסות רגשי שלילי. כלומר ככל שהמשתתפים דיווחו על רמה גבוהה יותר של תסמינים פוסט טראומטיים, כך הם נטו להשתמש יותר באסטרטגיה שלילית של ויסות רגשי. כצפוי, נמצא קשר חיובי מובהק ($r=0.3$) בין אירועים טראומטיים לבין תסמונת פוסט טראומטית, כלומר ככל שהנבדקים דיווחו על יותר אירועים טראומטיים, כך הם דיווחו גם על רמה גבוהה יותר של תסמינים פוסט טראומטיים.

בשלב השלישי לבחינת הקשר בין ויסות רגשי שלילי ותסמינים פוסט טראומטיים יחד לבין התאמה לתוכניות שיקום בקהילה העלו, כי הוויסות הרגשי השלילי לא נמצא גורם מנבא מובהק להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה בנוכחות תסמינים פוסט טראומטיים: $b=-0.49$, $SE=0.334$, $p>0.05$. כמו כן נמצא, כי תסמינים פוסט טראומטיים לא היו גורם מנבא מובהק להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה בנוכחות ויסות רגשי שלילי: $b=0.013$, $SE=0.017$, $p>0.05$. בשלב האחרון נעשה מבחן סובל שמצא, כי הוויסות הרגשי השלילי לא היה גורם מתווך לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין התאמה לתוכניות שיקום בקהילה: $Z=-1.419$, $p>0.05$.

דין

מטרתו של המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הקשר בין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים בקרב אסירים לבין מדדי תפקוד האסיר בכלא, וכן את המידה שבה ויסות רגשי שלילי מתווך בין השניים. מחקרים בעולם לימדו על שיעור גבוה של פוסט טראומה בקרב אסירים, אשר נע בין 20% לבין 60% (Courtney & Wolff et al., 2014; Maschi, 2012; Sun, 2013). ואילו המחקר הנוכחי, אשר הוא ככל הידוע הראשון שבחן נושא זה בישראל בקרב אסירים גברים, לימד על שיעור של תסמינים פוסט טראומטיים בקרב 63.5% מהאסירים שהשתתפו במחקר (על פי דיווח עצמי ולא על פי הערכה פסיכיאטרית). שיעור זה גבוה מעט יותר מזה שנמצא בעולם, וגבוה בהרבה מהשיעורים שנמצאו באוכלוסייה הכללית בעולם המערבי, הנעים בין 3%-ל-12% (Akyüz et al., 2007; Sun, 2013; Wolff et al., 2014). נשים נמצאות ברף העליון של הטווח לעומת גברים (Charak et al., 2014; Chen & Gueta, 2015; Chen & Gueta, 2016; Christiansen & Hansen, 2015). שיעורים אלה מלמדים שאסירים הם אוכלוסייה פגיעה הסובלת ממצוקות נפשיות כגון פוסט טראומה (Carlson & Shafer, 2010; Goff et al., 2007; Wolff et al., 2014).

בשלב השני לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים על ויסות רגשי שלילי העלו, כי מודל הרגרסיה נמצא מובהק: $F(1,72)=31.57$, $p<0.001$, $b=0.028$, $SE=0.005$. כלומר תסמינים פוסט טראומטיים היו גורם מנבא מובהק לוויסות הרגשי השלילי.

ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית הבינרית שנעשתה בשלב השלישי לבחינת הקשרים בין ויסות רגשי שלילי ותסמינים פוסט טראומטיים יחד לבין ביצוע עבירות משמעת העלו, כי הוויסות הרגשי השלילי נמצא כגורם מנבא מובהק לביצוע עבירות משמעת בנוכחות תסמינים פוסט טראומטיים: $b=1.12$, $SE=0.477$, $p<0.05$. בהתאמה, נמצא קשר חיובי מובהק ($r=0.27$, $p<0.05$) בין ויסות רגשי שלילי לבין ביצוע עבירות משמעת בכלא. כלומר ככל שהנדקים השתמשו יותר בוויסות רגשי שלילי, כך הם ביצעו יותר עבירות משמעת בכלא. לעומת זאת נמצא שתסמינים פוסט טראומטיים אינם גורם מנבא מובהק לביצוע עבירות משמעת בנוכחות ויסות רגשי שלילי: $b=-0.019$, $SE=0.021$, $p>0.05$. בשלב האחרון נעשה מבחן סובל לבחינת ויסות רגשי שלילי, שנמצא כגורם מתווך חלקי לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין ביצוע עבירות משמעת: $Z=2.165$, $p<0.05$.

3. ויסות רגשי כמשתנה מתווך לקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין התאמה לתוכניות שיקום בקהילה: ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית הבינרית שנעשתה בשלב הראשון לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה, בהתעלם ממשנתה הוויסות הרגשי השלילי, העלו כי מודל הרגרסיה לא נמצא מובהק: $b=0.001$, $SE=0.013$, $p>0.05$. כלומר תסמינים פוסט טראומטיים לא היו גורם מנבא מובהק להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה. ממצאי הרגרסיה הלינרית הפשוטה שנעשתה בשלב השני לבחינת יכולת הניבוי של תסמינים פוסט טראומטיים על ויסות רגשי שלילי העלו, כי מודל הרגרסיה נמצא מובהק: $F(1,72)=31.57$, $p<0.001$, $b=0.028$, $SE=0.005$. כלומר תסמינים פוסט טראומטיים היו גורם מנבא מובהק לוויסות הרגשי השלילי. ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית הבינרית שנעשתה

הסבר אחר לממצאים אפשר לייחס לשיטת המדידה במחקר הנוכחי, אשר סיפקה מידע מוגבל על תפקוד האסיר בכלא בנקודת זמן אחת. ייתכן שמחקר אורך היה בוחן את תפקוד האסיר לאורך זמן, מעת כניסתו למאסר ואף לאחר שחרורו מהכלא, ועונה לשאלה אם קיימים הבדלים בתפקוד האסיר הפוסט טראומטי בכלא לעומת הקהילה.

ייתכן גם שההסבר קשור להצלחת אסירים - כאוכלוסייה שבויה - לתפקד במסגרת כופה בעלת גבולות ברורים כגון בית כלא, אך יתקשו בכך מחוץ לחומות, לאחר שחרורם, אז יאלצו להתמודד עם לחצים ובעיות שמזמן להם העולם החופשי (O'Hear, 2014). הסבר זה מוכר בספרות כה'תמסדות' שעוברים אסירים בכלא. הכוונה לתהליך שבאמצע עותו חייהם של אנשים מעוצבים ומשתנים על ידי הסביבות המוסדיות שבהן הם חיים ובקרב אסירים. המונח 'פריזוניזציה' (prisonization) שתבע קלמר (Clemmer, 1958) מתאר תהליך שלפיו שילוב נורמות חיי הכלא בהרגלי המחשבה, ההרגשה וההתנהגות של האסירים, הוא התאמה שהם מבצעים לחיים כואבים ונטולי חירות, שבהם רק תחומים מעטים נתונים להחלטתם (Sykes & Messinger, 1960; Zamble & Porporino, 2013). תהליך הפריזוניזציה לימד רבים מהם להסתיר ולהדחיק את מצבם הפנימי, ולא לחשוף רגשות או תגובות אינטימיות. אסירים מתרגלים בהדרגה למגבלות שהחיים המוסדיים כופים עליהם, ומשתמשים במנגנונים פסיכולוגיים כדי להתאים את עצמם לסביבת הכלא ולשמירה על שליטה עצמית. אם כן המראה החיצוני של נורמליות ותפקוד תקין עשוי להסוות מגוון בעיות חמורות עם חזרתם לחברה (Haney, 2003).

מחקרים שעסקו בתסמונת פוסט טראומטית מושהית העלו, כי בנסיבות מסוימות, תסמינים חריפים של פוסט טראומה עשויים להתפרץ גם שנים רבות לאחר החשיפה לחוויות הטראומטיות (Andrews et al., 2007, Gray et al., 2004). ככל הנראה מדובר באנשים שהצליחו להכיל את מצוקתם האינדיבידואלית לא רק בשל כוחות פנימיים, אלא מעצם היותם בסביבה

השערת המחקר הראשונה, שלפיה ימצא קשר שלילי בין רמת התסמינים הפוסט טראומטיים לבין כל אחד ממדדי התפקוד בכלא - השתלבות בתוכניות שיקום בכלא, ביצוע עבירות משמעת בכלא והתאמה לתוכניות שיקום בקהילה, לא אוששה. בחינת ממצאים אלה, אשר מצד אחד מלמדים על שיעור גבוה של אסירים הסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים ומצד שני אינם מזהים את התסמינים החיצוניים המצופים מהסובלים מתסמונת זאת, קרי תפקוד והתנהגות, מעלה מספר הסברים אפשריים, כלהלן.

ייתכן שהמדדים שנבחרו לבחינת התפקוד בכלא לא היו מספיק רגישים כדי לבחון את ההבדלים בהתנהלות היומיומית של האסיר. כזכור, המדדים בחנו את מידת ההשתלבות בתוכניות שיקום בכלא, התנהגות והתאמה לתוכניות המשך בקהילה. שני המדדים הראשונים זיהו למדדים הקיימים בעולם (Demleitner, 2009, United Nations Office on Drugs and Crime, 2017). ההשתלבות בתוכניות שיקום בכלא נועדה בעיקר ליצירת שינוי ברמה הקור גניטיבית וההתנהגותית של האסיר. עם זאת הספרות מלמדת כי קיימת שונות באופן שבו מעריכים את מידת ההצלחה של תוכניות שיקום שבהן שולבו אסירים בכלא, ולא קיימים מספיק מחקרי הערכה כדי לבחון אם בהכרח הושגו יעדי השיקום (מזרחי וטל, 2010; United Nations Office on Drugs and Crime, 2017). המדדים לתפקוד חיובי בכלא משתנים ממדינה למדינה. אפשר לייחס זאת, בין השאר, להיעדר פיתוח של מדדים נוספים לתפקודו של האסיר בכלא, כגון אמות מידה להצלחת תוכניות שיקום של אסירים (יכימוביץ-כהן, 2017; שירות בתי הסוהר, 2014). גם הספרות מעלה ביקורת על כי תפקוד שנחשב חיובי בכלא, אינו מעיד בהכרח כי השיקום הצליח או היה יעיל. כך למשל נטען, כי התנהגות חיובית בכלא מרמזת על ציות בלבד ואינה יכולה לבא מועדות עתידית להתנהגות שלילית (Jacobs, 1982). על כן לא ברור אם השתלבות בתוכניות שיקום בכלא אכן משיגה את מטרת השיקום לאורך זמן (זיו ואפשטיין, 2022; Demleitner, 2009).

בכלא, קרי ביצוע עבירות משמעת, תפחית את הסיכוי של האסיר להשתחרר בשחרור מוקדם על פי בחינת ועדת השחרורים לתוכנית שיקומית בקהילה, הנסמכת בין היתר על חוות דעת של גורמי השיקום בקהילה כגון הרשות לשיקום האסיר (חוק שחרור על-תנאי ממאסר, התשס"א-2001).

חשוב לציין, כי תהליך הערכה של רש"א להתאמתו של אסיר לתוכנית שיקום בקהילה מתבסס בין השאר על תפקודו של האסיר בכלא. ממצאים אלו אינם מפתיעים היות שיש ביניהם קשר, אך קשר זה אינו מתקיים אוטומטית. במילים אחרות, ישנם אסירים אשר תפקודם בכלא אינו מיטבי והם עדיין נמצאים מתאימים לתוכניות שיקום בקהילה, ולהיפך. בכל מקרה, ממצאים אלה מופיעים גם בספרות (דגן, 2014; Demleitner, 2009; Lester & Van Voorhis, 2004; O'hear, 2014) וחוזרים על עצמם במחקר הנוכחי.

השערת המחקר השנייה גרסה, כי ויסות רגשי שלילי (חסר או מדכא) יהיה משתנה מתווך בין רמת התסמינים הפוסט טראומטיים לבין מדדים של תפקוד האסיר בכלא. רמה גבוהה של תסמינים פוסט טראומטיים תהיה קשורה בקשר חיובי לרמה גבוהה של ויסות רגשי שלילי, וזו בהתאמה תהיה קשורה בקשר שלילי למדדי תפקוד האסיר בכלא: השתלבות בתוכניות שיקום בכלא והתאמה לתוכניות שיקום בקהילה ובעיות התנהגות ומשמעת. לבחינת ההשערה בוצעו מבחני רגרסיה שהעלו ממצאים מעורבים.

התסמינים הפוסט טראומטיים לא נמצאו כגורם מנבא מובהק למדד ההשתלבות בתוכניות שיקום בכלא, להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה ולביצוע עבירות משמעת בכלא (בהתעלם ממשנתה הוויסות הרגשי). כמו כן הוויסות הרגשי השלילי לא נמצא כגורם מנבא מובהק להשתלבות בתוכניות שיקום בכלא ולהתאמה לתוכניות שיקום בקהילה בנוכחות תסמינים פוסט טראומטיים. אולם הוויסות הרגשי השלילי נמצא כגורם מנבא מובהק לביצוע עבירות משמעת בנוכחות תסמינים פוסט טראומטיים. כלומר ככל שהנבדקים השתמשו יותר בוויסות רגשי שלילי (חסר), כך הם ביצעו יותר עבירות משמעת בכלא. כללים ונהלים

המציבה גבולות ברורים ונוקשים, אשר עשויה לשמר התנהגות חיובית גם בקרב פוסט טראומטיים. קיומה של צורה מעוכבת זו של תסמונת פוסט טראומטית מדגישה אם כן כיצד חוויות טראומטיות מודחקות רק כדי להתבטא בנקודה עתידית כלשהי (Andrews et al., 2007; McFarlane, 2010). לאור האמור אפשר להניח, כי אופי החיים הטוטלי בכלא מייצר 'אפקט מושהה' של טראומה לא מטופלת, לפיכך תפקודם התקין של אסירים הסובלים מתסמינים פוסט טראומטיים לא בהכרח ייפגע במהלך המאסר, אלא לאחריו. מכאן שהיעדר קשר גלוי בין תסמינים פוסט טראומטיים לבין תפקוד - שלילי או חיובי - של אסירים בכלא, עשוי להיות קשור דווקא לתנאי החיים הטוטליים שבכלא, המאלצים אותם להדחיק רגשות ולא מאפשרים להם לפרוץ ללא ריסון עצמי, בייחוד במקרים של שימוש בוויסות מדכא (Gross, 2002; Gross & Levenson, 1993).

השערת המחקר הראשונה אמנם לא אוששה, אך נמצאו קשרים אחרים אשר לא שוערו מראש, שיש ביניהם קשר הגיוני ואמפירי והם מופיעים גם בספרות: השתלבות בתוכניות שיקום בכלא נמצאה קשורה בקשר חיובי להתאמה לתוכניות שיקום בקהילה. מחד קרים מראים כי יכולתו של אסיר להשתתף בתוכניות שיקום בכלא, מעידה על מידת התפקוד שלו ורצונו לשקם את חייו (Demleitner, 2009; Lester & Van Voorhis, 2004; O'hear, 2014). השתלבות בתוכניות המשך בקהילה היא בבחינת שמירה על הרצף הטיפולי (Walsh, 2006).

בהתאם למצופה, נמצא קשר שלילי מובהק בין ביצוע עבירות משמעת בכלא לבין התאמה לתוכניות שיקום בקהילה. כלומר ככל שדווחו יותר עבירות משמעת של האסירים המשתתפים במחקר, כך הם נמצאו מתאימים פחות לתוכניות שיקום בקהילה. דגן (2014) טוען, כי התנהגות טובה בין כותלי בית הכלא היא גורם מוטיבציוני של האסיר לקראת האפשרות לקבל שחרור על תנאי לתוכנית שיקום בקהילה, על פי בחינה של ועדת השחרורים את סיכוייו של האסיר להשתקם. כלומר אפשר לטעון כי התנהגות שלילית

יותר מאסירים אחרים שסירבו להשתתף בו, שלהם עשויים להיות תסמינים פוסט טראומטיים חמורים אף יותר וכן בעיות בתפקוד בכלא. כמו כן נמצאה מהימנות נמוכה יחסית לשאלון "אירועים טראומטיים" ($\alpha=0.53$), ועל כן יש להתייחס בזירות למסקנות לגבי שאלון זה. במחקר קודם (Bae et al., 2008) נמצאה מהימנות בינונית של ($\alpha=0.67$) לשאלון - גבוהה יותר ממהימנות הכלי במדגם הנוכחי, אך לא גבוהה יחסית למהימנויות הנדרשות במדעי החברה. מגבלה אחרת קשורה להימצאותה של תסמונת פוסט טראומטית באופן קליני. בדיקה כזאת לא נעשתה, נבדקה רק הימ צאותם של תסמינים פוסט טראומטיים, אם כי הספרות מלמדת על קשר חזק בין תסמינים פוסט טראומטיים לתסמונת פוסט טראומטית (Pat-Horenczyk et al., 2008). מגבלה אחרונה קשורה להתבססות המחקר על סקר רחב רטרופספקטיבי, אשר כנראה סיפק מידע מוגבל על תפקוד האסיר בכלא. זאת ועוד, ייתכן שממדי התפקוד בכלא כפי שהוגדרו במחקר זה, לא היו רגישים מספיק להבדלים בהתנהלות היומיומית של האסיר ולא סיפקו מידע אשר היה עשוי לשפוך אור על היבטים נוספים הקשורים לתפקודם של אסירים בכלא.

תרומה יישומית מחקרית והמלצות למחקרי המשך

למחקר הנוכחי ישנה חשיבות הן במישור התיאורטי והמחקרי הן במישור היישומי. ראשית, המחקר הנוכחי הוא הראשון מסוגו שבחן את הקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים של אסירים גברים לבין תפקודם בכלא ואישר את הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים בשכיחות גבוהה בקרב אסירים בכלא. שנית, המחקר התבסס על מודל הוויסות הרגשי (Gross, 2002) וחיצק את התיאוריה שלפיה אפשר לקשור בין ויסות רגשי שלילי לבין הפרעות נפשיות. בקרב אוכלוסיית האסירים, שממילא סובלת מקושי בוויסות הרגשי (Laws & Crewe, 2016), נמצא קשר מובהק בין נוכחותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין קשיים רבים יותר בוויסות הרגשי. בכך האיר המחקר פן חשוב של הקשר בין תסמינים אלה לבין ויסות

פורמליים קובעים ומסדירים התנהגות בתוך בתי הסוהר כחלק משמירה על מערך הבטיחות והסדר, לפיכך ביצוע עבירות משמעת, קרי חריגה מהכללים הנהוגים והפגנת התנהגות שלילית, מבטאת פגיעה בנהלי הכלא (Irwin, 2005). מודל הוויסות הרגשי תורם להבנת המקורות האפשריים להתנהגות שלילית של אסירים בכלא, מאחר שיכולת נמוכה של ויסות רגשי (היעדר ויסות) מתבטאת בחוסר שליטה - אסטרטגיה המשותפת לתסמינים פוסט טראומטיים בממד של עוררות יתר, שביטוייו כוללים גם תוקפנות והרס עצמי, שמביאים לביצוע עבירות משמעת (Frewen & Lanus, 2006; Rocheleau, 2014).

בהתאמה נמצא, כי תסמינים פוסט טראומטיים היו גורם מנבא מובהק לוויסות הרגשי השלילי. כלומר, ככל שהמשתתפים דיווחו על רמה גבוהה יותר של תסמינים פוסט טראומטיים, כך הם נטו להשתמש יותר באסטרטגיה שלילית של ויסות רגשי. הואיל ואירועים טראומטיים מאתגרים את מערכות הוויסות בגוף, אנשים עם תסמונת פוסט טראומטית מתאפיינים בקושי בוויסות רגשי (Larsen & Berenbaum, 2015). הספרות מלמדת שקושי בוויסות רגשי קיים בשכיחות גבוהה בקרב אסירים, ועוד יותר בקרב אסירים פוסט טראומטיים, ועשוי להיות קשור להתנהגות עבריינית לאורך החיים (Facer-Irwin et al., 2019; Fox et al., 2015; Frewen & Lanus, 2006; Larsen & Berenbaum, 2015; Pat-Horenczyk et al., 2015). לפי גרוס (Gross, 2002), ויסות רגשי לקוי מקושר לקיומן של הפרעות נפשיות מרובות מאחר שפוסט טראומה קשורה לקושי רב עוד יותר בוויסות הרגשי בקרב אוכלוסייה שממילא סובלת מקושי בוויסות (Laws & Crewe, 2016).

מגבלות המחקר

למחקר הנוכחי מספר מגבלות, העיקרית שבהן היא גודלו המוגבל של המדגם והקושי להגיע לדגימה הסתברותית בשני בתי הכלא שנבחרו למחקר. מגבלה נוספת קשורה להטיה הנובעת מנטייתם האפשרית של אסירים אשר הסכימו להשתתף במחקר, להיות מלכתחילה בעלי מוטיבציה ורמת תפקוד גבוהות

טראומטיים לבין יכולות תפקודיות לאורך זמן. ברמת הפרקטיקה והיישום, מחקרים כאלה יתרמו להגברת המודעות של אנשי המקצוע לשיעור התסמינים הפוסט טראומטיים בקרב אסירים בכלא – גם אם התסמינים אינם תמיד ברובד הגלוי, ולתכנון התערבויות טיפוליות ייעודיות תוך שימוש בידע הקיים על תהליכי אבחון וטיפול בנפגעי פוסט טראומה, בליווי מחקר הערכה בכלא ומחוצה לו.

מקורות

אבג, ע' (2016). *שיקום אסירים קטינים*. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. [extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/84d69257-a079-e611-80da-00155d0acbc2/2_84d69257-a079-e611-80da-00155d0acbc2_11_8551.pdf](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/84d69257-a079-e611-80da-00155d0acbc2/2_84d69257-a079-e611-80da-00155d0acbc2_11_8551.pdf)

אמיר, מ', הרוביץ, מ' ושגיב, ב' (2005). *שיקום האסיר המשוחרר בקהילה*. המכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית והרשות לשיקום האסיר.

גולדברג, א' (2013). *התמכרות, הסתגלות למאסר ומועדות בקרב אסירים בישראל*. מרכז המחקר: המכללה לביטחון לאומי.

גולדברג, א' (2015). *בית סוהר: האתגר בניהול אנשים מאחורי הסורגים*. הוצאת כותרים.

דגן, נ' (2014). *שקילת הסדרי טיעון והיקף השפעתם הראוי בוועדת השחרורים, חוקים, ו, 111-147*.

זיו, ר' ואפשטיין ר' (2022). *גישה מבוססת חוזקות לשיקום עוברי חוק: מודל החיים הטובים (GLM)*. בתוך א' אלישע, ע' זליג ותימור א' (עורכים), *שיקום עוברי חוק - תיאוריה ויישום* (עמ' 31-48). רסלינג.

חוק הרשות לשיקום האסיר, התשמ"ג-1983.

חוק שחרור-על-תנאי ממאסר, התשס"א-2001.

יכימוביץ-כהן, נ' (2017). *היבטים בכליאת נשים בישראל*. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. [extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/18920b68-1bde-e611-80cc-00155d0206a2/2_18920b68-1bde-e611-80cc-00155d0206a2_11_7010.pdf](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/18920b68-1bde-e611-80cc-00155d0206a2/2_18920b68-1bde-e611-80cc-00155d0206a2_11_7010.pdf)

רגשי לקוי, ושיקף כי יש לתת את הדעת לכך בבניית תוכניות טיפול ושיקום לאסירים בכלא ומחוצה לו.

לא נמצא קשר מובהק בין הימצאותם של תסמינים פוסט טראומטיים לבין תפקוד בכלא, ויש בכך משום הבנה נוספת של מורכבות הקשר שבין תסמינים פוסט טראומטיים לבין תפקוד ברובד הגלוי. קשר זה צריך להיבחן על פי האפקט המושהה של תסמונת פוסט טראומטית (Frueh et al., 2009; Smid et al., 2009).

באופן פרדוקסלי, האירוע הטראומטי לא נחוזה עם הופעתו משום שהוא מתברר רק בהקשר של מקום וזמן אחרים. לפיכך תפקודם התקין של אסירים פוסט טראומטיים לא בהכרח ייפגע במהלך המאסר, אלא לאחריו. האפקט המושהה עשוי להיות קשור לתנאי החיים הטוטליים שבכלא, המאלצים את האסירים להדחיק רגשות ולא מאפשרים להם לפרוץ ללא יכולת ריסון עצמי, בייחוד במקרים של שימוש בוויסות מדכא (Gross, 2002; 2013; Gross & Levenson, 1993).

על פי הסבר זה, תסמיני הטראומה עלולים להתבטא כאמור בחומרה רבה יותר רק לאחר השחרור מהכלא (Andrews et al., 2007; Gray et al., 2004).

התערבויות טיפוליות ושיקומיות צריכות לתת את הדעת לכך, ולהביא זאת בחשבון בבחינת מכלול הצרכים הטיפוליים והשיקומיים של האסיר ויעילות הטיפול לאורך זמן. כיום חסרה מסגרת טיפולית הנותנת מענה לצרכים שיקומיים, רגשיים ורוחניים של האסירים כמודל טיפולי הוליסטי, במיוחד לגבי אסירים גברים. קיימת גם מורכבות בהפעלת תוכניות מוכוונות טראומה בבתי כלא, שכן ייתכן שקיים סיכון לתפקוד האסירים בכלא דווקא בשל השתתפות בתוכניות כאלה עקב הצפה רגשית שאינה מוחזקת במסגרת המענים הקיימים כיום בכלא (Gueta et al., 2022).

חתימת גבולותיה של המחקר הנוכחי פותחת פתח לקיומו של מחקר המשך אשר יבחן את תפקודו של האסיר הסובל מתסמינים פוסט טראומטיים לאורך זמן, מכניסתו לכלא ועד לאחר השחרור. מחקר אורך שכזה, הבוחן את תפקוד האסיר ורווחתו הנפשית לאורך זמן ולא רק רטרוספקטיבית, יוכל לספק הבנה מעמיקה יותר באשר לקשרים האפשריים בין תסמינים פוסט

- Bae, H., Kim, D., Koh, H., Kim, Y., & Park, J. S. (2008). Psychometric properties of the life events checklist-Korean version. *Psychiatry Investigation*, 5(3), 163. <https://doi.org/10.4306%2Fpi.2008.5.3.163>
- Baranyi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S., & Mundt, A. P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40(1), 134-145. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxx015>
- Benita, M., Levkovitz, T., & Roth, G. (2017). Integrative emotion regulation predicts adolescents' prosocial behavior through the mediation of empathy. *Learning and Instruction*, 50, 14-20. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.11.004>
- Berk, R. A., Kriegler, B., & Baek, J. H. (2006). Forecasting dangerous inmate misconduct: An application of ensemble statistical procedures. *Journal of Quantitative Criminology*, 22(2), 131-145. <https://doi.org/10.1007/s10940-006-9005-z>
- Besharat, M. A., & Bazzazian, S. (2015). Psychometric properties of the Cognitive Emotion Regulation Questionnaire in a sample of Iranian population. *Advances in Nursing & Midwifery*, 24(84), 61-70. <https://journals.sbmu.ac.ir/en-jnm/article/view/736>
- Bovin, M. J., Marx, B. P., Weathers, F. W., Gallagher, M. W., Rodriguez, P., Schnurr, P. P., & Keane, T. M. (2016). Psychometric properties of the PTSD checklist for diagnostic and statistical manual of mental disorders-fifth edition (PCL-5) in veterans. *Psychological Assessment*, 28(11), 1379-1391. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/pas0000254>
- Bowler, N., Phillips, C., & Rees, P. (2018). The association between imported factors and prisoners' mental health: Implications for adaptation and intervention. *International Journal of Law and Psychiatry*, 57, 61-66. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2018.01.001>
- Braun, N., Hasson-Ohayon, I., Perry, S., Kaufman, B., & Uziely, B. (2005). Motivation for giving birth after breast cancer. *Psycho-Oncology*, 14, 282-296. <https://doi.org/10.1002/pon.844>
- Breslau, N. (2009). The epidemiology of trauma, PTSD, and other post-trauma disorders. *Trauma, Violence & Abuse*, 10(3), 198-210. <https://doi.org/10.1177/1524838009334448>
- מזרחי, ש' וטל, א' (2010). תוכניות לשיקום אסירים - רקע וסקירה משווה. הכנסת מרכז המחקר והמידע. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/e54a6b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977/2_e54a6b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977_11_9981.pdf
- נופר, ג' (1994). דפוסי מניעים להורות באספקלריה של מודל יחסים בין אישיים: מבנה והשלכות. חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת בר אילן.
- שוהם, א', יהושע, ש', אפודי, ר' ודיאמנט, א' (2010). דוח שלב ראשון - שיקום באזיקים אלקטרוניים: מחקר הערכה של תוכנית הפיקוח האלקטרוני בקרב אסירים. הרשות לשיקום האסיר. https://www.pra.co.il/image/users/180409/ftp/my_file%D7%A4%D7%99%D7%A7%D7%95%D7%97%20%D7%90%D7%9C%D7%A7%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%99-%202010.pdf?id=8748013
- שירות בתי הסוהר (2014). היבטים בשיקום אסירים - דוח שנתי. המשרד לביטחון פנים. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/64c/2014-64c-211-Asirim.pdf>
- שמוטקין, ד' (2008). בריאות נפש וטראומה בקרב ישראלים מבוגרים. ביטחון סוציאלי, 76, 197-224.
- Akyüz, G., Kuğuş, N., Sar, V., & Doğan, O. (2007). Trauma and dissociation among prisoners. *Nordic Journal of Psychiatry*, 61(3), 167-172. <https://doi.org/10.1080/08039480701352348>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed). American Psychiatric Association.
- Anderson, R. E., Geier, T. J., & Cahill, S. P. (2016). Epidemiological associations between post-traumatic stress disorder and incarceration in the National Survey of American Life. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 26, 110-123. <https://doi.org/10.1002/cbm.1951>
- Andrews, B., Brewin, C. R., Philpott, R., & Stewart, L. (2007). Delayed-onset posttraumatic stress disorder: A systematic review of the evidence. *American Journal of Psychiatry*, 164(9), 1319-1326. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2007.06091491>
- Ardino, V. (2012). Offending behaviour: The role of trauma and PTSD. *European Journal of Psychotraumatology*, 3(1), 1-5. 18968. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.18968>

- Clemmer, D. (1958). *The prison community*. Rinehart.
- Cloitre, M., Stolbach, B. C., & Herman, J. L. (2009). A developmental approach to complex PTSD: Childhood and adult cumulative trauma as predictors of symptom complexity. *Journal of Traumatic Stress, 22*, 5, 399-408. <https://doi.org/10.1002/jts.20444>
- Courtney, D., & Maschi, T. (2012). Trauma and stress among older adults in prison: Breaking the cycle of silence. *Traumatology, 19*, 73-81. <https://doi.org/10.1177%2F1534765612437378>
- Dalsklev, M., Cunningham, T., Dempster, M., & Hanna, D. (2021). Childhood Physical and Sexual Abuse as a Predictor of Reoffending: A Systematic Review. *Trauma, Violence, and Abuse, 22*(3), 605-618. <https://doi.org/10.1177/1524838019869082>
- Demleitner, N. V. (2009). Good Conduct Time: How Much and for Whom—the Unprincipled Approach of the Model Penal Code: Sentencing. *Fla. L. Rev.*, 61, 777. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/uflr61&div=32&id=&page=>
- Demleitner, N.V. (2009). *Good conduct time: How much and for whom? The unprincipled approach of the model penal code*. Washington and Lee University School of Law.
- Dominguez-Lara, S., & Merino-Soto, C. (2018). Cognitive emotional regulation questionnaire-18 in college students: Evidence of convergent and discriminant validity. *Revista Iberoamericana De Diagnostico Y Evaluacion-Eavaliacao Psicologica, 2*(47), 171-184. <https://doi.org/10.21865/RIDEP47.2.12>
- Facer-Irwin, E., Blackwood, N. J., Bird, A., Dickson, H., McGlade, D., Alves-Costa, F., & MacManus, D. (2019). PTSD in prison settings: A systematic review and meta-analysis of comorbid mental disorders and problematic behaviours. *PLoS one, 14*(9), e0222407. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222407>
- Fingelkurts, A. A., & Fingelkurts, A. A. (2018). Alterations in the three components of Selfhood in persons with post-traumatic stress disorder symptoms: A pilot qEEG neuroimaging study. *The Open Neuroimaging Journal, 12*, 42-54. <https://doi.org/10.2174%2F1874440001812010042>
- Briere, J., Agee, E., & Dietrich, A. (2016). Cumulative trauma and current posttraumatic stress disorder status in general population and inmate samples. *Psychological trauma: Theory, research, practice, and policy, 8*(4), 439. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/tra0000107>
- Burnette, M. L., Ilgen, M., Frayne, S. M., Lucas, E., Mayo, J., & Weitlauf, J. C. (2008). Violence perpetration and childhood abuse among men and women in substance abuse treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment, 35*(2), 217-222. <https://doi.org/10.1016/j.josat.2007.10.002>
- Buss, D. M. (2005). *The evolutionary psychology handbook*. Wiley.
- Cakmak, A. F., & Cevik, E. I. (2010). Cognitive emotion regulation questionnaire: Development of Turkish version of 18-item short form. *African Journal of Business Management, 4*(10), 2097. 1-6. <https://academicjournals.org/journal/AJBM/article-full-text-pdf/D4721CB28610>
- Carlson, B. E., & Shafer, M. S. (2010). Traumatic histories and stressful life events of incarcerated parents: Childhood and adult trauma histories. *The Prison Journal, 90*(4), 475-493. <https://doi.org/10.1177%2F0032885510382224>
- Carrabine, E., Cox, P., Fussey, P., Hobbs, D., South, N., Thiel, D., & Turton, J. (2014). *Criminology: A sociological introduction*. Routledge.
- Charak, R., Armour, C., Elklit, A., Angmo, D., Elhai, J. D., & Koot, H. M. (2014). Factor structure of PTSD, and relation with gender in trauma survivors from India. *European Journal of Psychotraumatology, 5*(1), 25547. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25547>
- Chen, G., & Gueta, K. (2015). Child abuse, drug addiction and mental health problems of incarcerated women in Israel. *International Journal of Law and Psychiatry, 39*, 36-45. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2015.01.019>
- Chen, G., & Gueta, K. (2016). Childhood abuse and mental health problems: Does gender matter? *Psychiatric quarterly, 87*(1), 189-202. <https://doi.org/10.1007/s11126-015-9371-5>
- Christiansen, D. M., & Hansen, M. (2015). Accounting for sex differences in PTSD: A multi-variable mediation model. *European Journal of Psychotraumatology, 6*(1), 26068. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v6.26068>

- Grella, C. E., Lovinger, K., & Warda, U. S. (2013). Relationships among trauma exposure, familial characteristics, and PTSD: A case-control study of women in prison and in the general population. *Women & Criminal Justice, 23*(1), 63-79. <https://doi.org/10.1080/08974454.2013.743376>
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology, 2*(3), 271. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology, 39*(3), 281-291. <https://doi.org/10.1017/S0048577201393198>
- Gross, J. J. (2010). Emotion regulation. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 497-512). Guilford.
- Gross, J. J. (2013). Emotion regulation: Taking stock and moving forward. *Emotion, 13*(3), 359-365. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032135>
- Gross, J. J. (2014). Emotion regulation: Conceptual and empirical foundations. *Handbook of emotion regulation, 2*, 3-20.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*, 248-362. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Gross, J. J., & Levenson, R. W. (1993). Emotional suppression: Physiology, self-report, and expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(6), 970-986. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.64.6.970>
- Gross, J. J., & Muñoz, R. F. (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice, 2*(2), 151. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1468-2850.1995.tb00036.x>
- Gueta, K., Chen, G., & Ronel, N. (2022). Trauma-oriented recovery framework with offenders: A necessary missing link in offenders' rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior, 63*, 101678. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101678>
- Finkelhor, D. (1979). *Sexually victimized children*. Free Press.
- Foa, E. B., & Capaldi, S. (2013). Manual for the administration and scoring of the PTSD symptom scale-interview for DSM-5 (PSS-I-5). Instrument available at <https://docplayer.net/20899263-Manual-for-the-administration-and-scoring-of-the-ptsd-symptom-scale-interview-for-dsm-5-pss-i-5-past-month-version-edna-b-foa-and-sandy-capaldi.html>
- Fox, B. H., Perez, N., Cass, E., Baglivio, M. T., & Epps, N. (2015). Trauma changes everything: Examining the relationship between adverse childhood experiences and serious, violent and chronic juvenile offenders. *Child Abuse & Neglect, 46*, 163-173. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.01.011>
- Frewen, P. A., & Lanius, R. A. (2006). Toward a psychobiology of posttraumatic self-dysregulation: Reexperiencing, hyperarousal, dissociation, and emotional numbing. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1071*(1), 110-124. <https://doi.org/10.1196/annals.1364.010>
- Frueh, B., Grubaugh, A., Yeager, D., & Magruder, K. (2009). Delayed-onset post-traumatic stress disorder among war veterans in primary care clinics. *The British Journal of Psychiatry, 194*(6), 515-520. doi:10.1192/bjp.bp.108.054700
- Garcia, C. (2021). *Psychological effects of long term incarceration*. National Incarceration Association (NIA). University of California. <https://joinnia.com/psychological-effects-of-long-term-incarceration>
- Garnefski, N., & Kraaij, V. (2006). Cognitive emotion regulation questionnaire - development of a short 18-item version (CERQ-short). *Personality and Individual Differences, 41*, 1045-1053. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.04.010>
- Goff, A., Rose, E., Rose, S., & Purves, D. (2007). Does PTSD occur in sentenced prison populations? A systematic literature review. *Criminal Behaviour and Mental Health, 17*(3), 152-162. <https://doi.org/10.1002/cbm.653>
- Gray, M. J., Bolton, E. E., & Litz, B. T. (2004). A longitudinal analysis of PTSD symptom course: Delayed-onset PTSD in Somalia peacekeepers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72*(5), 909-913. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.72.5.909>

- Lizama, J., Matthews, V., & Reyes, S. (2014). What works? Short-term, in-custody treatment programs. *Center for Public Policy, California State University: Fullerton*. Pozyskano, 30, 2016.
- MacDonald, M. (2005). *A study of the health care provision, existing drug services and strategies operating in prisons in ten countries from Central and Eastern Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.
- Martz, E., Birks, K., & Blackwell, T. L. (2005). The prediction of levels of posttraumatic stress levels by depression among veterans with disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 71(1), 56–61. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/prediction-levels-posttraumatic-stress-depression/docview/236283729/se-2?accountid=14483>
- McFarlane, A. C. (2010). The long-term costs of traumatic stress: Intertwined physical and psychological consequences. *World Psychiatry*, 9(1), 3–10. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032135>
- Meyer, C. L., Tangney, J. P., Stuewig, J., & Moore, K. E. (2014). Why do some jail inmates not engage in treatment and services? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(8), 914–930. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X13489828>
- Nathan, A. M. (2012). Is there a moral philosophy of parole. *Criminal Law Bulletin*, 48, 1–27.
- Norris, F. H., & Hamblen, J. (2004). Standardized self-report measures of civilian trauma and PTSD. In J. P. Wilson, T. M. Keane, & T. Martin (Eds.), *Assessing Psychological Trauma and PTSD* (pp. 63–102). Guilford.
- O'Hear, M. (2014). Good conduct time for prisoners: Why (and how) Wisconsin should provide credits toward early release. *Marquette Law Review*, 98, 487–553. <https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5230&context=mulr>
- Pat-Horenczyk, R., Cohen, S., Ziv, Y., Achituv, M., Asulin-Peretz, L., Blanchard, T., Schiff, M., & Brom, D. (2015). Emotion regulation in mothers and young children faced with trauma. *Infant Ment Health*, 36(3), 337–348. <https://doi.org/10.1002/imhj.21515>
- Haney, C. (2003). The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment. *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*, 33, 66. https://webarchive.urban.org/UploadedPDF/410624_PsychologicalImpact.pdf
- Heidensohn, F. (1996). *Women and Crime*. MacMillan.
- Humphreys, J. C., Bernal De Pheils, P., Slaughter, R. E., Uribe, T., Jaramillo, D., Tiwari, A., ... & Belknap, R. A. (2011). Translation and adaptation of the life stressor checklist-revised with Colombian women. *Health Care for Women International*, 32(7), 599–612. <https://doi.org/10.1080/07399332.2010.528850>
- Irwin, J. (2005). *The warehouse prison: Disposal of the new dangerous class*. Roxbury Press.
- Jacobs, J. B. (1982). Sentencing by prison personnel: Good Time. *UCLA L. Rev.*, 30, 217.
- James, D. J., & Glaze, L. E. (2006). *Mental health problems of prison and jail inmates* (NCJ Publication No. 213600). U.S. Department of Justice.
- Larsen, S. D., & Berenbaum, H. (2015). Are specific emotion regulation strategies differentially associated with posttraumatic growth versus stress? *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 24(7), 794–808. <https://doi.org/10.1080/10926771.2015.1062451>
- Laws, B. (2019). The return of the suppressed: Exploring how emotional suppression reappears as violence and pain among male and female prisoners. *Punishment & Society*, 21(5), 560–577. <https://doi.org/10.1177%2F1462474518805071>
- Laws, B., & Crewe, B. (2016). Emotion regulation among male prisoners. *Theoretical Criminology*, 20(4), 529–547. <https://doi.org/10.1177%2F1362480615622532>
- Lester, D., & VanVoorhis, P. (2004). Cognitive therapies. In P. VanVoorhis, M. Braswell & D. Lester (Eds.), *Correctional counseling and rehabilitation* (pp. 183–208). Anderson Publishing.
- Lintonen, T. P., Vartiainen, H., Aarnio, J., Hakamäki, S., Viitanen, P., Wuolijoki, T., & Joukamaa, M. (2011). Drug use among prisoners: By any definition, it's a big problem. *Substance Use & Misuse*, 46(4), 440–451. <https://doi.org/10.3109/10826081003682271>

- Shmotkin, D., & Litwin, H. (2009). Cumulative adversity and depressive symptoms among older adults in Israel: The differential roles of self-oriented versus other-oriented events potential of trauma. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 44(11), 989–997. <https://doi.org/10.1007/s00127-009-0020-x>
- Shook, J. O. (2013). Debunking double bunking in the correctional service of Canada: A critical qualitative account. *Journal of Prisoners on Prisons*, 22(1), 42–63. [file:///C:/Users/saray/Downloads/jpiche,+JPP_22-1_5_Shook%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/saray/Downloads/jpiche,+JPP_22-1_5_Shook%20(2).pdf)
- Sindicich, N., Mills, K., Barrett, E., Indig, D., Sunjic, S., Sannibale, C., Rosenfeld, J., & Najavits, L. (2014). Offenders as victims: Post-traumatic stress disorder and substance use disorder among male prisoners. *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 25, 44–60. <https://doi.org/10.1080/14789949.2013.877516>
- Smid, G. E., Mooren, T. T., Van Der Mast, R. C., Gersons, B. P., & Kleber, R. J. (2009). Delayed post-traumatic stress disorder: Systematic review, meta-analysis, and meta-regression analysis of prospective studies. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 70(11), 4091. <https://doi.org/10.4088/jcp.08r04484>
- Stewart, L., & Rowe, R. (2000, May). Problems of self-regulation among adult offenders. In *Forum on Corrections Research*, 12(2), 49–52. Correctional service of Canada.
- Stopyra, M. A., Simon, J. J., Rheude, C., & Nikendei, C. (2023). Pathophysiological aspects of complex PTSD – a neurobiological account in comparison to classic posttraumatic stress disorder and borderline personality disorder. *Reviews in the Neurosciences*, 34(1), 103–128. <https://doi.org/10.1515/revneuro-2022-0014>
- Sun, K. (2013). Treating depression and PTSD behind bars: An interaction schemas approach. *Forensic CBT: A Handbook for Clinical Practice*, 456–470. <https://doi.org/10.1002/9781118589878.ch22>
- Sykes, G. M., & Messinger, S. (1960). The inmate social system: Theoretical studies in the organization of the prison. *Social Science Research Council Pamphlet*, 15, 1–30.
- Pat-Horenczyk, R., Rabinowitz, R. G., Rice, A., & Tucker-Levin, A. (2008). The search for risk and protective factors in childhood PTSD: From variables to processes. In D. Brom, R. Pat-Horenczyk, & J. D. Ford (Eds.), *Treating traumatized children* (pp. 69–89). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203893104>
- Pettus-Davis, C. (2014). Social support among releasing men prisoners with lifetime trauma experiences. *International Journal of Law and Psychiatry*, 37(5), 512–23. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2014.02.024>
- Rocheleau, A. M. (2014). Prisoners' coping skills and involvement in serious prison misconduct. *Victims & Offenders*, 9(2), 149–177. <https://doi.org/10.1080/15564886.2013.866916>
- Roos, L. E., Afifi, T. O., Martin, C. G., Pietrzak, R. H., Tsai, J., & Sareen, J. (2016). Linking typologies of childhood adversity to adult incarceration: Findings from a nationally representative sample. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(5), 584. <https://doi.org/10.1037/ort0000144>
- Russell, J. A., & Carroll, J. M. (1999). On the bipolarity of positive and negative affect. *Psychological Bulletin*, 125, 3–30. <https://psycnet.apa.org/buy/1998-03256-001>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2006). Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will? *Journal of Personality*, 74(6), 1557–1586. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00420.x>
- Ryan, R. M., Deci, E. L., Grolnick, W. S., & La Guardia, J. G. (2006). The significance of autonomy and autonomy support in psychological development and psychopathology. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Theory and methods* (pp. 795–849). John Wiley & Sons, Inc.
- Sabol, W. J., Rosich, K., Kane, K. M., Kirk, D., & Dubin, G. (2002). *The influences of truth-in-sentencing reforms on changes in states' sentencing practices and prison populations*. Urban Institute Press.
- Seaver, W. B., Kirchner, E. P., Straw, M., & Vegega, M. (1977). Parenthood motivation questionnaire: Scales for measuring motivations for and against parenthood. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 7(3), 1–23.

- Walsh, T. (2006). Is corrections correcting? An examination of prisoner rehabilitation policy and practice in Queensland. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 39(1), 109-133. <https://doi.org/10.1375%2Facri.39.1.109>
- Weathers, F. W., Blake, D. D., Schnurr, P. P., Kaloupek, D. G., Marx, B. P., & Keane, T. M. (2013). The life events checklist for DSM-5 (LEC-5). *Instrument available from the National Center for PTSD at www.ptsd.va.gov*
- Weathers, F. W., Bovin, M. J., Lee, D. J., Sloan, D. M., Schnurr, P. P., Kaloupek, D.G., & Marx, B. P. (2018). The Clinician-Administered PTSD Scale for DSM-5 (CAPS-5): Development and initial psychometric evaluation in military veterans. *Psychological Assessment*, 30(3), 383-395. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/pas0000486>
- Wilson, H. W., Berent, E., Donenberg, G. R., Emerson, E. M., Rodriguez, E. M., & Sandesara, A. (2013). Trauma history and PTSD symptoms in juvenile offenders on probation. *Victims & Offenders*, 8(4), 465-477. <https://doi.org/10.1080/15564886.2013.835296>
- Wolfe, J., & Kimerling, R. (1997). Gender issues in the assessment of posttraumatic stress disorder. In J. Wilson & T. M. Keane (Eds.), *Assessing psychological trauma and PTSD* (pp.192-238). Guilford.
- Wolff, N., & Shi, J. (2012). Childhood and adult trauma experiences of incarcerated persons and their relationship to adult behavioral health problems and treatment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9(5), 1908-1926. <https://doi.org/10.3390/ijerph9051908>
- Wolff, N., Huening, J., Shi, J., & Frueh, B. C. (2014). Trauma exposure and posttraumatic stress disorder among incarcerated men. *Journal of Urban Health*, 91(4), 707-719. <https://doi.org/10.1007/s11524-014-9871-x>
- Wolff, N. L., & Shi, J. (2010). *Trauma and incarcerated persons*. American Psychiatric Publishing.
- Zamble, E., & Porporino, F. J. (2013). *Coping, behavior, and adaptation in prison inmates*. Springer Science & Business Media.
- Threinen, D. W. (2018). Effects of Long-term Incarceration on the Elderly. *Journal of Prisoners on Prisons*, 27(1), 97-101. [file:///C:/Users/saray/Downloads/jpiche,+JPP+27-1_Article_Threinen%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/saray/Downloads/jpiche,+JPP+27-1_Article_Threinen%20(1).pdf)
- Tooby, J., & Cosmides, L. (1990). The past explains the present: Emotional adaptations and the structure of ancestral environments. *Ethology and Sociobiology*, 11, 375-424. [https://doi.org/10.1016/0162-3095\(90\)90017-Z](https://doi.org/10.1016/0162-3095(90)90017-Z)
- Toole, K. J. (2015). *They tried to make me go to rehab: A study of rehabilitation in United States corrections*. University of Rhode Island.
- Trauffer, N., & Widom, C. S. (2017). Child abuse and neglect, and psychiatric disorders in nonviolent and violent female offenders. *Violence and Gender*, 4(4), 137-143. <https://doi.org/10.1089/vio.2017.0019>
- Truman, J. L., & Morgan, R. E. (2014). *Nonfatal domestic violence*. US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Tull, M. T., & Kimbrel, N. A. (2020). *Emotion in post-traumatic stress disorder*. Academic Press. <https://doi.org/10.1016/C2017-0-03989-7>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2017). Roadmap for the development of prison-based rehabilitation programs. *Criminal Justice Handbook Series*, 1-66. United Nations.
- Van der Kolk, B. A., Pelcovitz, D., Roth, S., Mandel, F. S., McFarlane, A., & Herman, J. L. (1996). Dissociation, somatization, and affect dysregulation: The complexity of adaptation to trauma. *American Journal of Psychiatry*, 153(7), 83-93. <http://doi.org/10.1176/AJP.153.7.83>
- Van Kleef, G. A., & Côté, S. (2022). The social effects of emotions. *Annual Review of Psychology*, 73, 629-658. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-020821-010855>
- Wahlstrom, L. C., Scott, J. P., Tuliao, A. P., DiLillo, D., & McChargue, D. E. (2015). Posttraumatic stress disorder symptoms, emotion dysregulation, and aggressive behavior among incarcerated methamphetamine users. *Journal of Dual Diagnosis*, 11(2), 118-127. <https://doi.org/10.1080/15504263.2015.1025026>

איזה מין טיפול

התרומה של השתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית מורחבת מכינה לטיפול ייעודי בפוגעים מינית להפחתה של מתח נפשי, להעלאת רווחה נפשית סובייקטיבית ולהגברה של מיקוד שליטה פנימי

נמרוד שני,¹ מישה חמלניצקי,² אורי תימור,³ יעל אידיסיס⁴

המחקר בחן את תרומתה של קבוצה פסיכו-חינוכית מכינה לטיפול ייעודי בפוגעים מינית להפחתה של מתח נפשי ולהגברה של מיקוד שליטה פנימי ורווחה נפשית סובייקטיבית בקרב 93 גברים בגילים 20-70 שנחשדו או הואשמו או הורשעו או הודו בפגיעה מינית למרות שלא נחקרו ולא נשפטו בגין עבירות כאלה. המשתתפים מילאו שאלון אישיות רב-ממדי (MMPI-2), שאלון מיקוד שליטה וסולם רווחה נפשית סובייקטיבית בטרם השתתפתם בקבוצה ובסיומה. השערת המחקר הראשונה, שלפיה מדדי MMPI-2, שמלמדים על דיכאון וחרדה, יהיו נמוכים יותר בתום ההשתתפות בקבוצה, אוששה ברובה. מבין שבעת מדדי MMPI-2 שמהם אפשר ללמוד על מצוקה, דיכאון וחרדה, שישה נמצאו נמוכים יותר באופן מובהק בתום ההשתתפות בקבוצה, והשביעי נמצא קרוב למובהקות. שניים מהמדדים לא הראו ירידה מתחת לרף הקליני. ההשערה השנייה, שגרסה כי בתום ההשתתפות בקבוצה יהיו עלייה במיקוד השליטה הפנימי והפחתה במיקוד השליטה החיצוני, אוששה. ההשערה השלישית, שלפיה רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית בתום ההשתתפות בקבוצה תעלה, אוששה. גם ההשערה הרביעית, שלפיה מדד רווחה נפשית סובייקטיבית, המלמד על ראייה לעתיד, יהיה גבוה יותר עם תום ההשתתפות בקבוצה, אוששה. יש מקום להעריך על סמך ממצאים אלה, כי השתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית ייעודית לעברייני מין עשויה להיות יעילה בהפחתת מתח נפשי, בהגברת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית ובהגברת מיקוד השליטה הפנימי בקרב משתתפיה. לכן יש השלכות על היכולת להירתם לטיפול הייעודי ולהיתרם ממנו.

מילות מפתח: עברייני מין, קבוצה פסיכו-חינוכית, מצוקה, מתח נפשי, חרדה, דיכאון, מיקוד שליטה, רווחה נפשית, תגובתיות חיובית לטיפול או היענות לטיפול

¹ ד"ר נמרוד שני - פסיכולוג קליני מומחה, מנהל קליני של מרכז "התחלה חדשה" - מרכז טיפול ואבחון לאוכלוסיות עוברי חוק ומרכז מורשה לטיפול בעברייני מין. נציג ישראל בפורום הבינלאומי של ארגון ATSA - האגודה הבינלאומית לטיפול בפוגעים מינית.

² מישה חמלניצקי - קרימינולוג שיקומי ועובד סוציאלי, מטפל ומנחה קבוצות לאוכלוסיית עוברי חוק, מרכז "התחלה חדשה".

³ פרופ' אורי תימור - המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, והמחלקה לקרימינולוגיה במכללה האקדמית אשקלון (בדימוס).

⁴ פרופ' יעל אידיסיס - קרימינולוגית קלינית, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן. מרכזת תוכנית להכשרת מטפלים בעברייני מין, אוניברסיטת בר אילן. מנהלת קלינית עמותת 'שלום בניך' לטיפול בפוגעים ובנפגעים מינית במגזר החרדי.

מבוא

מה במרכז "התחלה חדשה" - מרכז טיפול ואבחון לאוכלוסיות עוברי חוק - קבוצה טיפולית בעלת אופי פסיכו-חינוכי (Psycho-educational group), אשר נועדה להפחית התנגדויות לטיפול וליצור את הבסיס לטיפול ייעודי המשכי (שני וקייזר, 2009), ובה עוסק המחקר הנוכחי. במסגרת הקבוצה הפסיכו-חינוכית מוצגים, נלמדים ומתורגלים כמה מודלים קוגניטיביים-התנהגותיים. בין היתר נדונים ומתורגלים בה מודל א.פ.ר.ת. [הגרסה העברית של מודל ABC של אליס (Ellis, 1991)], מודל אחריות (Connors et al., 1994) ומודל גש"ר מאח"ד (להד, 2006) להתמודדות עם מצבי לחץ, ניתנים בה כלים לשיתוף רגשי, נדונה בה הסוגייה של שיתוף מול הסתרה, נעשית בה היכרות עם עיוותי חשיבה כלליים ועיוותי חשיבה ספציפיים לעבירות מין, ונעשית היכרות עם סטראוטיפים לגבי מין ומיניות ועוד.

המחקר הנוכחי בחן את ההשפעה של ההליך הטיפולי בקבוצה זו על מצוקה נפשית - כפי שבאה לידי ביטוי בתסמיני חרדה ודיכאון - ומיקוד שליטה, כאינדיקציה שהקבוצה משיגה את מטרתיה. נבדקה גם ההשפעה של הקבוצה על תפיסת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית של חבריה.

סקירת ספרות

מתח נפשי וטיפול בפגיעות מיניות

למצוקה פסיכולוגית (Psychological Distress) המוגדרת כמצב של סבל רגשי המאופיין בתסמינים של דיכאון וחרדה (Drapeau et al., 2012), יש קשר מורכב לעבירות מין. ברמה התיאורטית הוערך, כי למצבים אפקטיביים בכלל ולרגשות שליליים בפרט, עשויה להיות משמעות אטיולוגית לעבירות מין (Hudson et al., 1999). פיטרס ועמיתיו (Pithers et al., 1988) מצאו הופעה של רגשות שליליים אצל

לטיפול בפוגעים מינית ובעברייני מין יש חשיבות רבה בהפחתה וצמצום של פגיעות עתידיות. מחקרים מטה-אנליטיים שבחנו יעילות של תוכניות טיפול בעבריינות מין מלמדים, כי טיפול ייעודי בתחום זה עשוי להפחית במידה רבה הישנות של עבירות (Gannon et al., 2019, Schmucker & Losel, 2015). עם זאת חלק בלתי מבוטל מהפוגעים מינית אשר מופנים או מגיעים לטיפול, חסרי היכרות עם האופניות והכלים המקובלים בטיפול (כגון היכרות עם השפה הטיפולית, מושגים וטכניקות טיפוליות בסיסיות ומערך התמיכה שעומד לרשותם). לכן נבנו קבוצות טיפוליות אשר תפקידן להכין את הקרקע והבסיס לטיפול ייעודי בתחום המיני [למשל, תוכנית הטיפול המכונה של מכן (Rockwood (Marshall et al., 2011)].

על פי מרשל ועמיתיו (Marshall et al., 2008), יש להביא בחשבון שלושה מצבים אפשריים בהתייחס למוכנות ולהיענות של מטופלים לטיפול ייעודי לפוגעים מינית: חלק מהמטופלים מסרבים להשתלב בטיפול, חלק אחר משתלבים בטיפול אך נושרים לפני סיום התוכנית הטיפולית (בין שמיזומתם ובין שהם מודחים מהטיפול על ידי הצוות המטפל), ויש כאלה שמשלימים את תוכנית הטיפול במלואה, אך לא משיגים את יעדיה של התוכנית הטיפולית. כפי שמציינים כותבים אלה, לכל אחד מהמצבים שהוזכרו ישנן השלכות. מטופלים שאינם משתלבים בטיפול, אינם יכולים להפיק ממנו תועלת. אלה שנושרים או מורחקים מהטיפול וגם כאלה שמסיימים את התוכנית במלואה אך לא משיגים את יעדיה, מציגים רמות גבוהות יותר של רצידיביזם בהשוואה למטופלים שהשלימו את התוכנית הטיפולית והשיגו את מרב היעדים שלה. בהתאם לכך יצרו הכותבים קבוצה שנועדה להתגבר על התנגדויות לטיפול ולהגביר את המוכנות להשתלבות אפקטיבית בטיפול ייעודי לפוגעים מינית.

לאור האמור לעיל ובדומה לקבוצה של מרשל ועמיתיו (Marshall et al., 2011), בשנת 2009 הוקם

רוחה נפשית סובייקטיבית ועבריינות מין

המושג "רוחה נפשית סובייקטיבית" (Subjective well-being) מוגדר בכמה אופנים. על פי זליגמן וקצ'י קזנטמיהלי (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000), "רוחה נפשית סובייקטיבית" משמעה בקרב בני אדם "אושר". דיינר ואחרים (Diener et al., 1995) מציעים, כי רוחה נפשית סובייקטיבית מורכבת משני רכיבים: שיפוט קוגניטיבי חיובי ותגובות רגשיות חיוביות, ואילו שוורץ וסטראק (Schwarz & Strack, 1999) טוענים, כי רוחה נפשית סובייקטיבית מורכבת משלושה מרכיבים שאינם ניתנים לשינוי: רגשות חיוביים, היעדר רגשות שליליים ותחושת סיפוק. הגדרה אחרת רואה ברוחה נפשית סובייקטיבית כמורכבת מהערכות חיוביות של החיים, הכוללות רגשות חיוביים, תחושת סיפוק ומשמעות (Suh et al., 1998).

על פי מודל "החיים הטובים" (Good Lives Model), התערבויות שיקומיות בתחום העברייני אינן צריכות להתמקד רק בהפחתת של גורמי סיכון, אלא להגביר את הכישורים והיכולות כדי שהאדם יוכל לממש צרכים אישיים רלוונטיים, אשר יוכלו לשפר ולהעשיר את איכות חייו (Ward, 2002) תוך הפניית המוטיבציה שלו לאפיקים חיוביים ומספקים. זאת על ידי הקניית כישורים והזדמנויות להשגת "צרכים עיקריים ראשוניים" (Primary human goods) כגון חברות, אינטימיות, שליטה, ידע, בריאות ואושר. המודל מתבסס על הגברה של גורמי חוסן והטמעתם בתפקוד מסתגל (Ward & Maruna, 2007), תוך הפניית המוטיבציה של המטופל לשיפור איכות חייו.

ראוי להבחין בין חוויית האושר המוגדרת במונח רוחה נפשית סובייקטיבית לבין אפקט חיובי אשר מזוהה במקרים מסוימים כגורם בעל משמעות בבחינת נתיבים עיקריים אפשריים לביצוע של עבירות מין (Hudson et al., 1999). בהקשר זה, אפקט חיובי מקורו בריגוש שנובע מסיטואציה שיש בה אלמנט של סיכון או מעצם ההנאה המלווה התאכזרות וגרימת סבל לאחר (מושג המכונה תיאבון לתוקפנות - Appetitive aggression) (Orjiakor et al., 2020).

עברייני מין רצידיביסטים, אשר בדרך כלל קדמה לביצוע העבירות. חוקרים אלה מציינים, כי בנייתוח של השינויים שהביאו לבסוף לביצוע עבירת המין, השינוי הראשוני היה אפקטיבי במהותו. הפוגעים ציינו כי חשו מצב רוח (שלילי) או חשש מפני הבאות. ביתר ספציפיות, 88% מהאנסים חוו כעס (כללי), ו-46% מהפדופילים חוו חרדה. עם זאת נראה, כי הקשר בין רגשות שליליים לעבירות מין מורכב יותר. כך למשל לימדו מחקרים מטה אנליטיים שאפקט שלילי אינו תנאי הכרחי או תנאי מחויב להופעתה של התנהגות מינית פוגענית. למעשה, מדדים של מצוקה סובייקטיבית (כגון דיכאון, חרדה, כעס, הערכה עצמית נמוכה) לא נמצאו קשורים לרצידיביזם בטווח הארוך (Hanson & Bussiere, 1998). אמנם על פי התיאוריה של אנדרוז ובונטה (Andrews & Bonta, 2010) חרדה ומצוקה אינן גורמים קרימינוגנים (מעוררי פשיעה), אך כפי שמר ציעים וורד וסטיוארט (Ward & Stewart, 2003), ישנם גורמים לא קרימינוגנים כגון חרדה, ערך עצמי ומצוקה פסיכולוגית, אשר עלולים להגביל יצירת ברית טיפולית עם מטופלים המופנים לטיפול ייעודי. במילים אחרות, גורמים אלה צריכים לקבל מענה כדי לאפשר בסיס מתאים ללמידה של מיומנויות וכישורים חדשים. כלומר לפני שאנשים יוכלו לרכוש כישורי התמודדות, עמדות פרו-חברתיות וכו', הם צריכים להיות מוכנים להתמסר להליך הטיפולי [עניין שכפי שכותבים וורד וסטיוארט, מתקשר לעקרון ההיענות לטיפול (Responsivity)]. ההשלכות של תפיסה זו הן שבשלב הטיפול הראשוני, המטופלים צריכים באופן מכוון להגביר את תחושת הביטחון, הערך העצמי והרוחה של המטופלים שלהם.

בזיקה לאמור, אם הקבוצות הטיפוליות המכילות עושות את מלאכתן כראוי, היינו מצפים כי תחול הפחתה מסוימת במצוקה הנפשית (המתבטאת בתסמינים של חרדה או דיכאון) כדי שהמטופלים יוכלו בשלב מתקדם יותר להרגיש כי הם יכולים לשתף באופן אותנטי ונינוח יותר על חייהם ועל הפגיעות המיניות שביצעו.

לטיפול ייעודי בעברייני מין עשויה להיות השפעה על מיקוד השליטה שלהם. במחקר של מק'אננה ואחרים (McAnena et al., 2016), 39 עברייני מין אשר היו בקהילה טיפולית ייעודית לעברייני מין בעלי בעיות נפשיות, מילאו שאלונים לפני טיפול-ייעודי לעברייני מין ולאחריו. בדיווחים עצמיים של המטופלים אחרי הטיפול נמצאו רמות נמוכות של פסיכופתולוגיה ומיקוד שליטה פנימי גבוה. אמנם במחקר זה מיקוד שליטה פנימי לא נמצא כגורם הקשור למסוכנות מינית, אך כפי שצינו דנט ועמיתיו (Dent et al., 2020), לגורם זה משקל רב הן בתוכניות טיפוליות לעבריינים המבוססות סיכון (מודל Risk-Need-Responsivity - RNR של Andrews & Bonta, 2010) והן בתוכניות מבוססות סיכוי (מודל החיים הטובים שהוזכר לעיל). כפי שמציינים דנט ועמיתיו (שם, 2020), מודל RNR עוסק ישירות במיקוד שליטה בזהותו גורמים עיקריים שעומדים ברקע לעבירות ובהצעת דרכים להתמודד עימם. דבר דומה מופיע לדעת כותבים אלה במודל "החיים הטובים" אלא שבמודל האחרון ההתמקדות היא בגורמי סיכוי יותר מאשר בגורמי סיכון.

פישר ואחרים (Fisher et al., 1998) מצאו במחקרם, שנעשה בקרב 52 עברייני מין שעברו טיפול בעברייני מין בקהילה לאחר שפגעו מינית בילדים, שמיקוד שליטה פנימי לפני הטיפול הביא לשיפור תפקודי מבחינה פסיכולוגית בקרב המטופלים. זאת ועוד, כאשר מיקוד השליטה נעשה פנימי יותר, הם נתרמו יותר מהטייפול. מנגד, מיקוד שליטה חיצוני נמצא כמעלה סיכון לרצידיביזם אחרי הטיפול. ממצא זה מלמד שאחת המטרות בטיפול בעברייני מין היא פיתוח מיקוד שליטה פנימי אצל הפוגעים, שאמור לעודד קבלת אחריות על התנהגותם. לדעת החוקרים, הנטייה של עברייני מין להכחיש או למזער את ההתנהגות הפוגענית נובעת מחוסר רצונם לקבל אחריות למעשיהם, בין היתר מכיוון שקבלת אחריות כזו עשויה להעצים את רגשות האשם שלהם. פוגעים מינית נוטים להאשים גורמים חיצוניים כגון התנהגות פרובוקטיבית מצד הקורבן ונסיבות חיים קשות. לפיכך ההתייחסות הטיפולית למיקוד שליטה חיצוני הוא רכיב מרכזי בטיפול הן מבחינת השפעות

ואילו רווחה נפשית סובייקטיבית נועדה לתאר חוויה כוללת ומלאה יותר המערבת שלמות, ערך ומשמעות לחיים (Diener, 1984). אפקט חיובי הוא רק אחד מהמאפיינים וההשלכות של רווחה נפשית סובייקטיבית, אך אין להפרידו מיתר ההיבטים.

על פי הספרות המחקרית, שימוש במודל החיים הטובים בקרב אוכלוסיות עוברות חוק (עברייני מין, אלימות וכו') ומטופלים במחלקות פורנזיות, חיוני לשינוי חיובי ברווחה נפשית סובייקטיבית, שכן ככל שהרווחה הנפשית הסובייקטיבית גבוהה יותר, כך תפחת ההתנהגות האלימה ותהיה ירידה בביצוע עבירות כלליות (Bouman et al., 2009; Ferguson et al., 2009).

מיקוד שליטה ועבריינות מין

מוקד שליטה (Locus of Control), מונח שהוטבע על ידי רוטר (Rotter, 1954), נוגע לאמונתו של האדם באשר לסיבות הגורמות לדברים להתרחש בחייו. הוא נע על רצף, מחיצוני ועד פנימי. מוקד שליטה חיצוני מבטא מידה מסוימת של פטליזם - אמונה בכוחו של הגורל, אמונה שכל האירועים נקבעים מראש ואין בידי האדם לשנותם. מוקד שליטה פנימי מתאפיין במידה רבה של קבלת אחריות ובתחושה שהאדם יכול לשלוט בתוצאות של מעשיו (Boss & Taylor, 1989), והוא משמש גורם מרתיע מפני ביצוע עבירות המערבות תוקפנות (Gussak, 2009). רמות גבוהות יותר של מיקוד שליטה חיצוני נמצאו בקרב אוכלוסייה שנצפתה בה יותר התנהגויות תוקפניות (לדוגמה, Cavaola & Desordi, 2000). כן נמצא קשר בין מיקוד שליטה חיצוני לבין ייחוס סיבתי לנתקפים. לדוגמה, עברייני אלימות עם נטייה להפגין מיקוד שליטה חיצוני נטו יותר להאשים קורבנות בהשוואה לעבריינים אחרים (Gudjonsson & Sigurdsson, 2004).

בספרות המחקרית על עברייני מין נמצא, שתפישת המציאות מתוך מיקוד שליטה חיצוני היא מאפיין אישיות שכיח ועקבי (Beck-Sander, 1995). ממצא זה שכיח יותר בקרב עברייני מין שעברו התעללות בילדות, ולכן מיקוד שליטה נהפך לחלק מהאטיולוגיה של עבריינות מין (Fisher et al., 1998).

שיטה משתתפים

המשתתפים במחקר נדגמו מתוך 14 קבוצות פסיכו-חינוכיות שהתקיימו במרכז "התחלה חדשה" - מרכז אבחון וטיפול לאוכלוסיות עוברי חוק, אשר בו מטופלים פוגעים מינית באופן אמבולטורי בין השנים 2012 ל-2016. המשתתפים נחשדו, הואשמו או הורשעו בפגיעה מינית או הודו בפגיעה מינית, אך לא נחקרו או נשפטו בגין עבירות אלה. 76 מהם ביצעו עבירות מין מחוץ למשפחה, ו-17 הנותרים - בתוך המשפחה. גיל המשתתפים נע בטווח של 20-70 שנים (ממוצע 37.8 וסטיית תקן 14.51). מרביתם (73) ילידי הארץ. במועד איסוף הנתונים, כמחצית מהם היו רווקים וכשליש נשואים. מרביתם (69) היו בעת ביצוע המחקר בהליכים משפטיים, 14 לא היו בהליך משפטי ועשרה משתתפים היו לאחר הליך משפטי. 84 משתתפים היו ללא רישום פלילי כללי קודם בטרם הטיפול. 46 מהמשתתפים הודו בביצוע עבירת המין שביצעו באופן מלא, 35 הודו באופן חלקי ו-22 מהמשתתפים הכחישו באופן מלא את העבירות שבגין נחשדו, הואשמו או הורשעו.

כלי המחקר

The Minnesota Multiphasic 1. Personality Inventory (MMPI-2) - שאלון האישיות הרב-ממדי של מינסוטה. שאלון זה נחשב לכלי השכיח ביותר במחקרים הבודקים מאפייני אישיות ומאפיינים של פתולוגיות. השאלון הוא כלי לדיווח עצמי וכולל 567 פריטים אשר מיועדים לאתר תסמינים נפשיים, קווים אישיותיים, אמונות ותפיסות בקרב מבוגרים מעל גיל 18. ניתוח סטטיסטי של תשובותיו מניב ציונים על סולמות מגוונים (סולמות תוקף, סולמות קליניים, סולמות תוכן, סולמות נוספים וסולמות קליניים מחודשים) (Butcher, 2010). השאלון תורגם לעברית על ידי אלמגור (2005א), שפיתח גם את התוכנה לניתוח השאלון. כדי להתייחס להשערות המחקר, הוקלדו והוטענו הנתונים לתוכנה לניתוח MMPI-2 (גרסה 1.01).

טיפוליות והן מבחינת היענות טיפולית. בהתאם לאמור לעיל, אנו מעריכים שטיפול אפקטיבי בקבוצה מקדימה, צפוי להפחית מיקוד שליטה חיצוני ולהגביר מיקוד שליטה פנימי.

מטרת המחקר וחשיבותו

המחקר הנוכחי בחן את התרומה של השתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית מורחבת לעברייני מין לגורמים האלה: הגברה של רווחה נפשית סובייקטיבית, הפחתה של מתח נפשי והגברת מיקוד השליטה הפנימי. ההשתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית זו היא שלב טיפולי מקדים לקבוצה ייעודית לעברייני מין. ההשתתפות בקבוצה שכזו אמורה, בין היתר, לסייע ברכישת כלים להפחתת מתחים ורגשות שליליים, ברכישת אסטרטגיות התמודדות בקשרים קונפליקטואליים ולעודד שיתוף אחרים בקשיים, זאת בשל היותה קבוצת שייכות (שכן כל הנבדקים בקבוצה ביצעו עבירות מין או הואשמו או נחשדו בביצוען). הקבוצה אמורה לשמש מערך תמיכה המסייע גם בהתמודדויות הכרוכות בהליך המשפטי. נתונים אלה עשויים להסביר מדוע רמות החרדה והדיכאון אמורות לרדת לאחר ההשתתפות בקבוצה. בדומה לכך, נתונים אלה עשויים להסביר מדוע רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית של המטופלים, צפוי שתעלה בעקבות ההשתתפות בקבוצה. למשתתפים אלה רלוונטיות למועדות לצדידיזם, ומכאן חשיבות הבחינה של התרומה של התערבות טיפולית לגבי משתנים אלה.

השערות המחקר:

1. מדדי MMPI-2 שמלמדים על מצוקה, דיכאון וחרדה, יהיו נמוכים יותר בתום ההשתתפות בקבוצה.
2. לאחר ההשתתפות בקבוצה, מיקוד השליטה החיצוני יפחת ומיקוד השליטה הפנימי יעלה.
3. רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית תעלה בתום ההשתתפות בקבוצה.
4. מדד רווחה נפשית סובייקטיבית המלמד על ראייה אל העתיד, יהיה גבוה יותר (כלומר ילמד על עמדה אופטימית יותר) בתום ההשתתפות בקבוצה.

הליך

המחקר נעשה במרכז "התחלה חדשה" לאחר קבלת אישור של ועדת האתיקה של המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן ולאחר קבלת אישור של מנהל המרכז. נעשה שימוש בשאלונים שנאספו כחלק מה-מדיניות של המרכז קודם לביצועו, זאת לאחר הסרת פרטים מזהים של הנבדקים. מילוי השאלונים נועד להעריך את יעילות הטיפול. מילוי השאלונים ומסירת התוצאות נעשו בכפוף לווייתור הסודיות, שנחתם מראש על ידי כל אחד מן המטופלים במרכז. השאלונים חולקו לנבדקים לפני תחילת השתתפותם בקבוצה פסיכו-חינוכית ובתום ההשתתפות בקבוצה. הובהר לנבדקים, כי הם אינם חייבים למלא אותם וכי לא ייגרם להם כל נזק מאי מילוי השאלון. הוסבר גם כי ככל שיבחרו למלא אותם, הנתונים בשאלונים ישמשו הן לצורך בחינת השינוי במהלך הטיפול הן לצורך מחקר. רק שאלונים שנגעו הן לתחילת הטיפול והן לסופו, הוכנסו לניתוח הסטטיסטי בתוכנת IBM SPSS Statistics (גרסה 26.0).

ממצאים

לשם בחינת השערת המחקר הראשונה, שלפיה מדדי MMPI-2 שמלמדים שדיכאון וחרדה יהיו נמוכים יותר בתום ההשתתפות בקבוצה הטיפולית, נבחרו שלושה סולמות המכוונים לדיכאון, שלושה סולמות המכוונים לחרדה וסולם קליני מחדש, שמכוון למדידת רמות המצוקה (דיכאון וחרדה גם יחד).

הסולמות שנבחרו לניתוח בעבור דיכאון היו סולם קליני *Depression 2* דיכאון במקור להערכת תסמינים דיכאוניים, מצב רוח ירוד, חוסר תקווה וחוסר שביעות רצון מהחיים באופן כללי; סולם *תוכן דיכאון - DEP* *Depression*, כולל פריטים העוסקים בסימפטומים פיזיולוגיים, קוגניטיביים, התנהגותיים ורגשיים של דיכאון; וסולם קליני *מחודש 2 - Reconstructed Clinical* 2 הכולל פריטים הנוגעים לאמוציות חיוביות נמוכות ואשר נמצא שהוא מלמד על סיכון מוגבר לדיכאון ותחושות של אנהדוניה.

נותחו כל סולמות המבחן ללא יוצא מן הכלל, ונעשו השוואות ביניהם לפני הטיפול וסמוך לסיימו. בשונה מהשאלונים האחרים שנבדקו במחקר הנוכחי, ה-MMPI-2 כולל באופן מובנה מדדי תקפות ומדדי מהימנות. אם שאלון ממולא הוכרז על ידי התוכנה כ"לא תקף", כלומר לא עמד באחד ממבחני התקפות, הנבדק נופה מהמחקר (אלמגור, 2005).

2. שאלון מיקוד שליטה (Rotter, 1966). השאלון מורכב מ-29 פריטים שבהם שישה פריטים מסיחים. כל פריט מורכב משני היגדים: האחד מאפיין מיקוד שליטה פנימי והשני מיקוד שליטה חיצוני. המשיבים מתבקשים לבחור מבין צמד של היגדים את ההיגד התואם את השקפתם. כל היגד חיצוני מקבל נקודה אחת, וטווח הציונים נע בין 0 ל-23. ככל שהציון הסופי שמתקבל נמוך יותר, מידוד קוד השליטה הפנימי גבוה יותר ולהיפך. מהימנותו הפנימית של השאלון לפי אלפא קרונבר (α) נמצאה בטווח שבין 0.65 ל-0.75 (Rotter, 1966). שאלון זה תורגם לעברית על ידי פרנקל (1980), ולאחר התרגום המהימנות הפנימית נמצאה α=0.71. במחקר הנוכחי, המהימנות הפנימית לפי אלפא קרונבר (α) לפני הטיפול נמצאה 0.66, ולאחריו - 0.86. במחקר הנוכחי הוחלט לכלול שאלונים שהיו חסרים בהם עד שני פריטים שלא קיבלו מענה (Baijayanta, 2019). בשל כך השוני בהבדלי האלפא עשוי לנבוע מהבדלים בפריטים שלא קיבלו מענה לפני הטיפול ואחרי הטיפול (שכן לא בהכרח מדובר באותם פריטים חסרים).

3. שאלון רווחה נפשית סובייקטיבית (Cantril, 1964). בשאלון זה מתבקש הנבדק לתאר בסולם של 0 עד 10 את חוויית הרווחה הנפשית הסובייקטיבית שלו. הספרה 10 מייצגת את "החיים הכי טובים בשבילך", והספרה 0 מייצגת את "החיים האפשיים הכי גרועים בשבילך". מיקום בשלב גבוה יותר, משמעו הרגשה טובה יותר כלפי החיים, ולהיפך. השאלון נוגע לשלוש נקודות זמן: לפני חמש שנים, זמן ההווה ובעוד חמש שנים. הציונים של כל נקודות הזמן אינם תלויים זה בזה.

בתיקון בונפרוני, שהעלה את ערך המובהקות הנדרשת (ל-1998) (Perneger, 1998) ($p < 0.000625$) במקרה הנוכחי. בלוח 1 המציג את בחינת ההבדלים בשבעת הסולמות שנבחרו לפני ההשתתפות בקבוצה ולאחר סיומה אפשר לראות, כי בהתאם לרמת המובהקות שנבחרה ($p < 0.000625$), בכל הסולמות ללא יוצא מן הכלל חלה הפחתה מתחילת הטיפול ועד סופו. עם זאת לגבי שני הסולמות הקליניים, ההפחתה במוצעים (המובהקות באופן סטטיסטי) לא פחתה מ-65 (כלומר נשארה בטווח התחום הקליני). בניגוד לכך ביתר הסולמות נמצאה הפחתה מתחת ל-65, ולמעט סולם RC7, כל ההפחתות היו בעלות מובהקות סטטיסטית. כלומר אפשר לראות הפחתה בעלת משמעות סטטיסטית מובהקת בסולם התוכן חרדה ובסולם התוכן דיכאון, בממד הדמורליזציה ובסולם הקליני המחודש RC2. לפיכך השערת המחקר אוששה בחלק מהממדים.

ההשערה השנייה גרסה, כי לאחר ההשתתפות בקבוצה יעלה מיקוד השליטה הפנימי ויפחת מיקוד השליטה החיצוני. מתוך 93 נבדקים, 71 מילאו את השאלון לפני הטיפול ואחריו, ומתוך אלה נופו נבדקים שלא השיבו על שלושה פריטים יותר. לפיכך נותרו 63 נבדקים. מבחן t למדגמים תלויים ל-63 משתתפים מצא הבדל מובהק בממד מיקוד השליטה של הנבדקים לפני ההשתתפות בקבוצה ולאחריה [$t(63) = 2.30$, $p < 0.05$]. לאחר ההשתתפות בקבוצה נמצא שממד מיקוד שליטה מלמד על מיקוד שליטה פנימי יותר ($M = 6.60$, $SD = 4.70$) בהשוואה למצב שקדם להשתתפות בקבוצה ($M = 7.92$, $SD = 3.60$).

לצורך בחינת ההשערה השלישית, שלפיה רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית תעלה לאחר ההשתתפות בקבוצה, נעשה מבחן t למדגמים תלויים. בנייתו נכללה רק נבדקים ($N = 77$) שמילאו את השאלון באופן מלא, לפני הטיפול ולאחריו. כמשוער, המבחן העלה הבדל מובהק ברמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית לפני ההשתתפות בקבוצה ולאחר סיומה [$t(76) = -5.71$, $p < 0.001$]. לפיכך לאחר ההשתתפות בקבוצה, רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית נמצאה גבוהה יותר ($M = 6.69$, $SD = 1.97$) לעומת רמת הרווחה

הסולמות שנבחרו לניתוח בעבור חרדה היו סולם קליני 7 *Psychasthenia* - פריטי הסולם עוסקים בהערכה של אובססיות וקומפולסיות, פחדים, ביקורת עצמית, קשיי ריכוז ורגשות אשמה, והחרדה המוערכת על ידי סולם זה היא תכונתית באופיה (אלמגור, 2005); סולם תוכן חרדה *ANX - Anxiety* - אשר פותח כדי להעריך חרדה כפי שהיא מדווחת על ידי הנבדק ואשר בודק תסמינים המלמדים על מרכיבי ההתנהגותיים, הגופניים, הרגשיים והקוגניטיביים; וסולם קליני מחודש 7 - *Reconstructed Clinical 7* - הכולל פריטים הנוגעים לאמוציות שליליות לא תפקודיות אשר מלמדות על תגובתיות רגשית שלילית (כגון חרדה, עצבנות).

סולם המודד מצוקה שנובעת מדיכאון וחרדה גם יחד הוא סולם קליני מחודש - סולם הדמורליזציה - *Rcd - Restructured Clinical Demoralization*, המאפשר להעריך את רמת המצוקה שבה נמצא הנבדק. נבדקים ברמת ציונים גבוהה עלולים לסבול מצוקה ברמה גבוהה ותחושה של חוסר אונים, ולדווח על תחושה של הצפה וחוסר יכולת להתמודד עם המצב שבו הם נמצאים (אלמגור, 2005).

ציוני הגלם הומרו לצייוני תקן (Uniform T score), לפיכך מתקבלים ציונים עם ממוצע 50 וסטיית תקן 10. בפועל, ציוני התקן מאפשרים לזהות מתי לציין על סולם מסוים יש משמעות קלינית (כאשר נבדק מקבל ציון שווה ל-65 או מעליו בסולם הספציפי, הממצא ברמה קלינית, כאשר הנבדק מקבל ציון 65 ומטה, הממצא אינו ברמה קלינית). כדי לבחון את השערות המחקר, נופו הנבדקים שציון התקן שלהם היה נמוך מ-65. מתוך 93 נבדקים, 79 מילאו את שאלון *MMPI-2* לפני הטיפול ואחריו, ומתוך אלה עשרה שאלונים נמצאו לא תקפים. נותרו 69 נבדקים (לציין כי השאלונים הלא תקפים הוספו לניתוח סטטיסטי נוסף, והיה נראה כי אין לכך השפעה על התוצאות). בעבור כל אחד מהסולמות שנבחרו בוצעו מבחני t למדגמים תלויים. בשל ריבוי הסולמות הקיימים בכלי וההשוואה ביניהם וכדי להפחית את הסיכון למובהקות שאינה מובהקות בעלת משמעות, נעשה שימוש במחקר

לוח 1: תוצאות בחינת ההבדלים בסולמות שנבחרו לפני ההשתתפות בקבוצה ולאחריה

		בתום ההשתתפות בקבוצה		לפני ההשתתפות בקבוצה			
<i>t</i>	<i>Sig.</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	מספר נבדקים	
3.878	0.000493**	9.804	66.12	9.369	74.18	33	סולם קליני 2 D-2 (Depression)
3.993	0.000563**	13.93	66.68	12.56	79.00	25	סולם קליני 7 Pt-7 (Psychasthenia)
4.81	0.000122**	14.68	60.80	6.90	77.15	20	סולם קליני מחודש - דמורליזציה RCd
8.35	0.000402**	8.892	53.33	5.34	75.17	6	סולם קליני מחודש 2 RC2 אמוציות חיוביות נמוכות
3.33	0.007578	14.56	60.36	8.75	74.82	11	סולם קליני מחודש 7 RC7 אמוציות שליליות לא תפקודיות
4.18	0.000497**	10.04	64.30	6.12	74.15	20	סולם תוכן דיכאון DEP
3.37	0.004933*	10.18	62.36	7.07	72.29	14	סולם תוכן חרדה ANX

רמת המובהקות שנבחרה היא $p < 0.00625$, בהתאם לתיקון בונפורני שנעשה (Dunn, 1961)

1. סולם קליני D-2 - דיכאון (Depression).
2. סולם קליני Pt-7 - Psychasthenia.
3. RCd - סולם קליני מחודש - דמורליזציה.
4. סולם קליני מחודש 2 - אמוציות חיוביות נמוכות.
5. סולם קליני מחודש 7 - אמוציות שליליות לא תפקודיות.
6. DEP - סולם תוכן - דיכאון.
7. ANX - סולם תוכן חרדה.

החשיבות הרבה של התייחסות למתח נפשי במהלך התערבות טיפולית בקרב עברייני מין, בפרט לרגשות שליליים כגון דיכאון וחרדה, כדי להגביר את היכולת להתמודד עם רגשות כאלה (Cortoni & Marshall, 2001). המחקר הנוכחי מלמד, כי מעצם ההפחתה שנצפתה במדדים מסוימים בעוצמת המצוקה הרגשית, הקבוצה המדוברת עשויה לסייע בהפחתה של רגשות שליליים בעלי אופי דיכאוני, ובכך להגביר את ההיענות והתגובתיות של המטופל לטיפול.

מרבית המחקרים על אודות עברייני מין אינם מכונים במישרין למדדי דיכאון וחרדה. ממצאי המחקר שלנו נמצאים בהלימה עם מחקר יחיד (Jeglic et al., 2001) שבו השתתפו 26 עברייני מין שהיו בכלא והשלימו את תוכנית הפיילוט הלאומית בקנדה לטיפול בעבירות מין. המטופלים מילאו שאלון להערכת תסמינים דיכאוניים לפני הטיפול ולאחריו. הממצאים מלמדים שהטיפול שניתן לעברייני המין שהשתתפו בתוכנית, הפחית במידה רבה את התסמינים הדיכאוניים.

אשר לממצאים שעלו משאלון MMPI-2, כל הסוד למות שנבדקו הראו הפחתה בעוצמת התסמינים הדיכאוניים והחרדתיים באופן מובהק, למעט סולם אחד (הסולם הקליני המחודש 7) שבו התוצאה הייתה קרובה למובהקות. יש בכך ללמד, כי ההשתתפות בקבוצה המדוברת, למרות שאינה מכוונת לאנשים עם בעיות קליניות, מביאה להפחתה בעוצמה של תסמיני הדיכאון והמצוקה. לגבי שני הסולמות הקליניים המקוריים שבהם ההפחתה לא הייתה מתחת לרמה הקלינית, בשונה מהסולמות הקליניים המחודשים, ההבדל בין הסולמות הקליניים לסולמות הקליניים המחודשים אינו מפתיע, ולמעשה עולה בקנה אחד עם מחקר רב (multiple research settings) שנעשה בנושא (Rouse et al., 2008). הסולמות הקליניים המקוריים של MMPI-2 נמצאים במתאם זה עם זה משום שהם חולקים פריטים רבים. למעשה זו גם הייתה המוטיבציה של מפתחי הכלי ליצור את הסולמות הקליניים המחודשים, כדי ליצור הבחנה גבוהה יותר בין המושגים שאותם מודדים הסולמות. היעדר מובחנות בין הסולמות הקליניים המקוריים מביא לבעיה

הסובייקטיבית שחוו הנבדקים לפני ההשתתפות בקבוצה ($M=4.86, SD=2.63$).

לבסוף, לצורך בחינת ההשערה הרביעית, שלפיה מדד רווחה נפשית סובייקטיבית המלמד על ראייה לעתיד יהיה גבוה יותר (כלומר ילמד על עמדה אופטימית יותר) לאחר ההשתתפות בקבוצה, נעשה מבחן t למדגמים תלויים. בניתוח נכללו רק נבדקים שמילאו את הפריט לפני הטיפול ולאחריו ($N=77$). כמשוער, המבחן העלה הבדל מובהק במדד זה [$t(75)=-2.47, p<0.05$]. לאחר ההשתתפות בקבוצה נמצא מדד הרווחה הנפשית הסובייקטיבית גבוה יותר ($M=8.88, SD=1.50$) ממדד זה לפני ההשתתפות בקבוצה ($M=8.39, SD=2.00$).

דין

המחקר בחן את התרומה שיש להשתתפות בקבוצה פסיכו-חינוכית לטיפול באנשים שנחשדו, הואשמו או הורשעו בעבירות מין, להפחתה במתח נפשי (חרדה ודיכאון), להגברת מיקוד שליטה פנימי ולהעלאה של רווחה נפשית סובייקטיבית. מתח נפשי הוא אחד הממדים המשפיעים על הבריאות הנפשית והפסיכולוגית של הפרט (Mikulincer et al., 2003). מתח נפשי עלול להיות קשור לבעיות פתולוגיות כגון דיכאון או חרדה (Langton & Marshall, 2000). זאת ועוד, מתח נפשי עלול להביא לפיתוח אסטרטגיות התמודדות לקויות כגון שימוש ביחסי מין כדרך התמודדות (Serran & Marshall, 2006). אסטרטגיה מרכזית בקרב עברייני מין שנועדה להימנע ממצבים פנימיים לא נעימים כגון רגשות של דיכאון וחרדה, להפחיתם או לקטוע אותם, היא שימוש בפנטזיות מיניות ובהתנהגויות מיניות (Gunst et al., 2017). הספרות המחקרית מלמדת שעברייני מין באופן כללי ובהשוואה לעבריינים אחרים שאינם עברייני מין, פגיעים יותר מבחינה רגשית למצבים מאיימים ומלחיצים, ומציגים רמות גבוהות יותר של דיכאון וחרדה (Ross & Fontao, 2006; Seto) & Lalumière, 2010). לא בכדי מודגשת בספרות

הקבוצה שנבדקה במחקר, אפשר לראות כי ההליך הטיפולי בה מצליח להשפיע לחיוב בעיקר על תחום שות האושר / היעדר אושר ועל הממדים האישיותיים שעומדים כבסיס לדיכאון, אך הוא פחות משפיע על הממדים האישיותיים הנוגעים לדאגה ולחרדה. אפשר להסביר זאת בשתי דרכים. ראשית, הקבוצות שנבדקו הן קבוצות ראשוניות שנועדו לשמש מבוא לטיפול ייעודי, ולכן סביר להניח שלא יביאו לשינוי בדפוסי האישיות באופן מלא. שנית, מרבית המטופלים נמצאים בשלבים הראשונים או המתקדמים של הליך משפטי שטרם הוכרע, לכן אין זה מפתיע שההתמודדות שלהם עם חרדה ודאגה לבאות מוגברת.

באשר למיקוד שליטה, ממצאי המחקר הראו הבדל מובהק במדד זה, לפיכך לאחר ההשתתפות בקבוצה, מדד מיקוד השליטה הראה עלייה במיקוד שליטה פנימי בהשוואה לתחילת ההשתתפות בקבוצה. מחקרים קודמים מצאו באופן עקבי רמות גבוהות יותר של מיקוד שליטה חיצוני בקרב אוכלוסייה המבצעת מעשים אלימים ועברייניים (Cavaiola & Desordi, 2004; Gudjonsson & Sigurdsson, 2000). באשר לעברייני מין, הניצבים במוקד המחקר הנוכחי, נמצא בספרות המחקרית כי מיקוד שליטה חיצוני הוא מאפיין אישיותי שכיח שלהם (Beck-Sander, 1995). מיקוד שליטה נתפס כרכיב חשוב הקשור לתוצאות (חיוביות או שליליות) של טיפול בקרב עבריינים באופן כללי ובפרט בקרב עברייני מין (Langdon & Talbot, 2006). ממצאי המחקר הנוכחי עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקר שפורסם בשנים האחרונות (McAnena et al., 2016), שלפיו נמצא מעבר בעל משמעות ממיקוד שליטה חיצוני למיקוד שליטה פנימי בקרב יותר משליש מחברי קבוצה טיפולית לעברייני מין שסיימו טיפול קבוצתי.

לממצא זה חשיבות רבה, שכן נראה שמיקוד שליטה פנימי עשוי לנבא הצלחה טיפולית ושיפור תפקודי פסיכולוגי, ואילו מיקוד שליטה חיצוני נמצא כמעלה סיכון לרצידיביזם אחרי הטיפול (Fisher et al., 1998). במחקר שבחן הבדלים במיקוד שליטה ורצידיביזם בין עברייני מין משוחררים לבין עבריינים שביצעו עבירות

ממשית מבחינה מבנית, משום שאז נפגמת היכולת של כל סולם לספק מידע ייחודי בעל ערך (Helmes & Reddon, 1993). כדי להרכיב את הסולמות הקליניים המיוחדים, הוצאו פריטים חופפים או כאלה שאינם מבחינים בין הסולמות. פריטים אלה מרכיבים את סולם הדמורליזציה, המאגד תחתיו פריטים הנוגעים בראש ובראשונה למצוקה. בהתאם לכך, ממצא עקבי וחוזר כאשר משווים את הממצאים בסולמות הקליניים המקוריים לאלה של הסולמות הקליניים המיוחדים, הוא שהציונים שהופקו בסולמות הקליניים המיוחדים מתונים יותר בהשוואה לציונים שמתקבלים בסולמות הקליניים המקוריים (Wallace & Liljequist, 2005). מבין שלושת הסולמות הקליניים המיוחדים שבהם השתמשנו במחקר, שניים - סולם הדמורליזציה (להלן: Rcd) וסולם האמוציות החיוביות הנמוכות (להלן: RC2) - הראו הפחתה מובהקת מתחת לסף הקליני, ואילו אחד - סולם האמוציות השליליות הלא תפקודיות (להלן: RC7) - הראה הפחתה שהייתה קרובה למובהקת. כפי שמציין בן פורת (Ben-Porath, 2012), חרף הדמיון לכאורה במונחים שמשמשים ככינוי לסולמות אלה, כל אחד מהם מייצג מושג בעל אופי שונה. הדבר תואם למודל של טלגן (Tellegen, 1985) במונחים של הסולמות המדוברים: **חוויה של אושר / היעדר אושר** מתקשרת לסולם הדמורליזציה (Rcd) ובמונחים של המחקר שלנו - לרווחה נפשית סובייקטיבית שגם בה נראה שינוי מובהק לחיוב והיא מהווה את המצב ההופכי להיעדר אושר, כפי שבא לידי ביטוי בסולם הדמורליזציה. בשונה מכך, סולמות RC2 ו-RC7 מכוונים לממדים **אישיותיים** (ולא התנסותיים או מצביים) המתקשרים לאפקט, או במילים אחרות - **נטייה אישיותית או מבנית למיעוט בקיומן של אמוציות חיוביות** במקרה של RC2 לעומת **נטייה אישיותית או מבנית לריבוי באמוציות שליליות** ב-RC7.

טלגן (Tellegen, 1985) תיאר מיעוט באמוציות חיוביות כנטייה אישיותית/מבנית לדיכאון, ואמוציונליות שלילית כתכונת אישיות המאופיינת בנטייה לדאגה וחרדה, לצד נטייה לחוש כקורבן ועויונות לאחר. לגבי

מיקוד השליטה הפנימי של עברייני מין. לכך יש השלכות על הגברת גורמי חוסן נגד ביצוע עבירות חדשות, ובתוך כך בעיקר על היכולת להירתם לטיפול בקבוצה הייעודית, שמהווה את השלב הבא מבחינת ההליך הטיפולי, ולהיתרם ממנו.

השלכות יישומיות

ראשית, התכנים שהקבוצה השתמשה בהם הם כלים להתמודדות אשר נמצאו ככאלה שתורמים לירידה ברמת החרדה והדיכאון ונמנים לעיתים עם גורמים שנמצאים ברקע לביצוע עבירה חוזרת בקרב עברייני מין ויכולים לסייע בהגברת היענות לטיפול ייעודי המשכי. קבוצה כזו עשויה להיתפס כ"עזרה ראשונה" להתמודדות עם מתח נפשי שמתעורר על רקע הליך פלילי או שחרור מהכלא. שנית, מומלץ להוסיף טיפול פסיכו-חינוכי לפני טיפול ייעודי, שכן לצד ההישגים שלו בפני עצמו, טיפול פסיכו-חינוכי מכין טוב יותר את המטופל לשלב הבא - הטיפול הייעודי, שנתפס כקשה ומאתגר יותר ומאיים יותר על הדימוי העצמי, דבר אשר עלול להקשות את שיתוף הפעולה בו.

מגבלות המחקר

למחקר זה מספר מגבלות. ראשית, המחקר הנוכחי לא בדק את ההשפעה של טיפול ייעודי לעברייני מין, כי אם את ההשפעה של קבוצה פסיכו-חינוכית המכינה לטיפול ייעודי בעברייני מין על רווחה נפשית סובייקטיבית, מתח נפשי ומיקוד שליטה. הדבר עשוי להגביל את היכולת להשוואה מחקרית. שנית, לא התבצע מעקב (follow up) על משתתפי הקבוצה לאורך זמן. מגבלה שלישית - לא נעשתה השוואה בין נבדקים שהודו באופן מלא בעבירה לבין נבדקים שהודו באופן חלקי או לא הודו כלל.

מחקרי המשך

המחקר הנוכחי מלמד על הפחתה במדדים של דיכאון וחרדה בקרב עברייני מין - נושא שלא נחקר כמעט. לנוכח מיעוט מחקר בנושא, מוצע להמשיך ולבחון זאת במחקרי המשך. מוצע לבחון במחקר עתידי

אחרות, משוחררים אף הם, נמצא שוני בעל משמעות באמונות של שתי הקבוצות. עברייני המין האמינו שיש להם חסך ביכולת למיקוד שליטה פנימי ושייתכן שהם יבצעו עבירה נוספת בהשוואה לעבריינים "כלליים". כמו כן עברייני המין האמינו שהקורבן "הגיע" אליהם במקרה או שזה גורל, ולכן הם היו "צריכים" לבצע את העבירה. לעומת זאת חברי קבוצת העבריינות הכללית הציגו מיקוד שליטה פנימי יותר לצד כישורים, כוח ומשאב בים לשליטה טובה יותר בהתנהגותם ובהחלטותיהם המבוססות על מוטיבציה פנימית. ממצאי המחקר מלמדים שלעברייני מין מיקוד שליטה חיצוני יותר ושיעורי רצידיביזם גבוהים יותר מעבריינים אחרים. זאת ועוד, עבריינים אלו היו תלויים יותר בבני משפחותיהם, בחבריהם, בקציני המבחן ובבתי המשפט שינחו אותם בחייהם. לכן, כאשר כישורים אלו חסרים, העברייני עלול לחוש כי אין ביכולתו להבדיל בין טוב לרע או לקבל החלטה (Trammel, 2012).

ממצאי המחקר מלמדים גם כי תפיסת רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית הנוכחית ומדד רווחה נפשית סובייקטיבית, המלמד על ראייה לעתיד, היו גבוהים יותר בתום ההשתתפות בקבוצה. ממצאים אלו חשובים מאחר שעל פי הספרות, רווחה נפשית סובייקטיבית עשויה לשמש גורם מגן מפני התנהגות עבריינית (Ward, 2002). ממצאי מחקר קודם מלמדים, כי ככל שרמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית של העברייני גבוהה יותר, כך יהיו פחות התנהגות אלימה ומיתון ברמת הסיכון לביצוע עבירות כלליות. עבריינים שהיו פחות מסופקים מחייהם, היו צפויים להרשעות חוזרות פי שלושה בהשוואה לעבריינים שהיו מסופקים מחייהם ברמה הכללית (Bouman et al., 2009). ממצאים אלו תומכים בממצאי מחקרים קודמים, אשר מצאו אף הם כי טיפול בעבריינים למיניהם, בהם עברייני מין, עשוי לשפר את רמת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית (Ferguson et al., 2009; Vallentine et al., 2010).

לסיכום, אפשר לומר כי השתתפות בקבוצה טיפולית פסיכו-חינוכית יעילה בהפחתת מתח נפשי, בהגברת הרווחה הנפשית הסובייקטיבית ובהגברת

- Boss, M. W., & Taylor, M. C. (1989). The relationship between locus of control and Academic Level and sex of Secondary School Students. *Contemporary Educational Psychology, 14*, 315-322. [https://doi.org/10.1016/0361-476X\(89\)90018-0](https://doi.org/10.1016/0361-476X(89)90018-0)
- Bouman, Y. H., Schene, A. H., & de Ruiter, C. (2009). Subjective well-being and recidivism in forensic psychiatric outpatients. *International Journal of Forensic Mental Health, 8*(4), 225-234. DOI: 10.1080/14999011003635647
- Butcher, J. N. (2010). Minnesota multiphasic personality inventory. *The Corsini Encyclopedia of Psychology, 1-3*. <https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0573>
- Cantril, H. (1964). The human design. *Journal of Individual Psychology, 20*, 129-136.
- Cavaiola, A. A., & Desordi, E. G. (2000). Locus of control in drinking driving offenders and non-offenders. *Alcoholism Treatment Quarterly, 18*, 63-73. DOI: 10.1300/J020v18n04_05
- Connors, R., Smith, T., & Hickman, C. (1994). *The Oz Principle: Getting Results Through Individual and Organizational Accountability*. Prentice Hall.
- Cortoni, F., & Marshall, W. L. (2001). Sex as a coping strategy and its relationship to juvenile sexual history and intimacy in sexual offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, 13*(1), 27-43. <https://doi.org/10.1177/107906320101300104>
- Dent, H., Nielsen, K., & Ward, T. (2020). Correctional rehabilitation and human functioning: An embodied, embedded, and enactive approach. *Aggression and Violent Behavior, 51*, 101383. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101383>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575.
- Diener, E., Diener, M., & Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 851-864. <https://doi.org/10.1007/BF01061227>
- Drapeau, A., Marchand, A., & Beaulieu-Prevost, D. (2012). Epidemiology of psychological distress. *Mental Illnesses-Understanding, Prediction and Control, 69*(2), 105-106.
- Dunn, O. J. (1961). Multiple comparisons among means. *Journal of the American Statistical Association, 56*(293), 52-64. <https://doi.org/10.1080/01621459.1961.10482090>

את השפעתם של משתנים כגון מאפייני העבריינים על פי סוגי עבירות המין, מאפייני הקורבנות ומידת ההודאה בעבירה על המשתנים שנבחנו במחקר הנוכחי. כן מוצע לעקוב אחר ההישגים הטיפוליים של קבוצה פסיכו-חינוכית לאורך זמן באמצעות מדידות נוספות. לבסוף, שילוב שיטת מחקר איכותנית בחקירת אוכלוסייה זו, כגון קבוצות מיקוד או ראיונות אישיים, אשר יתמקדו בבחינה של הגורמים שהועילו למטופלים וקידמו אותם בטיפול, עשוי להעשיר את הממצאים וללמד על כיוונים חדשים שיתכן שלא באו לידי ביטוי במחקר הנוכחי, למשל הקשיים שעמים אוכלוסיית עברייני המין מתמודדת ואסטרטגיות ההתמודדות שלהם.

מקורות

- אלמגור, מ' (2005). *MMPI-2 העברי: הערכה אובייקטיבית של פסיכופתולוגיה ואישיות*. הוצאת סייקטק.
- אלמגור, מ' (2005). *MMPI-2 UP Reports*. סייקטק.
- להד, מ' (2006). *מציאות פנטסטית - הדרכה יצירתית בתרפיה*. הוצאת נורד.
- פרנקל, י' (1980). *שאלון רוטר למיקוד שליטה*. אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה לפסיכולוגיה.
- שני, נ' וקייזר, ד' (2009). *קבוצה ייעודית שלב א' - מדריך תכנים*. לא פורסם.
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. (5th Edition). Routledge.
- Baijayanta, R., (Sep 3, 2019). *All About Missing Data Handling Missing Data Imputation Techniques*. <https://towardsdatascience.com/all-about-missing-data-handling-b94b8b5d2184>
- Beck-Sander, A. (1995). Childhood abuse in adult offenders: The role of control in perpetuating cycles of abuse. *Journal of Forensic Psychiatry, 6*, 486-498. <https://doi.org/10.1080/09585189508410778>
- Ben-Porath, Y. S. (2012). *Interpreting the MMPI-2-RF*. University of Minnesota Press.

- Jeglic, E. L., Yates, P. M., & Martin, G. M. (2001). Depressive symptoms and the treatment of sex offenders. *Poster presented at the 2001 annual convention of the Canadian Psychological Association, Ste-Foy, Québec, Canada.*
- Langdon, P. E., & Talbot, T. J. (2006). Locus of control and sex offenders with an intellectual disability. *The International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 50*, 391-401. DOI: 10.1177/0306624X06287105
- Langton, C. M., & Marshall, W. L. (2000). The role of cognitive distortions in relapse prevention programs. In D. R. Laws, S. M. Hudson, & T. Ward (Eds.), *Remaking relapse prevention with sex offenders: A sourcebook* (pp. 167-186). Sage.
- Marshall, L. E., Marshall, W. L., Fernandez, Y. M., Malcolm, P. B., & Moulden, H. M. (2008). The Rockwood preparatory program for sexual offenders: Description and preliminary appraisal. *Sexual Abuse, 20*(1), 25-42. DOI:10.1177/1079063208314818
- Marshall, W. L., Marshall, L. E., Serran, G. A., & O'Brien, M. D. (2011). *Rehabilitating sexual offenders: A strength-based approach*. American Psychological Association.
- McAnena, C., Craissati, J., & Southgate, K. (2016). Exploring the role of locus of control in sex offender treatment. *Journal of Sexual Aggression, 2*, 95-106. <https://doi.org/10.1080/13552600.2015.1023374>
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., & Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and emotion, 27*(2), 77-102. <https://doi.org/10.1023/A:1024515519160>
- Orjiakor, C. T., Weierstall, R., Bowes, N., Eze, J. E., Ibeagha, P. N., & Obi, P. C. (2020). Appetitive aggression in offending youths: Contributions of callous unemotional traits and violent cognitive patterns. *Current Psychology, 1*-10.
- Perneger, T. V. (1998). What's wrong with Bonferroni adjustments. *Br. Med. J. 316* (1998): 1236-1238.
- Pithers, W. D., Kashima, K., Cumming, G. F., Beal, L. S., & Buell, M. (1988). Relapse prevention of sexual aggression. In R. Prentky, & V. Quinsey (Eds.), *Human sexual aggression: Current perspectives* (pp. 244-260). Academy of Sciences.
- Ellis, A. (1991). The revised ABC's of rational-emotive therapy (RET). *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy, 9*, 139-172. <https://doi.org/10.1007/BF01061227>
- Ferguson, G., Conway, C., Endersby, L., & MacLeod, A. (2009). Increasing subjective well-being in long-term forensic rehabilitation: Evaluation of well-being therapy. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 20*(6), 906-918. <https://doi.org/10.1080/14789940903174121>
- Fisher, D., Beech, A., & Browne, K. (1998). Locus of control and its relationship to treatment change and abuse history in child sexual abusers. *Legal and Criminological Psychology, 3*, 1-12. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00348.x>
- Gannon, T. A., Olver, M. E., Mallion, J. S., & James, M. (2019). Does specialized psychological treatment for offending reduce recidivism? A meta-analysis examining staff and program variables as predictors of treatment effectiveness. *Clinical Psychology Review, 73*, 101752.
- Gudjonsson, G. H., & Sigurdsson, J. F. (2004). Motivation for offending and personality. *Legal and Criminological Psychology, 9*, 69-81. <https://doi.org/10.1348/135532504322776861>
- Gunst, E., Watson, J. C., Desmet, M., & Willemssen, J. (2017). Affect regulation as a factor in sex offenders. *Aggression and Violent Behavior, 37*, 210-219. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.10.007>
- Gussak, D. (2009). The effects of art therapy on male and female inmates: Advancing the research base. *The Arts in Psychotherapy, 36*, 5-12. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2008.10.002>
- Hanson, R. K., & Bussiere, M. T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*(2), 348-362. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.66.2.348>
- Helmes, E., & Reddon, J. R. (1993). A perspective on developments in assessing psychopathology: A critical review of the MMPI and MMPI-2. *Psychological Bulletin, 113*(3), 453.
- Hudson, S. M., Ward, T., & McCornack, J. C. (1999). Offense pathways in sexual offenders. *Journal of Interpersonal Violence, 14*(8), 779-798.
- IBM Corp. Released 2019. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 26.0. Armonk, NY: IBM Corp.

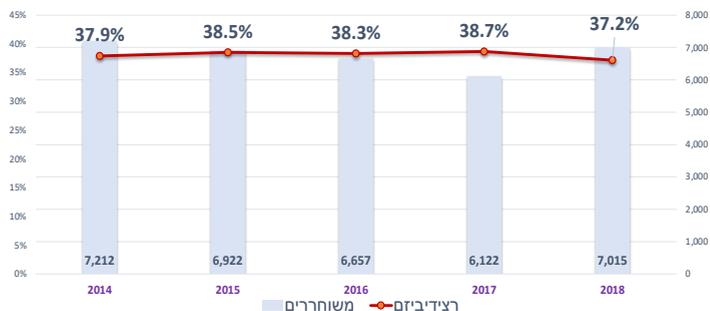
- Tellegen, A. (1985). Structures of mood and personality and their relevance to assessing anxiety, with an emphasis on self-report. In A. H. Tuma, & J. D. Maser (Eds.), *Anxiety and the anxiety disorders* (pp. 681-706). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Trammel, B. L. (2012). *Effect of locus of control on recidivism rates of sexual and non-sexual offenders* (Doctoral dissertation).
- Vallentine, V., Tapp, J., Dudley, A., Wilson, C., & Moore, E. (2010). Psycho-educational groupwork for detained offender patients: Understanding mental illness. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 21(3), 393-406. <https://doi.org/10.1080/14789940903402191>
- Wallace, A., & Liljequist, L. (2005). A comparison of the correlational structures and elevation patterns of the MMPI-2 restructured clinical (RC) and clinical scales. *Assessment*, 12(3), 290-294.
- Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of offenders: Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior*, 7, 513-528. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(01\)00076-3](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(01)00076-3)
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation: Beyond the risk paradigm*. Routledge.
- Ward, T., & Stewart, C. A. (2003). The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34(4), 353-360. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.34.4.353>
- Ross, T., & Fontao, M. I. (2006). Self-regulation and emotional experience: Preliminary findings in non-sexual and sexual offenders. *Sexual Offender Treatment*, 1, 7-22.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Rouse, S. V., Greene, R. L., Butcher, J. N., Nichols, D. S., & Williams, C. L. (2008). What do the MMPI-2 Restructured Clinical scales reliably measure? Answers from multiple research settings. *Journal of Personality Assessment*, 90(5), 435-442.
- Schmucker, M., & Lösel, F. (2015). The effects of sexual offender treatment on recidivism: An international meta-analysis of sound quality evaluations. *Journal of Experimental Criminology*, 11, 597-630.
- Schwarz, N., & Strack, F. (1999). Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications. *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, 7, 61-84.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology [Special issue]. *American Psychologist*, 55(1), 5-14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Serran, G. A., & Marshall, L. E. (2006). Coping and mood in sexual offending. In W. L. Marshall, Y. M. Fernandez, L. E. Marshall, & G. A. Serran (Eds.), *Sexual offender treatment: Controversial issues* (pp. 109-124). John Wiley & Sons.
- Seto, M. C., & Lalumière, M. L. (2010). What is so special about male adolescent sexual offending? A review and test of explanations through meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(4), 526-575. <https://doi.org/10.1037/a0019700>
- Suh, E., Diener, E., Oishi, S., & Triandis, H. C. (1998). The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 482-493. <https://doi.org/10.1080/14789940903402191>

נתונים ומגמות

רצידיביזם של אסירים פליליים משוחררי 2018 שחזרו עד 2023 כשפוטים פליליים או כעובדי שירות

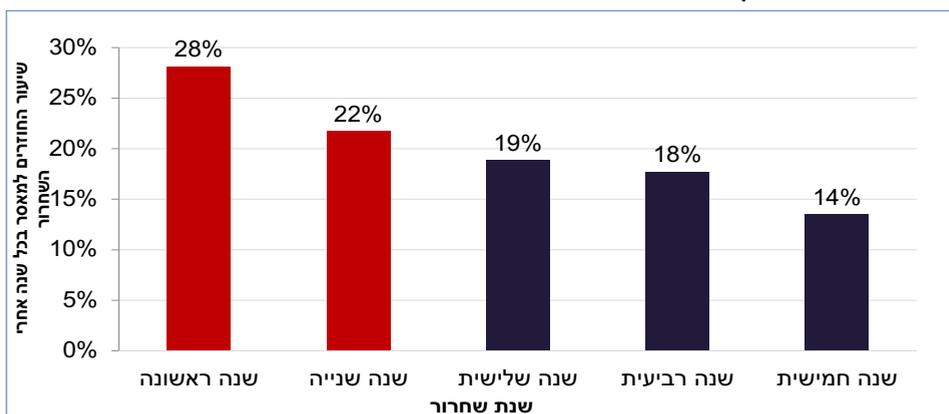
מגמה ברצידיביזם של שפוטים פליליים לפי שנת שחרור

משוחררים מבית הסוהר
בשנת 2018
שחזרו למאסר
לבית הסוהר
או לעבודות שירות

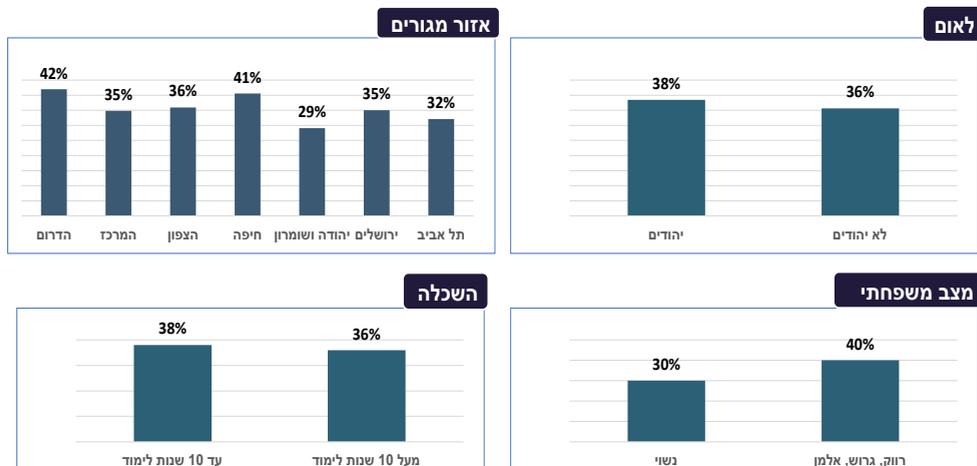
נתוני רצידיביזם מחושבים ומפורסמים בכל שנה על ידי ענף מחקר שב"ס. יתכנו הבדלים קלים לאור שינויי סטטוס או טיוב נתונים במערכות מידע.

קצב החזרה למאסר בקרב משוחררי 2018

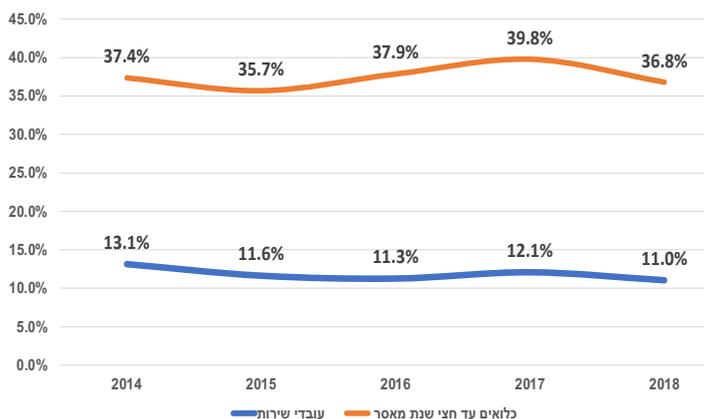
רצידיביזם לפי מאפיינים דמוגרפיים

רצידיביזם של עובדי שירות משוחררי 2018 שחזרו עד 2023 כשפוטים פליליים או כעובדי שירות

מגמה ברצידיביזם של עובדי שירות מול כלואים פליליים עד חצי שנת מאסר

משוחררים כעובדי שירות שחזרו למאסר לבית הסוהר או לעבודות שירות

רצידיביזם של אסירים ביטחוניים משוחררי 2018 שחזרו עד 2023 כשפוטים ביטחוניים או פליליים

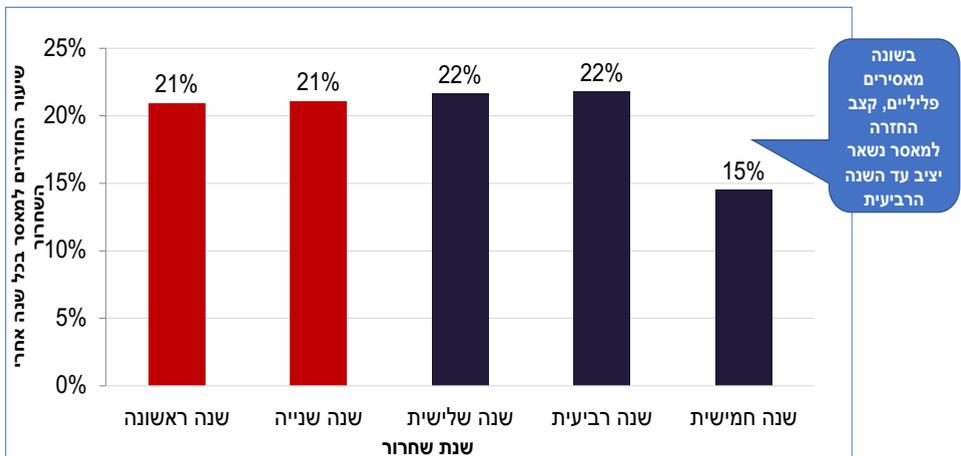
מגמה ברצידיביזם של שפוטים ביטחוניים לפי שנת שחרור

משוחררים כשפוטים בטחוניים
בשנת 2018
שחזרו למאסר
כשפוטים בטחוניים או פליליים

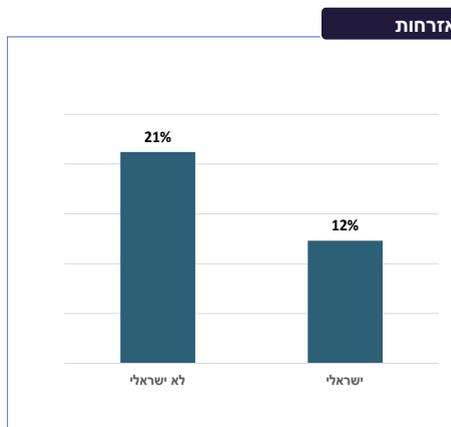
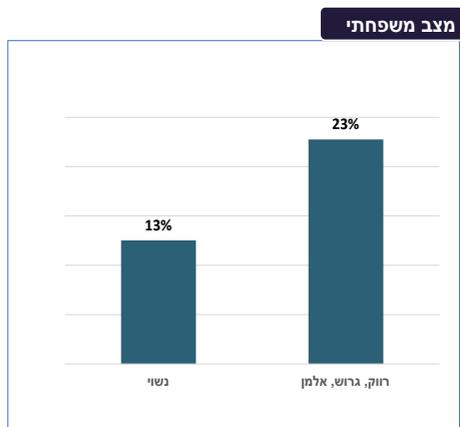
נתוני רצידיביזם מחושבים ומפורסמים בכל שנה על ידי ענף מחקר שב"ס.

קצב החזרה למאסר בקרב משוחררי 2018

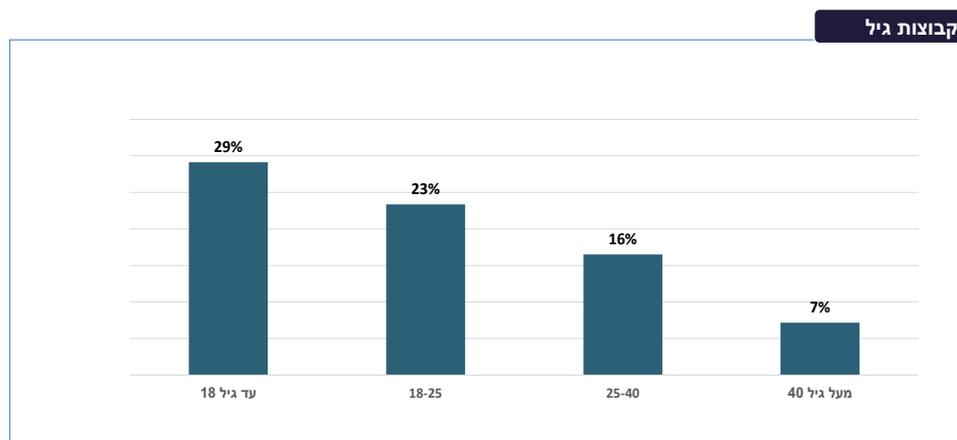

רצידיביזם לפי מאפיינים דמוגרפיים

רצידיביזם לפי מאפיינים דמוגרפיים

השוואות בינלאומיות

השוואת מדדי כליאה עיקריים לאירופה בשנת 2022

מדד ישראל כולל בטחונים		מדד ישראל פלילים בלבד		מדד אירופאי	מדדי כליאה
160.2	109.7	104	מספר אסירים ל-100 אלף תושבים (מצבה סוף 2022)		
1.3%	1.6%	5.1%	שיעור אסירות (דצמבר 2022)		
0.5%		15.4%	שיעור זרים (דצמבר 2022)		
41.5%	38.4%	24.8%	שיעור עצורים (דצמבר 2022)		
83%		88.2%	שיעור תפוסה (דצמבר 2022)		
1.6		1.4	מספר אסירים לסוהר (דצמבר 2022)		
1.4		9.4	שיעור התאבדות ל-10,000 אסירים בשנת 2021		
464	403	147	שיעור קליטות ל-100 אלף תושבים בשנת 2021		
470	409	100	שיעור שחרורים ל-100 אלף תושבים בשנת 2021		

מקורות:
Aebi, M. F., Cocco, E., & Molnar, L., (2023). *SPACE I - 2022 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Council of Europe and University of Lausanne.
18.9.2023 נתוני מערכות שב"ס, נתוני ענף מחקר נכון ל-

מודל ועדת מחקרים

חוקרים יכולים לערוך ראיונות, להעביר שאלונים או לנתח נתונים בחדר מחקר.

ללא מימון מחקרים על ידי הענף.

הדיון בוועדת מחקרים מבוסס על מספר קריטריונים:

- דרישות וכללים הנהוגים בקהילה המדעית.
- היתכנות לביצוע המחקר.
- תועלת בקידום יעדי שב"ס.
- תרומה מחקרית בתחומי החברה ואכיפת החוק.

• שמירה על זכויות המוקנות לאסירים או לסוהרים על פי חוק.

• ללא סיכון בריאותם הנפשית והגופנית של המשתתפים במחקר.

20 מחקרים פעילים

מחקרים פעילים בשב"ס

קול קורא להגשת הצעות מחקר 2024 לוועדת מחקרים שב"ס

1. ענף מחקר בשירות בתי הסוהר בישראל רואה חשיבות רבה בקיומו של שיתוף הפעולה עם מוסדות אקדמיים ונופי מחקר, המהווה כר סורה לחילופי רעיונות, יצירתיות ועידוד חדשנות בכליאה.
2. שב"ס מעודד עריכת מחקרים בנושאים הנוגעים לתחומי פעילותו ואחריותו, תוך קידום נושאים בתחומי החברה ואכיפת החוק.
3. שב"ס, באמצעות ענף מחקר, מזמין סגל אקדמי ותלמידי מחקר הולמדים לתאר שני עם תזה או לתאר שלישי, לביצוע מחקרים עצמאיים או משותפים עם סגל שב"ס. המחקרים יבוצעו ללא מימון של שב"ס, אך עם אפשרות לנתח נתונים ייחודיים, לערוך ראיונות ולהעביר שאלונים בסביבה של בית סוהר.
4. הצעות מחקר ייבחנו במסגרת ועדת מחקרים של שב"ס, המתכנסת אחת לחודש.
5. להלן דוגמאות לנושאים למחקר:
 - אפקטיביות טיפול קצר מועד
 - התמכרות
 - מניעת אובדנות
 - רצידיביזם
 - סיווג עבירות ועבריינים
 - שיקום דיגיטלי
 - כליאה וחלופות כליאה
 - אסירים ביטחוניים
 - למידת מכונה בנושאי כליאה, רצידיביזם ומניעת אובדנות
 - ניתוח רשתות חברתיות בכליאה
 - משאבי אנוש וכליאה
 - כל נושא הקשור לתחומי הליבה של שב"ס

מודל ועדת מחקרים

<<
at the end of treatment was mostly supported. Out of the seven MMPI-2 scales related to distress, depression and anxiety six scales had significantly decreased scores at group end. The seventh scale decreased close to significance. Most scales showed a decrease under the clinical level. The second hypothesis that assumed an increase in internal LOC post-group participation and a decrease in external LOC was supported. The third hypothesis that SWB will increase after participation in the group was supported. The fourth hypothesis that participants perception of SWB will increase at the groups end was supported

too. These findings establish the assumption that participation in a psychoeducational treatment for sex offenders can be effective in relieving emotional stress and increase SWB and internal LOC. The results have positive implications on the ability to gain from sexual offending treatment and the responsiveness of clients.

Key words: Sex offenders; Subjective Well Being; Locus of Control; Emotional distress; Anxiety, Depression; MMPI-2; Cantril's ladder; Preparatory treatment, Responsivity; Psycho-educational Group; Group Treatment; Treatment Effectiveness. ■

The Contribution of Participation in an Extended Preparatory Psycho-Educational Group for Sex Offenders in Decreasing Psychological Distress, Increasing Subjective Well-Being and Internal Locus of Control

Nimrod S. Shanee¹, Misha Hamelnizki², Yael Idisis³, Uri Timor⁴

This study examined the treatment impact and effectivity of a preparatory psycho-educational group on Psychological Distress (as measured by depression and anxiety levels), locus of control (LOC) and Subjective Well-Being (SWB) among sex offenders. Participants were 93 men, aged 20-70 that were either suspected, charged, or convicted of sexual offending or confessed engaging in sexual offending behavior, who were not interrogated or put on trial. The participants were sampled out of 14 Psycho-educational groups for Sex offenders that were conducted from November 2012 to November 2016

in The New Beginning Treatment Center -A treatment center for offenders' population in Israel. The groups met once a week for a period of 6-8 months and included various psychoeducational contents connected to sexual offending preparing participants for sexual offending treatment. Participants filled out three questionnaires before the group started and towards its conclusion: The Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI-2); Rotter's Locus of Control Scale and Cantril's Subjective Mental Well-Being scale. The first hypothesis that Depression and Anxiety related MMPI-2 scales will show lower levels

>>

¹ Nimrod S. Shanee, Clinical Psychologist (Ph.D). The Clinical Treatment Manager of the "New Beginning" Treatment & Assessment Center for Offenders in Tel-Aviv. A lecturer in a program for treatment of sexual offenders in Bar Ilan University.

² Misha Hamelnizki, Social-Rehabilitative Criminologist (M.A.) and Social Worker (B.A).

³ Prof. Yael Idisis, Clinical Criminologist, Criminology Department, Bar Ilan University. Clinical Director, NGO Shlom Banayich, an organization for treatment of sex offenders in the Haredi community in Israel.

⁴ Prof. Uri Timor, Associate Professor of Criminology, Bar Ilan University, and Department of Criminology in Ashkelon Academic College, Israel.

Post-Traumatic Symptoms, Negative Emotion Regulation, and their Impact on of Prisoners' Functioning

Irit Iftach-Sheratzky,¹ Saray Harel²

The current study, conducted in Israel, examined prisoners suffering from post-traumatic symptoms and the relationship between these symptoms, their emotion regulation, and their functioning within prison walls. The research was based on the emotional regulation model, which suggests that negative life events can impair emotional regulation and thus lead to functional difficulties, including risk behaviors.

Seventy-six criminal prisoners participated in the study, who served sentences in both Tzalmon and Ma'asiyahu prisons. Measures included self-report questionnaires for identifying post-traumatic symptoms according to DSM-V criteria, traumatic life events questionnaires, and assessment of emotional regulation levels. Inmates functioning in prison was extracted from the prison's administrative file.

Data analysis show that the majority of the sampled prisoners, 63.5%, exhibited post-traumatic symptoms at various severity levels. However, no correlation was found between the presence of post-traumatic

symptoms or negative emotional regulation, and the quality of the prisoner's functioning in prison. In contrast, a clear positive correlation was found between the presence of post-traumatic symptoms and negative emotional regulation, as well as a significant positive correlation between negative emotional regulation and disciplinary infractions—one of the prisons' functioning measures.

A possible explanation for these findings, points to the assumption that these prisoners adopt a "prison mask" both emotionally and behaviorally to adapt to life in prison. There is concern that this population, which seems to be quiet and positively adaptive, may harbor emotional and psychological problems that are not identified due to its normal functioning, and only after release from prison, may deteriorate into negative functioning.

Key words: post-traumatic symptoms, PTSD, emotion regulation, prisoners. ■

¹ Irit Iftach-Sheratzky, Criminologist & Clinical Social Worker. Head of diagnosis and rehabilitation in the community -The Prisoner Rehabilitation Authority.

² Dr. Saray Harel, Department of Criminology - Ashkelon Academic College, Israel.

Does Support of the Inmates' Psychological Need Satisfaction Promote their Persistent Learning Motivation?

Meira Nahshon-Dahan,¹ Idit Katz²

Based on the theoretical assumptions of Self-Determination Theory (SDT), we examined the relationship between inmates' experience of satisfaction of their psychological needs for autonomy, competence, and relatedness in Israeli prison educational centers and their motivation to persist in their learning program. Questionnaires were administered to 271 male inmates in sixteen prisons and detention centers across Israel. The results of a path analysis (Structural Equation Modeling--SEM) confirmed a "bright path of motivation" in which the inmates' experience of need satisfaction was positively associated with their persistence in learning.

Inmates' autonomous motivation fully mediated this relation. Inmates' experience of frustration of their psychological needs was positively associated with inmates' controlled motivation and a- motivation to learn but was not related to their persistence in learning. The discussion deals with the findings' theoretical and practical implications to promote inmates' motivation and persistence in Israeli prisons.

Key words: Motivation, motivation among prisoners, learning prisoners, Self Determination Theory - SDT, education center, prison, motivation to learn, persistence in learning. ■

¹ Major Meira Nahshon-Dahan, Head of the Prison Division in Planning directorate ,Israel Prison Service.

² Prof. Idit Katz, School of Education, Ben-Gurion University of the Negev, Israel.

Targeted Treatment for People Who Have Committed Sexual Offenses

Meirav Mashiach-Zisser¹

The treatment of people who have committed sexual offenses (sex offenders, according to law definition) and the prevention of the recurrence of offenses is of great importance, especially considering the impact of the offence, both on the victim and the offender. In this review, the principles of the targeted treatment for sex offenders will be presented, a historical overview of the development of the methods used to treat sex offenders will be presented, and reference will be made to the effectiveness of the treatment in terms of reducing the risk of recidivism. Research shows that the therapeutic approach accepted in the world for the treatment of sex offenders is a reoccurring prevention approach, located in the cognitive-behavioral therapy methods. In recent years, there is a reference in sex offenders' treatment to the individual's strengths as a rehabilitation goal. In this

conceptual framework, the good lives model (GLM) was developed. The GLM contains nine specific and universal life goals, that improvement of which can lead to a reduction of sexual offenses recidivism. The risk-need-responsivity model will also be presented, which studies have found a clear connection between the use of its principles, through the various treatment methods, and the reduction of recidivism rates among criminals, and in particular, sex offenders. Additionally, reference will be made to the factors that influence the effectiveness of treatment, among them, the method of treatment and the orientation of the treatment plan, the content of the treatment, the training of the treatment team and the treatment system.

Key words: Sex offender's treatment, cognitive behavioral treatment, criminogenic needs. ■

¹ Meirav Mashiach-Zisser, Clinical Criminologist, Bar Ilan University, PhD Student, Criminology Department. "Merhavim" - the Mental Health Center in Be'er Ya'akov-Ness Ziona Prison.

Convict Therapy: Ex-Prisoners and Former Addicts in the Role of "Wounded Healer"

Ety Elisha¹

The current article focuses on the strengths-based role of the "wounded healer" (aka the "professional ex-convict"), exemplified by ex-convicts that avoid from crime and rehabilitated through professional engagement in the rehabilitation of peers, i.e., other convicts, in prison or in the community, through a variety of roles such as training, guidance, and counseling. The present article has two goals. One, to review relevant peer-based approaches and methods, with the aim of recognize their characteristics and strengths and unify them under one term proposed here - Convict Therapy. Another goal is to review recent studies on peer-mentoring programs currently

operated in prisons in various countries around the world, pointing out the many advantages inherent in them, alongside barriers and limitations. This is with the aim of enriching and promoting the discourse, research and practice in this developing field, as well as offering new research directions to examine the effectiveness and validity of peer-based programs in the long term, both for aid providers and aid recipients.

Key words: peer-based programs, wounded healer, convict criminology, positive criminology, desistance from crime, rehabilitation. ■

¹ Dr. Ety Elisha, Department of Criminology - The Max Stern Yezreel Valley College, Israel. E-mail: etyt@yvc.ac.il

<<
stronger the relationship between satisfaction with living conditions and satisfaction with educational, treatment, and rehabilitation activities. This last finding is important for two reasons. First, it indicates that keeping the prisoner in safe and adequate custody while respecting the values of dignity is not only a moral imperative - however, it helps the prisoner adapt to the conditions of his imprisonment

and accept reality. Second, and in a world of limited resources, prison organizations must learn the connection between living conditions and legitimacy and examine how to use them as part of the toolbox of the correctional officer in carceral institutions.

Key words: Living conditions, legitimacy, criminal inmates. ■

The Impact of Legitimacy Regarding the Relationship Between Satisfaction with Living Conditions, and Satisfaction with Rehabilitation or Educational Activities in Israeli Correctional Institutions

Yohanan Ouaknine¹

The research literature points to the relationship between living conditions, legitimacy, and rehabilitation or education activities provided to the criminal prisoner, each affecting what happens in the prison. As part of the current study, and for the first time in the Israel Prison Service, the living conditions of criminal inmates were examined while examining the effect of legitimacy as a variable that may improve the prisoner's satisfaction with rehabilitation or education activities in the Prison Service. The survey was conducted in October 2021 among 3,970 adult criminal inmates. In total, 41% of the active inmates participated in the survey. In this study, we examine

the relationship between satisfaction with living conditions and satisfaction with rehabilitation or education activities in Israeli correctional institutions and the role of legitimacy as a moderating factor. The model was significant and indicated that legitimacy and satisfaction with living conditions explained 30.3% of the variance in satisfaction with educational, treatment, and rehabilitation activities. Moderation was examined through the interaction between legitimacy and living conditions, where a significant interaction is considered to confirm a moderation effect if the entire model is found to be significant. It was found that the more legitimacy increases, the

>>

¹ Lt Col. Dr. Yohanan Ouaknine is Head of the Research Branch in the Israel Prison Service.

Rehabilitation Processes Through the Eyes of Released Prisoners

Ronit Peled-Laskov,¹ Uri Timor²

Criminal prisoners who are released from prison may encounter frequent difficulties, and the likelihood of overcoming these challenges depends, among other factors, on the support and rehabilitation framework in which they find themselves, as well as the level of supervision over them. The purpose of this research is to examine the perceptions of released prisoners who have successfully completed the supervision and vocational monitoring program under the Prisoner Rehabilitation Authority. The goal is to gain insights into their experiences regarding this program and the journey they underwent from prison to the post-supervision period. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with 17 released prisoners who successfully completed the supervision period under the Prisoner Rehabilitation Authority. The interviewees expressed their perceptions regarding the impact of imprisonment, treatment by the authority, employment during

the supervision period, and expectations for the future. Their responses were categorized into four main themes, two of which directly relate to the contribution of the Prisoner Rehabilitation Authority program to their rehabilitation. These perceptions suggest that, in the eyes of most prisoners, the program contributed to their rehabilitation after release. Some even viewed the prison as a structure that rehabilitates and discourages, and their outlook on the future was predominantly optimistic, with relatively modest goals, aligning with positive norms. The article discusses the significance of these positive perceptions as indicators of a successful return to society and better integration, along with the resources provided to them that allowed them to rehabilitate themselves.

Key words: Prisoners, ex-prisoners, Desistance theories, an employment supervision program for paroled prisoners. ■

¹ Dr. Ronit Peled-Laskov, Head of the Criminal Justice M.A. Program - Criminology Department, Ashkelon Academic College, Israel.

² Prof. Uri Timor, Associate Professor of Criminology, Bar Ilan University, and Department of Criminology in Ashkelon Academic College, Israel.

Intrusive Thinking Amongst Violent Offenders: A Review of the Literature and its Practical Applications for Therapeutic Intervention

Dvir Irshai,¹ Robert Epstein²

There is a large and developing evidence base indicating that disturbances in emotional regulation processes is a significant component of many psychological disorders, and in the last few years, has been found to be a central mechanism in the processes leading to offending behaviour, and violent offending in particular. The current article seeks to review the recent empirical literature in the field and focusses on a specific, conscious expression of emotional regulation difficulties in mental disorder and violent behaviour, namely rumination (defined here as intrusive and repetitive thinking).

A number of practical and effective interventions for ruminative thinking will be introduced, and case studies in which these interventions have been used will be presented. Understanding disorders of emotional regulation and working therapeutically with ruminative thinking amongst violent offenders, would appear to hold promise as a significant component for developing effective and innovative future treatments.

Key words: Violence treatment, Cognitive therapy, Violent offenders, Rumination, Offender Treatment. ■

¹ Dvir Irshai, Captain, Rehabilitation Psychologist, Israel Prison Service.

² Dr. Robert Epstein, Lt Cnl, Rehabilitation Psychologist, Head of Psychology, Israel Prison Service.

<<
within that framework; the third highlights the supervisory relationship as meaningful and influential on cooperation; the fourth discusses whether experiences in the supervisory relationship are a reflection of the inner world of the patient, or if they are rooted in reality. The importance of

supervision and characteristics of the supervisory relationships are discussed, as well as suggestions for improving supervision in interpersonal aspects.

Key Words: Supervision, Zur Unit, Sexual Offenders, Therapeutic Alliance. ■

The Experience of Sex Offenders Supervised by the 'Zur' Unit Through the Eyes of their Therapists

Maya Paldi,¹ Yael Idisis²

The current study focuses on the supervision experience of sexual offenders as it is perceived by their therapists. It aims to explore the supervisees' experience of supervision, the nature of the relationship between the supervisor and the supervisee, and to examine how supervision and the supervising officer can contribute to the supervisee. 12 therapists took part in this study, both men and women, who had treated convicted sexual offenders under the supervision of 'Zur' Unit for at least one year. Participants were selected according to 'purposeful example' and 'snowball example'. Their participation in the

study was voluntary and completely confidential. Data collection was based on a semi-structured open interview with each participant, using an interview guide. Categorical content analysis revealed three main categories, two of which are presented in the current study: 1. Characteristics of the relationship between the supervising officer and the supervisee; 2. therapy and supervision. These categories centered around five themes, of which four are presented: The first emphasizes the importance of combining supervision and rehabilitation; the second presents therapeutic properties of supervision, and needs that arise

>>

¹ Maya Paldi, Clinical Criminologist, "Geha" Mental Health Center, "Ma'agalim" day center - a preventative rehabilitation center for the treatment of sex offenders.

² Prof. Yael Idisis, Clinical Criminologist, Criminology Department, Bar Ilan University. Clinical Director, NGO Shlom Banayich, an organization for treatment of sex offenders in the Haredi community in Israel.

Index

The Experience of Sex Offenders Supervised by the 'Zur' Unit Through the Eyes of their Therapists	
Maya Paldi, Yael Idisis	189
Intrusive Thinking Amongst Violent Offenders: A Review of the Literature and its Practical Applications for Therapeutic Intervention	
Dvir Irshai, Robert Epstein	187
Rehabilitation Processes Through the Eyes of Released Prisoners	
Ronit Peled-Laskov, Uri Timor	186
The Impact of Legitimacy Regarding the Relationship Between Satisfaction with Living Conditions, and Satisfaction with Rehabilitation or Educational Activities in Israeli Correctional Institutions	
Yohanan Ouaknine	185
Convict Therapy: Ex-Prisoners and Former Addicts in the Role of "Wounded Healer"	
Ety Elisha	183
Targeted Treatment for People Who Have Committed Sexual Offenses	
Meirav Mashiach-Zisser	182
Does Support of the Inmates' Psychological Need Satisfaction Promote their Persistent Learning Motivation?	
Meira Nahshon Dahan, Idit Katz	181
Post-Traumatic Symptoms, Negative Emotion Regulation, and their Impact on of Prisoners' Functioning	
Irit Iftach-Sheratzky, Saray Harel	180
The Contribution of Participation in an Extended Preparatory Psycho-Educational Group for Sex Offenders in Decreasing Psychological Distress, Increasing Subjective Well-Being and Internal Locus of Control	
Nimrod S. Shanee, Misha Hamelnizki, Yael Idisis, Uri Timor	179

Editors: Yael Idisis, Yohanan Ouaknine

Assistant Editors: Yigael Laloum, Ortal Konstantin

Peer reviewers:

Dr. Judith Abulafia	Dr. Anat Zelig	Dr. Ronit Peled-Laskov
Dr. Ety Elisha	Prof. Gila Chen	Dr. Gadi Rozenberg
Dr. Robert Epstein	Dr. Anat Yaron Antar	Prof. Natti Ronel
Prof. Keren Gueta	Prof. Tomer Einat	Dr. Nimrod Shani
Dr. Joshua Weiss	Tami Eshet Sabag	

Publisher: Research Branch - Israel Prison Service

POB. 81 RAMLA 721000 • TEL: 074-7830431 ; YohananV@ips.gov.il

Language Editing: Merav Falkovitz Loon | **Graphic Design:** Yonatan Loon

ALL RIGHTS RESERVED © August 2024

Israel Prison Service

Custody | Security | Law enforcement

Research Branch

The Planning Directorate

Research in Custody, Security and Law Enforcement

Glimpse into Prison | Issue No.22

Published by the Research Branch of the Israel Prison Service

August 2024

Israel Prison Service
Custody | Security | Law enforcement

אוניברסיטת
בר-אילן
Bar-Ilan University

Research Branch

The Planning Directorate

Israel Prison Service
Custody | Security | Law enforcement

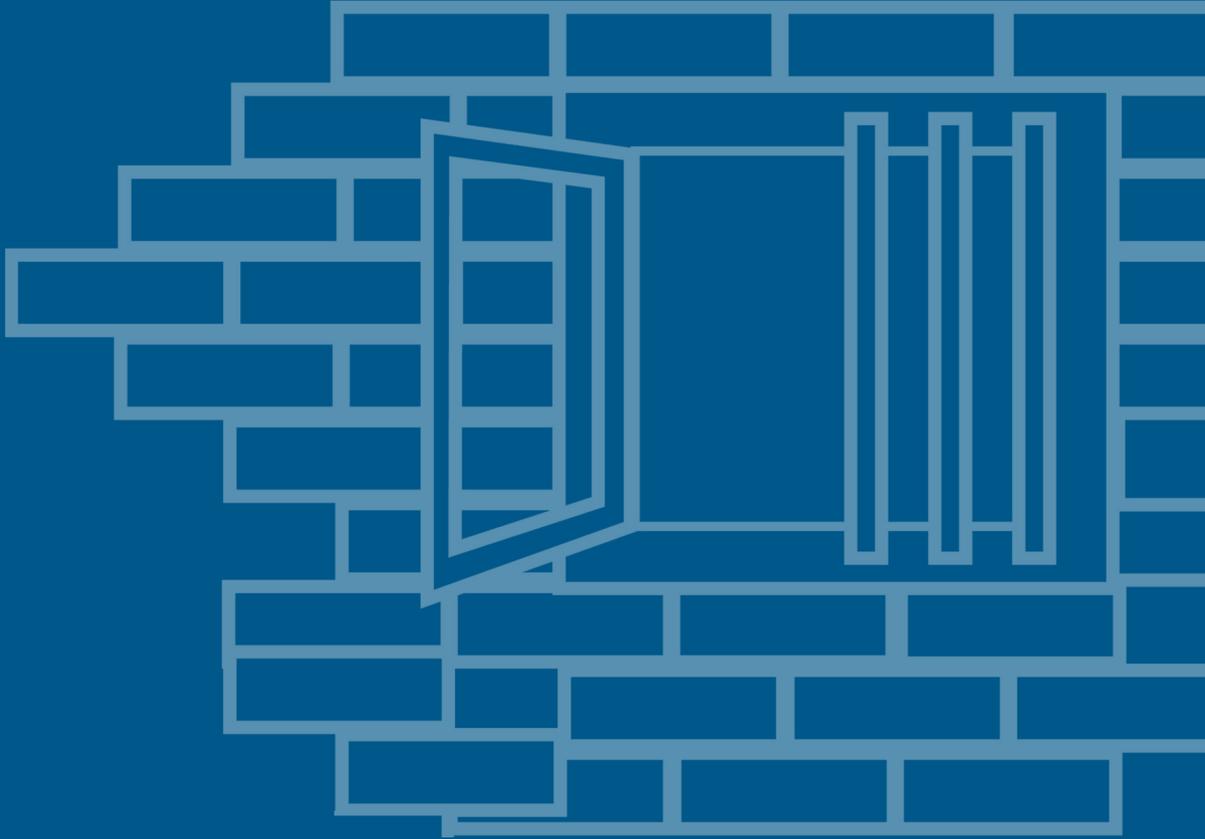
אוניברסיטת
בר-אילן
Bar-Ilan University

Research Branch

The Planning Directorate

Glimpse into Prison | Issue No. 22

Research in Custody, Security and Law Enforcement